

kapocs

KINCS

KOPP MÁRIA INTÉZET
A NÉPESEDÉSÉRT
ÉS A CSALÁDOKÉRT

GYEREKEK – KIHÍVÁSOK – CSALÁDOK

TARTALOM

Előszó	2
Szilágyi Dániel – Rövid Irén <i>A gyermektelenség jellemzői a népszámlálási adatok tükrében</i>	3
Kapdebo Ágnes <i>A gyermektelenség jelensége Magyarországon - szakirodalmi áttekintés alapján</i>	14
Györke Máté <i>A tudatos gyermektelenség árnyalatai</i>	27
Harrach Gábor <i>A 2022-es népszámlálás elveszületési adatai</i>	37
Trásy Lilla <i>A gyermekvállalást befolyásoló tényezők négy magas termékenységnél járásban egy kvalitatív kutatás alapján</i>	56
Nyírády Adrienn <i>Házasságkötések hazai és nemzetközi viszonylatban</i>	67
Antal István – Raffael Mónika <i>Változó férfikép, férfiideál a roma férfiak körében egy kvalitatív kutatás alapján</i>	78
Elekes Tibor – Meleg Attila <i>A tanodák jelentősége, térbeli megoszlása és bővítési lehetőségei Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében</i>	85
Porga Boróka Anna <i>„Hát nincs minta előttem!” - A szülői minták szerepe a gyermekvédelmi ellátottak életében</i>	94
Janó Evelin <i>„Ha...akkor...” Fiatalok személyiségjellemzőinek vizsgálata a társadalmi tőke szempontjából</i>	105
András Székely – Dömötör Gere – Tünde Fűrész <i>The meaning of our lives The relationship between sense of coherence, family and other sociodemographical and psychological indicators</i>	125
Ágnes Engler – Valéria Markos – Enikő Major <i>Relationship patterns and having children</i>	136
Recenzió <i>Elek Nikoletta: Sorsformálók – Sikeres roma férfiak történetei</i>	147
Szerzők	150
Impresszum	152

Előszó

Európa ma a válságok és kihívások korát éli. Kontinensünk stabilitása megingott, a népesedési problémák Európa jövőjét és jövőképességét is veszélyeztetik. A születések számának mérséklődése mellett a gyermektelenség növekvő trendje is egyre komolyabb kihívást jelent. Bár az esetek többségében nem tudatos döntésről van szó, a fejlett országokhoz hasonlóan Magyarországon is nő a gyermektelenek száma, amely kutatásaink alapján elsősorban a stabil párkapcsolatok kialakításának nehézségeire, anyagi okokra, valamint jelentős mértékben az egyre gyakoribb meddősegi problémákra vezethető vissza. A Kapocs 2024. évi dupla lapszámában ezért részletesen foglalkozunk a tudatos, illetve a nem tervezett gyermektelenség jelenségével, ismertetve azokat a kutatási eredményeket, amelyek a gyermektelenség jellemzőit, valamint a magyar társadalom gyermektelenekkel kapcsolatos nézeteit mutatják be.

Számba vesszük, hogy települési szinten melyek a gyermekvállalást ösztönző és gátló tényezők, ezek hogyan hatnak a családok életére és a szüle-

tések számára. Megmutatjuk, hogy a különféle településtípusokban és járásokban mi befolyásolja leginkább a gyermekvállalási magatartást. Nemzetközi összehasonlításban nyújtunk átfogó képet az elmúlt évtized házasságkötési trendjeiről, rávilágítva arra, hogy miközben Európában csökkent a házasság népszerűsége, Magyarországon ellenkező folyamatok figyelhetők meg.

Foglalkozunk egyedi társadalmi csoportokat érintő kihívásokkal is: vizsgáljuk a roma férfiak családban és társadalomban betöltött szerepeit, a tanodák térbeli megoszlását és bővítési lehetőségeit, a hátrányos helyzetű gyerekek beilleszkedését és kapcsolatait befolyásoló tényezőket, valamint a gyermekvédelmi ellátásban felnőttek párválasztási és családalapítási mintázatait.

A jelen kihívásaival szembeni sikeres megküzdés mindenekelőtt őszinte párbeszédet és tényszerű tisztánlátást követel. Bízunk benne, hogy aktuális lapszámunk fontos szakmai ismeretekkel járul hozzá a társadalmi és demográfiai kihívások megfelelő kezeléséhez és megoldásához.

Budapest, 2024. június

Fűrész Tünde
elnök, Kopp Mária Intézet
a Népesedésért és a Családokért
(KINCS)

A gyermektelenség jellemzői a népszámlálási adatok tükrében¹

Betekintő

Számos kutatás rámutatott már arra, hogy a család fontos szerepet tölt be az emberek életében. Nemcsak a jóllétünkre, az étellel való elégedettségünkre és a boldogságunkra van jó hatással, ha párkapcsolatban, főként házasságban élünk, illetve gyermeket nevelünk, hanem a testi, lelki egészségünket is pozitívan befolyásolja (KINCS 2024a, Kopp és Skrabski 2021, Nagy és Horváth-Varga 2022, Bocz 2023). A magyarok családpártiak, az Európa Projekt² tapasztalatai szerint európai szinten is különösen fontos az itt élő emberek számára a család. Az ideális és vágyott gyermekszám továbbra is kettő felett alakul, nagyon kevesen vannak azok, akik a gyermektelenséget ideális állapotnak tekintenék hazánkban (Papházi et al. 2022, Papházi et al. 2023, Pári és Balog 2022, Engler és Pári 2021, KINCS 2024b, Kapdebo et al. 2022). Mégis a népszámlálási adatokból azt láthatjuk, hogy az utóbbi két évtizedben jelentősen nőtt a gyermektelenek aránya, ezért is fontos, hogy foglalkozzunk ezzel a jelenséggel, társadalmi kihívással. Jelen tanulmány célja, hogy a népszámlálási adatokon keresztül bemutassa, hogyan alakul manapság a gyermektelenek száma, aránya hazánkban, kiket érint ez vajon leginkább.

Bevezetés

A Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) 2023. novemberi ezer fős reprezentatív kutatásából (KINCS Közérzet Barométer) kiderült, hogy az emberek többsége szerint legalább két gyermekre lenne szükség egy családban. Minden második válaszadó két gyermeket tart ideálisnak, tízből hárman pedig hármat (KINCS 2024b). Más nagymintás kutatások is erre az eredményre jutottak, hogy legalább kettő gyermek lenne az ideális, a vágyott gyermekszám az emberek számára (Papházi et al. 2022, Papházi et al. 2023, Pári és Balog 2022, Engler és Pári 2021, Kapdebo et al. 2022).

Ugyanakkor a statisztikai adatokból azt is látnunk kell, hogy az utóbbi évtizedekben világszerte csökken a teljes termékenységi arányszám (TTA) (KSH 2023). Ez az a demográfiai mutató, ami arra utal, hogy hány gyermeke születne átlagosan egy nőnek az élete során, ha az adott év elveszületési

számai állandósulnának. Ahhoz, hogy egy társadalom reprodukálja, vagyis újratermelje önmagát 2,1-es TTA-ra lenne szükség. Ezt az értéket az Európai Unióban jelenleg sehol sem érik el. Nemcsak nekünk magyaroknak kell tehát azzal szembesülnünk, hogy fogy a népességünk, hanem ez globális szintű kihívást jelent. Fontos azonban arról is említést tenni, hogy a magyar termékenységi adatok az utóbbi években javulást mutatnak. A TTA 2011-ben érte el a mélypontját 1,23-as értékkel, ezt követően emelkedés következett be. Míg 2011-ben az uniós tagállamok közül nálunk volt a legalacsonyabb ez az érték, addig 2022-ben már a 6. helyre ugrottunk az uniós rangsorban (KINCS és Oeconomus 2024). Annak ellenére nőtt nálunk a TTA, hogy a szülőképes korú (15–49 éves) női népesség száma évente átlagosan 15-20 ezer fővel csökken.

¹Jelen tanulmány a Központi Statisztikai Hivatal (www.ksh.hu) 2022. évi népszámlálás egyedi kérésre összeállított táblázatos adatállományának felhasználásával készült.

²Európa Projekt 2020-as kutatás eredményei: <https://szazadveg.hu/europa-projekt/> (Utolsó letöltés időpontja: 2024.05.23.), Európa Projekt 2022-es kutatás eredményei: <https://szazadveg.hu/europa-projekt/> (Utolsó letöltés időpontja: 2024.05.23.)

Szakirodalmi áttekintés

A gyermektelenséget, ahogy Kapdebo Ágnes (2024) a Kapocs folyóirat jelen számában megjelent tanulmányában részletesen bemutatta, nem lehet egyetlen okra visszavezetni, számos tényező befolyásolja, hozzájárulhat ahhoz, hogy valaki végül gyermek nélkül éli le az életét. Ugyanakkor számos kutatás rámutatott arra is, hogy gyakran a stabil párkapcsolat hiánya, az anyagi okok, egészségügyi, meddőségi problémák járulnak leginkább hozzá (KINCS 2024b, Szalma és Takács 2018, Pári et al. 2022), de a magas iskolai végzettség és a bizonytalan munkaerőpiaci helyzet is befolyásolhatja a gyermeknélküliséget (Szalma és Takács 2014). A KINCS 2023 novemberi ezer fős reprezentatív kutatása (KINCS Közérzet Barométer) is többek között arra az eredményre jutott, hogy a gyermektelenség főként a stabil párkapcsolat hiányára vezethető vissza. Ezt követően, ha a válaszok összességét nézzük, akkor az anyagi okok és a karrierépítés következik, utána pedig a meddőségi problémák. Ugyanakkor, ha a 40 év feletti gyermekteleneket nézzük, akkor

esetükben a stabil párkapcsolat után az anyagi szempontokat megelőzve a meddőségi problémák helyezkednek el a második helyen a rangsorban. A kutatási eredményekből is jól látszódik tehát, hogy a gyermektelenséghez többnyire nem egy tudatos döntés vezet, hanem többféle tényező, körülmény befolyásolja azt, de ezek közül a stabil párkapcsolat hiánya tűnik a legmeghatározóbbnak (KINCS 2024b).

Kapdebo (2024) egy nagyon alapos áttekintést nyújt a gyermektelenség jelenségköréről hazai viszonylatban a szakirodalmi források alapján, kiemelve a mögöttes meghúzódó lehetséges okokat. Éppen ezért ebben az írásban e rövid szakirodalmi kitekintést követően rá is térünk a népszámlálási adatok bemutatására, amelyből kiderül, hogyan alakult a gyermektelenek száma, aránya 2001 és 2022 között hazánkban. Törekszünk továbbá arra is, hogy rávilágítsunk, hogy kik körében számít gyakoribbnak a gyermektelenség, és hogy vajon milyen jellemzőkkel rendelkezik egy átlagosnak tekinthető 15–49 éves gyermektelen hazánkban.

Tovább nőtt a népességen belül a gyermektelenek aránya

Az elemzésben azokat tekintjük gyermektelennek, akinek élete során nem született gyermeke és nem nevelt a népszámlálás eszmei időpontjában örökbe fogadott vagy nevelt (nem vér szerinti) gyermeket sem. A gyermektelenek között vannak, akik házasságban vagy élettársi kapcsolatban élnek, vagy éppen egyedülállók, nincsen párjuk.

A gyermektelenség jelensége (ami többnyire nem tudatos gyermektelenséget jelent) egyre inkább terjed Magyarországon is, a többi fejlett országhoz hasonlóan. A 2022-es népszámlálás 15 éves és idősebb népességre vonatkozó adatai szerint tovább nőtt a népességen belül a gyermektelenek aránya hazánkban: valamivel több mint 2 millió 674 ezer embernek, vagyis a vizsgált népesség 33%-ának, tehát minden harmadik embernek nem született még gyermeke. Ugyanez az arány 2001-ben 30%, 2011-ben pedig 32% volt.

A 15 éves és idősebb népességet érdemes két csoportra bontani: a részletes adatokat a 15–49 éves népességre vonatkozóan mutatjuk be, mivel

ebbe a korcsoportba tartoznak a szülőképeskorú nők, de előtte érdemes kitérni az 50 éves és idősebbekkel kapcsolatos jellemzőkre is. 2022-ben közel 420 ezer 49 év feletti gyermek nélküli élt Magyarországon, vagyis az összes gyermektelen 16%-a tartozott ebbe a korcsoportba (ez az arány 2001-ben és 2011-ben is 14% volt). Míg 2001-ben az ilyen korú gyermektelenek többsége (57%-a) nő volt, addig 2022-ben már arányaiban többen tartoztak közülük a férfiak közé (56%). Az 50 éves és idősebbek körében a gyermektelenek aránya gyakorlatilag nem változott 2001 és 2022 között, 10–11% körül stagnált. Ugyanakkor a nemek közötti különbség növekedett ugyanebben az időszakban. Míg 2001-ben a 49 év feletti férfiak 11%-a, a nők 10%-a volt gyermektelen, addig 2022-ben a férfiaknál 14%, a nőknél 9% volt ugyanez az arány. Így tehát a legidősebbek (49 év feletti) körében a férfiak növekvő gyermektelensége figyelemre méltó.

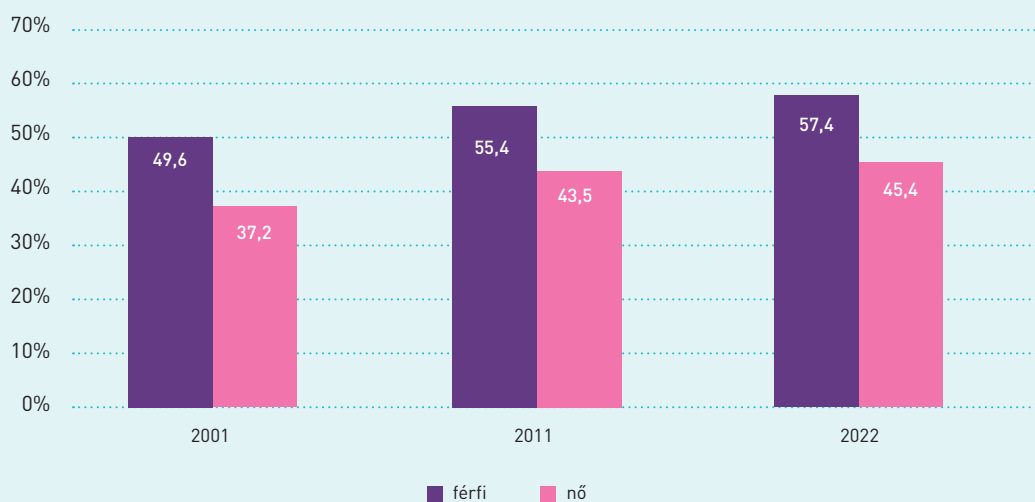
Minden második 50 évesnél fiatalabb magyarnak nincs gyermeke

A továbbiakban a 15–49 éves népességre koncentrálnak, és azt nézzük meg, hogyan alakult a körükben a gyermektelenek száma, aránya, valamint törekszünk azt is bemutatni, hogy “néz ki”, milyen jellemzőkkel rendelkezik egy átlagosnak tekinthető gyermektelen 15–49 éves hazánkban. A 2022-es népszámlálás adatai szerint a 15–49 évesek létszáma tovább csökkent, ennek ellenére körükben ismét nőtt a gyermektelenek aránya: 2 millió 254 ezer embernek, vagyis a vizsgált népes-

ség 52%-ának nem született gyermeke, azaz 50 éves koruk előtt minden második magyar gyermek nélküli. 2001-ben a gyermektelenek aránya 43%, 2011-ben pedig 50% volt.

A gyermektelenség a 15–49 éves férfiakon belül nagyobb arányú, mint a nőknél, ugyanakkor az elmúlt két évtizedben a növekedés mértéke az ugyanilyen korú nők esetében jelentősebb volt, mint a férfiaknál.

1. ábra: A 15-49 évesekből a gyermektelenek aránya nemek szerint. Forrás: KSH népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés

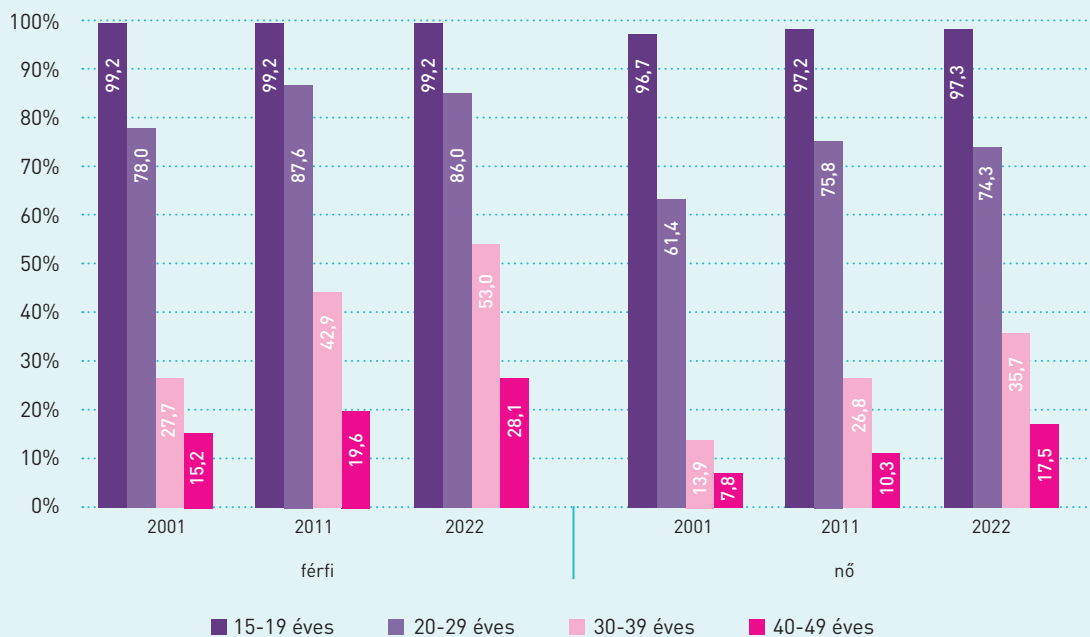

Megnőtt a gyermektelenek aránya a 30–49 évesek körében

2022-ben a gyermektelenek aránya a 15–19 évesek körében 98%, a 20–29 éveseknél 80% volt, előbbi nem változott, utóbbi 10 százalékponttal nőtt 2001 és 2022 között. A 30–39 éveseknél még jelentősebb emelkedés tapasztalható, több mint a duplájára, 21%-ról 45%-ra nőtt a gyermek nélküliek aránya, továbbá a 40–49 évesek esetében is számottevően, 12 százalékponttal 23%-ra nőtt ugyanez az arány. Míg a húszas éveikben járó nők 61%-a volt 2001-ben gyermektelen, addig 2022-ben már 74%-ukról mondható el ugyanez, vagyis a legfrissebb népszámlálási adatok szerint tízből hét huszonéves nőnek nincs gyermeke, miközben a nők életében ez a legtermékenyebb időszak. Az elmúlt két évtizedben közel két és félszeresére nőtt a 30–39 éves nők körében a gyermektelenek aránya (14%-ról 36%-ra), míg a 40-es éveikben járó nőknél 8%-

ról 18%-ra emelkedett ugyanez az arány. A nőkhöz hasonlóan a 30-as és a 40-es korosztályba tartozó férfiak körében is nőtt a gyermektelenek aránya: a 30–39 éveseknél 28%-ról 53%-ra, a 40–49 éves férfiak esetében pedig 15%-ról 28%-ra. Tízből négy 30 és 49 év közötti férfinak nincsen gyermeke a legfrissebb népszámlálási adatok szerint. A férfiak és a nők között a gyermektelenek arányát tekintve a 30–39 éveseknél volt a legnagyobb különbség 2022-ben, ugyanis míg az ilyen korú férfiak 53%-ának nem született gyermeke, ugyanez az arány a nőknél 36% volt. A nők esetében a termékeny kor végéhez közeledve még inkább felerősödhet a gyermek iránti vágy, és ez is tükröződhet feltehetően abban, hogy miért éppen ebben a korosztályban találjuk a legnagyobb eltérést a nemek között.

2. ábra: Gyermektelenek aránya korcsoportok és nemek szerint. Forrás: KSH népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés

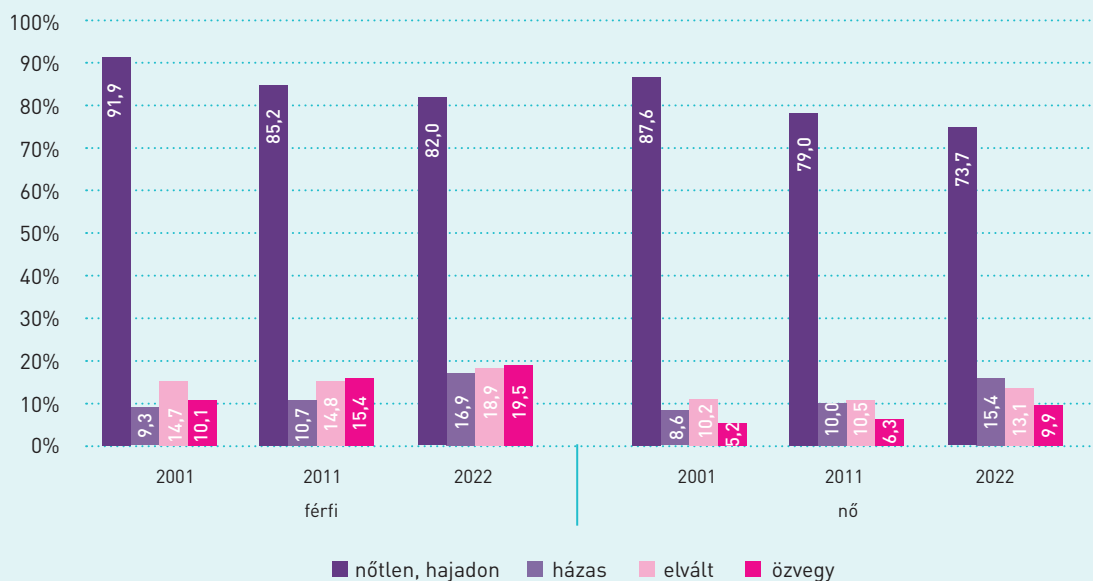
A nőtlenek, hajadonok 78 százalékának még nem született gyermeke

A 15–49 évesek esetében 2022-ben is a nőtlenek, hajadonok körében volt a legmagasabb a gyermektelenek aránya, ami összefüggésbe hozható a fiatal korösszetételükkel is. A házasságban élők között arányaiban kevesebben vannak azok, akiknek nem született még gyermekük (16%). Ugyanez állapítható meg az elváltakról is, a gyermektelenek aránya a házasokhoz hasonlóan 16% körül alakult. A legalacsonyabb arányszám az özvegyeknél fordult elő (12%). 2001-hez képest egyedül a nőtlenek, hajadonok esetében csökkent a gyermek nélküliek aránya (90%-ról 78%-ra), leginkább pedig a házasoknál nőtt 8,9%-ról 16%-ra.

A jelentősebb változások főleg 2011 és 2022 között következtek be, ebben az időszakban ugyanis közel másfélszeresére nőtt a gyermek nélküli 15–49 éves házas férfiak száma, de a házas nők esetében is 42%-os emelkedés történt. A stabil párkapcsolatban tapasztalható növekvő gyermektelenség mögött elképzelhető, hogy gyakran meddőségi okok állnak. A gyermektelenek aránya tekintetében nincs nagy különbség a két nem között, 2022-ben 17% volt a házas férfiakon belüli arány és 15% a házas nők esetében. A nőtlenek, hajadonok tekintetében viszont jelentősebb a különbség, a 15–49 éves nőtlén férfiak 82%-ának, míg a hajadon nők 74%-ának nem volt gyermeke 2022-ben.

3. ábra: Gyermektelenek aránya családi állapot és nemek szerint a 15–49 évesek körében

Forrás: KSH népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés

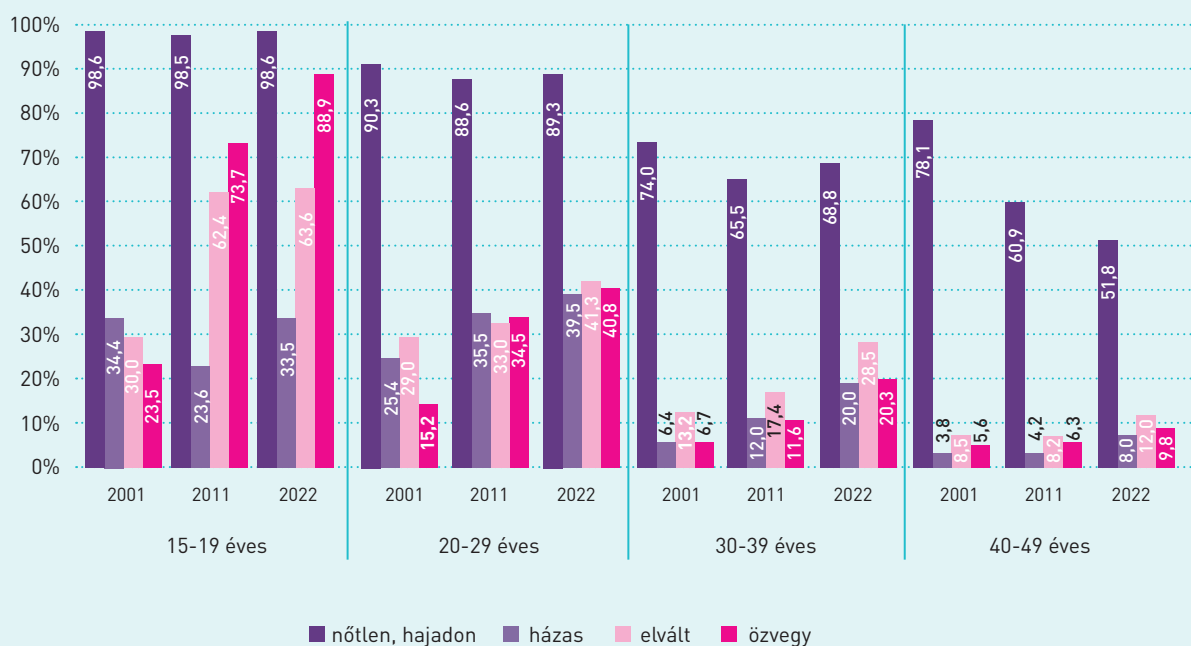

A nőtlen, hajadon családi állapotúakon belül, akik körében a legmagasabb a gyermektelenek aránya, a 40–49 éveseknél volt a legnagyobb a csökkenés mértéke 2001 és 2022 között, 78%-ról 52%-ra esett

vissza. Tehát míg 2001-ben tíz 40–49 éves nőtlen, hajadonból nyolcnak nem volt gyermeke, addig 2022-ben már csak tízből ötről mondható el ugyanez.

4. ábra: Gyermektelenek aránya korcsoportokon belül a családi állapot szerint

Forrás: KSH népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés

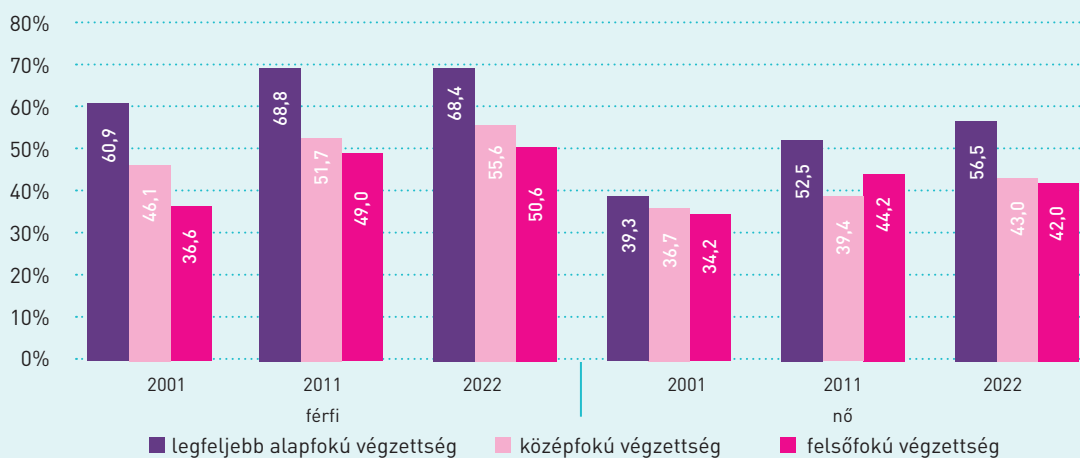

A 15–49 éves férfiak és nők körében is az alacsonyabb iskolai végzettségűek között több a gyermektelen

Akárcsak a korábbi évtizedekben, úgy 2022-ben is a legfeljebb alapfokú végzettségűek esetében volt a legnagyobb (63%) a gyermektelenek aránya a 15–49 évesek körében. Sőt 2001 és 2022 között esetükben növekedett leginkább ez az arány (50%-ról 63%-ra). Bár továbbra is a felsőfokú végzettségűek közül tartoztak arányaiban a legkevesebben a gyermektelenek közé, ugyanebben az időszakban 35%-ról 46%-ra nőtt azok aránya, akiknek még nem született gyermeke, és nem is nevelt örökbefogadott vagy nevelt (nem vérszerinti) gyermeket. A középfokú végzettségűek fele gyermektelen volt 2022-ben, míg 2001-ben 42%-ukra volt ez jellemző, így itt történt a legkisebb emelkedés. Érdekes változás, hogy 2001 és 2022 között a férfiakat tekintve a felsőfokú vég-

zettségűeknél nőtt leginkább a gyermektelenek aránya, 37%-ról 51%-ra. Az adatokból azt is láthatjuk, hogy a vizsgált időszakban a nők körében a legfeljebb alapfokú végzettségűeknél emelkedett legnagyobb mértékben a gyermek nélküliek aránya, 39%-ról 56%-ra. A két nem között a középfokú végzettség esetében volt a legnagyobb különbség a 2022-es adatokat tekintve, ugyanis míg a férfiaknál 56% volt a részesedésük, addig a nőknél 43%. Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy a nők szempontjából még termékeny életszakasznak számító 15–49 éves korcsoportban a gyermek nélküliek aránya a legfeljebb alapfokú végzettségű férfiaknál a legnagyobb és a felsőfokú végzettségű nőknél a legkisebb.

5. ábra: Gyermektelenek aránya iskolai végzettség és nemek szerint a 15–49 évesek körében
Forrás: KSH népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés

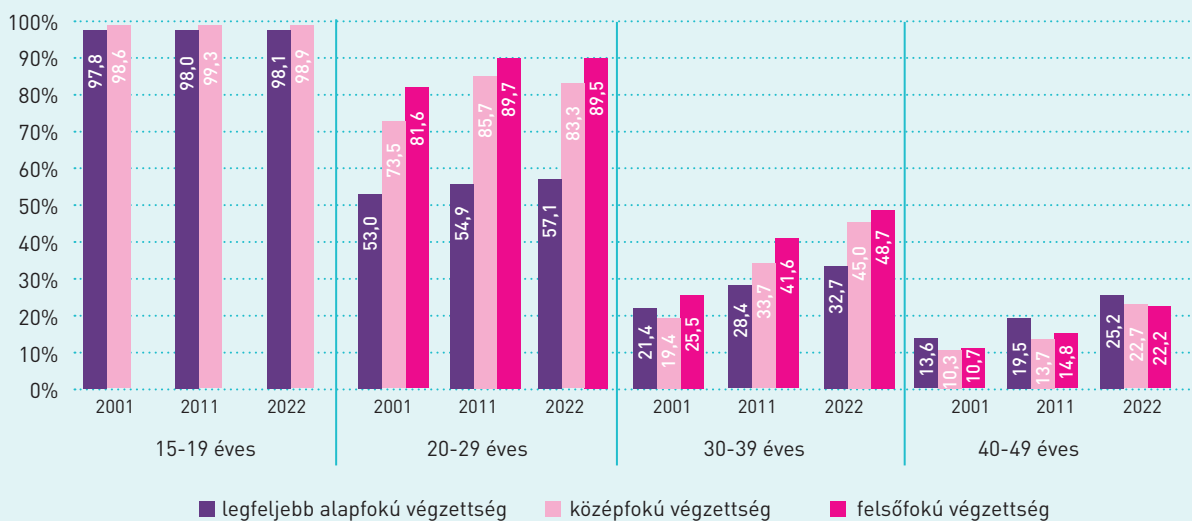

Annak ellenére, hogy összességében a középfokú végzettségűek körében nőtt legkevésbé a gyermektelenek aránya, ha korcsoportok szerint nézzük, akkor a középfokú végzettségű 30–39 éveseknél következett be a legnagyobb mértékű növekedés, 19%-ról 45%-ra. Ugyanakkor érdemes felhívni arra is a figyelmet, hogy e korcsoportban közel ugyanennyivel, 26%-ról 49%-ra nőtt a felsőfokú végzettségűeknél is a gyermek nélküliek aránya. A 20–29 éveseknél a felsőfokú végzettségűek 90%-a gyermektelen, a legfeljebb alapfokú végzettségűeknél ugyanez az arány 57% volt, mind-

két esetben emelkedés figyelhető meg 2001 óta. A legidősebb, 40–49 éves korcsoportnál a különböző iskolai végzettségűeken belül, közel azonos mértékben, közel azonos szintre nőtt a gyermek nélküliek aránya. Ugyanakkor nemek szerint jelentős különbségek vannak, hiszen a 40–49 éves férfiaknál a legfeljebb alapfokú végzettségűek körében a legnagyobb (34%) a gyermek nélküliek aránya, a felsőfokú végzettségűeknél a legkisebb (25%), míg a nőknél épp ellenkezőleg, a felsőfokú végzettségűek 20%-a, a legfeljebb alapfokú végzettségűek 15%-a gyermektelen.

6. ábra: Gyermektelenek aránya iskolai végzettség és korcsoport szerint

Forrás: KSH népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés

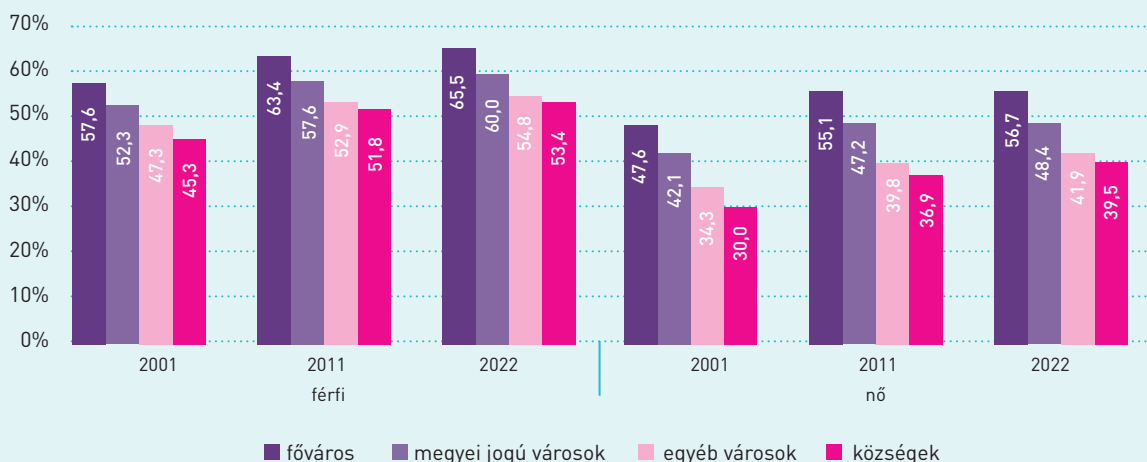
A fővárosiak körében a legnagyobb a gyermektelenek aránya

A 2022-es adatok szerint a településhierarchiában lefelé haladva csökken a gyermektelenek aránya a 15–49 évesek körében: a fővárosban élők 61%-a, a megyei jogú városban élők 54%-a, az egyéb városokban élők 49%-a, míg a községekben élők 47%-a gyermek nélküli. 2001 és 2022 között a községekben élőkénél nőtt legnagyobb mértékben az arányszám, a megyei jogú városokban élőkénél pedig a legkevesébé. A 15–49 évesek körében a gyermektelenek aránya tekintetében a nemek közötti különbség a településhierarchiában lefelé

haladva nő: a fővárosban élő férfiak 65%-a, a nők 56%-a gyermek nélküli, míg a községekben élő férfiak 53%-ának, a nők 40%-ának nincs gyermeke. A települések jogállását nézve jelentősebb változások inkább a nők körében történtek 2001 és 2022 között, csak a megyei jogú városokban élők esetében nőtt nagyobb mértékben a gyermektelenek aránya a férfiaknál. Összességében pedig megállapítható, hogy a gyermek nélküliek aránya a fővárosban élő férfiaknál a legnagyobb és a községekben élő nőknél a legkisebb.

7. ábra: Gyermektelenek aránya település jogállás és nemek szerint a 15–49 évesek körében

Forrás: KSH népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés

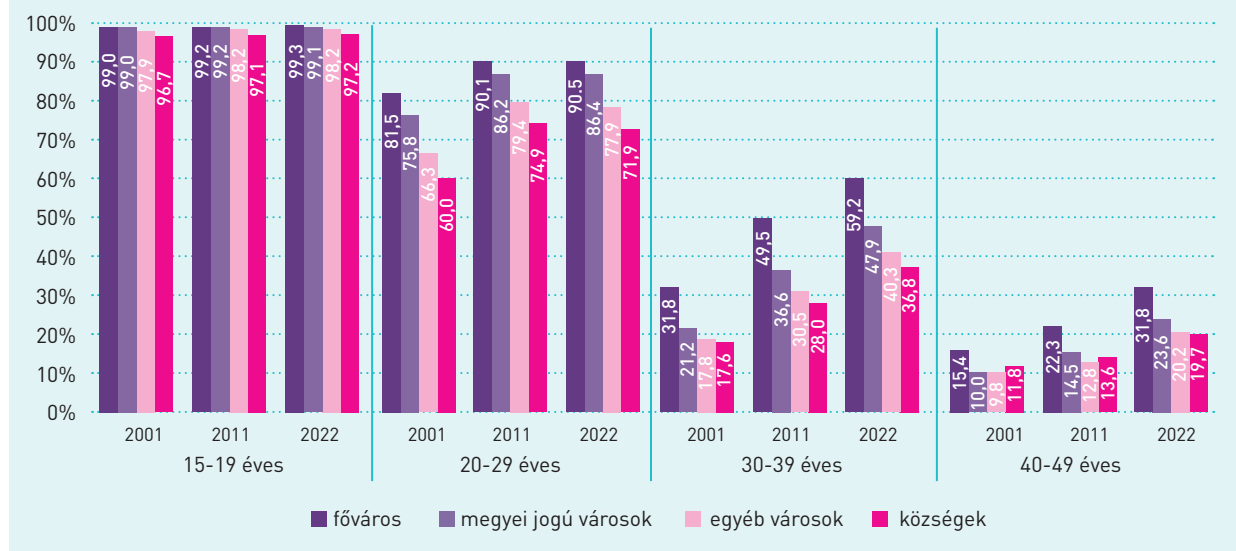

A korcsoportok szerinti különbségeket tekintve érdekesség, hogy 2001 és 2022 között a 20–29 éveseket figyelembe véve a községekben élőknel nőtt leginkább és a fővárosiak esetében pedig a legkevésbé a gyermek nélküliek aránya, míg a 30–39 éveseknél és a 40–49 éveseknél ez éppen

fordítva történt. 2022-ben a 20–29 évesek közül a fővárosban élők kilentizede, a községekben élők héttizede gyermek nélküli volt. A 30–39 éveseknél még nagyobb az eltérés, a Budapesten élők 59%-ának, a községekben élők 37%-ának nincs gyermeke.

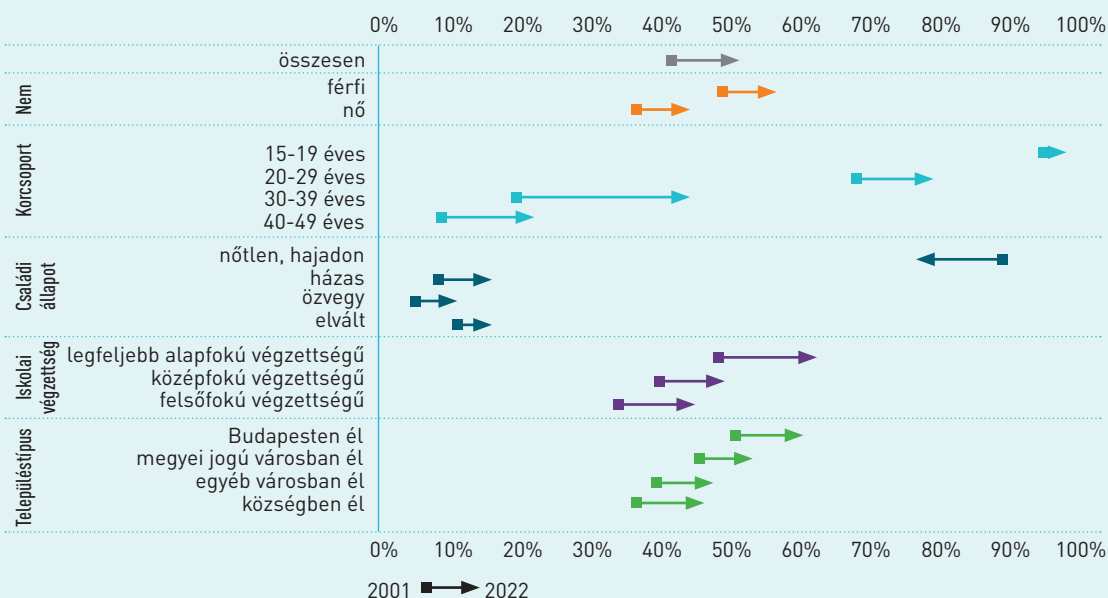
8. ábra: A gyermektelenek aránya a település jogállása és korcsoport szerint

Forrás: KSH népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés

Összefoglaló ábrák a gyermektelenek arányáról

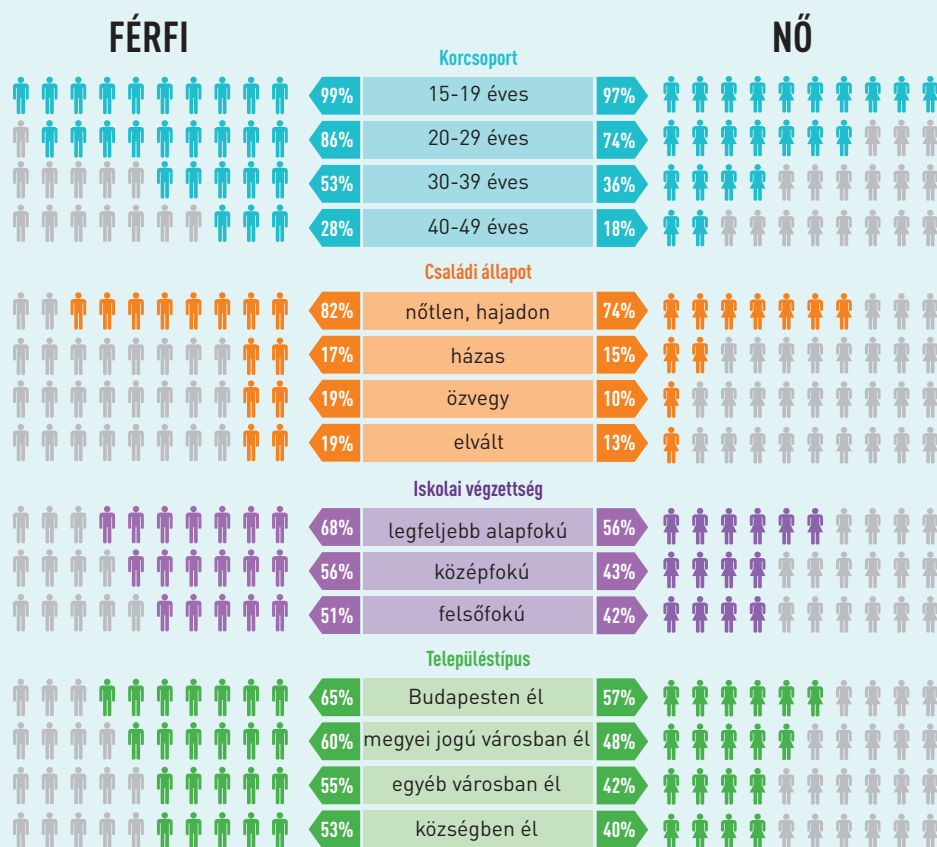
9. ábra: A gyermektelenek arányának alakulása* Forrás: KSH népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés

*Az ábrán szereplő adatok a 15-49 éves népességre vonatkoznak

Gyermektelen: akinek élete során nem született gyermeke és a népszámlálás eszmei időpontjában nem vér szerinti (örökbe fogadott vagy nevelt) gyermeket sem nevelt párkapcsolatban élő vagy egyedülálló szülőként.

10. ábra: A gyermektelenek aránya nemek szerint, 2022* Forrás: KSH népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés

*Az ábrán szereplő adatok a 15-49 éves népességre vonatkoznak

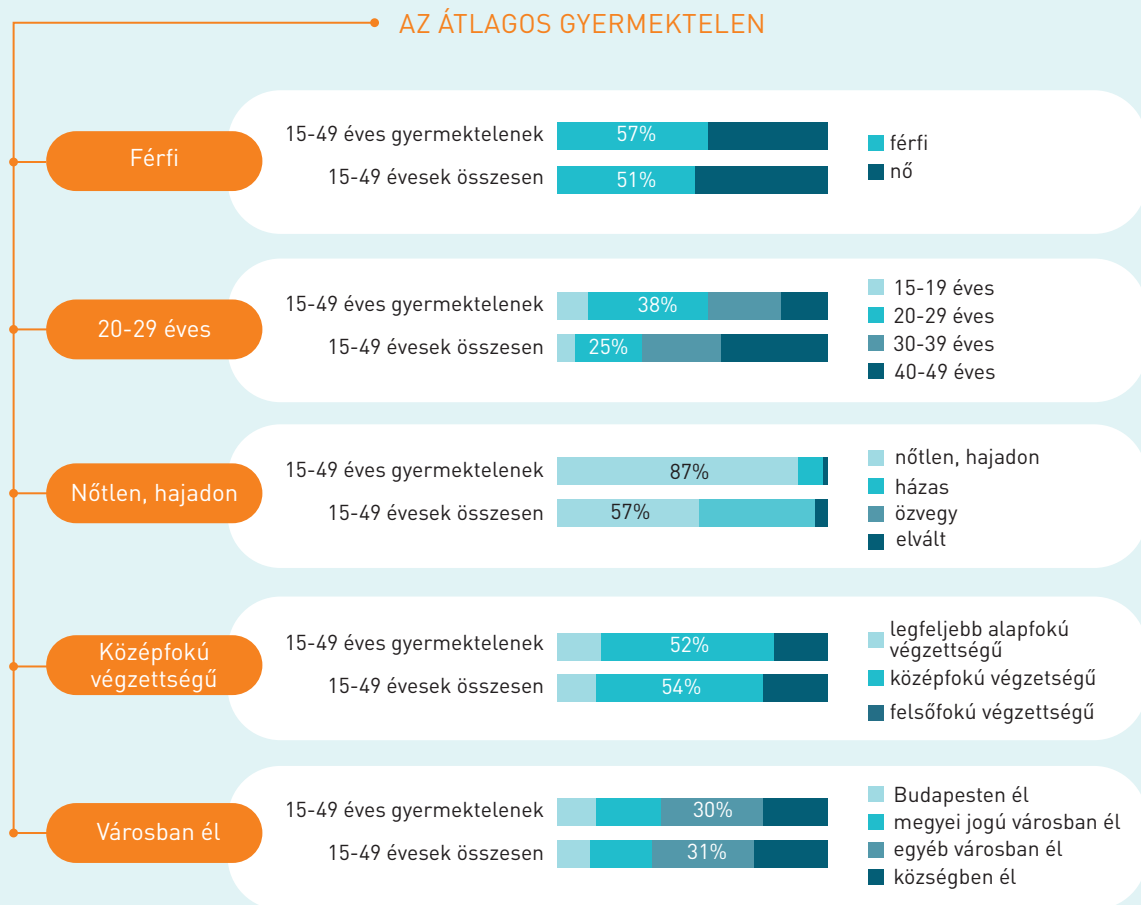
Gyermektelen: akinek élete során nem született gyermeke és a népszámlálás eszmei időpontjában nem vér szerinti (örökbe fogadott vagy nevelt) gyermeket sem nevelt párkapcsolatban élő vagy egyedülálló szülőként.

A gyermek nélküliek között a férfiak vannak többségben

Érdeemes azt is megvizsgálni, hogy a legfrissebb adatok alapján mi jellemzi a 15-49 éves gyermektelenek közel 2,3 millió fős csoportját. A 2022. évi adatok szerint többségük, közel hattizedük férfi. Tíz gyermektelenből hat 30 év alatti volt, arányuk a gyermektelen nőknél nagyobb volt (64%), mint a férfiaknál (56%). 2022-ben a gyermektelenek 87%-a nőtlen, hajadon, 11%-a házas családi állapotú volt. Az egyedülállók részesedése a gyermektelen férfiaknál volt nagyobb (89%), a házasok aránya pedig a nőknél (13%). A gyermektelenek fele középfokú végzettséggel rendelkezett, a gyer-

mektelen férfiaknál 56%, a nőknél pedig 47% volt ez az arány. A gyermek nélküliek 22%-a felsőfokú végzettségű volt, a nemek közötti különbség itt a legjelentősebb, hiszen a gyermek nélküli nők 28%-ának volt ilyen végzettsége, míg a férfiaknál ez 18%. A gyermektelenek 22%-a Budapesten, 21%-a megyei jogú városban, 30%-a egyéb városban élt 2022-ben. Az adatokból úgy tűnik, hogy az átlagos gyermektelen a fővárosban, és a nagyobb városokban él, a húszas éveiben jár, középfokú végzettséggel rendelkezik, nőtlen családi állapotú, férfi.

11. ábra: Az átlagos gyermektelen...* Forrás: KSH népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés

Összegzés

A tanulmányunk célja az volt, hogy népszámlálási adatok segítségével bemutassuk, hogyan alakult a gyermektelenség hazánkban az elmúlt két évtizedben. Az eredmények rávilágítottak arra, hogy annak ellenére, hogy a magyarok alapvetően családpártiak, és nem tartják ideális állapotnak a gyermektelenséget, mégis a gyermeknélküliség jelensége egyre inkább terjed Magyarországon. A legfrissebb, 2022-es népszámlálás adatai szerint a 15–49 évesek létszáma tovább csökkent, ennek ellenére körükben ismét nőtt a gyermektelenek aránya, a vizsgált népesség 52%-ának nem volt

gyermeke, 2011-ben a gyermektelenek aránya 50%, 2001-ben pedig 43% volt. A gyermektelenség a férfiakon belül nagyobb arányú, mint a nőknél, viszont az elmúlt két évtizedben a növekedés mértéke jelentősebb volt a nők esetében. A korcsoportokat tekintve a 30–39 éveseknél tapasztalható a legnagyobb aránybővülés, több mint duplájára, 21%-ról 45%-ra nőtt a gyermek nélküliek részesedése. A vizsgálatunk alapján megállapítható, hogy az iskolai végzettség szintjének emelkedésével, valamint a településhierarchián lefelé haladva csökken a gyermektelenek

aránya. Kutatásunk zárásaként felvázoltuk, hogy milyen jellemzőkkel rendelkezik egy átlagosnak tekinthető gyermektelen, aki a népszámlálási adatok szerint a fővárosban, és a nagyobb városokban él, húszas éveiben jár, középfokú végzettséggel rendelkezik, nőtlen családi állapotú, férfi.

Felhasznált irodalom

- Bocz János György (2023) Házasságban szebb az élet?! A házasságban élők jóléte, elégedettsége és a családalapítással kapcsolatos attitűdjei Magyarországon. In: Pári András, Gyorgyovich Miklós (szerk.) *Család – Érték – Tér*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 191–216.
- Engler Ágnes, Pári András (2021) Párkapcsolat és családalapítás. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején, Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Budapest. 87–114.
- Kapdebo Ágnes (2024) A gyermektelenség jelenségeköre hazai viszonylatban szakirodalmi kutatás alapján. *Kapocs*. 1–2. sz. 14–26.
- Kapdebo Ágnes, Papházi Tibor, Tárkányi Ákos (2022) Gyermekvállalási tervek a pandémia idején Magyarországon. *Kapocs*. 1. sz. 32–45.
- KINCS (2024a) KINCS Közérzet Barométer, 2020. november – 2023. november. Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. https://www.koppmariaintezet.hu/docs/KINCS_Kozerzet_Barometer_2020_2023.pdf (Utolsó letöltés időpontja: 2024.05.17.)
- KINCS (2024b) A stabil párkapcsolat hiánya járul hozzá leginkább a gyermektelenséghez. Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. https://www.koppmariaintezet.hu/images/docs/Gyermektelenseg_okai_parkapcsolat_hianya.pdf (Utolsó letöltés időpontja: 2024.05.17.)
- KINCS, Oeconomus (2024) Demográfia és versenyképesség az Európai Unióban. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért, Oeconomus Gazdaságtudató Alapítvány. <https://konyvtar.koppmariaintezet.hu/language/hu/termek/demografia-es-versenykepesség-az-europai-unioban/> (Utolsó letöltés időpontja: 2024.05.24.)
- Kopp Mária, Skrabski Árpád (2021) A boldogságkeresés útjai és útvesztői. Az érett személyiségtől a kiegyensúlyozott párkapcsolatig. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért.
- KSH (2023) Népesedési világnap, 2023. július 11. Központi Statisztikai Hivatal. <https://www.ksh.hu/s/kiadvanyok/nepesedesi-vilagnap-2023/index.html> (Utolsó letöltés időpontja: 2024.05.17.)
- Nagy Tímea, Horváth-Varga Anikó (2022) A fiatal felnőttek boldogságának és elégedettségének vizsgálata. In: Engler Ágnes, Purebl György, Susánszky Éva, Székely András (szerk.): *Magyar Lelkiállapot 2021. Család – Egészség – Közösség*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 507–519.
- Papházi Tibor, Tárkányi Ákos, Kapdebo Ágnes (2022) Gyermekvállalási szándékok a Hungarostudy adatainak tükrében. In: Engler Ágnes, Purebl György, Susánszky Éva, Székely András (szerk.): *Magyar Lelkiállapot 2021. Család – Egészség – Közösség*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 69–91.
- Papházi Tibor, Uhljár Péter, Ferkis Anna, Kapdebo Ágnes (2023) Fiatal felnőttek gyermekvállalása: tervek és motivációk. In: Pári András, Gyorgyovich Miklós (szerk.) *Család – Érték – Tér*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 71–90.
- Pári András, Balog Piroska (2022) A gyermekvállalást jelenleg elutasító gyermektelenek a fiatal felnőttek körében. In: Engler Ágnes, Purebl György, Susánszky Éva, Székely András (szerk.): *Magyar Lelkiállapot 2021. Család – Egészség – Közösség*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 147–167.
- Pári András, Nagy Tímea, Kozák Kőkény (2022) A gyermekvállalás elutasításának tudatos tényezői a 25–44 éves diplomások körében. In: Aczél Petra (szerk.) *Család – Gyermek – Jövő. Tanulmányok a családtudomány köréből*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 165–190.
- Szalma Ivett, Takács Judit (2014) Gyermektelenség és ami mögötte van. Egy interjú vizsgálat eredményei *Demográfia*, 57. évf. 2-3. sz. 109–136.
- Szalma Ivett, Takács Judit (2018) A gyermektelenség mintázatai magyar férfiak körében. *Magyar Tudomány*, 179. évf. 11. sz. 1717–1724.

Kapdebo Ágnes

A gyermektelenség jelensége Magyarországon - szakirodalmi áttekintés alapján

Betekintő

A magyar társadalomban a családot tervezők gyermekvállalási szándékaiban még mindig a kétgyermekes családmodell a jellemző (Kapdebo et al. 2022, Papházi et al. 2023). A gyermektelenség, bár egyre elterjedtebb, továbbra sem elfogadott, rendkívül alacsony (1%) azoknak az aránya, akik szerint ideális a gyermektelenség (KINCS 2024). Mindazonáltal a KSH adataiból nyilvánvaló a jelenség térhódítása: 2011 és 2021 között hazánkban jelentős emelkedés következett be a gyermektelenek számában. A népszámlálási adatok szerint a 40 éves és idősebb gyermektelen nők száma 27%-kal, a férfiaké 47%-kal emelkedett (KINCS 2024).

A tanulmány célja a gyermektelenséggel kapcsolatos hazai kutatások elméleti hátterének alaposabb megismerése és a tévhitek kiküszöbölése. A magyar releváns szakirodalom tükrében átfogó áttekintést kíván nyújtani a gyermektelenség jelenségköréről, elsősorban demográfiai és szociológia megközelítéssel.

Bevezetés

A múlt század utolsó harmadában – főként az Egyesült Államokban, de Nyugat-Európa számos részén is – a családformák gyors ütemben kezdtek pluralizálódni. Habár továbbra is megmaradt dominánsnak a nukleáris család, jelentősen megnőtt az atipikus családok száma és aránya, ideértve a gyermektelen családokat is (Gallai 2019). A fejlett társadalmakban a vágyott és a ténylegesen megszületett gyermekek száma közötti eltérés gyakori, a gyerekszámra vonatkozó elképzelések/tervek versenyben vannak számtalan más preferenciával. A verseny eredménye sajnálatos módon többnyire utóbbiak javára dől el (Demény 2016). A nemzetközi demográfiai kutatások már az 1970-es évektől kezdve ráirányították a figyelmet arra, hogy elsősorban nem a sokgyermekes

családok eltűnése vagy az egygyermekes életforma elterjedése, hanem a gyermektelenség áll a születésszámok csökkenésének hátterében (Dorbritz et al. 1996).

A gyermekvállalási életkor kitolódásának egyik legaggasztóbb következménye a véglegesen gyermektelenül maradó nők és párok arányának nagymértékű megugrása. Bár néhányan későbbi életszakaszban még anyává válhatnak, valószínű, hogy egyre többen lesznek, akik végül kénytelenek lemondani a gyermekvállalásról a koruk miatt. A gyermektelenek arányának növekedésével és a gyermektelenség gyakoribbá válásával párhuzamosan megfigyelhető, hogy egyre elfogadottabbá válhat ez a fajta, gyermektelen életmód (Pongrácz, 2012).

Módszertan, a szakirodalmak feldolgozásának módja

Jelentanulmánycélja, a teljesség igénye nélkül, a gyermektelenség témakörében a hazai közlemények feltérképezése, összegyűjtése, szintetizálása és elemzése. A feldolgozás során arra törekedtem, hogy a téma eddigi ismereteit összegezzem, a ma-

gyar kutatások főbb trendjeit rendszerbe foglaljam és a témán belül új perspektívákat fedjek fel.

A hazai szakirodalomból kulcsszavas szűrést és válogatást követően megmaradt 19 magyar nyelvű közleményt dolgozok fel, amelyek a gyermeke-

lenséghez kapcsolódó alábbi kifejezéseket címükben is tartalmazzák.

A szakirodalmi kutatás során az Arcanum, Google Scholar, MATARKA és MTMT online felületein kerestem tanulmányokat az önkéntes gyermektelenség, döntésalapú gyermektelenség, tudatos gyermektelenség, szándékolts gyermektelenség és gyermekmentesség (Kis 2018) kifejezésekre, megjelenési időkorlát nélkül.

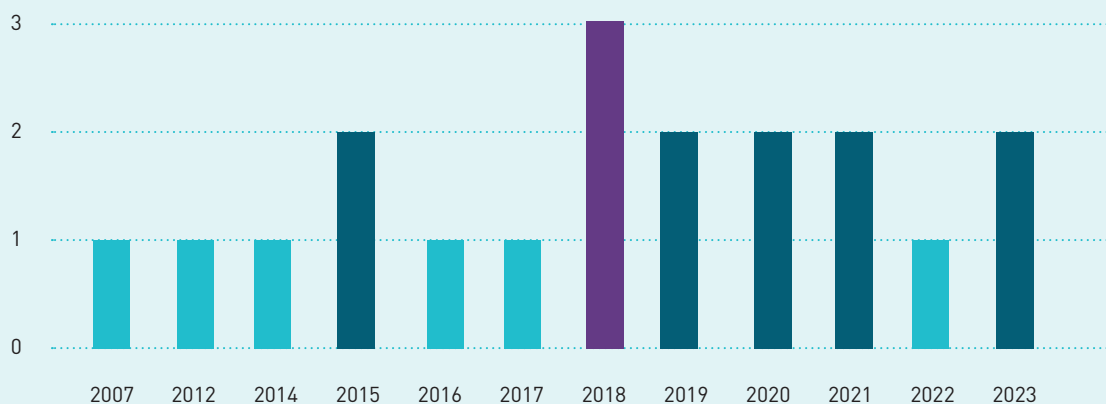
A cikkek címe alapján 65 tanulmányt választottam ki teljes szövegű elolvasásra. A kigyűjtött szakirodalomból a célnak kevésbé megfelelő dokumentumok elhagyásával összesen 19 releváns cikket találtam, 2007-2023 közötti időintervallumból. Az elemzés első lépéseként összeállítottam a szövegtestet, ami a vizsgálandó közlemények adatbázisát adta, ezt felhasználtam a függelék 1. táblázatában bemutatott rendszerezéshez. A feldolgozás során elsősorban azokat az írásokat

vettem számba, amelyek eredeti kutatásokon alapulnak, vagy átfogó elméleti elemzését adják a téma hazai és/vagy nemzetközi szakirodalmának. A tanulmányok főbb jellemzőit (ahol rendelkezésre álltak) a kitűzött célok, a vizsgálati módszerek és a fontosabb eredmények alapján csoportosítottam. A szakirodalmi áttekintés eredményeit korlátozva, hogy a válogatásba csak azok a tanulmányok kerültek be, amelyeknek a címében szerepelt a gyermektelenség szó, ezért nem kerülhetett feldolgozásra minden, a témában készült hazai tanulmány.

Ezen kívül a kutatás – jelen szakaszában – a magyar nyelvű közleményekre fókuszált. Ugyanakkor kiemelt jelentőségű lehet a jövőben a kapcsolódó nemzetközi kutatások szisztematikus áttekintése és vizsgálata.

A kiválasztott tanulmányok időbeli eloszlását mutatja be az 1. ábra.

1. ábra: A kiválasztott, gyermektelenséggel foglalkozó tanulmányok időbeli eloszlása Forrás: saját szerkesztés.

A szakirodalmi áttekintés eredményei, főbb megállapítások

A szakirodalom feltérképezése alapján kiderült, hogy a gyermektelenség témakörét címében is tartalmazó (illetve szorosan kapcsolódó) magyar szakirodalom kevés, mozaikos, különböző módszertannal megírt (Kis 2018) és csak bizonyos szakterületekre korlátozódik, úgy mint: demográfia, szociológia, pszichológia és egészségtudomány. Ezek körében nagyobb arányt az előbbi két tudományág képvisel.

Az elemzésbe beválogatott 19 cikk összesen 13 folyóiratban és 2 tanulmánykötetben jelent meg, többségében a Demográfia (négy), a Kapocs (három), illetve a Magyar Tudomány (kettő) folyóiratokban.

A kiválasztott szakkikkek kategorizálását és feldolgozását az alábbi fókuszterületek mentén valósítottam meg:

- Nemzetközi kitekintés
- Fogalmi áttekintés
- Kik a gyermektelenek?
- A gyermektelen magatartás jellemzői
- A gyermektelenséget befolyásoló tényezők
- A gyermektelenségre hatást NEM gyakorló tényezők
- A gyermektelenség megítélése
- Gyermektelenségből a gyermekvállalásba

A továbbiakban a fenti szempontrendszer mentén kirajzolódó eredményeket fejtem ki.

Nemzetközi kitekintés

Az európai társadalmakban terjedő tudatos gyermektelenség egyike azon aggasztó jelenségeknek, amelyek jelentősen befolyásolják a népesedési magatartást, ugyanis terjedésével a társadalmi értékek is átalakulnak, teret nyer „az önző, hedonista életstílus és előtérbe kerülnek az egyéni érdekek” (Pongrácz 2007).

A nemzetközi adatok azt mutatják, hogy az elmúlt néhány évtizedben a gyermektelen felnőttek száma a legtöbb európai országban jelentős mértékben nőtt, és a demográfiai előrejelzések szerint ez a tendencia tovább fog erősödni (Nagy és Pári 2021).

Fogalmi áttekintés

A gyermektelenség ugyan kiemelt társadalmi kérdéskörbe tartozik, átfogó értelmezése mégsem ismert. Fogalmi háttérének tisztázása nem könnyű, a szakirodalomban nincs egységes definíció arról, hogy pontosan kik tekinthetők gyermektelennek. Önmagában a gyermektelen jelző nagyon tág meghatározása egy komplex jelenségkörnek (Kis 2018). A szakirodalmi kutatásokban alapvetően két fő kategóriába sorolhatók a gyermekte-

lenek, attól függően, hogy a gyermektelenségük tudatos vagy nem tudatos döntés eredménye. Ez alapján megkülönböztethető az akaratlagos és a nem akaratlagos gyermektelenség. Az előbbi csoportba azok tartoznak, akik szabad akaratukból választják a gyermektelen életmódot, míg az utóbbi csoportba azok, akik külső tényezők miatt nem képesek gyermeket vállalni (Szalma és Takács 2012). Rajtuk kívül léteznek az átmenetileg gyermektelen nők, akik a halogatás következményeként vál(hat)nak véglegesen gyermektelenné (Makay et al. 2019).

Kik a gyermektelenek?

A vizsgált kutatások közös jellemzője, hogy többségük főként a nők gyermektelenségére összpontosít (Szalma és Takács 2012), de az utóbbi időben az önkéntesen gyermektelen férfiak vizsgálata is kezd előtérbe kerülni a kérdéskörön belül (Kis 2018), ahogyan a gyermektelenek egy sajátos csoportját jelentő „szinglik többsége (is) férfi” (Rövid, 2018: 314). Ennek többek között az is lehet az oka, hogy a férfitöbbslet egészen az 50-es életevek elejéig kitart a népességben (Rövid, 2020). Bár „a gyermektelenek nem alkotnak homogén csoportot” (Szalma és Takács 2016:165), vannak közös jellemzőik. A gyermekvállalást nem tervezők között felülreprezentáltak a magasabb iskolai végzettségű nők, az alacsonyabb végzettségű férfiak, a fiatalabbak, a fővárosban, illetve nagyvárosokban élők, a magasabb jövedelemmel rendelkezők, a nem hívők és természetesen az egyedülállók, a nőtlenek/hajadonok (Bencze 2023, Pári és Balog 2022). Mind közül „a fővárosi, diplomás nők a legesélyesebbek arra, hogy 40-45 éves korukban gyermektelenek legyenek” (Makay et al. 2019:79).

2.ábra. A gyermekvállalást nem tervezők jellemzői Forrás: saját szerkesztés Bencze 2023, Pári és Balog 2022 alapján

A gyermektelen magatartás jellemzői

Pári András et al. (2022) úgy jellemezték a gyermekvállalást elutasítókat, „mint bizonyos élethelyzetek között lavírozó emberek, akik félnek, hogy nem tudják megvalósítani önmagukat, adott esetben hiányzik a szülői ösztönük, és nincs stabil párkapcsolatuk” (Pári et al. 2022: 188).

A gyermektelenséghez sajátos magatartási jellemzők társíthatók. Ahogy fentebb láthattuk, „a két legmarkánsabb meghatározója az iskolai végzettség és a fővárosi lét” (Szabó 2015: 3). Összességében elmondható, hogy „a gyermekmentes életformát választó nők tipikusan magasán iskoláztak, karrier- és célorientáltak, teljes munkaidőben dolgoznak, nem élnek házasságban és nem vallásosak. Fizetésük magasabb, mint gyermeket vállalni vágyó társaiké és hozzájuk képest kevésbé konzervatívak” (Kis 2018: 615). Az időleges gyermektelenséget tekintve a fiatalabb, magasabb iskolai végzettségű, saját lakással nem rendelkező, dolgozó nőkre jellemző inkább a gyermekvállalás halasztása (Szalma és Takács 2012). A tudatosan gyermektelenek az anyagi függetlenséget, a mentális egészséget és a stabil párkapcsolatot jelölték meg életük legfontosabb tényezőiként (Pári et al., 2022). „A gyermektelen nők aránya sokkal magasabb a nem házások körében, mint a házasságban” (Szalma és Takács 2012: 49).

Az önkéntesen gyermektelen férfiak szocializációs és demográfiai háttere sok tekintetben hasonló a gyermekmentes nőkéhez, „de iskolai végzettségük foka nem függ össze gyermekvállalási hajlandóságukkal” (Kis 2018: 615). Szalma Ivett és Takács Judit (2018b) a vizsgált gyermektelen férfiakat összevetve a női mintával, megállapította, hogy a férfiak sokkal szabadabban beszéltek a tudatos gyermektelenségükről, mint a nők.

A személyiséglélektani sajátosságok terén az önkéntesen gyermektelen nők „magasabb autonómiáigénnyel és magasabb teljesítménymotivációval rendelkeznek a gyermeket vállalni vágyó társaiknál” (Kis 2018: 616). Körükben magasabb a depressziós tünetek száma, a házastársi stressz, míg a boldogság szintje alacsonyabb (Pári és Balog 2022). A nemi szereppel kapcsolatos attitűdjeiket „gyakran a lázadás vagy ellenállás gondolatai határozzák meg” (Kis 2018: 620).

Bencze Ádám (2023) tanulmányában arról ír, hogy a 15 és 29 év közötti még gyermektelen fiatalok közül azok, akik elégedetlenebbek a jelen-

legi életükkel, kevésbé élik meg a magyarságukat és úgy gondolják, hogy a gyermekvállalás tovább rontana az életesélyeiken, nem is terveznek gyermeket (Bencze 2023). A szinglik életkörülményeit vizsgálva, hasonló eredményre jutott Rövid Irén (2020) is. Kimutatta, hogy a szinglik elégedetlenebbek az életükkel, ritkábban érzik magukat boldognak, illetve gyakrabban magányosak, mint a velük egykorú, házasságban élő párok (Rövid 2020).

A hazai szakirodalomban egyértelműen igazolt tény, hogy az önkéntesen gyermekteleneknél gyakrabban fordul elő szorongás és depresszió. Pásztor Norbert et al. (2015) vizsgálatukkal bizonyították, hogy meddőségi problémák esetén már az infertilitás kivizsgálásának kezdeti szakaszában is kimutatható a depresszió.

A demográfiai tényezők közül a vallás is befolyásoló tényező (Pongrácz, 2007). Vallásosság kérdésében különböznek a gyermekvállalást elutasító gyermektelenek és a gyermekesek, a gyermektelenek között több a magát nem hívőnek tekintő (Pári és Balog 2022). A vallásosság és a gyermektelenség közötti összefüggések azonban nem mindig tisztán egyirányúak. Szalma Ivett és Takács Judit (2016) arra a következtetésre jutott, hogy a magukat vallásosnak tartott gyermektelen nők kevésbé elfogadók például az egyszülős családokkal szemben, mint nem vallásos társaik. Ezáltal szerintük „a vallásos beállítottság akár a gyermekvállalás akadályává is válhat azon nők körében, akik nem találtak megfelelő partnert” (Szalma és Takács 2016: 163-164). A gyermektelenek kapcsán megállapítást nyert, hogy „a gyermekekre nem vágyók nagyobb arányban tartanak háziállatokat és támogatnak adományokkal különböző jótékonyági szervezeteket” (Kis 2018: 614).

Gyermektelenséget befolyásoló tényezők /

A gyermektelenség okai

„A tartós vagy végleges jellemzőként megjelenő gyermektelenség ritkán vezethető vissza egyetlen okra vagy egyetlen döntésre: a gyermektelen állapot egy komplex folyamat eredménye, amelynek során több faktor hat egymásra” (Szalma és Takács 2014: 131).

A lehetséges együtt ható okok közül mind a férfiak, mind a nők körében kiemelkedik a stabil, tartós párkapcsolat hiánya, az életkori korlátok és az anyagi nehézségek (Szalma és Takács, 2018b). A háttérben közrejátszhatnak még egészségügyi

problémák, a halasztás vagy különféle megfelelési kényszerek – vagy akár mindezen tényezők együttese (Pári et al. 2022). Nemcsak a magas iskolai végzettség, de a rossz lakáskörülmények és a bizonytalan munkaerőpiaci helyzet is hozzájárulhat ahhoz, hogy valaki nem vállal gyermeket (Szalma és Takács 2014).

„A férfiaknál ezek a tényezők már a partnerkapcsolat kialakítását – s ezáltal közvetve a szülővé válást – is” (Szalma és Takács 2018b: 80) megnevezhető. Szintén férfiak esetében fordult elő, hogy a gyermekvállalás elmaradásához közvetett vagy közvetlen módon hozzájárult valamilyen szerhasználatához kapcsolódó függőség. Az érintettek leginkább múltbéli alkohol- vagy droghasználati problémák családalapítást akadályozó következményeiről számoltak be (Szalma és Takács 2018b). Ha a párok úgy érzik, hogy a gyermek érkezésével a szubjektív változók, a lelki nyugalom, a biztonságérzet, illetve a boldogság veszélybe kerül,

akkor hajlamosabbak nagyobb arányban tudatosan visszautasítani a gyermekvállalást (Pári et al. 2022).

A tudatos gyermektelenség elhatározásában erősen befolyásoló tényező a neveltetés is, a családi élet minősége, főként a kisgyermekkor tapasztalatok, akár egy gyermekkor trauma és gyakran emiatt kialakuló anyai ösztön hiánya, vagyis, hogy nem érzik magukat szülő típusnak (Nagy és Pári 2021). Az okok közé sorolhatók még a várandósságtól, szüléstől való félelem, a gyermekkel járó túl nagy felelősség (Halász és Simon 2020). A tanulmányokban azonosíthatók különféle megfelelési kényszerek, a pesszimista jövőkép (túlfogyasztás, túlnépesedés), illetve a kötöttségektől és a felelősségvállalástól való félelem, például, hogy egy gyermek felborítja a pár addig megszokott életét (anyagi biztonságukat) és kevesebb idejük marad saját magukra (Pári et al. 2022).

3. ábra: A gyermektelenséget befolyásoló legmeghatározóbb tényezők Forrás: saját szerkesztés Pári és Balog 2022, Pári et al., 2022, Szalma és Takács 2014 alapján.

Az alábbiakban azokat a főbb okokat, tényezőket, érveket fejtem ki, amelyek „a gyermekvállalás ellenében” (Pári et al. 2022: 184) hatnak.

Párkapcsolati helyzet

A (stabil) párkapcsolat hiánya vagy nem megfelelő volta a legmeghatározóbb oka a gyermektelenségi szándéknak (Pári és Balog 2022), minél később talál valaki magának párt, annál inkább kitolódik a gyermekvállalásra való igénye is, ami már a gyer-

mekvállalás esélyének a csökkenésével is jár (Nagy és Pári 2021). Ugyanakkor „a párkapcsolat megléte mellett annak minősége sem elhanyagolható tényező” (Szalma és Takács 2018a: 1719).

A párkapcsolatban élő férfiak számára a gyermekvállalás akadályai közé tartozik, „ha idősebb párt választanak, akinek már biológiailag nem lehet gyermeke, illetve, ha a partnerüknek már volt(ak) gyermeke(i), és nem szeretett volna több gyermeket vállalni” (Szalma és Takács 2018a: 1720).

Életkori korlátok, halasztás

A halasztás egyik fő oka szintén lehet a partnerhiány, ami aztán több éves várakozás esetén biológiai gyermektelenségbe fordul (Szalma és Takács 2014). Az életkor előrehaladtával a gyermekvállalást (átmenetileg) halasztók végül mégsem tudják megvalósítani eredeti gyermekvállalási elképzeléseiket (Szalma és Takács 2018a).

Iskolai végzettség

„A gyermektelenség másik karakteres jellemzője az iskolai végzettség” (Szabó Laura 2015: 2). A magasabb iskolai végzettségű párok nagyobb valószínűséggel maradnak gyermektelenek, mint közepes vagy alacsonyabb végzettségű társaik (Horváth 2017), viszont „az alacsony iskolai végzettségű férfiak körében magasabb a gyermektelenek aránya, mint magasabb iskolai végzettségű társaik körében” (Szalma és Takács, 2018b: 70).

Anyagi körülmények

Számos kutatás támasztja alá, hogy a nehéz anyagi helyzet akadályozza a gyermekvállalást (Bencze 2023, Pári et al. 2022). „A férfiak körében nem csak a rossz anyagi helyzet, de akár a túl jó anyagi helyzet is – közvetett – akadályává válhat a gyermekvállalásnak, mivel attól tarthatnak, hogy egy esetlegesen bekövetkező válás esetén elveszíthetik a vagyont, amit az évek alatt felhalmoztak” (Szalma és Takács 2018b: 72).

Egészségi állapot/Egészségügyi problémák/ Meddőségi problémák

A gyermekvállalást elutasítók válaszaiban felbukkannak az egészségi állapot miatti okok, a válaszadóra, a párjára és a születendő gyermekre vonatkoztatva egyaránt (Pári és Balog 2022). „Az általános rossz egészségi állapot miatt nem csak a saját gyermekvállalás nem lehetséges, de az örökbefogadás sem jelent alternatívát sok középkorú pár számára” (Szalma, Takács 2018b: 70). Az egészségügyi problémák között helyet kapnak „a testi következményekkel kapcsolatos félelmek” és „a szülés fizikai következményeitől való félelem is” (Kis 2018: 619).

Abonyi Barbara (2020) tanulmányában egybevetette a gyermektelen nők és a családanyák pandémia alatti fizikai aktivitását és az egészségmagatartással kapcsolatos szokásaikat. Érdemi különbség látható a heti két-háromszoros gyako-

riságú sport és a fizikai aktivitás terén a két csoport között, előbbiben a családanyák, utóbbiban a gyermektelen nők járnak az élen. Az egészségkárosító szokásokban: dohányzás, alkoholfogyasztás, nem észlelhetők nagy különbségek (Abonyi 2020).

Szalma (2021) a mesterséges megtermékenyítési (MM) eljárással kapcsolatos általános attitűdöket vizsgálva azt állapította meg, hogy a meddőséget és az MM eljárást párokhoz, vagy csak a nőkhöz kapcsolták, és nem említették a férfiak meddőségét és/vagy a férfiak részvételét. Olyan esz-közként tekintettek ezekre az eljárásokra, amely a nőket segítheti céljaik megvalósításában. Azonban jelentős különbséget figyelt meg a résztvevők között abban, hogy ők maguk részt vennének-e meddőségi kezelésekből.

A gyermektelenségre hatást NEM gyakorló tényezők

Bizonyos szempontok a gyermekvállalást elutasítók körében közepes mértékben befolyásolják döntésüket, ilyenek például a Föld túlnépesedése és a környezetszennyezés (Pári et al. 2022). Más tényezők, mint például a szülőkkel való kapcsolat, nem befolyásolja jelentős mértékben a gyermekvállalási hajlandóságot. A szülők egymással való kapcsolata pedig egyáltalán nem gyakorol hatást a diplomás 25–44 évesek gyermekvállalási terveire (Pári et al. 2022).

A gyermektelenség megítélése

Ahogy a betekintőben rávilágítottam, Magyarországon bár egyre terjed a gyermektelenség, de alapvetően nem igazán elfogadott.

A magyar megkérdezettek legnagyobb része a gyermektelenség növekedését negatív tendenciának véli. Szalma és Takács (2018a) több különbséget is talált a női és a férfi interjúalanyok beszámolóinak között azzal kapcsolatban, hogy milyen előnyöket és hátrányokat tapasztaltak munkájukban, illetve a magánéletükben a gyermektelenségük miatt: az alacsony iskolai végzettségű nők nem tudtak konkrét előnyökről beszámolni, viszont a magas iskolai végzettségű társaik a munkában elért sikereket könyvelték el, mint a gyermektelenségükkel összefüggő előny. A férfiak körében éppen az alacsonyabb iskolai végzettségűek számoltak be a gyermektelenség egyik előnyéről: a kötetlenebb életformáról. Míg a munkájukkal kapcsolatban a férfi interjúalanyok nem érzékelték hátrányokat,

addig a magánéletben diszkriminációként élték meg a környezetük felől észlelt negatív előítéleteket (Szalma és Takács, 2018a).

Kis Andrea (2018) az utóbbi évtizedek nemzetközi szakirodalmában azt találta, hogy a gyermekmentes életmódot választókkal kapcsolatos nézetekben a negatív vélekedések vannak túlsúlyban: „a szélsőséges nemtetszéstől a lenézésen és sajnálaton át egészen a deviánsnak nyilvánításig” (Kis, 2018: 626) számos attitűdre talált példát. „Elmondható, hogy a gyermektelenség mellett határozó nőket mások gyakran gyerekesnek, anyagiasnak, önzőnek, kiegyensúlyozatlannak és deviánsnak látják. Úgy gondolják róluk, hogy valamiféle baj van velük, és anyává váló társaiknál hűvösebbek” (Kis, 2018: 627). Egyes vizsgálatok alapján „a gyermektelen munkatársaktól több és kellemetlenebb időpontokban befektetett munkaórát várnak el, nagyobb valószínűséggel várják el a hétvégén és ünnepnapokon való munkát, esetenként rosszabb feltételekkel kell szembesülniük és több munkahelyi zaklatás érheti őket gyermeket nevelő társaihoz képest” (Kis, 2018: 628).

Összefoglalás

Jelen tanulmány ahhoz kívánt hozzájárulni, hogy világosabban átlássuk a gyermektelenség kérdéskörét és a gyermektelenséggel kapcsolatos tényezők komplex viszonyrendszerét.

A témaválasztást alapvetően meghatározta, hogy a téma egyre inkább aktuálisra válik. A gyermektelenek „megnövekedett száma változásokat idézhet elő a magyar társadalom értékrendjében, és ha nem is vonzóvá, de elfogadottabbá, természetesebbé teheti a gyermektelenséget, a gyermek nélküli individualizálódott létet” (Pongrácz 2007: 218).

A szakirodalmi elemzéssel körbejártam a gyermektelenség témakörében releváns magyar nyelvű tanulmányokat. Összefoglaltam a vizsgált téma általános megközelítéseit és egymásba építettem a jelentősebb kutatások eredményeit, annak érdekében, hogy mélyebb betekintést kapjunk a témakör kutatási hátterének jelen hazai helyzetéről, a szociológiai és demográfiai jellegzetességekről, illetve a magyar társadalom gyermeke-

Gyermektelenségből a gyermekvállalásba

A körülmények miatt gyermekvállalást elutasító gyermektelenek közül a legtöbben a stabil párkapcsolatot, „a biztos munkahelyet és az anyagi stabilitást, a kiszámítható jövedelmet tekintik olyan motiváló elemnek, amelynek teljesülése esetén vállalnának gyermeket, illetve a megfelelő egészségi állapot, a rugalmas munka és a társas támogatás számítana még a gyermekvállalás kérdésében” (Pári és Balog, 2022: 164).

A legerősebb motivációk között, amelyek a gyermektelenség ellen hatnának és pozitívan befolyásolnák a gyermekvállalási szándékok megvalósulását, megjelennek a munkaerőpiac további kedvező változásai is, mint például a túlmunka okozta terhelés csökkentése, illetve a rugalmas munkaidő. A gyermekvállalást ösztönző szempontok rendszerében helyet kap „az előzetesen a gyermekvállalással járó negatív preconcepciókkal kapcsolatos további társadalmi párbeszéd is” (Bencze, 2023: 90). „A nem akaratlagos gyermektelenség csökkenésében kulcsszerepet játszhat a korábbi életkorban történő gyermekvállalás, illetve a gyermekvállalás halasztásának megállítása” (Makay et al. 2019: 76).

lenekkel kapcsolatos nézeteiről. A tanulmányok egyöntetűen alátámasztották, hogy „a társadalomnak szembe kell néznie a gyermektelenek növekvő arányával” (Makay et al. 2019). A legmarkánsabb következtetés az, hogy a gyermektelenség vezető oka, mind a férfiak, mind a nők körében a stabil, tartós párkapcsolat hiánya. (KINCS 2024, Pári és Balog 2022).

A megállapítás családpolitikai szempontból is még inkább rávilágít arra, hogy „soha nem volt olyan fontos a család és a házasság szerepe az egyén és a következő nemzedék életminősége, kiegyensúlyozottsága, valamint az elviselhető társadalmi légkör szempontjából, mint a modern társadalomban” (Kopp és Skrabski 2006: 221).

A tanulmány egyik hozzáadott értéke, hogy a feldolgozott cikkek segítenek beazonosítani a kutatási réseket is. Ilyen kiemelt terület a gyermekek és a gyermektelenek mentális jólétének változásai, illetve további tényezők feltárása, amelyek a gyermektelenséget gyermekvállalásba fordíthatják.

Felhasznált irodalom

- Abonyi Barbara (2020) Gyermektelen és családos nők egészségmagatartásának összehasonlítása a pandémia idején. *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio Sport* (49), 5-38.
- Demény Pál (2016) Európa népességgazdasági dilemmái. In: Demény Pál (szerk.) *Népességgazdaság a közjó szolgálatában*. Budapest: KSH NKI. 2016. 165-187.
- Dorbritz, Jürgen, and Karl, Schwarz (1996) Kinderlosigkeit in Deutschland—ein Massenphänomen? Analysen zu Erscheinungsformen und Ursachen. *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft* 21. no. 3. 231-261. In: *Demográfia*, 40 évf. 4. sz. 390-391.
- Bencze Ádám (2023) Gyermeket nem tervező fiatalok a Magyar Ifjúság Kutatásban. *Kapocs*, 6 évf. 2-3 sz. 85-91.
- Gallai Sándor (2019) A családpolitika helye a demográfiai válsággal küzdő Európában. In: *Európai Családpolitikai Kitekintő*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 15-27.
- Halász Beáta, Simon Nóra (2020) Tudatos gyermektelenség. *Egészségtudományi Közlemények: A Miskolci Egyetem Közleménye 10: Supplementum* 1. 51-55.
- Horváth Balázs (2017) Gyermektelenség és termékenység a nők és a férfiak közti képzettségi egyenlőség szerint Ausztriában, Bulgáriában és Franciaországban. *Nemzetközi Statisztikai Figyelő*, 3. évf. 4. szám, 3-4.
- Kapdebo Ágnes, Papházi Tibor, Tárkányi Ákos (2022) Gyermekvállalási tervek a pandémia idején Magyarországon. *Kapocs*, 5. évf. 1. sz. 32-45.
- KINCS (2024) A stabil párkapcsolat hiánya járul hozzá leginkább a gyermektelenséghez. https://www.koppmariaintezet.hu/images/docs/Gyermektelenseg_okai_parkapcsolat_hiany.pdf (Letöltés: 2024. április 2.)
- Kis Andrea (2018) Az önkéntes gyermektelenség pszichológiája. *Szakirodalmi áttekintés. Magyar Pszichológiai Szemle*, 73: évf. 4. sz. 599-641.
- Kopp Mária, Skrabski Árpád (2006) A támogató család, mint a pozitív életminőség alapja. In: Kopp Mária, Kovács Mónika Erika (szerk.) *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Budapest: Semmelweis Kiadó. 220-232.
- Makay Zsuzsanna, Spéder Zsolt, Szabó Laura (2019) Gyermektelenség Magyarországon – egy részletes elemzés főbb megállapításai. *Kapocs*, 2. évf. 1-2. sz. 76-79.
- Nagy Emese, Pári András (2021) A tudatos gyermektelenség lehetséges okai egy kvalitatív felmérés alapján. *Kapocs*, 4. évf. 3-4 sz. 98-105.
- Papházi Tibor, Tárkányi Ákos, Kapdebo Ágnes (2022) Gyermekvállalási szándékok a Hungarostudy adatainak tükrében. In: Engler Ágnes, Purebl György, Susánszky Éva és mtsai. (szerk.) *Magyar Lelkiállapot 2021. Család – egészség – közösség*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 69–92.
- Papházi Tibor, Uhljár Péter, Ferkis Anna, Kapdebo Ágnes (2023) Fiatal felnőttek gyermekvállalása: tervek és motivációk. In: Pári András, Gyorgyovich Miklós (szerk.) *Család-Érték-Tér: Tanulmányok a családi értékekről*. Budapest, Magyarország: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 71-90.
- Pári András, Balog Piroska (2022) A gyermekvállalást jelenleg elutasító gyermektelenek a fiatal felnőttek körében In: Engler Ágnes, Purebl György, Susánszky Éva és mtsai. (szerk.) *Magyar Lelkiállapot 2021. Család – egészség – közösség*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 147–167.
- Pári András, Nagy Tímea, Kozák Kőkény (2022) A gyermekvállalás elutasításának tudatos tényezői a 25–44 éves diplomások körében. In: Aczél Petra (szerk.) *Család – gyermek – jövő. Tanulmányok a családtudomány köréből*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 165–190.
- Pásztor Norbert, Töreki Annamária, Szöllősi János, Pál Attila (2015) Szorongás és depresszió az első alkalommal jelentkező férfiak között a gyermektelenség hosszának függvényében. *Magyar Andrológia*, 20 évf. 2.sz. 6-9.
- Pongrácz Tiborné (2007) A gyermekvállalás, gyermektelenség és a gyermek értéke közötti kapcsolat az európai régió országai-ban. *Demográfia*, 50 évf. 2-3. sz. 197–219.
- Pongrácz Tiborné (2012) Családtervezési döntések. *Kapocs*, 11. évf. 4.sz. 8-16.
- Rövid Irén (2018) Pillanatfelvétel a szinglikről – A szinglik általános és területi jellemzői a népszámlálási adatok alapján. *Területi Statisztika*, 58. évf. 3 sz. 302–318.

Rövid Irén (2020) Olyan jó egyedül? – A szinglik érzelmi állapota, étellel való elégedettsége a 2016. évi mikrocenzus adatai alapján. *Területi Statisztika*, 60. évf. 2.sz. 224–248.

Szabó Laura (2015). Terjed a gyermektelenség Magyarországon. A fővárosi nők egyötöde gyermek nélkül éli le életét. *Korfa Népesedési Hírlevél*, 15 évf. 1.sz.1-4.

Szabó Laura (2019) Gyermektelenség és iskolai végzettség összefüggései Magyarországon. *Demográfia*, 62. évf. 2–3. sz. 199–233.

Szalma Ivett (2021) Mesterséges megtermékenyítési eljárásokkal kapcsolatos attitűdök a fiatal gyermektelen nők körében Magyarországon. *Socio.Hu Társadalomtudományi Szemle*, 11.évf. 1.sz. 125–146.

Szalma Ivett, Takács Judit (2012) A gyermektelenséget meghatározó tényezők Magyarországon. *Demográfia*, 55. évf. 1. sz. 44–68.

Szalma Ivett, Takács Judit (2014) Gyermektelenség és ami mögötte van. Egy interjú vizsgálat eredményei *Demográfia*, 57. évf. 2-3. sz. 109-136.

Szalma Ivett, Takács Judit (2016) Gyermektelenség Magyarországon: mítoszok és kutatási eredmények. *Magyar Tudomány*, 177. évf. 2.sz. 159-167.

Szalma Ivett, Takács Judit (2018a) A gyermektelenség mintázatai magyar férfiak körében. *Magyar Tudomány*, 179. évf. 11. sz. 1717-1724.

Szalma Ivett, Takács Judit (2018b) A gyermektelenség mintázatai magyar férfiak körében: egy interjú vizsgálat folytatása. *Szociológiai Szemle*, 28. évf. 3. sz. 60–86.

Függelék

1. táblázat: A feldolgozott tanulmányok egyes adatainak és főbb eredményeinek összefoglalása. Forrás: saját szerkesztés

Publikáció éve	Szerző(k)	Kutatás célja	Az elemzett csoportok/megkérdezettek köre	Minta szám (fő)	Vizsgálati módszer(ek)	Főbb eredmények
2023	Bencze Ádám	A gyermekvállalást tervező fiatalok és a gyermeket nem vállalók közötti eltérések.	Gyermekvállalást nem tervező fiatalok (15-29 év).	6856	Kvantitatív elemzés. A Magyar Ifjúság Kutatás 2020 adatbázisa, leszűkítve a gyermektelen fiatalokra.	A gyermekvállalást nem tervezők között felülreprezentáltak a férfiak, a nőtlenek/hajadonok, a fővárosban élők. Általában elégedetlenebbek a jelenlegi életükkel, mint a gyermekvállalást tervezők. Kevésbé élik meg a magyarságukat és úgy gondolják, hogy a gyermekvállalás tovább rontana az életésélyeiken.
2022	Pári András, Balog Piroska	A gyermektelenséget elutasítók demográfiai és pszichoszociális mutatói, és a gyermekvállalás elutasításának mögöttes okai.	Fiatal felnőttek (18-40 év).	2000	A Hungarostudy 2021 adatai, a 18–40 éves fiatal felnőttek körében.	A gyermektelenségi szándék legmeghatározóbb oka a párkapcsolat hiánya vagy a nem megfelelő párkapcsolat. A gyermektelenek gyakrabban depressziósak és stresszesebbek, mint gyermekes társaik.

2022	Pári és mtsai.	A gyermekvállalás elutasításához kapcsolódó attitűdök a felsőfokú végzettségű 25-44 évesek körében.	25-44 éves diplomások.	700	Adatfelvétel 2021 április-májusban, online (CAWI) kérdőívvel.	A gyermekvállalást elutasítók bizonyos élethelyzetek között ingadoznak. Aggódnak, hogy nem képesek megvalósítani önmagukat, adott esetben hiányzik belőlük a szülői ösztön, és nincs stabil párkapcsolatuk. A tudatosan gyermektelenek attól tartanak, hogy a gyermekvállalás negatív hatással lehet az életükre, és az anyagi tényezők is szerepet játszanak döntésükben.
2021	Nagy Emese, Pári András	A gyermekvállaláshoz kapcsolódó elutasító magatartás tényezői.	Azok, akiknek, lehetne gyermekük, de nem szeretnének családot alapítani.	-	A tudatos gyermektelenséget kutató tanulmányok bemutatása és saját kvalitatív kutatás.	A tudatosan gyermektelen életformát csak ritkán lehet egyetlen okra visszavezetni. Élethelyzetek és döntések sorozata idézi elő.
2021	Szalma Ivett	Az MM eljárással kapcsolatos attitűdök és vélemények.	20 és 35 év közötti, budapesti, időlegesen gyermektelen nők.	22	Feltáró jellegű, négy fókuszcsoportos beszélgetés 2020 februárjában	Az MM eljárással kapcsolatos általános pozitív attitűd nem jelenti azt, hogy valaki – ha erre szüksége lenne – részt is venne a meddőségi eljárásokban.
2020	Halász Beáta, Simon Nóra	Okok, amelyek miatt egy nő akaratlagosan elzárkózik az anyaságtól, az ide vezető körülmények és a környezettől kapott reakciók.	Az interjúalanyok döntő többsége városban lakik és magas iskolai végzettsége van.	11	Anonim interjúfelvétel, önként jelentkező interjúalanyokkal. Az alanyokat internetes portálon keresztül keresték meg.	A tudatosan gyermektelenek gyakran úgy látják, hogy a gyermekes szülők túlterheltek és boldogtalanok, és azt gondolják, hogy elvesztették saját identitásukat, és nem tudnak önmaguk lenni. A leggyakoribb okok, amiért az emberek nem vállalnak gyereket: a terhességtől, szüléstől való félelem, az anyai ösztön hiánya, a gyermekkel járó nagy felelősség, valamint a pesszimista jövőkép.
2020	Abonyi Barbara	A gyermektelenek és családanyák egészségmagatartásának az összehasonlítása, és a pandémia hatása a felnőtt nők fizikai aktivitására.	Budapesti, egyetemista értelmiségi nők (gyermektelenek n = 47, átlagéletkor 23,29 év, családanyák n = 37, átlagéletkor 49,64 év.)	84	Interneten keresztül küldött online kérdőív, 2021 tavaszán.	Hatszor annyi családanya vett részt digitális tornán, mint a gyermektelenek. A naponta 3-4-szer zöldséget/gyümölcsöt fogyasztók között kétszer annyi családanya van, mint gyermek nélküli. Mindkét csoport közel háromnegyede soha nem dohányzott.

2019	Szabó Laura	A női gyermektelenség iskolai végzettség szerinti alakulása az elmúlt 80 évben.	Különböző iskolai végzettségű, 1920 és 1975 között született nők.	-	A KSH elmúlt 50 évben készített népszámlálási lekérdezései és a 2016. évi mikrocenzus adatbázisai.	A nők iskolai végzettségük szerinti arányainak változása, kevésbé befolyásolta összességében a gyermektelenség alakulását. A diplomás nőknél minden generációban több a gyermektelen.
2019	Makay és mtsai.	A társadalom viszonyulása a gyermekvállaláshoz, illetve a gyermektelenséghez.	-	-	Népmozgalmi adatok, népszámlálási- és mikrocenzus adatok alapján az NKI 2019-ben végzett átfogó elemzése.	A 1969-es kohorsztól kezdve egyre több a gyermektelen. A legalacsonyabb végzettséggel rendelkező férfiak között különösen magas a gyermektelenek aránya, míg a diplomásoknál alacsonyabb. Legmagasabb a fővárosi nők körében minden vizsgált születési kohorsz esetében, és minden iskolai végzettségi szinten.
2018	Szalma Ivett, Takács Judit	Tényezők szerepe a férfiak gyermektelenségében. Gyermektelen férfiak és a nők közötti eltérések.	50 év feletti gyermektelen, heteroszexuális magyar férfiak.	30	Félig strukturált interjú vizsgálat 2015 és 2016 között, különböző típusú magyarországi településeken.	A férfiak és nők gyermektelensége mögött eltérő tényezők állnak, de még azonos okok esetén is más mechanizmusok játszanak szerepet.
2018	Szalma Ivett, Takács Judit	A magyarországi gyermektelenséget vizsgáló kutatások összefoglalója, különös tekintettel a férfiak gyermektelenségére, és összehasonlítása a nők gyermektelenségével.	-	-	Kvantitatív adatok másod-elemzése és kvalitatív kutatások eredményei.	A férfiak között többen vannak, akik szándékosan nem akarnak gyermeket vállalni.
2018	Kis Andrea	Az önkéntes gyermektelenség pszichés és szociológiai vonatkozásairól a jelentősebb kutatások eredményeinek összefoglalása nemzetközi, és hazai kutatások alapján.	-	-	Szisztematikus kulcsszókeresés módszerével az angol nyelvű adatbázisokban elérhető tanulmányok és magyar szakirodalom áttekintése.	A gyermektelenséget választók csoportja nem homogén, de bizonyos pszichés és szociáldemográfiai jellemzők alapján jól elkülöníthetők.

2017	Horváth Balázs	Az egyes európai népcsoportok termékenységeinek a vizsgálata, figyelembe véve a pár tagjainak végzettségét.	24 évnél idősebb együtt élő párok.	-	Nemzetközi tanulmány ismertetése, a GGS – Generations and Gender Survey adataival dolgoztak.	A magasabb iskolai végzettségű párok nagyobb valószínűséggel maradnak gyermektelenek, mint a közepes vagy alacsonyabb végzettségűek.
2016	Szalma Ivett, Takács Judit	A gyermektelenséggel kapcsolatos közvélekedések, mítoszok összevetése a tudományos kutatások eredményeivel.	-	-	-	A mindennapi megfigyeléseken alapuló elképzelések gyakran ellentétben állnak a tudományosan igazolt tényekkel.
2015	Szabó Laura	A gyermektelenség jelensége és terjedése az elmúlt évtizedben.	Gyermektelen nők, akik 41–45 éves korukban még nem szültek.	-	Leíró jellegű, a 2001. és a 2011. évi népszámlálás adatai alapján.	A fővárosi diplomás nők a legesélyesebbek, hogy 41–45 éves korukra még gyermektelenek legyenek. A gyermektelenek körében nemcsak a magasabb társadalmi státusúak vannak többen, hanem az igen alacsony végzettségűek vagy rossz lakhatási körülmények között élők is.
2015	Pásztor és mtsai.	Meddőséggel járó lelki terhek, tünetek.	Férfiak, akik gyermektelenség miatt andrológiai vizsgálatra jelentkeztek és korábban semmilyen meddőséghez köthető vizsgálaton nem vettek részt. Átlag életkor 33,3 év, a gyermektelenség átlagos hossza 16,6 hónap.	105	Kérdőíves felmérés a Szegedi Tudományegyetem Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika Andrológiai Ambulanciáján, 2013-2014-ben.	A gyermektelen párok férfitagjainál a depresszió már a legelső meddőségi kivizsgáláskor megjelent.
2014	Szalma Ivett, Takács Judit	A nők gyermektelenségéhez vezető okok.	40 év feletti heteroszexuális nők.	20	Életútinterjúk.	A gyermektelenség általában nem vezethető vissza egyetlen okra vagy döntésre: egy összetett folyamat eredménye, amelyben több tényező együtt hat egymásra.

2012	Szalma Ivett, Takács Judit	A (szándékolt) gyermektelenséget választók alapvető társadalmi-demográfiai jellemzői.	30 és 45 éves kor közötti gyermektelen nők és férfiak.	több, mint 16 000/ első hullám, 10 641/ harmadik hullám.	A KSH - NKI Életünk fordulópontjai panelkutatás első és harmadik hullámának adatai alapján.	A gyermekvállalás egyik legfőbb gátja a párkapcsolat hiánya. A stabilitás (például a tartós párkapcsolat vagy saját lakás) általában növeli a gyermekvállalás esélyét.
2007	Pongrácz Tiborné	Az európai termékenységcsökkenés hatása a gyermekvállalási tervekre és a gyermekekkel kapcsolatos értékrendre.	50 évesnél fiatalabb nők és a férfiak.	-	„PPA II.” nemzetközi összehasonlító vizsgálat eredményei alapján. A reprezentatív kutatást 2000 és 2003 között végezték 14 európai országban.	A magyar társadalomban még kimutatható a gyermekcentrikus értékrend és a tudatos gyermektelenség elutasítása, ugyanakkor a gyermektelenség valós jelenséggé vált.

Györke Máté

A tudatos gyermektelenség árnyalatai

Betekintő

Magyarországon a népesség száma a nyolcvanas évek eleje óta megállás nélkül csökken, a tényleges termékenységi arányszám és a népesség reprodukciójához szükséges érték között a különbség továbbra is jelentős. Ezzel a demográfiai változással szoros összefüggést mutat a gyermektelenség, azon belül a tudatos gyermektelenség jelensége a magyar társadalomban. Míg a politikai tengelyen való elhelyezkedés egyértelmű kapcsolatot mutat a tudatos gyermektelenséggel, addig a családi állapot bár hatással van a gyermekvállalás bizonyos tényezőire, az összefüggések komplexebbek. A fiatal felnőttek gyermektelensége társadalmilag kevésbé támogatott, mint az idősebb, még termékeny korosztályok esetében. Kevesen gondolnak konkrét társadalmi csoportokra kifejezetten tudatos gyermektelenségre hajlamosként, azonban vannak olyan csoportok, melyeket határozottan gyermekvállalást elutasítónak tartanak.

Bevezetés

A gyermektelenek csoportjának egy sajátos részét képezik azok, akik önként döntenek a gyermektelenség mellett. A gyermektelen felnőttek aránya évtizedek óta emelkedik az európai országok többségében (Bujard és Lück 2015; Köppen, Mazuy és Toulemon 2017; Kreyenfeld 2002; Sobotka 2016), és a fiatalabb generációk is egyre elfogadóbbak a tudatos gyermektelenséggel kapcsolatban (Rotering 2015), bár Magyarországon a fiatalabb korosztályokban a családalapítási szándék viszonylag magas (Engler és Pári, 2022). Nemcsak az európai, hanem a magyar termékenységi arányszám is évtizedek óta az egyszerű reprodukciós érték (2,1) alatti szinten van, a két érték közti különbség pedig folyamatosan nő. Magyarországon az ötvenes éveket követően a Ratkó-

gyerekük nyomán emelkedett a termékenységi arányszám a reprodukcióhoz szükséges szint fölé, egyébként állandóan alatta volt, 1981 óta pedig folyamatosan csökken a népességszám (KSH 2020). Nemcsak a gyermektelenséget határozottan elutasítók, hanem a gyermekvállalást halogatók csoportjának megismerése is fontos. Egyrészt maguk a kategóriák is nehezen elválaszthatóak, másrészt pedig sok, a gyermekvállalásban bizonytalan, azt halogató embernek végül nem sikerül a gyermekvállalással kapcsolatos terveit megvalósítania.

A tanulmány fő célja a tudatos gyermektelenség döntésének mélyebb megértése, a döntés hátterét vizsgálva az egyéni hozzáállás belső tényezőitől egészen a társadalmi megítélésig terjedően.

Háttér

A cikk egy olyan 2021-es kutatásra épül, amelynek adatai részben feldolgozásra kerültek, így e tanulmány egy másodelemzés, amely az alapjául szolgáló online kérdőíves megkérdezés azon kérdéseire érkezett válaszokkal foglalkozik, amikre az eredeti tanulmányban nem került sor. Ebből kifolyólag az elméleti háttér és az arra támaszkodó elemzés is a kérdőív hét, eddig meg nem vizsgált kérdése köré rendezve került vizsgálatra. Az adatfelvétel 2021. április 30. és május 15. közötti

időszakban zajlott a felsőfokú végzettségű 25-44 éves korcsoportban, hólabda módszerrel, a 2016-os Mikrocenzus adatai alapján tartva a populációs arányt nem, korcsoport és iskolai végzettség szerint.

Családi állapot és tudatos gyermektelenség kapcsolata

A gyermekvállalás és a családi állapot összefüggésének vizsgálatában nehézséget jelenthet a meg-

bízható adatok gyűjtése, ugyanis a jogi értelemben vett családi állapot nem fedi a valóságot, így abból nehézkes volna a párkapcsolatok számáról érvényes következtetést levonni. A torzítás főleg a hajadonok esetében érzékelhető. Az utóbbi évtizedekben többszörösére nőtt a házasság nélküli párkapcsolatok aránya, különösen a 25-30 közötti nők esetében. Emellett az életkor növekedésével szintén növekszik azok aránya az összes párkapcsolaton belül, akik házasságon kívül élnek együtt. A Demográfiai évkönyvek összehasonlításában a hajadon nők termékenységi mutatója nagymértékben alulmúlja a házasságban élőket, tehát a házasságok arányának csökkenésével együtt megfigyelhető a termékenység csökkenése (KSH 2011). Mindemmel a gyermekvállalás halasztása kevésbé jellemző a házasságban élők esetén. (Szalma és Takács 2018).

A férfiak körében az egyedülállók a tartós párkapcsolatban élőkhez viszonyítva gyakrabban halasztják a gyermekvállalást, bár mindkét csoportnál csökken az arány az életkor növekedésével párhuzamosan. A kutatás azt is megállapította, hogy a házasság jelentősen növeli a gyermekvállalás valószínűségét a férfiaknál és a nőknél egyaránt (Szalma és Takács 2012).

Azok a férfiak, akik nem házasodnak meg, kisebb valószínűséggel vállalnak gyereket. Kicsivel több mint kétszer akkora valószínűséggel vállal gyereket egy házas férfi, mint egy olyan, aki élettársi kapcsolatban él (Szalma és Takács 2012).

Tudatos gyermektelenség és politikai irányzatok összefüggése

Corbetta és Cavazza (2008) cikkükben Olaszországot vizsgálva családszociológiai okokkal magyarázzák a nők egyre erőteljesebb baloldaliságát 1968 és 2006 között. Szerintük a nők munkaerőpiacra való belépésével együtt támogatóbbá váltak azon pártok irányába, amelyek az olyan szociális szolgáltatások fejlesztése mellett köteleződtek el, mint például az óvoda intézménye.

Mindezek fontossága abban rejlik, hogy ha a dolgozó nők a gyermeknevelést segítő szociális intézkedések reményében szavaznak baloldali pártokra, akkor a tudatos gyermektelenségnek számottevő hatása lehet ennek a trendnek a jövőbeli alakulására.

Két, az Egyesült Államokban lefolytatott vizsgálat is ezt a hipotézist erősíti meg. Ezek szerint azok

a nők, akiknek gyermekük van, sokkal inkább baloldali gondolkodásúak, mint azok, akiknek nincs gyermekük. Továbbá ez a különbség nem korlátozódik a gyerekekkel kapcsolatos szociálpolitikai kérdésekre, hanem a tágabban értelmezett szociális jóléti intézkedések esetében is mérhető. A férfiak közt is megfigyelhető politikai háttérű különbség, bár az ő esetükben kevésbé markáns és mindenre kiterjedő a különbség. Az apák éppúgy liberálisabb gondolkodásúak a gyermektelen férfiaknál, mint az anyák a gyermektelen nőknél. Sejthető azonban, hogy míg az anyák értékelik azokat a változtatásokat, amelyek segítenek összehangolni a családi és a munkahelyi életet, addig azon apák esetében, akik családjuk anyagi fenntartását egyik fő feladatuknak tekintik, a jóléti állam intézkedései anyagilag potenciálisan negatív következményeket vonhatnak maguk után, és emiatt kritikusabbak lehetnek azokkal szemben. (Elder és Greene 2012; Banducci és mtsai. 2016). Egy másik egyesült államokbeli kutatás alapján az abortusz és az azonos neműek házasságának kérdése mentén is kirajzolódik az eltérő elhelyezkedés a politikai tengelyen. A gyermektelenek a legkevésbé elutasítók a két ügyben, a gyermekszámmal együtt pedig nő az elutasítás mértéke (Vogl és Freese 2020).

A politikai beállítottsággal kapcsolatban megállapítható, hogy a tudatosan gyermektelenek gyakrabban vallanak liberális eszméket, valamint jóval egyetértőbbek a liberális kérdésekkel (Avison és Furnham 2015). Kevésbé konzervatívok, és nagyobb valószínűséggel vannak a hagyományostól eltérő nézeteik, egyebek közt a nemi egyenlőség kérdésében is (Abma és Martinez 2006; Waren és Pals 2013).

Gyermeektelenség elfogadottsága

Az utóbbi évtizedekben nagy változások történtek Európa demográfiai térképén. A gyermekvállalási magatartás, házasodási hajlandóság és a termékenység tekintetében is változott, sőt egyes helyeken meg is fordult a trend (Pongrácz 2007).

A keleti-európai országokban a gyerekekre közjóként tekintenek, az emberek nagy része pedig a társadalommal szembeni kötelességként vélekedik a gyermekvállalásról (Szalma 2014).

A demográfiai és értékrendbeli változások a fiatalabb generációk körében érhetőek leginkább tetten. Már 2009-ben mérhető volt, hogy a 18-50

évesek többségére, a harminc év alattiakra pedig különösen jellemző, hogy elfogadhatónak tartják, ha egy párkapcsolat tagjai egyáltalán nem szeretnének gyereket vállalni. (Pongrácz 2011). A Magyar Ifjúságkutatás 2020 eredményei szerint a 15–29 éves, már gyermekkel rendelkező fiatalok számára a kétgyermekes családmódel az ideális. "Az apák vagy leendő apák valamivel nagyobb arányban (28 százalék) vágnak arra, hogy nagycsaládosak legyenek a jövőben, mint az anyák (26 százalék). A másik oldalon, a gyermektelen fiatalok körében markánsan a kétgyermekes módel látható, jóval kisebb arányban tudják elképzelni jövőjüket – mind a férfiak (8 százalék) és mind a nők (11 százalék) – nagycsaládos szülőként." (Engler et al., 2021: 104)

Dimitrova és Kotzeva (2022) eredményei szerint az életkor emelkedésével valószínűbbé válik a gyermekvállalással szembeni negatív attitűd is.

Gyermekvállalást elutasító csoportok

Magyarországon a kétezres évektől kezdve egyre elfogadottabb a tudatos gyermektelenség, különösen a fiatalabbak körében, továbbá elfogadottabb az egyedülállók és a legalább középfokú végzettséggel rendelkezők (Pongrácz 2011).

A városban élők elfogadottabbak a gyermektelenséget önként vállalókkal szemben, mint azok, akik faluban élnek (Liefbroer és Merz 2009).

A tudatosan gyermektelenek jellemzően liberálisabb nézeteket képviselnek, mint azok, akik szeretnének gyereket, a konzervatívabb gondolkodásúak pedig jellemzően a hagyományos értékrendtől kevésbé eltérő szemlélettel rendelkeznek, ideértve a hagyományos nemi szerepek kérdését is (Abma és Martinez 2006; Waren és Pals 2013; Pári és Balog 2022). A konzervativizmus és a vallásosság egyértelműen összefügg, korrelációja pedig pozitív (Máté-Tóth 2014; Major et al. 2023).

Mivel Magyarországon a muszlim lakosság aránya elenyésző, így a minta a magyarországi nem muszlim társadalom véleményét tükrözi. A nyugati civilizáció nem muszlim lakossága jellemzően negatívan ítéli meg a muszlimokat (Rostoványi 2010). Ez az általános negatív kép feltevésem szerint kiegészülhet a szegénységgel és a szegényekről feltételezett magas gyerek számmal is (Rapoport 1961). A romákkal kapcsolatos attitűdök közt is általános a szegénység vélelme a magyar közvéleményben (Durst 2007), ezért arra számíthatunk, hogy sem a romákat, sem a muszlimokat nem tartja a többség elutasítónak a gyermekvállalást illetően.

Módszertan, mintavétel és csoportosítás

A tanulmány Pári, Nagy és Kozák: A gyermekvállalás elutasításának tudatos tényezői a 25-44 éves diplomások körében című 2021-es tanulmányához készült adatfelvételt elemzi.

Az adathalmaz és az elemzés is kvantitatív eszközökkel készült. A téma átfogó megismeréséhez és a következtetések levonásához szükséges azonban a citált kvalitatív eredmények ismerete is. Egy ilyen kérdésben – ami a társadalom nagy szegmensét érinti – indokolt a kvantitatív szemléletű vizsgálat.

A mintavétel célja a gyermekvállalás elutasításával kapcsolatos attitűdök megismerése Magyarországon. Az adatfelvétel egy 15 perces online kérdőív segítségével történt 2021. április 30. és május 15. között. Az online kérdőívek a populáció internethez hozzá nem férő részét nem érik el, így a reprezentativitás mértéke csökkenhet, ám a mért korosztály körében az internethasználók aránya olyannyira közelít a 100%-hoz, hogy a tor-

zító hatás elhanyagolható (Eurostat 2023). 3800 válaszadót értek el hólabda módszerrel, a 2016-os mikrocenzus adatait alapul véve iskolai végzettség, nem és korcsoport szerinti népességi arányokat megtartva. Mivel a kutatás a 25 és 44 év közötti korosztályt mérte, kikerültek a mintából a fiatalabbak és idősebbek, így a végleges mintaelemszám 700 fő. E cikkben nem tekintjük a gyermekvállalást tudatosan elutasítónak azt, akinek már van gyermeke, és nem tervez további gyermeket, mivel a válaszadó már megvalósította gyermekvállalási terveit. Azok a tudatos elutasítók, akiknek nincs gyermeke, nem is szeretnének a jövőben, illetve azt gondolják, hogy ez nem fog változni a későbbiekben sem. Ennek függvényében a minta négy kategóriára oszlik a jelenlegi szándék és a jövőbeli gyermekvállalási tervek alapján (Pári et al., 2021):
1. Gyermeket szeretne és tervez (tudatos gyermekvállalás) – 33,9%.

2. Szeretne gyermeket, de nem tudja mikorra időzíti (egyelőre nem tervez, vagy bizonytalan) – 20,5%.

3. Nem szeretne, és nem is tervez (a gyermekvállalás tudatos elutasítása) – 38,8%.

4. Nem szeretne, de bizonytalan a tervezésben (elutasít, de bizonytalan) – 6,7%.

A válaszadók 40%-a férfi, 60%-a nő. A kor szerint kialakított csoportokat tekintve a 25-34 és a 35-44 évesek egyenlő arányban szerepelnek a mintában. Lakhely szerint 11% él községben, 26% városokban, 27% megyei jogú városokban, 36% pedig a fővárosban él. Az alanyok ötöde egyedülálló, 71%-a párkapcsolatban él. Utóbbiak 16%-a hivatalos családi állapota szerint nőtlen vagy hajadon, kétharmada pedig házastársi kapcsolatban van párjával. A teljes minta 32%-a szülő, ebből a 32%-ból 11% egygyermekes, 14% kétgyermekes, 7% pedig három vagy annál több gyermeket vállalt. Szintén figyelembe kell venni, hogy a tudatos gyermektelenség nem feltétlenül a teljes életre meghozott döntés, idővel változhat, ezt azonban csak egy kiegészítő, utánkövetéses vizsgálat segítségével lehetne nyomon követni.

A kérdőív egyik része a huszonéves fiatalok gyermekvállalási hajlandósága változásának vizsgálatához gyűjtött adatokat úgy, hogy a válaszadóknak kilenc állítást kellett értékelni egy ötfokú skálán aszerint, hogy milyen mértékben értettek egyet az adott állítással.

További részegység vizsgálta a gyermekvállalás elutasítottságát eltérő csoportok szerint, ismét egy ötfokú skálán. Itt megjegyzendő, hogy a kérdések arra vonatkoznak, hogy a megkérdezett mit gondol más csoportok gyermekvállaláshoz való hozzáállásáról, és nem saját attitűdjére irányulnak. Itt az életkor szerinti csoportosítás négy részre tagolódik 20 és 44 év között. Emellett a kérdőív ezen része lakóhely, anyagi helyzet, nemzetiség, vallás és egyéb szempontok alapján kialakított csoportok, vélt gyermekvállaláshoz kötődő viszonyulására kérdezett rá.

E cikk az ív elemei közül az alábbi négy kérdéssel foglalkozik. A „Mi jellemző az Ön tényleges párkapcsolati helyzetére? Kérem, az Önre leginkább jellemzőt jelölje be!” kérdésre a „nőtlen/hajadon, nincs partnerem”, a „nőtlen/hajadon, külön élünk”, a „nőtlen/hajadon, együtt élünk”, a „házas, külön élünk”, a „házas, együtt élünk”, az „elvált” és az „özvegy” válaszokat adhatták.

Az „Önhöz melyik politikai irányzatok állnak

közel?” kérdéssel kapcsolatban négy irányzatról (konzervatív, liberális, jobboldali, baloldali) fejthették ki a véleményüket a válaszadók egy ötfokú skálán. E kérdés esetén az eredeti, tudatos gyermektelenségre vonatkozó változóból – mely a válaszadókat négy csoportra osztotta – egy új, nominális változó csoportosítja a válaszadókat gyermekvállalást elutasítóokra, és gyereket vállalni kívánóokra. A gyermektelenséget tudatosan el nem utasítók csoportjába a „szeretne és tervez”, valamint a „szeretne, de nem tudja mikor” választ jelölők kerültek, a tudatosan gyermektelenek kategóriájába pedig azok, akik vagy a „nem szeretne, és nem is tervez” vagy a „nem szeretne, de bizonytalan a tervezésben” lehetőséget választották.

A „Hogyan fogadta a döntését a környezete?” kérdést azok kapták meg, akik a „Szeretne-e a jövőben gyermeket?” kérdésre az „Egyáltalán nem szeretnék gyermeket.” választ adták. Az elfogadottságra vonatkozó kérdésre a válaszadóknak a „támogattak a döntésemben”, a „szerintük meg fogom bánni/hibát követek el”, a „nem értenek vele egyet, de elfogadják a döntésemet”, a „vegyes reakciókat kaptam, valaki elfogadja, valaki nem” vagy a „semleges” választ volt lehetőségük adni. Kiszűrésre kerültek azok, akiknek már van gyerekük, így a gyerekekkel rendelkezők nem torzítják az adatokat. A „Mit gondol a magyar társadalomban mennyire elutasítók a gyermekvállalással kapcsolatban a következő csoportok?” kérdésre ötfokú skálán válaszolhattak: Egyes érteken az „egyáltalán nem”, kettesen az „inkább nem”, hármason az „elutasítók is, meg nem is”, négyesen az „inkább igen”, ötösön a „teljes mértékben” címke szerepelt. Ezen felül a „nem tudja” lehetőség is rendelkezésre állt. A gyermekvállalással kapcsolatos elutasító attitűd percepcióját az alábbi csoportokkal kapcsolatban jelölték a válaszadók, a kérdőív ötfokú skáláján, ebben a sorrendben: 0-24 évesek, szegények, felsőfokú iskolai végzettségűek, német nemzetiségűek, 25-29 évesek, munkanélküliek, romák, férfiak, nők, a liberális gondolkodásúak, konzervatív gondolkodásúak, alacsony iskolai végzettségűek, fővárosban élők, 30-35 évesek, azok akiknek nincsenek anyagi gondjaik, faluban élők, katolikus vallásúak, mohamedánok (muzulmánok), nyugat-európaiak (olasz, spanyol, görög), észak-európaiak (svéd, dán, norvég), a kelet-európaiak (szlovák, lengyel, cseh), városban élők, protestáns vallásúak, 35-40 évesek.

Hipotézisek

A szakirodalom alapján az alábbi hipotéziseket állítottuk fel, és ezek fényében vizsgáltuk a mérésekből származó adatokat.

Korábbi kutatások által előre jelzett trend alapján, a gyermekvállalás akaratlagos elutasítása jellemzőbb az egyedülállókra, mint az élettársi kapcsolatban élőkre vagy a házasokra.

Az utóbbi években a családpolitikai intézkedések képviselője Magyarországon elsősorban a konzervatív jobboldalhoz köthető, ezért a gyermekek és gyermeket vállalni kívánók jobboldalibbak és konzervatívabbak, a tudatosan gyermektelenek pedig baloldalibbak és liberálisabbak.

Az Európában évtizedek óta zajló demográfiai

és értékrendbeli változások folyamányaként az idősebb, tudatosan gyermektelenekkel szemben magasabb arányú az elutasítottság, mint a fiatalabbakkal szemben.

A nemzetközi és magyarországi értékvizsgálatok alapján feltételezhető, hogy a magasabb iskolai végzettségűeket, fiatalabbakat, a liberális gondolkodásúakat, a városban élőket nagyobb arányban gondolják a gyermekvállalással szemben elutasítónak, mint az alacsonyabb végzettségűeket, az idősebbeket, a konzervatív gondolkodásúakat, és a falvakban lakókat. A konzervativizmus és a vallásosság közti korrelációból következhet az, hogy a vallásosakat is kevésbé elutasítónak tartják.

Empirikus kutatás eredményei

Családi állapot és tudatos gyermektelenség kapcsolata

A párkapcsolati helyzet és az akaratlagos gyermektelenség változója közt 95%-os megbízhatósági szintű konfidencia-intervallummal szignifikáns összefüggés van. A partnerrel nem rendelkező válaszadók körében a legalacsonyabb a tervezett és tudatos gyermekvállalás (19%). Azonban a fiatalok álláspontja idővel változhat, többen csak később kerülnek párkapcsolatba vagy válnak önállóvá a szülőktől, így a gyermekvállalás feltételei később teljesülnek (Szalma és Takács 2012). Ezt megerősíti több tény is. Ebben a korcsoportban a legmagasabb azok aránya, akik szeretnének gyereket, de nem tudják, hogy mikor. Továbbá a partnerrel rendelkezők gyermekvállalási szándéka nem számottevően magasabb, mint a párkapcsolat nélkülieké, de magasabb arányuk tervez már a gyerekekkel, és kevesebben vannak köztük azok, akik szeretnének gyereket, de bizonytalanok.

A családi állapot szerint egyedülállók a többi csoporthoz képest átlagos arányban vállalnak gyermeket, de ők a legbizonytalanabbak a tervezéssel kapcsolatban.

A párkapcsolatban külön élők terveznek leginkább gyereket, 37,9%-uk szeretne és tervezi is. Ők utasítják el a legkisebb arányban határozottan a gyermekvállalást, 31%-uk nem szeretne és nem is tervezi azt. A partnerrel rendelkező, de külön élők kevésbé utasítják el határozottan a gyermekvállalást, mint bármelyik másik csoport.

Tudatos gyermektelenség és politikai irányzatok összefüggése

A konzervativizmust a gyermekvállalási szándékkal, egy független mintás t-próbával összevetve látható, hogy az eltérés 95%-os konfidenciaintervallum esetében is szignifikáns. A tudatosan gyermektelenek átlagosan 2,35-ös értéket értek el az öt fokozatú skálán, míg azok, akik szeretnének gyermeket vállalni, 2,78-as átlagértéket értek el. A gyermeket vállalni kívánók inkább tartják magukra érvényesnek a konzervatív értékrendet, mint azok, akik önszántukból a gyermektelenség mellett döntöttek.

A liberalizmust mérő változóval elvégzett t-próba is szignifikáns eltérést mutat a tudatosan gyermektelen és a gyermekvállalás-párti csoport között. A tudatosan gyermektelenek a liberalizmus skáláján 3,20-as értéket vesznek fel, míg a gyermekvállalást kívánók esetében ez a szám 2,94. A csoportok átlagértéke közti eltérés $\approx 0,260$, ami kisebb, mint a konzervativizmus esetében, de magyarázóereje így sem elhanyagolható. A konzervativizmust a gyermeket vállalni kívánóknál kevésbé preferálják a gyermektelenek, a liberalizmust inkább magukhoz közel állónak vélik.

A jobboldali-baloldali tengelyen való elhelyezkedés méréseinek eredménye is többnyire megerősíti a hipotézist. A jobboldaliságot mérő változó esetén is szignifikáns az eltérés a gyermeket vállalni akarók és a nem akarók közt. Az ötös skálán átlagosan 2,76-os értéket vettek fel azok, akik szeretnének

gyereket, míg azok, akik nem szeretnék, 2,37-es átlagos értéken állnak. Megállapítható, hogy a gyermektelenek kevésbé baloldaliak, mint a gyermeket vállalni kívánók.

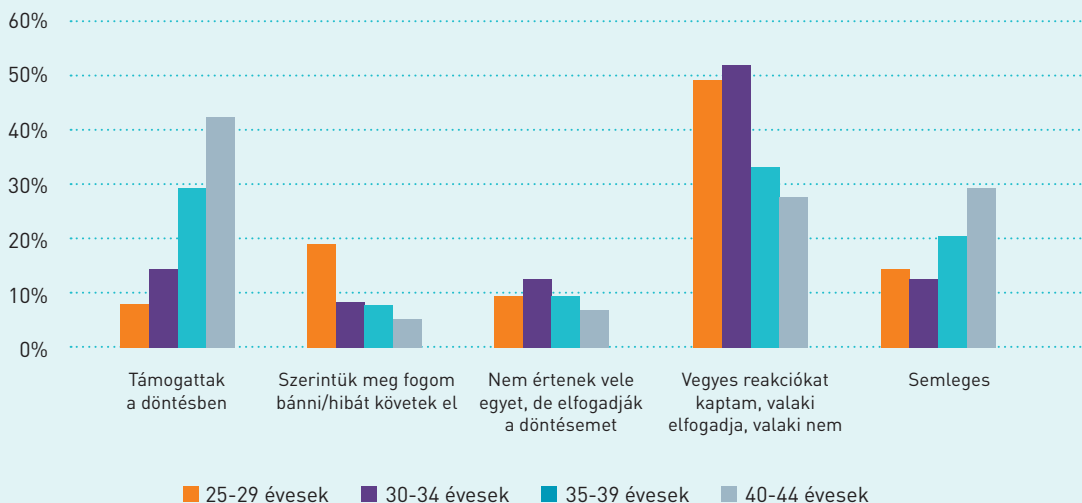
Gyermektelenség elfogadottsága

A tudatos gyermektelenség elfogadottsága egyes korcsoportok esetében különbözőnek bizonyult, a korcsoportok között szignifikáns különbség tapasztalható. Az idősebbek kevésbé tapasztalják azt, hogy a környezetük nem fogadja el a döntésüket, mint a fiatalok.

A legfiatalabb korosztály a tudatos gyermektelenség mellett való döntését kismértékben érzi a környezete által elfogadottnak, és köztük a legmagasabb azoknak az aránya, akik környezetük szerint

hibát követnek el. A 25-29 és 30-34 éves korosztály is alacsonynak találja döntésének támogatottságát, de náluk az elutasítás percepciójának mértéke mérsékeltebb. A 35-39 és a 40-44 évesek korosztálya azonban a két fiatalabb korosztálytól markánsan eltér. A legfiatalabb korosztály csupán 7,8%-a érzi környezetét támogatónak, a 35-39 évesek majdnem 30%-a vélekedik így, a 40-44 éveseknek pedig csaknem 42%-a érzi támogatottnak döntését. Semleges véleményt tudatos gyermektelenségük megítélése kapcsán a legidősebb korosztály tapasztal, őket követi az eggyel fiatalabb korosztály, és minimális eltéréssel a két legfiatalabb korosztály érzi a legkevésbé úgy, hogy semlegesen ítélnék meg döntésüket (1. ábra).

1. ábra: A gyermektelenség elfogadottsága korcsoportonként (egy korcsoport összes tagja = 100%)

Ez alapján az idősebbek tudatos gyermektelensége elfogadottabb. Ezt az eltérést okozhatja az, hogy a minta csak diplomásokat tartalmaz, és nem a teljes populáció reprezentálására törekszik, illetve a kérdés megfogalmazása is egy teljesen más szempontot mutathat, mint a többi tudatos gyermektelenség elfogadásával kapcsolatos vizsgálat. A kérdés azt mérte, hogy a tudatosan gyermektelenek mennyire érzik a környezetüket elfogadónak a döntésük kapcsán, nem azt, hogy valójában mit érez a környezetük. Lehetséges, hogy a fiatalabbakkal szemben bátrabban vállalja környezetük a döntésükkel kapcsolatos negatív véleményüket. Az idősebb korosztályokkal, talán amiatt is, hogy

náluk kevesebb esély van a döntés megváltoztatására, vagy arra, hogy valaki meggyőzze őket a gyermekvállalás ügyében, ritkábban osztja meg a környezetük a negatív véleményét.

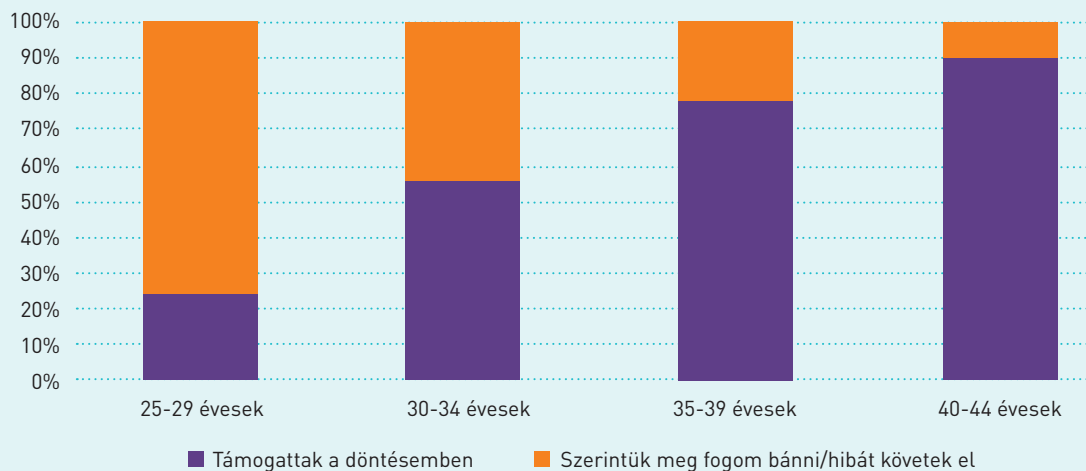
A legtöbben vagy úgy érzik, hogy vegyes reakciókat kaptak (34,2%), vagy támogatták döntésükben (26,8%). Csupán 9,2% gondolja, hogy környezete szerint hibát követ el, és ugyanekkor arányban vannak jelen a mintában azok, akik szerint környezetük nem ért velük egyet, de elfogadja döntésüket, vagyis az akaratlagos gyermektelenség elutasíthatósága jóval alacsonyabb arányú, mint az elfogadottsága.

A szélsőértékek látványos különbséget mutatnak

a tudatos gyermektelen életmód környezet általi elfogadottságának kérdésében. A legfiatalabb korosztály alig negyede érzi úgy, hogy a döntését támogatják, és több mint háromnegyede úgy

találja, hogy a környezete hibának véli döntését. A 40-44 éves, vagyis legidősebb korosztálynak több mint 90 százaléka érzi a gyermektelenség melletti döntését elfogadottnak (2. ábra).

2. ábra: A tudatos gyermektelenség környezet általi megítélésének szélsőségei korcsoportonként

Gyermekvállalást elutasító csoportok

Az egytől-ötig terjedő skálán adott válaszok átlagértékei vizsgált csoportonként: 1,48 a legalacsonyabb átlagérték, a legmagasabb pedig 3,39. Ez azt jelenti, hogy a gyermekvállalás elutasítását illetően egyik csoport átlagos megítélése sem kiemelkedően magas, azonban van olyan csoport, ami kiemelkedően alacsony (3. ábra).

A diplomás magyarok a romákról (1,48) gondolják a legkevésbé azt, hogy elutasítóak lennének a gyermekvállalással kapcsolatban. Bár enyhébb mértékben, de hasonlóan vélekednek a mohamedánokról (1,89), illetve a szegények (2,09) is a gyermekvállalást legkevésbé elutasítónak tartott csoportok közé tartoznak. E három csoport és a hozzájuk tartozó alacsony értékek közt – ahogy azt a szakirodalmi összefoglalóban részleteztem - logikai összefüggést látok. Érdekes, hogy más ellentétpárokkal szemben, az anyagi gondokkal nem küzdők csoportja (2,47) nincsen olyan magasan a listán, mint amilyen alacsonyan vannak a szegények. További szokatlan összefüggés, hogy bár a munkanélküliség és a szegénység gyakran együtt járó asszociáció, a két csoport a lista két ellentétes végéhez közeli helyet foglal el.

A vallásosakra vonatkozóan is a gyermekvállalás alacsony elutasítottságának percepcióját feltételeztem, és az összes vizsgált vallás az alsó harmadban végzett. A katolikus vallásúak a legalacsonyabban

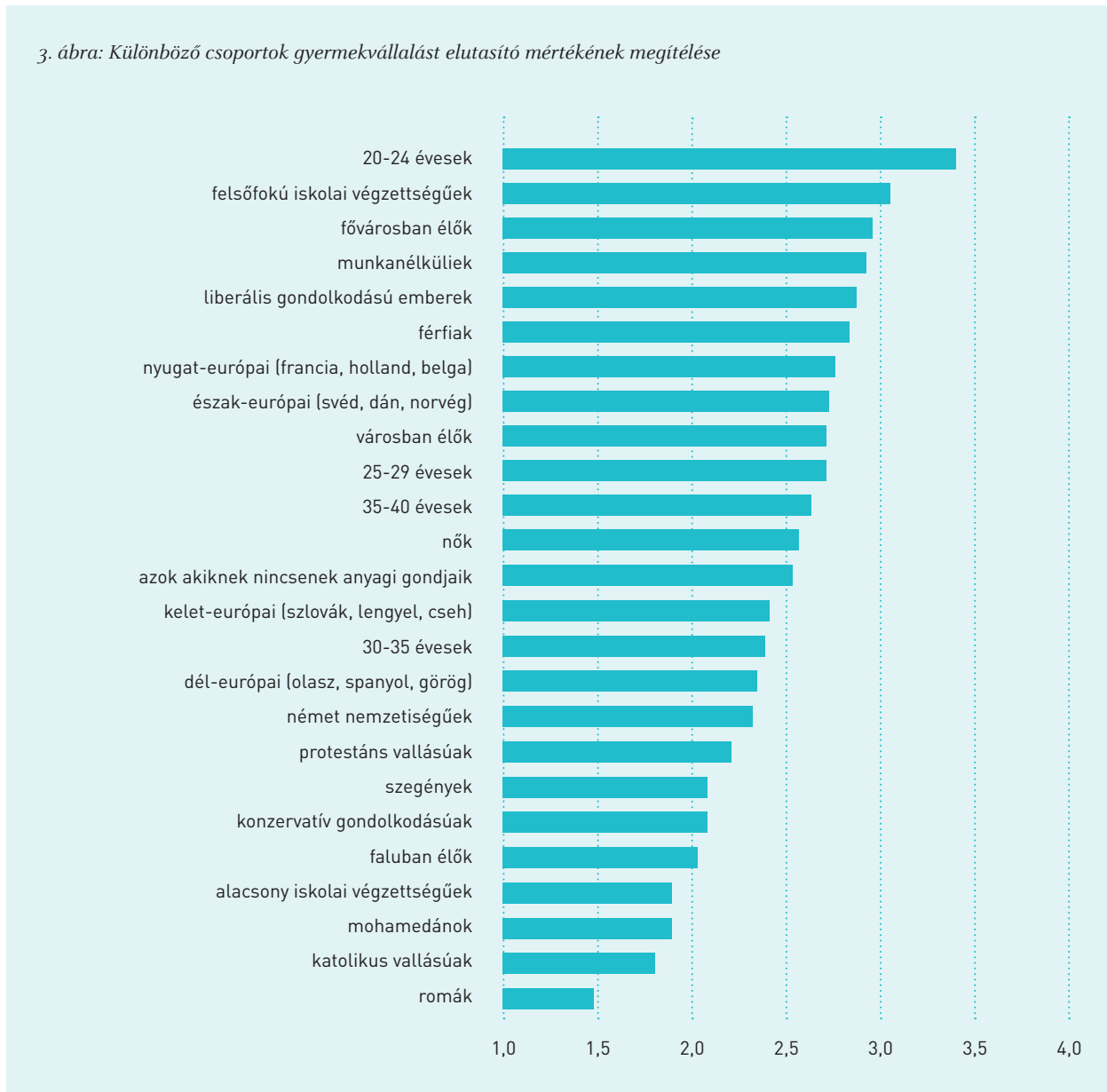
(1,81), a protestáns vallásúak a legmagasabban (2,22) értékelt vallási csoport.

Egyértelműen elkülönülnek egymástól az alacsony és a felsőfokú iskolai végzettségűek. Előbbiek 1,89-es értékkel a negyedik legalacsonyabban, utóbbiak 3,06-os értékkel a második legmagasabban helyezkednek el a gyermekvállalás elutasításának vélelme szempontjából. Szintúgy a lista ellentétes oldalain találhatóak a faluban élők (2,03) és a fővárosban élők (2,95). Míg a faluban élők a válaszadók szerint az ötödik legkevésbé tudatos gyermektelen csoport, addig a fővárosban élők csoportja a harmadik. Hasonlóan távol vannak egymástól a liberálisok és a konzervatívok. A konzervatívokat inkább elutasítónak tartják (2,08), ezzel szemben a liberálisokat inkább elfogadónak (2,87) a tudatos gyermektelenség kérdésében. Láthatóan elkülönül az észak- és nyugat-európaiak megítélése a dél- és kelet-európai emberekéétől, előbbiek az elfogadóbbak, utóbbiak az elutasítóbbak, a különbség azonban itt kevésbé jelentős, mint a korábbi példánál. Korcsoportok szerint vizsgálva a kirívó eredmény a 20-24 évesekre vonatkozó érték (3,39), ők vannak az elfogadottsági lista tetején, vagyis az összes csoport közül a legfiatalabb korosztályt tartják a legelfogadóbbnak a tudatos gyermektelenséggel kapcsolatban. A 30-35 évesek vannak a legalacsonyabban az összes korcsoport közül, de a három idősebb korcsoport megítélése nem

tér el jelentősen egymástól, mind a lista középső részén foglal helyet. A nemek szerinti bontásban a férfiak relatíve ma-

gasan helyezkednek el a többi csoporthoz mérten (2,84), a nők pedig a lista közepén vannak (2,52).

3. ábra: Különböző csoportok gyermekvállalást elutasító mértékének megítélése

Összegzés

Az eredmények szerint a partner nélküliekre jellemző legkevésbé a tervezett gyermekvállalás. Gyermekvállalást legkevésbé az egyedülállók terveznek, a gyermektelenségre vonatkozó attitűdjük mégsem kiugró. A párkapcsolatban külön élőkre a legjellemzőbb a gyermekvállalás tervezése, és az akaratlagos gyermektelenség köztük a legritkább.

A politikai elemzések kiemelik, hogy a gyermeket vállalni kívánók és a gyermekesek csoportja konzervatívabb, míg a tudatosan gyermektelenekre jellemzőbbek a liberális nézetek. A kérdés vizsgálata politikatudományi eszközök bevonásával további eredményekre vezethet.

Fontos hangsúlyozni, hogy az életkor növekedésével a tudatos gyermektelenség elutasítottsága

csökken. A vizsgált csoportok egyikét sem gondolták a válaszadók kimagaslóan hajlamosnak a tudatos gyermektelenségre, azonban az ellenkezőjét nagy arányban feltételezik az alacsony iskolai végzettségűekről, a mohamedánokról, a katolikus vallásúakról, és legerőteljesebben a romákról. Ezen eredmények a családpolitikai stratégiák kidolgozásához is hozzájárulhatnak, különösen

a fentebb említett csoportok gyermektelenséghez fűződő attitűdjeinek és tényleges gyermektelenségének összehasonlításával.

A mérés reprezentativitásának mértékét korlátozhatja, hogy a válaszadók kizárólag a diplomások köréből kerültek ki. A teljes társadalom vizsgálata esetén valamelyest változhatnak az eredmények.

Felhasznált irodalom

- Abma, Joyce. C. and Gladys M. Martinez (2006) *Childlessness among older women in the United States: Trends and profiles. Journal of Marriage and Family. Vol. 68. (4): 1045–1056.*
- Avison, Margaret and Adrian Furnham (2015) *Personality and voluntary childlessness. Journal of Population Research. Vol. 32.*
- Banducci, Susan, Laurel Elder, Steven Greene and Daniel Stevens (2016) *Parenthood and the polarisation of political attitudes in Europe. European Journal of Political Research. Vol. 55. (4): 745–766.*
- Bradatan, Christina and Kulcsár László (2008) *Choosing between marriage and cohabitation: Women's first union patterns in Hungary. Journal of Comparative Family Studies. Vol. 39.: 491-507.*
- Bujard, Martin und Detlev Lück (2015) *Einführung in das Schwerpunktthema: Kinderlosigkeit und Kinderreichtum: Gründe und Daten für eine paritätsspezifische Fertilitätsforschung. Journal of Family Research. Bd. 27. (3): 255–269.*
- Dimitrova, Elitsa and Tatyana Kotzeva (2022) *Contested Parenthood: Attitudes Toward Voluntary Childlessness as a Life Strategy in Post Socialist Bulgaria. Social Inclusion. Vol. 10. (3).*
- Durst Judit (2007) *Több a kára, mint a haszna. Demográfia, 50. évf. 1. sz. 74–103.*
- Engler Ágnes, Pári András (2021). *Párkapcsolat és családalapítás. In Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején (pp. 87–112).*
- Eurostat (2023) *Internet use by individuals. Forrás: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tin00028__custom_8913065/default/table?lang=en (Letöltés ideje: 2023.02.15.).*
- Greene, Steven and Laurel Elder (2012) *The Politics of Parenthood: Causes and Consequences of the Politicization and Polarization of the American Family. Albany: SUNY Press.*
- Gyorgyovich Miklós, Pári András (2023). *A család(fogalom) pluralizálódása a magyar társadalomban. In Család - Érték - Tér (pp. 13–36).*
- Köppen, Katja, Magali Mazuy and Laurent Toulemon (2017) *Childlessness in France. In Kreyenfeld, Michaela and Dirk Konietzka (eds.) Childlessness in Europe: Contexts, Causes, and Consequences. Springer. 77-93.*
- KSH (2011) *Gyermekvállalás és gyermeknevelés.*
- Forrás: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/gyermekvallasneveles.pdf> (Letöltés ideje: 2023.02.11.).
- KSH (2020) *FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS INDIKÁTORAI – 1.2.*
- Teljes termékenységi arányszám. Forrás: <https://www.ksh.hu/ffi/1-2.html> (Letöltés ideje: 2023.01.15.).
- Liefbroer, Aart C. and Eva-Maria Merz (2009) *Reproductive decision-making in a macro-micro perspective: report on analysis of ESS data on cross-national differences in perceived norms concerning fertility-related behaviour to the European Commission within the 7th Framework Programme. The Hague: Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute.*
- Major, E., Gyorgyovich, M., Ludescher, M. G., & Székely, A. (2023). *A vallásosság összefüggései a családi állapottal és a gyermekvállalással. In Család - Érték - Tér (pp. 163–176).*
- Máté-Tóth András (2014) *Vallásnézet: A kelet-közép-európai átmenet vallástudományi értelmezése. Akadémiai nagydoktori thesis. Szeged: SZTE.*
- Pári András, Nagy Tímea, Kozák Kőkény (2022) *A gyermekvállalás elutasításának tudatos tényezői a 25–44 éves diplomások körében In: Aczél Petra (szerk.) Család-Gyermek-jövő: Tanulmányok a családtudomány köréből. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. 165-190.*

- Pongrácz Tiborné (2007) *A gyermekvállalás, gyermektelenség és a gyermek értéke közötti kapcsolat az európai régió országaiban. Demográfia*, 50. évf. 2-3. sz. 197–219.
- Pongrácz Tiborné (2011) *A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai. Demográfia*, 91.
- Rotering, Paul (2015) Philipov, Dimiter & Liefbroer, Aart C. & Klobas, Jane (eds.) *Reproductive Decision-Making in a Macro–Micro Perspective. European Journal of Population*. Vol. 31. (5): 587–589.
- Rapoport, Lydia (1961) *And the Poor Get Children. Social Work* Vol. 6. (2): 117–120.
- Rostoványi Zsolt (2010) *Az iszlám Európában: Az európai muszlim közösségek differenciáltsága. Budapest, Magyarország: Aula Kiadó.*
- Sobotka, Tomas (2017) *Childlessness in Europe: Reconstructing Long-Term Trends Among Women Born in 1900–1972. In Kreyenfeld, Michaela and Dirk Konietzka (eds.) Childlessness in Europe: Contexts, Causes, and Consequences. Springer. 17–53.*
- Szalma Ivett, Takács Judit (2018) *Is there voluntary childlessness at all in Hungary? In Natalie Sappleton (ed.) Voluntary and involuntary childlessness: The Joys of Otherhood?. Manchester: Emerald Publishing. 309–337.*
- Szalma Ivett, Takács Judit (2014) *Gyermektelenség – és ami mögötte van. Egy interjú vizsgálat eredményei. Demográfia*, 57. évf. 2-3. sz. 109–137.
- Szalma Ivett (2014) *A gyermekvállalás társadalmi normái és a mesterséges megtermékenyítéssel kapcsolatos attitűdök vizsgálata Magyarországon és Európában. Replika*, 85–86. évf. 1-2. sz. 35–57.
- Szalma Ivett, Takács Judit (2018) *A gyermektelenség mintázatai magyar férfiak körében: egy interjú vizsgálat folytatása. Szociológiai szemle*, 28. évf. 3. sz. 60–86.
- Takács Judit, Szalma Ivett (2012) *A gyermektelenséget meghatározó tényezők Magyarországon. Demográfia*, 55. évf. 1. sz. 44–68.
- Vogl, Tom S. and Jeremy Freese (2020) *Differential fertility makes society more conservative on family values. Proceedings of the National Academy of Sciences*. Vol. 117. (14): 7696–7701.
- Warren, Waren, and Heili Pals (2013) *Comparing characteristics of voluntarily childless men and women. Journal of Population Research*, Vol. 30. (2): 151–170.

A 2022-es népszámlálás élveszületési adatai

Betekintő

A gyermekvállalási hajlandóságra vonatkozó ismereteink szempontjából különösen fontos szerepet játszanak a népszámlálási adatok. Szemben a valóságot csak feltételesen tükröző teljes termékenységi arányszámmal – amely azt mutatja, hogy egy nő az adott év termékenységi viszonyai mellett élete során átlagosan hány gyermeket szülne –, a censusadatok lehetővé teszik a valós fertilitási értékek kiszámítását, beleértve a befejezett termékenységet is, amely egy adott női évjárat végleges (a termékenységi életsiklus végéig szült) átlagos gyermekszámát mutatja. A népszámlálási statisztikák másik nagy jelentősége, hogy az adatok – a reprezentatív felmérésektől eltérően – a hazai népesség, illetve esetünkben a termékeny korú női népesség egészéről képet adnak. Az alábbi tanulmány fő célja a különböző életkori, végzettségi, gazdasági aktivitási, valamint családi állapot és településtípus szerinti csoportokba tartozó nők termékenységi sajátosságainak összehasonlítása a 2022-es népszámlálási adatbázis adatai keretében belül, aminek eredményeként képet kaphatunk az említett társadalmi jellemzők és a gyermekvállalási hajlandóság kapcsolatáról. (A hiányosságok között kell említenünk, hogy az adatbázis olyan releváns mutatók esetében, mint az etnikai és felekezeti hovatartozás, nem teszi lehetővé az élveszületési statisztikákkal való kombinációt.) A tanulmányban ezenkívül – kiegészítő jelleggel – a különféle élveszületési mutatók (teljes és befejezett termékenység, az anyáknak az első gyermek születésekor betöltött életkora, a különböző korcsoportokba tartozó nők élveszületés-szám szerinti megoszlása) 1960-tól napjainkig tartó alakulását is áttekintjük, részben a korábbi népszámlálási statisztikák, részben a KSH egyéb népmozgalmi adatai alapján.

A 2022-es népszámlálási adatbázis jellemzői

A KSH népszámlálási honlapján 2023 szeptember 6-án érhető el a 2022-es census végleges eredményei. Az adatbázison belül – *A 15 éves és idősebb népesség családi állapota és termékenysége vármegyeként, településtípusonként* címen – külön blokkban (ún. adatkörben) tekinthetők meg az országos és a vármegyei termékenységi statisztikák, lehetővé téve ezeknek az anya (ötéves intervallumokban megadott) életkora, családi állapota, lakóhelyének településtípusa, legmagasabb befejezett iskolai végzettsége, valamint gazdasági aktivitása szerinti szűrését. Az adatbázis a két előző (2001-es és 2011-es) népszámlálásig visszamenően engedi a lekért adatok időbeli összehasonlítását.

A mostani adatbázis számos tekintetben eltér az eddigi népszámlálási összegzésektől. Pozitív változás, hogy amíg a KSH eddig maga csoportosította és publikálta a népszámlálási adatokat, addig a felhasználó most már tetszés szerint elvégezheti ezeket a műveleteket. Például az adatközlések

eddig külön-külön tartalmazták az élveszületések számának a nők végzettségi szintje, illetve családi állapota szerinti bontását, jelenleg viszont az elemző együttesen, kombinált alcsoportokba rendezve is lekérheti ezeket az adathalmazokat.

Ugyanakkor a korábbi népszámlálási adatkínálat-hoz képest hátrány, hogy több olyan társadalmi jellemző, amelyet korábban a termékenységi adatokkal összekapcsolva közzétett a KSH, a jelenlegi adatkörben már nem található. Ezek között vannak speciális, inkább csak kutatók számára érdekes adatok – például az első gyermek születésekor betöltött életkor, vagy a házastársi/élettársi kapcsolat kezdetétől eltelt évek száma –, s vannak olyan „klasszikus” jellemzők is, mint a vallási és etnikai hovatartozás. Mivel a gyermekvállalási hajlandóság esetében – különös tekintettel a hazai cigányság átlag feletti termékenységére (KSH – Népszámlálás 2011; Bocz–Antal, 2020; Szabó–Spéder, 2022) – a nemzetiségi hovatartozás meghatározó tényező,

az etnikai csoportok fertilitási statisztikáinak a hiánya lényegi információvesztést jelent a korábbi népszámlálási adatközlésekhez képest (még a nemzetiségi kérdésre vonatkozó válaszmegtagadás példátlanul magas arányának ismeretében is), főleg annak tükrében, hogy az adatbázis szabadabb technikai kezelhetősége lehetővé tette volna az etnikai jellemzők kombinált vizsgálatát. Információhiányt jelent az is, hogy a családi állapotra vonatkozó adatok csak a négy hagyományos kategóriába tartozók, konkrétan a nőtlenség/hajadonok, házasok, özvegyek és elváltak létszámadatait tartalmazzák, az élettársi kapcsolatban

A tanulmány céljai és módszerei

A census adatok alapján a gyermekvállalási hajlandóság mutatóját csak az élveszületési számok szerint csoportosított nők létszámadataiból lehet levezetni. Jelen tanulmány célja, hogy a 2022-es, és részben a 2011-es népszámlálási adatbázis segítségével

1. leíró jelleggel, visszamenőlegesen is bemutassa ezeknek az arányoknak az alakulását;
2. ugyancsak leíró jelleggel bemutassa az egyes társadalmi csoportok gyermekvállalási hajlandóságának a jellemzőit (itt már csak a 2022-es census adatok esetében);
3. az említett szociológiai csoportok vonatkozásában feltárja a társadalmi változók és a gyermekvállalási hajlandóság közötti esetleges kapcsolatokat. Először is tisztázzuk a gyermekvállalási hajlandóság itt alkalmazott fogalmát! Tanulmányomban az elmúlt évtizedekben és jelenleg is normatívnak nevezhető – lényegében a reprodukciós szinttel egybeeső – kétgyermekes mintát (Spéder–Kapitány, 2007; Kopp Mária Intézet, 2019) tekintem viszonyítási alpnak, vagyis az adott csoport gyermekvállalási hajlandóságának irányát és mértékét az ettől való eltérés szerint határoztam meg. Esetünkben tehát a negatív eltérés fogalma a 0 és 1, a pozitív eltérése pedig a 3 vagy több élveszületé-

lőkét nem, noha a társadalmi valóság tükrében – például a különféle együttélési formák és a gyermekvállalás kapcsolatának feltárhatósága érdekében – ez indokolt lenne.¹ Amit azonban a leginkább hiányolhatunk, az az egyes női csoportokra vonatkozó élveszületések száma, aminek híján sem a korcsoportos, sem a befejezett termékenység nem számítható ki, csupán azt látjuk, hogy milyen arányban oszlik meg az élveszületési számok szerint a nők aránya. (A 2022-es adatbázisban az 5 vagy annál több élveszületés a legmagasabb érték kategória.)

si számmal – a jelenlegi halandósági mutatók ismeretében úgy is mondhatnánk, hogy a gyermektelen és egygyermekes, illetve többgyermekes modellel² – írható le.

Vizsgálódásaink két legfontosabb, állandóan jelenlévő adattípusa az élveszületés-szám és az anya életkora. A 2022-es népszámlálási adatbázis az élveszületések számának hat kategóriáját adja meg, mivel azonban a census adatok szerint az öt vagy annál több élveszületéssel bíró nők aránya csupán 1,4%, a három legmagasabb kategóriát összevontam, négy csoportra (0, 1, 2, 3 vagy több élveszületés) bontva az érintett női népességet. A társadalmi jellemzők és a gyermekvállalási hajlandóság kapcsolatának elemzésekor azonban – az említett viszonyítási szempont miatt – már csak a 0–1 és a 3 vagy több élveszületéssel jellemezhető nőkre, illetve külön a gyermektelenekre korlátozom a vizsgálódást; utóbbiak esetében ez azért szükséges, mert bár egy adott női csoportban a 0–1 élveszületéssel bírók alacsonyabb számaránya a csoport magasabb termékenységére utal, a gyermektelenek (rejtett) aránytöbblete adott esetben alacsonyabb fertilitást is eredményezhet.³ Összegezve a leírtakat: ha egy adott társadalmi csoportban a 0–1, valamint ezen belül a gyermek-

¹A 2011-es népszámlálási adatbázisban az élettársi kapcsolat a négy hagyományos családstatus alcsoportjaként szerepel, nyolc alcsoportot hozva ezzel létre (a házastársuktól külön élő, de élettársi viszonyt nem létesített házasok adták a kilencediket). Ugyanakkor az élettársi viszonyban élőknek 2011-ben sem publikálták a termékenységi mutatóit

²Ennek megfelelően ezeket a jelzőket a tanulmányban – stilisztikai okból – az említett élveszületési csoportok szinonimáiként használom

³Ugyanígy a 3 vagy több élveszületéssel bíró nőkkel is megtörténhet, hogy nagyobb, például az országos átlagot felülmúló csoportbéli számarányuk – a magasabb élveszületési számú nők átlag alatti aránya esetén – végül nem eredményez a csoportban átlag fölötti termékenységet. Így a 3 vagy több élveszületési számúak magasabb aránya esetén is csupán valószínűsítjük, hogy ez (a csoport egészét tekintve) a nagyobb gyermekvállalási kedv egyik indikátora

telen csoport megoszlási aránya kisebb a vonatkozó országos átlagértékeknél – ami alatt természetesen minden esetben az adott női korcsoportra és elveszületési szegmensre vonatkozó országos átlagot kell érteni –, akkor azt az átlag feletti, ha pedig a megoszlási arányok nagyobbak, akkor az átlag alatti gyermekvállalási hajlandóság jeleként kell értelmezni. A 3 vagy annál több elveszületési számú csoportra értelemszerűen ennek ellenkezője érvényes. Amennyiben viszont a 0–1 és a 3 vagy több elveszületési számú csoport megoszlási arányszámai az országos átlagértékeknél egyaránt nagyobbak, vagy egyaránt kisebbek (magyarán a különbségek azonos előjelűek), a keresett kapcsolat inkohérens, és nem vehető figyelembe. Ugyancsak inkohérens áll fent, ha a 0 és a 0–1 elveszületéssel bíró csoport esetében különböző előjelű az eltérés.

Ami az életkort illeti, a kapcsolatok vizsgálatakor külön kell választani a termékenykorú és a termékenységi életciklusukat már lezárt, végleges gyermekszámukat már elért nőket, ugyanis a gyermekvállalási hajlandóság elvileg csak az utóbbiak esetében mérhető a normatívnak tekintett gyermekszámhoz. Ettől függetlenül a nők elveszületési szám szerinti megoszlása a 15–49 éves nők esetében is fontos indikátornak tekinthető. (Ez szinkronban áll a KSH korábbi népszámlálási adatbázisainak tartalmával, amelyekben külön megtalálhatók ennek a csoportnak az elveszületési adatai.) Figyelembe véve azonban a gyermekvállalási kor (vagyis az első gyermek születésekor betöltött anyai átlagéletkor), valamint a családi állapot tekintetében releváns első házasságkötési kor kitolódását – 2022-ben az előbbi 29, a második 30 év volt (KSH STADAT) –, a termékenykorú nőknél két különböző, az említett fordulópontok szerint tagolt korcsoportra, 15–29 és 30–49 évekre bontva vizsgálom a társadalmi jellemzők, valamint a gyermekvállalási hajlandóság kapcsolatát, míg a harmadik vizsgálati korcsoportot az 50 éves és annál idősebb női korcsoport adja.⁴ A vizsgált változók és attribútumaik az alábbi táblázatban láthatók.

1. táblázat: A gyermekvállalási hajlandóság tekintetében vizsgált társadalmi jellemzők és attribútumaik a 15–49 éves nők körében

Társadalmi jellemző	Társadalmi jellemző attribútumai
Településtípusok	főváros; megyei jogú városok; egyéb városok; községek
Családi állapot	hajadonok; férjezetek özvegyek;
Iskolai végzettség	általános iskola 8. évfolyam alatt; általános iskola 8. évfolyam; szakiskola érettségi nélkül; érettségi; egyetemi/főiskolai diploma
Gazdasági aktivitás	foglalkoztatottak; munkanélküliek; ellátásban részesülő inaktívak; eltartottak

A gyermektelenek legnépesebb szegmense, a nappali tagozatos diákság a termékenységi adatkörben nem szerepel önállóan, csak az eltartottak csoportjának részeként. Megfelelő életkori bontás esetén azonban a valósághoz közelítő képet kaphatunk róluk, ugyanis 30 éves kor alatt az eltartott felnőtt nők 76%-a, 25 év alatt 82%-a, 20 év alatt pedig 88%-a nappali tagozatos diák (KSH – Népszámlálás 2022).

Meg kell még említeni az ún. „valaha házas” (ever married) nők kategóriáját is, amely a férjezetek, özvegyek és elváltak közös megnevezése, akiket korábbi – akár a termékenységi életciklusuk egészét lefedő – házas státuszuk miatt közös csoportként is kezelhetünk. Ez a megközelítés főleg az említettek adatainak a hasonlósága esetén bizonyulhat hasznos értelmezési keretnek.

Egyes társadalmi csoportoknál viszont eleve ki kell zárni a gyermekvállalási hajlandósággal fennálló, valós kapcsolat lehetőségét. Mindenekelőtt látnunk kell, hogy a befejezett termékenységi statisztikák 35 életévnyi demográfiai magatartásnak a végeredményét számszerűsítik, miközben az egyén szociológiai helyzetét csak a népszámlálás időpontjára vonatkozóan ismerjük, de ugyanez a

⁴Bár gyermekvállalási kedv tekintetében – figyelembe véve a termékenység 20. századi változásait – az 50 éves és idősebb női csoport sem tekinthető homogénnek, mivel a célunk nem a múltbéli trendek beazonosítása, a befejezett termékenységgel bíró nők esetében eltekintettem a további életszakaszokra történő felbontástól.

probléma a termékenykorúaknál is fennáll. Nem tudjuk például, hogy egy elvált nő nem házasként vagy hajadonként, egy város lakó pedig nem falusi lakosként szülte-e meg annak idején a gyermekét. Bár ez egy általános bizonytalansági tényező (minél idősebb személyről beszélünk, annál inkább), néhány kategória esetében, mint például az özvegyek és nyugdíjasok – figyelembe véve, hogy döntő többségüknél ez a státus a gyermekvállalási kor utáni életszakaszhoz köthető –, joggal minősíthetjük irrelevánsnak az adott társadalmi csoport és a gyermekvállalás közötti kapcsolatot.

Az irreleváns kapcsolatoknak lehetnek más okai is; általában akkor beszélhetünk ilyenről, ha

- jelentős az esélye annak, hogy az adatkitöltő

a gyermekvállalás és a népszámlálás idején különböző társadalmi csoportokhoz tartozott (családi állapot kategóriában az özvegyek, gazdasági aktivitás tekintetében a nyugdíjasok);

- fordított oksági kapcsolat valószínűsége áll fent, vagyis a gyermekvállalás ténye határozza meg az adott társadalmi csoporthoz tartozást (családi állapot kategóriában a fiatal, 15–19 éves házások,⁵ gazdasági aktivitási csoportokban a gyermekgondozási ellátásban részesülők);

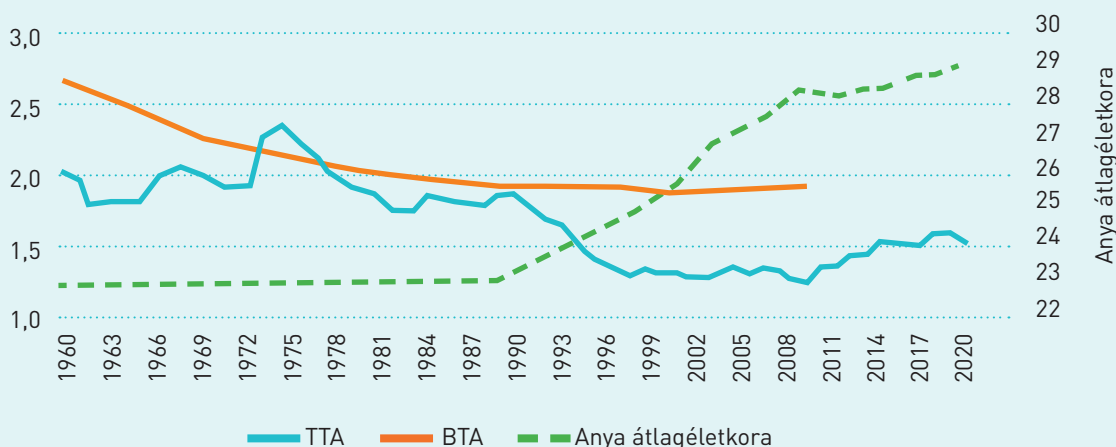
- inkoherenciát tapasztalunk: a 0–1 és a 3 vagy annál több élveszületés-számú nők csoportarányának az országos átlagtól való eltérése azonos irányú, a 0 és az 1 élveszületési csoport esetében pedig különböző.

Az élveszületési értékek időbeli alakulása

Elsőként megnézzük a két legfontosabb fertilitási mutató, a befejezett és a teljes termékenységi arányszám (BTA, TTA).⁶ 1960-tól számított alakulását, az előbbiét 2011-ig, az utóbbiét 2022-ig, összevetve azokat az első gyermek születésekor betöltött női életkorgrafikonjával. Annak érdekében, hogy az

adatok minél inkább csak az aktuális gyermekvállalási normákat tükrözzék, a befejezett termékenységet az adott népszámlálás időpontjában 50–59 éves, vagyis termékeny életciklusukat csupán 1–10 évvel korábban lezárt nőkre számítottam ki.

1. ábra: A teljes termékenységi arányszám, az 50–59 éves nők befejezett termékenységi arányszáma, valamint az anyáknak az első gyermek születésekor betöltött átlagéletkora 1960–2022 között - Forrás: KSH STADAT, Klinger (2001). Saját szerkesztés.

Megjegyzés: A BTA esetében az 1960, 1970, 1980, 1990, 2001 és 2011 közötti évekre, az anyáknak az első gyermek születésekor betöltött átlagéletkora esetében pedig az 1960, 1980, 1990 és 2001 közötti évekre lineáris becsléssel számolva.

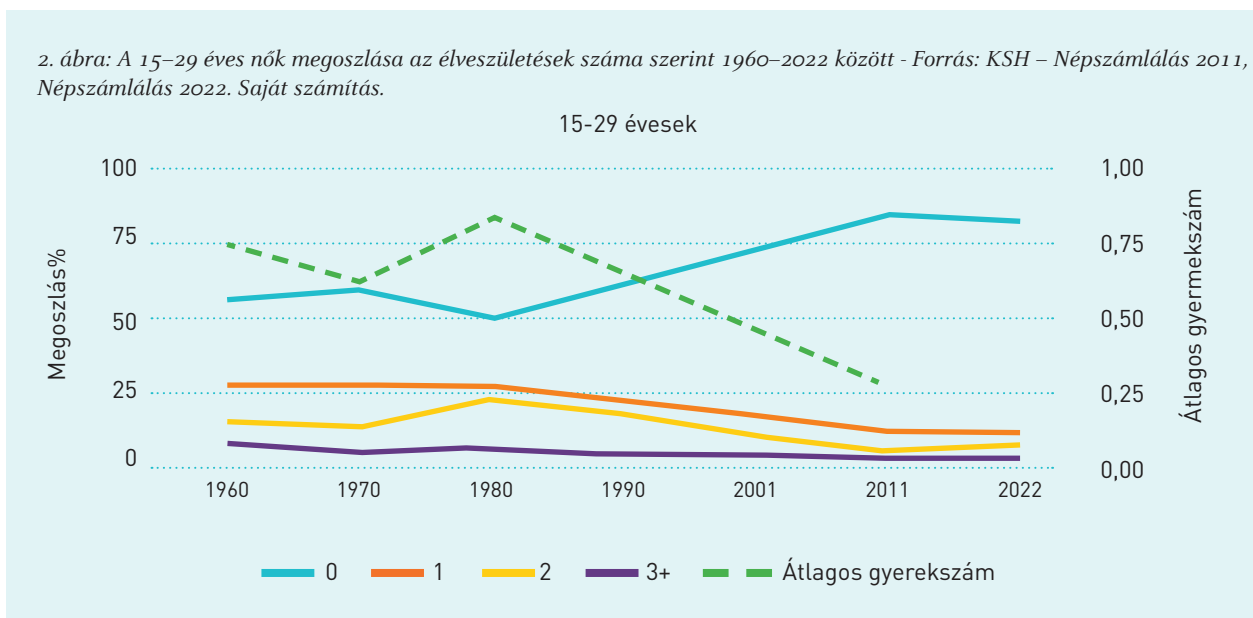
⁵Nincs szó fordított oksági kapcsolatról akkor, ha nem a várandósság, hanem a családtámogatás lehetősége ösztönzi a fiatalok házasságkötését, ugyanakkor kérdés, hogy ilyen esetekben – szociológiai értelemben – mennyire beszélhetünk a család státus és a gyermekvállalás kapcsolatáról.

⁶A különbségről ld. a Betekintőt jelen tanulmány elején.

A két termékenységi mutató értékeinek alakulása egyaránt csökkenési trendet tükröz, ugyanakkor a TTA csak a hetvenes évek közepének babyboomja idején haladja meg a BTA-t, míg a kilencvenes években gyorsan növekvő különbség, a termékeny életkorú nők halasztó magatartására utal. A BTA értékei azt mutatják, hogy az uralkodó minta már fél évszázada a kétgyermekes családmóddel, teljes képet azonban erről csak a 2022-es érték ismeretében kaphattunk volna. Ami az anya első szüléskor betöltött életkorát illeti, ez a rendszerváltástól kezdett el drasztikusan és napjainkig tartósan növekedni.⁷

Az anya első gyermek születésekor betöltött átlagéletkora és a két termékenységi mutató közötti kapcsolat jól ismert: a gyermekvállalás elhalasztása érzékenyen hat a TTA aktuális értékeire, ugyanakkor hosszú távon a halasztás biológiai

következménye – a gyermekvállalásra szánható éveknek, valamint a sikeres fogantatás esélyeinek a csökkenése – a vállalható gyermekek végleges számát is korlátozza, ami előbb-utóbb a BTA értékeiben is megmutatkozik, dacára annak, hogy a magyar társadalmat évtizedek óta kedvező, a reprodukciós érték irányába mutató gyermekvállalási attitűdök és tervek jellemzik (Spéder-Kapitány, 2007; Kopp Mária Intézet, 2019). Az alábbi három diagramon (2–4. ábra) a jelen tanulmány fókuszában álló mutatóknak, az élveszületés-szám szerinti női csoportmegoszlási arányoknak az 1960–2022 közötti alakulása látható, minden egyes ábrán a fent említett három női korcsoport egyikére vetítve, kiegészítve az adott korcsoportra jellemző – a népszámlálási adatok révén ismert – átlagos gyermekszám grafikonjával.

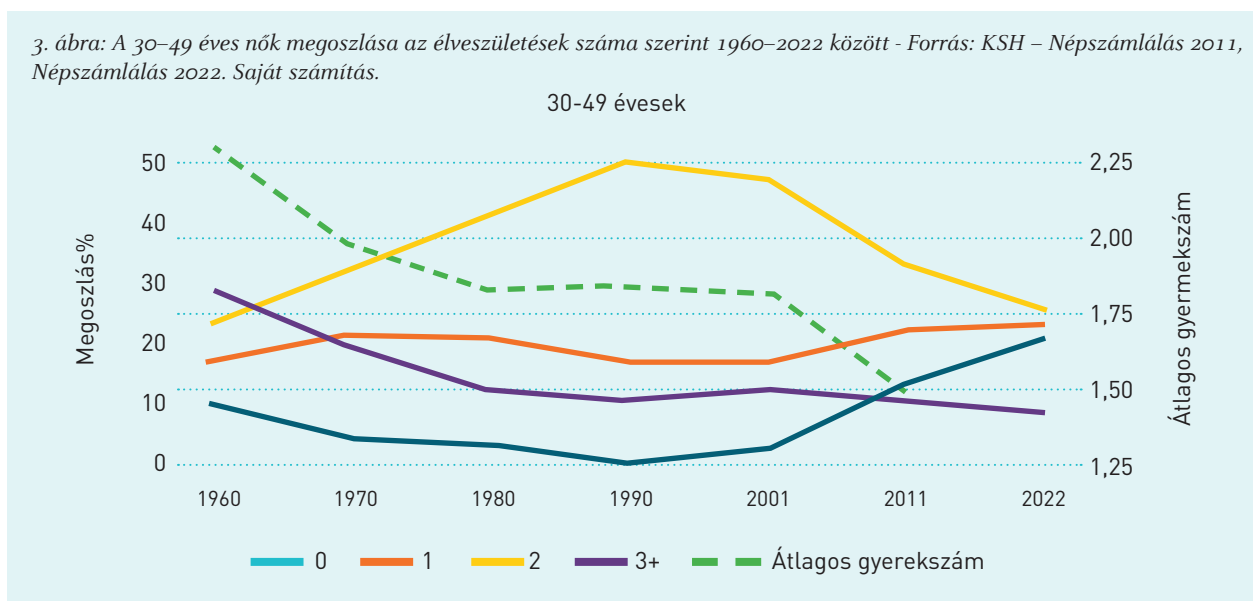
A 15–29 éves korcsoporton belül a gyermektelenek 1980-ig még csak csekély többséget alkottak, mára azonban domináns csoporttá váltak. A jelenlegi – egyetemi továbbtanuláson és karrier-aspirációkon alapuló – általános női életpályamodell, s a gyermekvállalási életkor jórészt ebből adódó kitolódása ismeretében mindez érthető fejlemény. Ami a szülésen már átesett nők megoszlását illeti, jól látható, hogy a korábban laza

nyalábot alkotó grafikonok – a gyermektelenek dominanciájának erősödésével – egyre szorosabban futnak egymás mellett.

Figyelemre méltó még a gyermektelen nők arányának és a korcsoportos átlagos gyermekszám értékeinek egymással ellentétes irányú, tükröképszerű alakulása – ami azt jelenti, hogy a 15–29 évesek termékenységi trendjét elsősorban a gyermektelenségi szint alakulása határozza meg.

⁷Mivel az első gyermek születésekor betöltött anyai életkor 1960-as és 1980-as értéke azonos (22,9), a lineáris becslés erre a két évtizedre az éves értékek változatlanóságát jelenti.

3. ábra: A 30–49 éves nők megoszlása az élveszületések száma szerint 1960–2022 között - Forrás: KSH – Népszámlálás 2011, Népszámlálás 2022. Saját számítás.

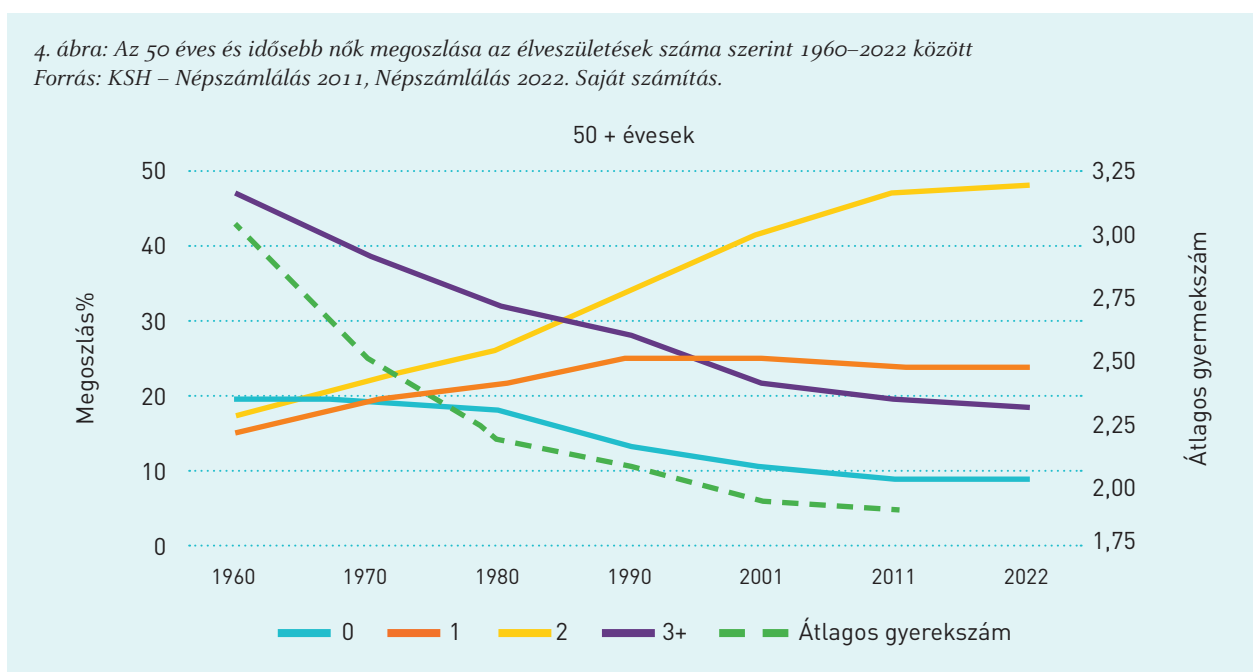

Vizsgálódásaink szempontjából a 30–49 évesek elsősorban abban különböznek a 15–29 évesektől, hogy nemcsak biológiai, hanem szociológiai értelemben is szülőképeskorúaknak tekinthetjük őket. Ezt a korcsoportra jellemző átlagos gyermekszám-értékek is megerősítik: 1960-ban még képesek voltak biztosítani a hazai népesség reprodukcióját, s egészen 2001-ig 1,85 körüli vagy ennél magasabb gyermekszámot produkáltak.

Ugyanakkor ez az átlagos gyermekszám közben, két évtizedes stagnálást leszámítva, trendszerűen csökkent, aminek hajtómotorja egyrészt a 3 vagy annál több élveszületési csoport számarányának

lassú, de biztos csökkenése, másrészt az eleinte periférikus jelenségnek számító, sőt a rendszerváltásig még némi visszaszorulást is felmutató gyermektelenség gyors és tömeges elterjedése – legalábbis ebben az életszakaszban – a millennium után. Szinte végig a kétgyermekes modellé a dominancia, amelyet eleinte a többgyermekesek aránycsökkenése növelt, majd a gyermektelenek aránynövekedése erodált, napjainkra viszont ez a több évtizedre visszamenő norma gyakorlatilag a gyermektelen, illetve egygyermekes mintával lett egyenértékű az érintett korcsoportban.

4. ábra: Az 50 éves és idősebb nők megoszlása az élveszületések száma szerint 1960–2022 között - Forrás: KSH – Népszámlálás 2011, Népszámlálás 2022. Saját számítás.

Az 50 éves és idősebbek, vagyis befejezett termékenységű női korcsoport esetében már tisztán csak a mennyiségi faktor érvényesül, adataik nélkülözlik a gyermekvállalás elhalasztásából adódó hatást, így a gyermekvállalási normák alakulása (már amennyiben normák alatt a gyermekszámot, s nem az időzítést értjük) itt figyelhető meg a leghitelesebben. A diagram megerősíti az 1. ábrán látottakat, miszerint a többgyermekes családmodellt a kétgyermekes váltotta fel, ám itt a gyermektelenek aránya – a 30–49 éves korcsoportban tapasztalattal szemben – végig monoton csökkenést mutat. Ez arra utal, hogy a gyermektelenségi arány előzőleg látott emelkedése mögött valójában az első szülés folyamatos halasztása áll.

Ugyanakkor látnunk kell azt is, hogy az 50 éves és idősebb korcsoportban az élveszületési számok kedvezőbb megoszlásában a halasztási hatás hiánya mellett az idősebb évjáratok magasabb gyermekvállalási hajlandósága is szerepet játszik. Ennek illusztrálására az alábbi táblázatban összevettem egymással az 50–59 évesek és a teljes 50 éves és idősebb korcsoport befejezett termékenységi arányszámait.

2. táblázat: Befejezett termékenységi arányszámok az 50–59 és az 50 éves és idősebb nők körében 1960–2011 között

	50–59 éves	50 éves és idősebb
1960	2,67	3,05
1970	2,26	2,49
1980	2,03	2,18
1990	1,92	2,06
2001	1,88	1,92
2011	1,93	1,89

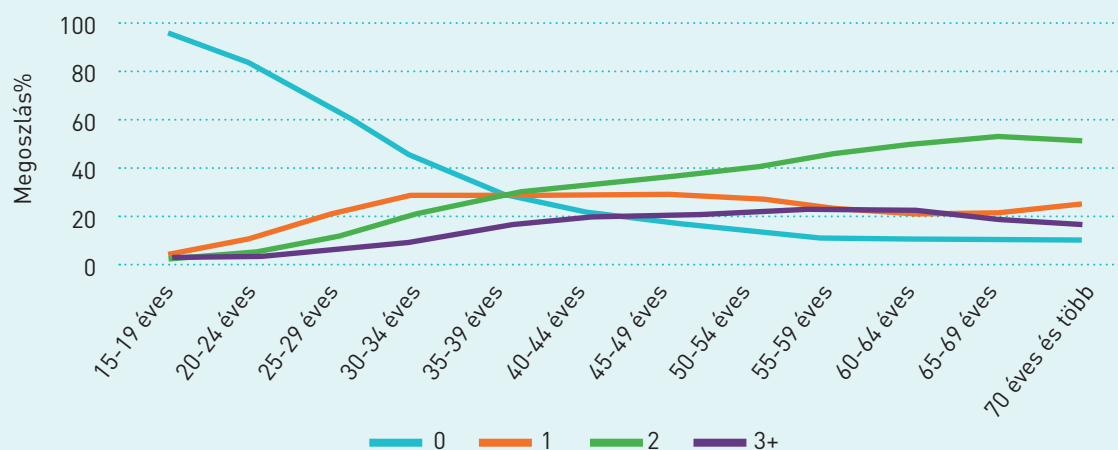
Mint láthatjuk, az 50–59 éveseknél a BTA már az 1980-as census idején elérte a 2 körüli értéket, míg a teljes 50 éves és idősebb korcsoportban ez csak tíz évvel később detektálható. Ugyanakkor a két életkorcsoport közötti olló folyamatosan zárul, sőt 2011-ben az 50–59 évesek termékenysége meg is haladta a teljes 50 éves és idősebb korosztályét. Ennek egyik oka, hogy az előbbi csoportban némileg még nőtt is a kétezres években a befejezett termékenység, a másik, dominánsabb ok azonban a magasabb BTA-val jellemezhető kohorszok időközbeni elhalálózása.

Élveszületés-számok szerinti megoszlás az egyes társadalmi csoportokban

Az alábbiakban, ezúttal már csak a 2022-es census eredményeire fókuszálva, a népszámlálási adatbázisban elérhető társadalmi jellemzők szerint, öt éves korcsoportokra bontva is megnézzük az

élveszületési csoportok aránymegoszlását. Először azonban – viszonyítási alap gyanánt – a teljes felnőtt női népességre vonatkozóan is áttekintjük ezeknek az értékeknek az alakulását.

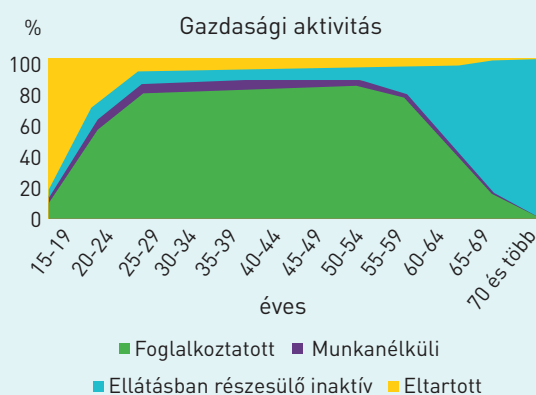
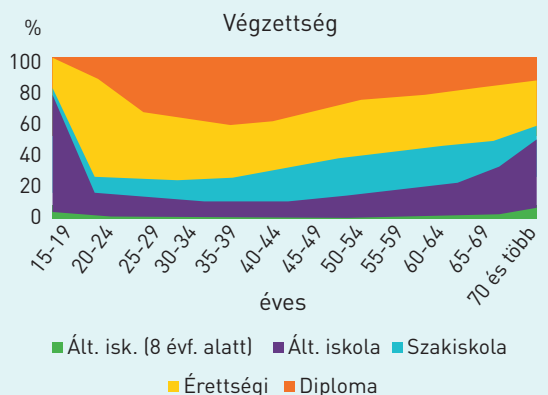
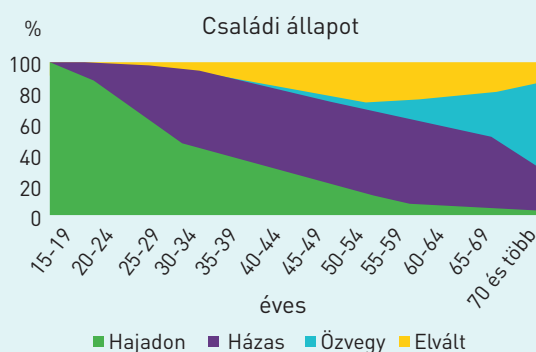
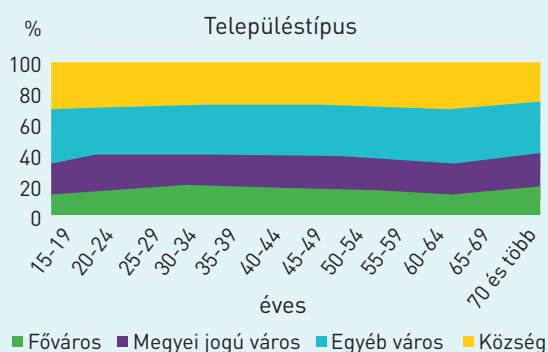
5. ábra: A 15 éves és idősebb nők megoszlása öt éves korcsoportokban az élveszületések száma szerint 2022-ben.
Forrás: KSH – Népszámlálás 2022. Saját számítás.

Mint látható, a jelenlegi Magyarországon a gyermekvállalási hajlandóság a tinédzserkorúak körében gyakorlatilag mérhetetlen, s még a 20–24 éveseknél is elhanyagolható mértékű. A 35–39 éves korcsoport az, ahol található a 0, 1 és 2 élveszületést maguk mögött tudó nők aránya (csoportonként 28-29%-ot képviselve), míg a többgyermekesek kisebbséget alkotnak. Első látásra különösnek tűnhet, hogy az idősebb korcsoportoknál növekszik az egyetlen, és csökken a három vagy több élveszületéssel bíró nők aránya, miközben a retrospektív termékeny-

ségi adatok a gyermekvállalási hajlandóság életkor szerinti növekedéséről tanúskodnak. A jelenleg vélhetően a sokgyermekes nők jelentős hányadának az átlagosnál rövidebb élettartamára vezethető vissza.⁸ Az alábbiakban a lakóhely szerinti településtípus, a családi állapot, a végzettség és a gazdasági aktivitás szerint kategorizált csoportokban tekintem át a nők élveszületés-szám szerinti megoszlását – előtte azonban nézzük meg, hogy ezek a csoportok milyen arányban oszlanak meg a felnőtt női korcsoportok körében.

6–9. ábra: A 15 éves és idősebb nők százalékos megoszlása öt éves korcsoportokban a vizsgált társadalmi jellemzők attribútumai szerint, 2022 - Forrás: KSH – Népszámlálás 2022. Saját szerkesztés.

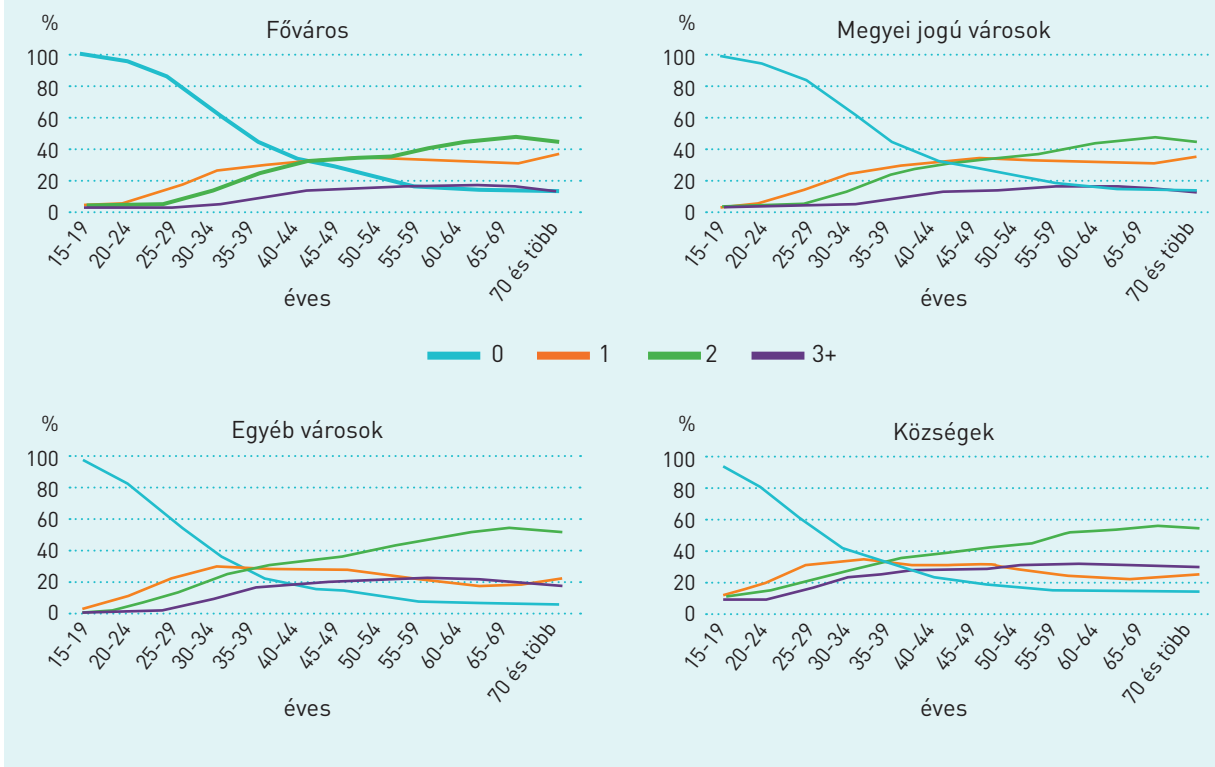
⁸Ismert tény például a cigányság átlag feletti gyermekvállalási kedve, illetve átlag alatti élettartama (KSH – Népszámlálás 2011; Bálint, 2022; Szabó-Spéder, 2022). Elképzelhető, hogy e két tényező együttes következményeként csökken az idősebb korcsoportokban a 3 vagy több élveszületéssel bíró nők aránya.

Az ábrákon látható mintázatok a csoportarányokat és azok életkor szerinti változását tekintve egyaránt rendkívül eltérőek, összefüggésben azzal, hogy a „csoporttagság” mennyire életeseményfüggő, illetve hogyan befolyásolják a megoszlási arányokat az olyan makrotársadalmi folyamatok, mint a felsőoktatás tömegesedése vagy a házassággal kapcsolatos attitűdváltozások. A legstabilabb értékeket a településtípus szerinti megoszlásoknál láthatjuk, míg a végzettség szerinti arányszámokat a harmincas életévekig a tanulási folyamat életesemény jellege, a későbbi korcsoportoknál viszont

már a végzettségi szintek eltérő megoszlásai befolyásolják (ennek tudható be, hogy a legalacsonyabb végzettségűek kicsiny csoportja a grafikon idősíkjának végén újra láthatóvá válik). A családi állapotra és a gazdasági aktivitásra vonatkozó korcsoportos arányértékeknél még inkább meghatározó az életesemény-jelleg. Az aktivitási csoportok diagramján jól látszik, hogy az eltartottak nagyrészt diákkorúakat, az ellátásban részesülő inaktívak pedig többnyire nyugdíjasokat foglalnak magukba.

Településtípus

10–13. ábra: Az egyes településtípusokban élő 15 éves és idősebb nők százalékos megoszlása öt éves korcsoportokban az élveszületések száma szerint, 2022 - Forrás: KSH – Népszámlálás 2022. Saját számítás.

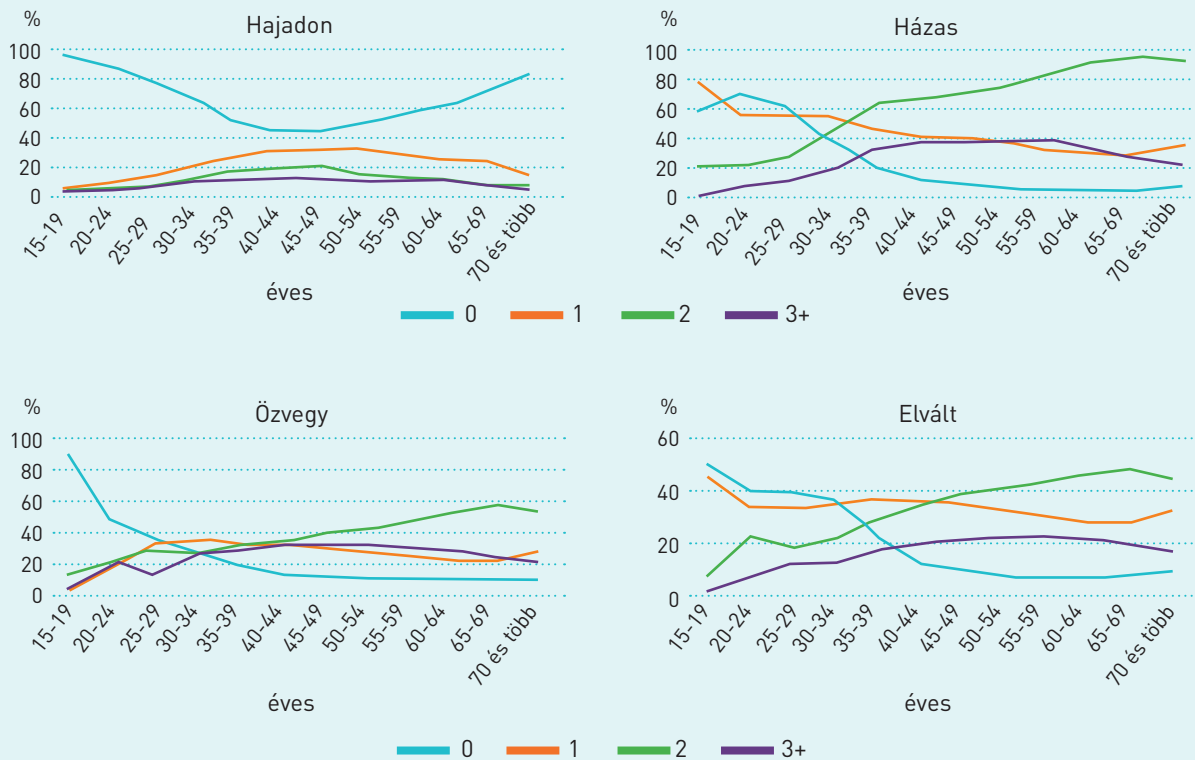
Az ábrákat összehasonlítva az alábbi megállapításokat tehetjük:

- Lényegileg mind a négy településtípus megoszlási adatai az országos mintázatot követik, strukturális szempontból nem látni a gyermekvállalási hajlandóság tekintetében csoportközi különbségeket. Különösen a főváros és a megyei jogú városok esetében szembetűnő a hasonlóság.

- Jelentős eltérések figyelhetők meg ugyanakkor az egyes gyermekszám-modellek korcsoport szerinti dominanciáját illetően. Eltérően az országos átlagtól, a fővárosban a 35–39, sőt még a 40–44 éves nőknél is relatív többséget képeznek a gyermektelenek (43% és 31%), míg az egyéb városokban és a községekben a 30–34 éveseké a legidősebb női korcsoport, amelyről ezt még elmondhatjuk (39%-os, illetve 33%-os arányban).

Családi állapot

14–17. ábra: A különböző családi állapotú 15 éves és idősebb nők százalékos megoszlása öt éves korcsoportokban az élveszületések száma szerint, 2022 - Forrás: KSH – Népszámlálás 2022. Saját számítás.

A településtípusokkal ellentétben a családstatuszoknál a mintázatok szinte üdítő heterogenitását tapasztalhatjuk, az eltérés különösen a hajadonoknál szembeötlő. Az ábrák kapcsán megfogalmazható főbb észrevételek:

- A legfeltűnőbb sajátosság a gyermektelen, hajadon nők U-alakú görbéje, ami természetesen nem a grafikon kezdeti esése, hanem annak 50 éves kortól kezdődő növekedése miatt érdekes. A jelenleg a házasságon kívül született gyermekek arányának nyolcvanas évektől kezdődő megugrására (Eurostat Database; Kamarás, 1998) vezethető vissza.

- A házasok legfiatalabb korcsoportjánál nem a 0, hanem az 1 élveszületéssel bíró nők aránya a legmagasabb. Ennek oka, mint arról már szó esett, valószínűleg a nem tervezett várandósság,

amelyet az érintett pár házasságkötéssel legitímált, vagy a házasok gyermekvállalását jutalmazó családtámogatások ösztönző szerepe. Lényegében hasonló a helyzet az elváltak esetében is, akik – mint a „valaha házasok” egyik alcsoportja – tekintetben a férjezetekével megegyező mintázatot produkálnak. Tegyük ugyanakkor hozzá, hogy a 15–19 éves korcsoporton belül a házasok aránya igen alacsony (7 ezrelék), az elváltaké pedig gyakorlatilag értékelhetetlen (KSH – Népszámlálás 2022).

- A férjezeteknél a kétgyermekes modell már a harmincas életek második felében dominánsává válik, míg az özvegyek és az elváltak esetében ez csak tíz évvel később, a hajadonoknál pedig sosem következik be. (A dominanciát jelző érték a három csoportnál gyakorlatilag azonos, 36–38%).⁹

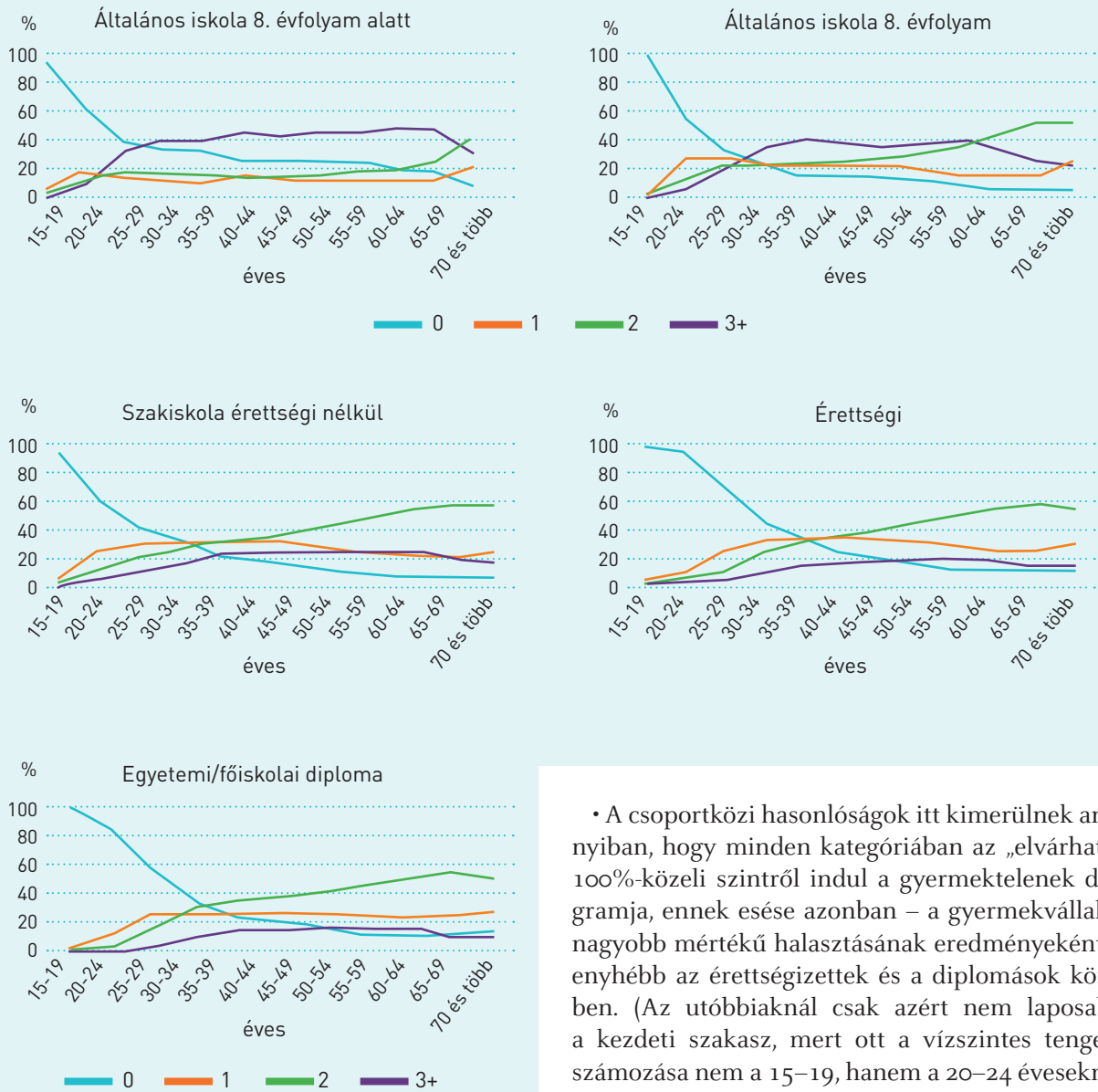
⁹Bonyolítja a családstatus és a gyermekvállalási hajlandóság kapcsolatát a jelen tanulmányban nem vizsgált, ún. union commitment effect néven ismert hatás, amelynek lényege, hogy a válás után létesített párkapcsolatokban megnő az új gyermek vállalásának valószínűsége, függetlenül a nő vagy a férfi addigi gyermekszámától (Vikat et al., 1999).

Végzettség

A közép-, és főleg a felsőfokú oktatásban végbement létszámexpanzió miatt, a női népesség végzettségi szint szerinti összetétele a később születettek felé haladva, egyre inkább a magasabb szintek javára tolódik el. Ennek egyik következménye az egyes iskolázottsági kategóriák szociológiai értelemben vett jelentésmódosulása: az idősebbek köré-

ben még gyakorinak számító végzettségi szintek a fiatalok körében már atipikusnak számítanak, és ugyanez fordítva is igaz. Napjainkban például egy 30 és egy 70 éves, egyaránt nyolc általános iskolai osztályt végzett nő lényegesen eltérő társadalmi státuszt képvisel a saját korosztályán belül.

18–22. ábra: A különböző iskolai végzettségű 15 éves és idősebb nők százalékos megoszlása öt éves korcsoportokban az élvesszűletések száma szerint, 2022 - Forrás: KSH – Népszámlálás 2022. Saját számítás.

• A csoportközi hasonlóságok itt kimerülnek annyiban, hogy minden kategóriában az „elvárható” 100%-közeli szintről indul a gyermektelenek diagramja, ennek esése azonban – a gyermekvállalás nagyobb mértékű halasztásának eredményeként – enyhébb az érettségizettek és a diplomások körében. (Az utóbbiaknál csak azért nem laposabb a kezdeti szakasz, mert ott a vízszintes tengely számozása nem a 15–19, hanem a 20–24 éveseknél kezdődik.)

- A legalacsonyabb végzettségűeknél már 25–29 éves kortól a sokgyermekes minta dominál, még hozzá abszolút többséget közelítő arányban és egyenletesen szinte a teljes életcikluson át, miközben a szakiskolát végzett, érettségizett és diplomás női népességben – akik együttesen a teljes felnőtt női népesség háromnegyedét adják (KSH – Népszámlálás 2022) – idővel a kétgyermekes mintát követők adják a többséget, de csak 40–44 éves kortól és életkor szerint növekvő ütemben.

- A nyolc általános iskolai osztályt végzettek a két típus közötti átmenetet képviselik: náluk a három,

vagy több élvessületessel jellemezhető nők egy rövidebb korintervallumban, 30–59 év között képeznek többséget. Ez valószínűleg összefügg a képzettségi szintek fentebb említett jelentésváltozásával: az általános iskolai végzettség a mai idők számára annak idején egyenesen a relatív többséghez tartozást jelentette,¹⁰ s ebből adódhat, hogy ebben a korcsoportban még nem volt kirívó különbség a nyolc osztályt végzettek és a magasabban iskolázottak demográfiai magatartása között. A másik lehetséges magyarázat a sokgyermekes nők egy részének már említett rövidebb élettartama.

Gazdasági aktivitás

A diákok, a gyermekgondozási ellátásban részesülők és a nyugdíjasok kapcsán már szó esett a gazdasági aktivitási csoportokról. A népszámlálási adatbázisban az aktivitásra vonatkozó besorolási szintek az alábbiak szerint épülnek fel:

1. Foglalkoztatottak alcsoportjai:

- aktív keresők;
- gyermekgondozási ellátás mellett dolgozók;
- nyugdíj és járadék mellett dolgozók.

2. Ellátásban részesülő inaktívak alcsoportjai:

- gyermekgondozási ellátásban részesülők;
- saját vagy hozzátartozói jogú öregségi nyugdíjasok, illetve járadékosok;

- rokkantsági, rehabilitációs vagy egyéb egészségkárosodási ellátásban részesülők;
- egyéb ellátásban részesülő inaktívak.

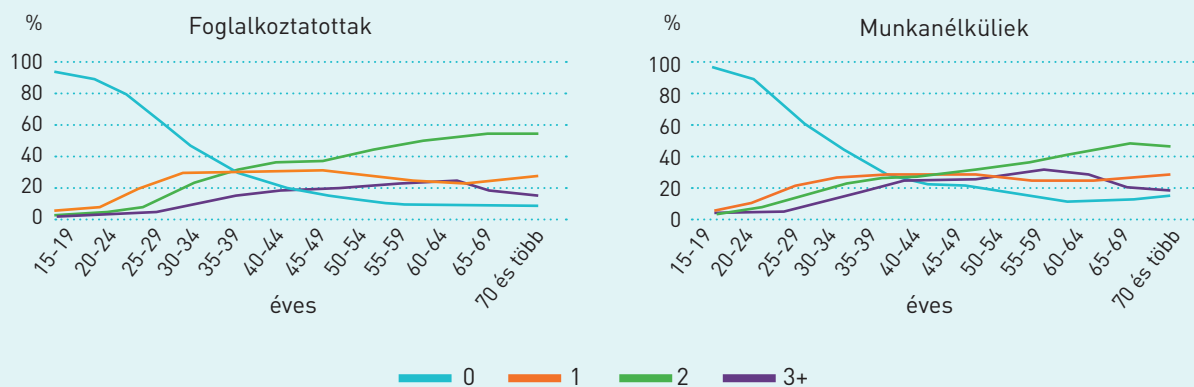
3. Eltartottak alcsoportjai:

- nappali tagozatos tanulók;
- egyéb eltartottak.

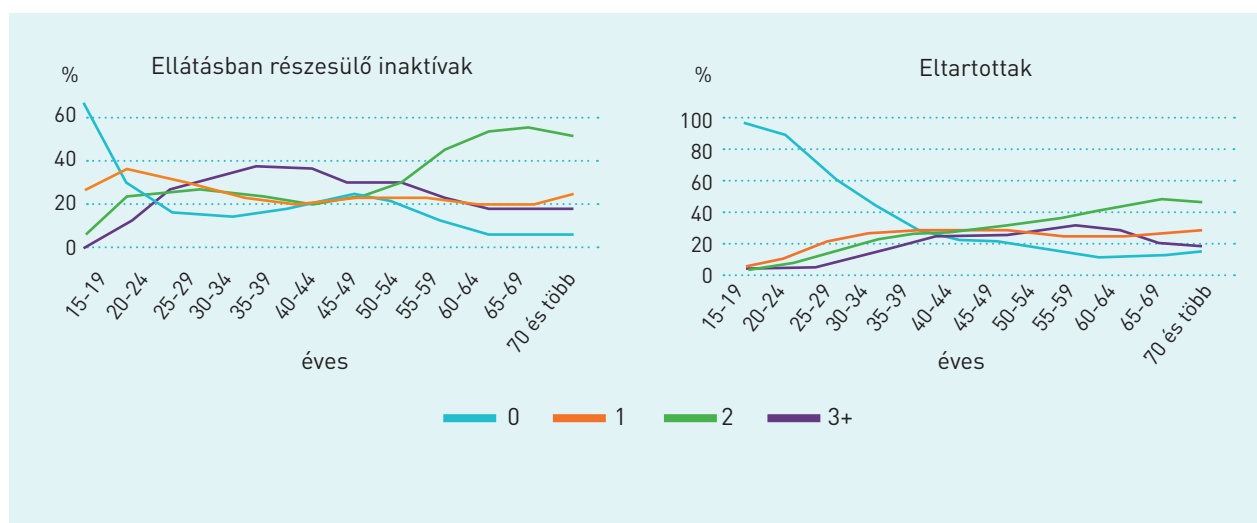
4. Munkanélküliek: nincsenek alcsoportok.

Mint látható, az egyes alcsoportok életkor és egyéb társadalmi jellemzők tekintetében lényegesen eltérő – adott esetben a gyermekvállalási hajlandóság tekintetében is komoly relevanciát hordozó – sajátosságokkal bírnak.

23–26. ábra: A különböző gazdasági aktivitási csoportba tartozó 15 éves és idősebb nők százalékos megoszlása öt éves korcsoportokban az élvessületek száma szerint, 2022 - Forrás: KSH – Népszámlálás 2022. Saját számítás.

¹⁰ A 70 éves és idősebb női korcsoport 42%-ának a nyolc általános iskolai osztály a legmagasabb végzettsége, miközben a harmincas női korosztályban ez az arány már csak 11% (KSH – Népszámlálás 2022).

A csoportmegoszlási mintázatok egyedül az ellátásban részesülő inaktívok esetében mutatnak markáns különbségeket. Mint szó volt róla, esetükben a társadalmi hovatartozás és a gyermekvállalási hajlandóság kapcsolatát irrelevánsnak tekintem, így a diagramjuk sajátosságait is érdemes távolságtartással szemlélni. Az a tény például, hogy körükben 15–19 évesen – szemben a többi aktívítási csoportra ilyenkor jellemző 1–5%-os, illetve az országos 3%-os értékkel – már 34% a szülésen átesettek aránya (KSH – Népszámlálás 2022), vagy az, hogy körükben a húszas éveik második felétől

50 éves korukig a nagycsaládos modell a domináns, csupán annak a következménye, hogy az inaktívok ezen korcsoportjának jelentős hányada eleve gyermekgondozási ellátotti minőségében szerepel ebben a statisztikában.

Az a tény pedig, hogy megoszlási arányaik 50 éves kor felett normalizálódnak, s a másik három csoportéra emlékeztető mintázatot vesznek fel, minden bizonnyal egy jelentős létszámbeli és szociológiai eltérés – konkrétan a nyugdíjas dominancia – következménye.

A társadalmi hovatartozás és a gyermekvállalási hajlandóság kapcsolata

Az alábbiakban megnézzük, hogy a három nagy korcsoporton belül, a vizsgált társadalmi csoportokba tartozó nők körében, milyen arányban oszlanak meg az élveszületési csoportok, s e megoszlási értékek milyen előjellel és mértékben különböznek a megfelelő országos átlagértéktől. Ezek a különbségek mutatják az adott társadalmi jellemzők

és a gyermekvállalási hajlandóság közötti esetleges kapcsolatok irányát és erejét. (Mivel a táblázatokban látható százalékok valójában törtszámok, a különbségek helyenként +1/-1 mértékű eltérést mutatnak a kerekített változatokból következő különbségekhez képest.)

3. táblázat: Az élveszületések alakulása a 15 éves és idősebb nők körében az egyes településtípusokban, adott korcsoportokon belül (zárójelben a vonatkozó országos átlagtól való százalékpontos eltéréssel), 2022 - Forrás: KSH – Népszámlálás 2022. Saját számítás.

	Élveszületések alakulása			100% =
	0	0-1	3+	
15–29 éves				
Országos	82 (0)	93 (0)	2 (0)	759 930
Főváros	91 (+9)	97 (+5)	1 (-2)	141 432
Megyei jogú város	88 (+6)	96 (+3)	1 (-1)	157 487
Egyéb város	80 (-2)	92 (-1)	2 (0)	234 785
Község	74 (-8)	88 (-5)	4 (+2)	226 226
30–49 éves				
Országos	26 (0)	54 (0)	16 (0)	1 374 311
Főváros	40 (+14)	68 (+13)	9 (-7)	271 659
Megyei jogú város	27 (+1)	59 (+4)	12 (-4)	282 056
Egyéb város	22 (-4)	51 (-3)	17 (+1)	435 457
Község	20 (-6)	46 (-9)	23 (+7)	385 139
50 éves és idősebb				
Országos	9 (0)	32 (0)	19 (0)	2 171 072
Főváros	14 (+5)	46 (+14)	12 (-7)	379 420
Megyei jogú város	9 (0)	35 (+2)	15 (-4)	471 733
Egyéb város	7 (-1)	29 (-3)	20 (+1)	707 364
Község	7 (-2)	25 (-7)	25 (+6)	612 555

Bármelyik korcsoportot nézzük, a községekben és az egyéb városokban nagyobb, a megyei jogú városokban és a fővárosban pedig kisebb a gyermekvállalási kedv, ugyanakkor az átlagértékektől való eltérések markánsan csak Budapesten és a községekben érvényesülnek. Fogalmazhatunk tehát úgy is, hogy az urbanizáltság és a gyermekvállalási hajlandóság közötti negatív kapcsolat egyértelmű.

A fővárosban főleg a 30 éves és idősebb, 0–1 születésszámú nők esetében jelentős az eltérés (13-14 százalékpont), ráadásul a 30–49 éves gyermektelenek körében is ennyi a különbség, miközben a megyei jogú városokban hasonló paraméterek esetén ez az érték csak 1 százalékpont. Ezzel szemben a községeket minden korcsoportban a 0–1 élveszületési számú nők átlag alatti, 30 év fölött pedig a nagycsaládos modellt követők átlag feletti aránya jellemzi.

4. táblázat: Az elveszületések alakulása a 15 éves és idősebb nők körében a családi állapot szerint, adott korcsoportokon belül (zárójelben a vonatkozó országos átlagtól való százalékpontos eltéréssel), 2022 - Forrás: KSH – Népszámlálás 2022. Saját számítás.

	Élveszületések alakulása			100% =
	0	0-1	3+	
15–29 éves				
Országos	82 (0)	93 (0)	2 (0)	759 930
Hajadon	91 (+9)	96 (+4)	1 (-1)	634 118
Házias	39 (-43)	75 (-18)	7 (+5)	121 057
Özvegy	41 (-41)	65 (-28)	13 (+10)	274
Elvált	40 (-42)	72 (-21)	10 (+8)	4 481
30–49 éves				
Országos	26 (0)	54 (0)	16 (0)	1 374 311
Hajadon	52 (+26)	77 (+23)	8 (-8)	472 718
Házias	12 (-14)	41 (-13)	20 (+4)	724 128
Özvegy	10 (-16)	38 (-16)	28 (+12)	12 614
Elvált	13 (-13)	48 (-6)	18 (+2)	164 851
50 éves és idősebb				
Országos	9 (0)	32 (0)	19 (0)	2 171 072
Hajadon	60 (+52)	84 (+52)	6 (-13)	136 163
Házias	5 (-4)	26 (-7)	20 (+1)	949 756
Özvegy	5 (-4)	28 (-4)	20 (+1)	660 046
Elvált	6 (-2)	36 (+4)	19 (0)	425 107

Négy fő megállapítást tehetünk a táblázat alapján:

- a hajadonok esetében az országos értékekhez viszonyított különbségek a 0 és a 0–1 oszlopban pozitív, a 3+ oszlopban pedig negatív előjelűek, tehát egyöntetűen az alacsonyabb gyermekvállalási kedv irányába mutatnak;
- a „valaha házias” csoportoknál ugyanennek a fordítottja érvényesül;
- az eltérés mértéke a hajadonoknál a magasabb életkor felé haladva gyengébben nő;

- ezzel szemben a „valaha házias” csoportokban az eltérés mértéke a 0 és a 0–1 oszlopban a magasabb életkor felé haladva csökken, míg a 3+ oszlopban a két fiatalabb korcsoportban változatlan, az 50 éves és idősebbeknél pedig jelentéktelenné válik. A családi állapot tehát szintén meghatározza a gyermekvállalás szintjét. Az átlagértékektől való eltérések mértéke egyébként itt lényegesen magasabb, mint a településtípusoknál. A legnagyobb különbségeket az 50 éves és idősebb

korcsoporthoz tartozó hajadonoknál láthatjuk a 0 és a 0–1 éves születési csoportban, értékük mindkét esetben 52 százalékpont. Szintén megemlíthetnénk még a „valaha házasok” 15–29 éves, gyermektelen csoportjainál tapasztalható magas értékeket, esetükben azonban a kapcsolatok irrelevánsak. (Az 50 éves és idősebb elváltaknál enyhe inkoherenciát tapasztalhatunk: a 0 és a 0–1 éves születési csoportnál ellenkező előjelű az átlagértéktől való eltérés.)

Az, hogy a hajadonoknál a különbözések abszolút értéke a magasabb életkor felé haladva nő, a felnőtt női lakosságon belüli számarányuk változásának a következménye. Mivel a 15–29 éves nők 83%-a hajadon (KSH – Népszámlálás 2022), érthető, hogy megoszlási arányszámok ekkor még alig különböznek az országos átlagtól. A „valaha házasok” különbözeteinek a korcsoportok értékével ellentétes irányú csökkenése szintén ilyen okra vezethető vissza.

5. táblázat: Az éves születések alakulása a 15 éves és idősebb nők körében az egyes iskolai végzettségi szinteken, adott korcsoportokon belül (zárójelben a vonatkozó országos átlagtól való százalékpontos eltéréssel), 2022 - Forrás: KSH – Népszámlálás 2022. Saját számítás.

	Éves születések alakulása			100% =
	0	0-1	3+	
15–29 éves				
Országos	82 (0)	93 (0)	2 (0)	759 930
8 elemi alatt	79 (-3)	87 (-6)	7 (+5)	13 177
Általános iskola	81 (-1)	90 (-2)	4 (+2)	252 519
Szakiskola	57 (-25)	80 (-12)	6 (+4)	57 965
Érettségi	85 (+3)	96 (+3)	1 (-2)	309 865
Diploma	87 (+5)	97 (+4)	0 (-2)	126 404
30–49 éves				
Országos	26 (0)	54 (0)	16 (0)	1 374 311
8 elemi alatt	29 (+3)	42 (-12)	43 (+27)	17 793
Általános iskola	16 (-10)	38 (-17)	37 (+21)	144 434
Szakiskola	17 (-9)	48 (-6)	20 (+4)	221 504
Érettségi	27 (+1)	58 (+4)	12 (-4)	479 433
Diploma	32 (+6)	58 (+4)	11 (-5)	511 147
50 éves és idősebb				
Országos	9 (0)	32 (0)	19 (0)	2 171 072
8 elemi alatt	12 (+3)	29 (-3)	36 (+17)	86 685
Általános iskola	6 (-2)	26 (-6)	26 (+7)	608 304
Szakiskola	6 (-2)	28 (-4)	21 (+2)	359 284
Érettségi	9 (0)	36 (+4)	13 (-6)	698 212
Diploma	13 (+4)	38 (+6)	14 (-5)	418 587

*20–29 éves korcsoportra számítva.

Az iskolai végzettségi szintek esetében a következő főbb jellegzetességek figyelhetők meg:

- Függetlenül az életkortól, az alsó három végzettségi szint esetében nő, a felső kettő esetében pedig

csökken az országos átlaghoz képest a gyermekvállalási hajlandóság, tehát egyértelműen egy negatív kapcsolatról beszélhetünk; igaz, a két idősebb korcsoporton belül a 8 eleminél kevesebbet végzettek

körében inkoherencia figyelhető meg a 0 és a 0–1 éves születési csoport értékei között.

- Bár az oksági összefüggések általánosságban csak az imént említett két nagy végzettségi blokk szintjén figyelhetők meg, egyes esetekben – főleg a 30 évnél idősebb többgyermekes nőknél – a „szomszédos” végzettségi szintek viszonylatában is érvényesül a kapcsolat.

- Az átlagtól való eltérések mértéke itt nem a korcsoportok, hanem a gyermekvállalási hajlandóság

szintje szerint alakul: amennyiben csökkenti azt, mindig gyenge (abszolút értékben 10 százalékpont alatti), ha viszont növeli, akkor vegyes erősségű, tehát magas (abszolút értékben 20 százalékpont feletti) értékek is előfordulnak benne. Ilyen kiugró értéket képviselnek a 15–29 éves, szakiskolát végzett gyermektelenek (-25 százalékpont), valamint a 30–49 éves többgyermekesek általános iskolát végzett, illetve nyolc osztállyal sem rendelkező tagjai (21 és 27 százalékpont).

6. táblázat: Az éves születések alakulása a 15 éves és idősebb nők körében gazdasági aktivitás szerint, adott korcsoportokon belül (zárójelben a vonatkozó országos átlagtól való százalékpontos eltéréssel), 2022 - Forrás: KSH – Népszámlálás 2022. Saját számítás.

	Éves születések alakulása			100% =
	0	0-1	3+	
15–29 éves				
Országos	82 (0)	93 (0)	2 (0)	759 930
Foglalkoztatott	79 (-3)	93 (0)	2 (-1)	376 041
Munkanélküli	81 (-1)	92 (0)	2 (0)	34 200
E.r. inaktív	30 (-52)	62 (-31)	17 (+14)	46 347
Eltartott	94 (+12)	98 (+5)	1 (-2)	303 342
30–49 éves				
Országos	26 (0)	54 (0)	16 (0)	1 374 311
Foglalkoztatott	26 (0)	55 (+1)	14 (-2)	1 142 936
Munkanélküli	28 (+2)	54 (0)	21 (+5)	49 837
E.r. inaktív	19 (-7)	42 (-12)	34 (+18)	79 723
Eltartott	28 (+2)	54 (0)	19 (+3)	101 815
50 éves és idősebb				
Országos	9 (0)	32 (0)	19 (0)	2 171 072
Foglalkoztatott	9 (+1)	34 (+1)	20 (+1)	724 856
Munkanélküli	12 (+3)	36 (+4)	26 (+7)	28 534
E.r. inaktív	8 (-1)	31 (-1)	18 (-1)	1 326 015
Eltartott	13 (+4)	36 (+3)	24 (+5)	91 667

Mivel az ellátásban részesülő inaktívak (e.r. inaktív) esetében eleve irreleváns kapcsolatot feltételezünk, az 50 éves és idősebeknél pedig a százalékpontos eltérések soronként azonos előjelűek – ami a gyermekvállalási kedv egyidejű csökkenését és növekedését, vagyis inkoherenciáját jelenti –, a gazdasági aktivitás és a gyermekvállalási hajlandóság kapcsolata nehezen értelmezhető.

Az egyetlen csoport, amely ez alól kivételt jelent, a 15–29 éves eltartottaké, akiket gyakorlatilag a nappali tagozatos tanulókkal azonosíthatunk. Esetükben azonban a hangsúly nem a százalékponton, hanem magukon a százalékokon van, egészen pontosan azokon a szélsőséges megoszlási értékeken, amelyek a (nappali) tanuló és a szülői életforma összeegyeztetlenségéről tanúskodnak.

Összegzés

A 2022-es népszámlálás élvészületési adatai alapján egyértelmű negatív kapcsolat mutatható ki az urbanizáltság és a gyermekvállalási hajlandóság között, különösen a fővárosban és a községekben. Az életkorukból adódóan befejezett termékenységű budapesti nőknél a gyermektelenek és egygyermekesek aránya 14 százalékponttal magasabb, a többgyermekeseké pedig 7 százalékponttal alacsonyabb az országos átlagnál.

Még erősebb kapcsolatot sikerült feltárni a családi állapot vonatkozásában: a gyermektelenek és a 0–1 élvészületéssel bírók aránya a 30–49 éves hajadonok körében mintegy 25, az 50 éves és idősebb hajadonoknál pedig több mint 50 százalékponttal magasabb az országos átlagértéknél, míg a „valaha férjheztek” esetében fordított kapcsolat figyelhető meg.

Ami az iskolázottság hatását illeti, a három legalacsonyabb végzettségi szintet képviselő nők gyermekvállalási kedve az országos átlagnál lényegesen magasabb (egy-élvészületési kategóriák esetében abszolút értékben 20 százalékpont feletti eltéréssel), az érettségizetteké és diplomásoké pedig minden esetben enyhén alacsonyabb (10 százalékpont alatti eltéréssel).

A gazdasági aktivitási csoportok közül a 15–29 éves eltartottnál (76%-uk nappali tagozatos diák) az élvészületési csoportok szélsőséges megoszlása figyelhető meg: 94%-uk gyermektelen, 98%-uk a 0–1 élvészületési csoportba tartozik, és csupán 1%-uk követi a többgyermekes mintát, ami

azt mutatja, hogy az érintettek megítélése szerint a tanulás és a gyermekvállalás nem összeegyeztethető.

Több esetben irrelevánsnak bizonyultak a gyermekvállalási hajlandóságra vonatkozó kapcsolatok. Egyrészt a reprodukív életszakaszukon túli özvegyek és nyugdíjasok döntő többsége, a gyermekvállalás idején még nem a népszámláláskor megjelölt társadalmi csoportba tartozott. Másrészt a fiatal, gyermekes házások és főleg a gyermekgondozási ellátásban részesülő inaktívak esetében, fordított oksági kapcsolat vélelmezhető a társadalmi csoporthoz tartozás és a gyermekvállalás között. Harmadrészt több csoportnál – a gazdasági aktivitási csoportok esetében a teljes 50 éves és idősebbeknél – a gyermekvállalási hajlandóság inkoherenciája, vagyis a pozitív és a negatív kapcsolat egyidejűsége tapasztalható.

A jövőben a 2022-es népszámlálás gyermekvállalási statisztikáival foglalkozó kutatásoknak két fő témára érdemes fókuszálnia:

1. Az itt tárgyalt attribútum-csoportok kombinálása (mint pl. „városi diplomás hajadonok” alcsoport létrehozása), majd élvészületési adataik hasonló jellegű elemzése.

2. A társadalmi jellemzők és a gyermekvállalási hajlandóság potenciális kapcsolatainak vármegyei szintű vizsgálata, különös tekintettel a helyi etnikai és vallási sajátosságokból levezethető további következtetésekre.

Felhasznált irodalom

Bálint Lajos (2022): Kísérlet a roma népesség várható élettartamának meghatározására. *Demográfia*, 65. (2-3), 173–209.

Bocz János – Antal István (2020): A termékenység változása országosan és a felzárkózó településeken 2010 és 2019 között. *Kapocs*, 3. (3-4), 61–70.

Kamarás Ferenc (1998): Házasságon kívüli születések. KSH NKI Kutatási Jelentései, 61. 9–44.

Klinger András (2001): A késői gyermekvállalás problémái. In: Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselési Titkárság – TÁRKI. 134–154.

Kopp Mária Intézet (2019): A tervezett gyermekek számának alakulása a 2010-es években. https://www.koppmariaintezet.hu/docs/KINCS_tervezett_gyermekek_szamanak_alakulasa_20190211_v2.pdf

S. Molnár Edit (1982): Instabil családtervek. *Demográfia*, 25. (2-3), 281–294.

Spéder Zsolt – Kapitány Balázs (2007): Gyermek: vágyak és tények. Dinamikus termékenységi elemzések. Műhelytanulmányok (2002–2008), 06.

Szabó Laura – Spéder Zsolt (2022): A roma népesség termékenységének összehasonlító vizsgálata négy kelet-közép-európai országban. Demográfia, 65. (2-3), 115–152.

Vikat, Andres, Elizabeth Thomson, & Jan M. Hoem (1999): Stepfamily fertility in contemporary Sweden: The impact of child-bearing before the current union. Population studies, 53. (2), 211–225.

A gyermekvállalást befolyásoló tényezők négy magas termékenységű járásban egy kvalitatív kutatás alapján

Betekintő

Hazánkban a gyermekvállalási kedvet jelző teljes termékenységi arányszám (TTA) az elmúlt évtizedben emelkedett, csúcspontját 2021-ben érte el (1,59). Az országos átlagtól egyes járasok értékei elmaradnak vagy éppen jelentősen meghaladják azt. Az egyének gyermekvállalási motivációit, illetve a párok gyermekvállalását sok tényező befolyásolhatja. Kutatásunkban gazdasági, társadalmi és egészségügyi szempontból igyekeztünk megközelíteni a gyermekvállalást ösztönző és gátló tényezőket, amelyeket négy, az átlagosnál magasabb termékenységű, ugyanakkor átlagos etnikai összetételű járás három-három településén készített interjúk alapján tártunk föl. A megkérdezett polgármesterek, védőnők, orvosok és családsegítők meglátása alapján a gyermekvállalás elsődleges motivációs tényezői a gyermek iránti belső vágy és a családi, közösségi minta, amelyhez az anyagi stabilitás, a családi otthon megteremtése, valamint a családok számára biztosított színvonalas helyi szolgáltatások és a közvetlen nagyszülői segítség is hozzájárulnak.

Bevezetés

Ahhoz, hogy egy társadalom fennmaradjon, reprodukálja önmagát, azaz, hogy ne csökkenjen tovább a népességszám, minden családban legalább kettő gyermekre lenne szükség. A teljes termékenységi arányszám (TTA) azonban egyik európai országban sem éri el a reprodukcióhoz, a társadalom újratermelődéséhez szükséges 2,1-es szintet. Hazánkban ez a mutató 2011-ben volt a legalacsonyabb (1,23), ezt követően viszont emelkedni kezdett, 2021-ben a KSH adatai szerint 1,59 volt. A TTA 2011 és 2021 között annak ellenére emelkedett hazánkban, hogy a termékenykorú, 15–49 éves női népesség száma évente átlagosan 15–20 ezer fővel csökkent. A gyermekvállalási kedvet mutató teljes termékenységi arányszám (TTA) eltérően alakul régiós, járási szinten, éppen ezért a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) 2023 novemberében kvalitatív kutatást végzett, melynek célja annak vizsgálata, hogy az átlagosnál magasabb termékenységű járasokban mi okozhatja az ott élő

családok nagyobb gyermekvállalási hajlandóságát. A kutatás keretében négy különböző vármegyében található járást választottunk ki mélyebb megismerésre: Pannonhalmi járás, Móri járás, Kunszentmiklósi járás és Csongrádi járás. Az elemzés első részében a 2022-es népszámlálás adatai alapján vizsgáltuk meg a kiválasztott járasok főbb társadalmi-demográfiai jellemzőit, majd bemutatjuk a kvalitatív, interjúkon alapuló kutatás eredményeit. Fontos azt szem előtt tartani, hogy olyan jelenséget szeretnénk megvizsgálni, melyet sok tényező befolyásolhat, így a két módszerből származó adatok, megállapítások együttes vizsgálata kiegészíti egymást. Bizonyos esetekben a kvalitatív és kvantitatív eredmények alátámasztják egymást, viszont van, ahol nem egyeznek, vagyis a megkérdezettek észlelése más, mint amit az adatok alapján látunk. Ugyanakkor olykor bizonyos jelenségek nem jelennek meg a statisztikában, ezekről az interjúk alapján kaphatunk képet.

Szakirodalmi áttekintés

Hazánkban a teljes termékenységi arányszám 1959-ben csökkent először a reprodukcióhoz szükséges 2,1-es szint alá. Az 1970-es években néhány évben ugyan meghaladta ezt az értéket, viszont azóta folyamatosan csökkenő tendenciát mutatott, mely mélypontját 2011-ben érte el 1,23-as értékkel. Az ezt követő tíz évben erőteljesen emelkedett, 2021-ben 1,59-re nőtt, mely az elmúlt két évben valamelyest mérséklődött.¹ Az országos adattól a különböző területek bizonyos eltéréseket mutatnak. A keleti, észak-keleti járások jellemzően magasabb termékenységgel rendelkeznek, mint a nyugati, észak-nyugati járások, és Budapest is alacsony TTA-t mutat, különösen a belvárosi kerületek. A területi adatokat nézve felismerhetők úgynevezett termékenységi gócpontok, ahol több, egymás mellett lévő magas(abb) termékenységgű járás található (Tóth, Kincses & Kovács 2024).

Az egyének felől vizsgálva a gyermekvállalás mutatóit, három számot érdemes összevetnünk. Az első az ideálisnak tartott gyermekszám, amely a Századvég 2021-es, nagymintás, reprezentatív kutatása szerint 2,33 gyermeket jelent hazánkban. Ettől viszont elmaradt a kívánt gyermekek száma, amely a megkérdezettek esetében 2,12 volt; illetve a harmadik érték, a ténylegesen vállalt, nevelt

gyermekek száma, amely 1,54 volt (Pári, Papházi, Trieb, Agócs 2023).

A párok gyermekvállalási szándéka mögött különböző motivációs tényezők állhatnak, melyeket Tóth Olga négy csoportba sorol. Az elsőben a társadalom által megszerezhető előnyöket nevezi meg, a másodikban a család körülményeire vonatkozó megfontolások állnak, emellett külön csoport a szülők egyéni céljainak beteljesítése érdekében vállalt gyermekek, illetve a szocializáció (Tóth 2012). Legerősebb motivációs tényezőnek a gyermekvállalás szempontjából a személyes és párkapcsolati célok bizonyulnak, míg a társadalmi és családi elvárások hatása gyengének látszik (Kívés 2020). Ezen felül egy fókuszcsoportos kutatás eredményeként olyan motivációk is megnevezésre kerültek, mint a kapcsolat megtartása miatti gyermekvállalás, a nem tervezett gyermekek elfogadásának a normája, illetve a gyermektelen vagy egygyermekes családmóddal elutasítása. Fontos tényezők továbbá az anyagi és szociális biztonság, a családi és a közösségi háló, és az elérhető intézmények, szolgáltatások (Harrach 2020). A gyermekvállalási szándék a stabil párkapcsolattal rendelkezők esetében a legvalószínűbb, hogy megvalósul. (Kapitány, Spéder 2021).

Kutatás bemutatása

A kvalitatív kutatásra 2023 novemberében került sor, és azokat a lehetséges okokat igyekszik feltárni, amelyek befolyásolhatják a termékeny korú népesség gyermekvállalással kapcsolatos viselkedését, illetve a gyermekvállalás melletti döntésüket. Az interjúk során a családok gyermekvállalási motivációiról, a gyermekvállalást ösztönző, elősegítő tényezőkről, a lakókörnyezetről, a megélhetési lehetőségekről és a különböző társadalmi hatásokról (mintákról, elvárásokról) szeretnénk volna átfogó képet kapni. A kutatás szempontjából tehát a gyermekvállalási korban lévő párok lehetnének az elsődleges információforrásaink, viszont mivel egy-egy pár leginkább a saját helyzetéről, döntéséről tudna beszámolni, illetve vélhetően a környezeti tényezőkkel kevésbé van-

nak tisztában, így olyan interjúalanyokat választottunk, akik kicsit távolabbról látnak bele a családok életébe, akik a település és a környék adottságait is ismerik. A családok életét és a gyermekvállalás motivációit leginkább ismerő szakemberek a védőnők, a családsegítő szolgálat munkatársai, illetve a házi orvosok, a település gazdasági és infrastrukturális helyzetével kapcsolatban pedig a polgármesterek tudnak releváns információkkal szolgálni.

A településeken az előbb felsorolt szakembereket kértük fel egy-egy személyes interjúra. A 12 település szakembereiből összesen 41 fő volt nyitott megkeresésünkre, heten viszont nem szerettek volna részt venni a kutatásban.

¹https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0006.html

1. táblázat: A kvalitatív kutatás interjúalanyai településenként. Forrás: KINCS, saját szerkesztés.

Település	Polgármester	Védőnő	Családsegítő	Gyermekorvos
Pannonhalma	✓	✓	✓	✓
Tápszentmiklós	✓	✓	✓	✓**
Bakonyszentlászló	✓*	✓	✓	✗
Mór	✓	✓	✓	✓
Balinka	✓	✓	✗	✓
Csákberény	✓	✓	✓	✗**
Kunszentmiklós	✓	✓	✓	✓
Tass	✓	✓	✓	✓
Szabadszállás	✓	✓	✓	✓***
Csongrád	✓	✓	✗	✓
Felgyő	✓	✓	✗	✗
Tömörkény	✓	✓	✗	✓**

* alpolgármester

** vegyes praxis

*** felnőtt házi orvos

Az interjúk félig strukturált kérdések mentén haladtak, amelyek a település intézményi ellátottságára, a szolgáltatásokra, a családok anyagi helyzetére és a gyermekvállalási motivációkra vonatkoztak. Természetesen bizonyos kérdésekben egyik, illetve másik megkérdezett szakember a kompetensebb, ezt többen meg is fogalmazták, viszont a kiválasztottak beszámolóí így részletesebb képet mutatnak településükről. A legrelevánsabb válaszadóknak a védőnők bizonyultak, mivel szoros kapcsolatban vannak a családokkal, a várandósságtól kezdve a gyermek 6 éves koráig, esetenként az oktatási

intézmény elhagyásáig követik a családok életét. A polgármesterek a településen elérhető szolgáltatásokról, a helyi lakosok munkavállalási helyzetéről rendelkeztek információval. A családsegítők munkájukból kifolyólag a településen élő szegényebb családokra látnak rá, így érdemben kevésbé tudtak válaszolni a kérdésekre, de bizonyos településeken árnyalták a többi szakember által elmondottakat. Az orvosok szintén korlátozott mértékben tudtak nyilatkozni a gyermekvállalást befolyásoló tényezőkről, de egy-egy meglátásuk értékes információval bírt.

A kiválasztott járások bemutatása

2023 novemberében az ország különböző vármegyéiben négy olyan járást kerestünk fel, amelyek esetében a teljes termékenységi arányszám (TTA) meghaladta az országos átlagot, viszont etnikai szempontból átlagosnak tekinthetők, sőt, a roma kötődésű lakosok aránya az országosnál alacsonyabb.

Járásonként három települést választottunk ki, melyekbe beletartoztak a járásközpontok, valamint a járásban a legmagasabb és legalacsonyabb termékenységi mutatóval rendelkező települések (ahol a TTA a legtöbb esetben magasabb, mint az országos átlag).

**Győr-Moson-Sopron vármegye,
Pannonhalmi járás (TTA: 1,83*)**

- Pannonhalma (TTA: 1,88**)
- Tápszentmiklós (TTA: 2,10**)
- Bakonyszentlászló (12,8%***)

**Fejér vármegye,
Móri járás (TTA: 1,84*)**

- Mór (TTA 1,51**)
- Balinka (TTA: 2,56**)
- Csákberény (1,37**)

*2021-es adatok.

** 2017-2021-es évekre vonatkozó átlagok.

*** A 2017-2021-es TTA adat hiányzik, így, a 2022-es népszámlálás adatai szerint számolva, a 15 éven aluli gyermekek teljes lakossághoz viszonyított aránya alapján választottuk ki az adott települést.

**Bács-Kiskun vármegye,
Kunszentmiklósi járás (TTA: 2,07*):**

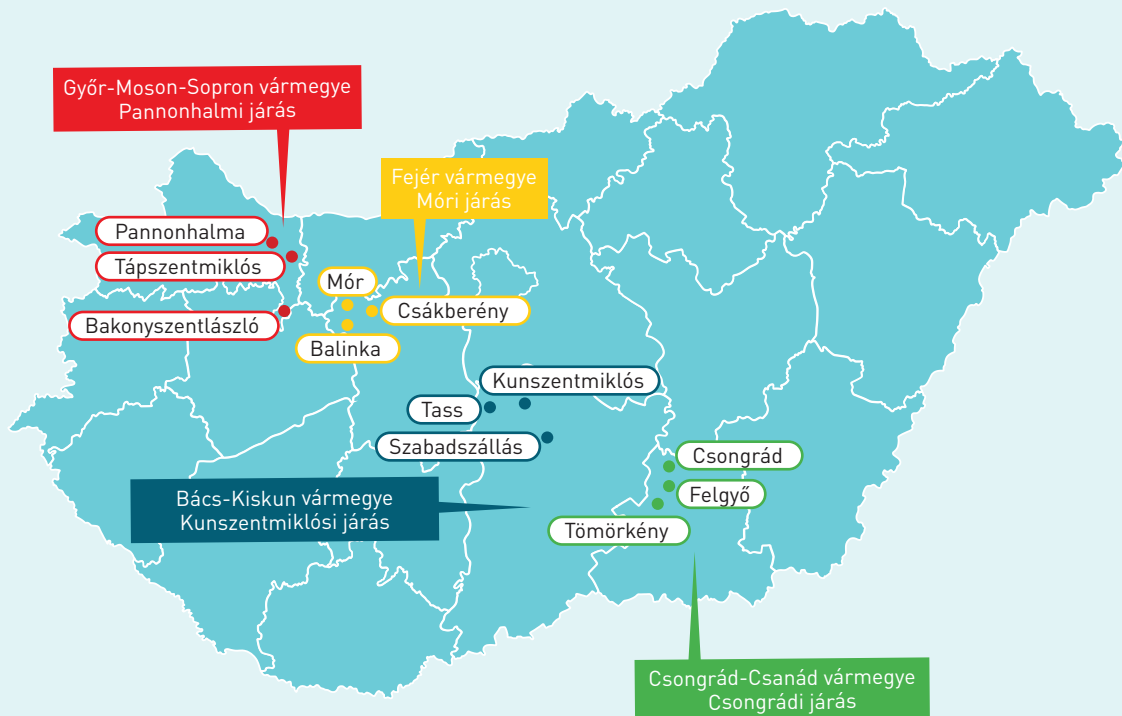
- Kunszentmiklós (TTA: 1,87**)
- Tass (TTA: 2,46**)
- Szabadszállás (TTA: 1,79**)

**Csongrád-Csanád vármegye,
Csongrádi járás (TTA: 1,99*):**

- Csongrád (TTA: 1,71**)
- Tömörkény (TTA: 2,06**)
- Felgyő (TTA: 1,57**)

Míg a Pannonhalmi és Móri járás egy gazdasági-lag élénkebb, magas ipari mutatókkal rendelkező régióban fekszik, addig a Kunszentmiklósi és Csongrádi járás inkább mezőgazdasági múlttal rendelkező térségben található.

1. ábra: A kiválasztott járások és települések földrajzi elhelyezkedése. Forrás: KINCS, saját szerkesztés.

A vizsgált járások termékenysége az elmúlt években mindig magasabb volt az országos átlagnál (kivéve a Pannonhalmi járás 2017-es és a Csongrá-

di járás 2016-os adatát). A születésszámok pedig 2020-ban és 2021-ben magasabbak voltak a 2016-2019-es évekhez képest.

2. táblázat: A vizsgált járások termékenységmutatói. Forrás: KSH, KINCS szerkesztés.

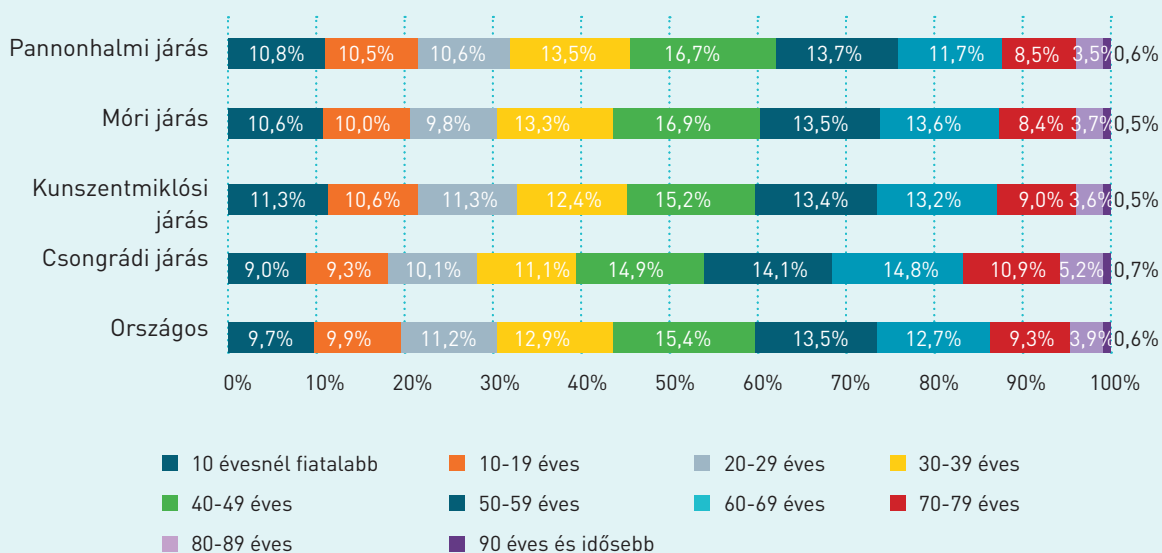
Év	Pannonhalmi járás		Móri járás		Kunszentmiklósi járás		Csongrádi járás		Országos összesen
	Élveszületések száma	TTA	Élveszületések száma	TTA	Élveszületések száma	TTA	Élveszületések száma	TTA	TTA
2016	144	1,54	382	1,80	306	1,74	157	1,36	1,49
2017	124	1,34	336	1,61	305	1,75	186	1,62	1,49
2018	165	1,78	320	1,54	329	1,89	171	1,52	1,49
2019	156	1,67	320	1,56	336	1,92	185	1,68	1,49
2020	172	1,82	338	1,64	379	2,18	195	1,81	1,56
2021	178	1,83	370	1,84	356	2,07	207	1,99	1,59

A járások jellemzői, társadalmi-demográfiai összetétele a népszámlálási adatok alapján

Összességében a vizsgált magas termékenységgű járások népességének korösszetétele némileg fiatalabb az országosnál – kivéve a Csongrádi járást, ahol az 50 éven felüliek aránya az országoshoz képest is kimagasló. A 10 éven aluliak és a 10-19 évesek aránya a Pannonhalmi, a Móri és a Kun-

szentmiklósi járásban meghaladja az országos átlagot, a 20-29 évesek népességén belüli aránya viszont csak a Kunszentmiklósi járásban magasabb valamelyest, mint az országban, ugyanakkor a Csongrádi járás mellett éppen a Kunszentmiklósi-ban él arányaiban kevesebb 30-39 éves.

2. ábra: A népesség kor szerinti megoszlása. Forrás: KSH, 2022-es népszámlálás. KINCS szerkesztés.

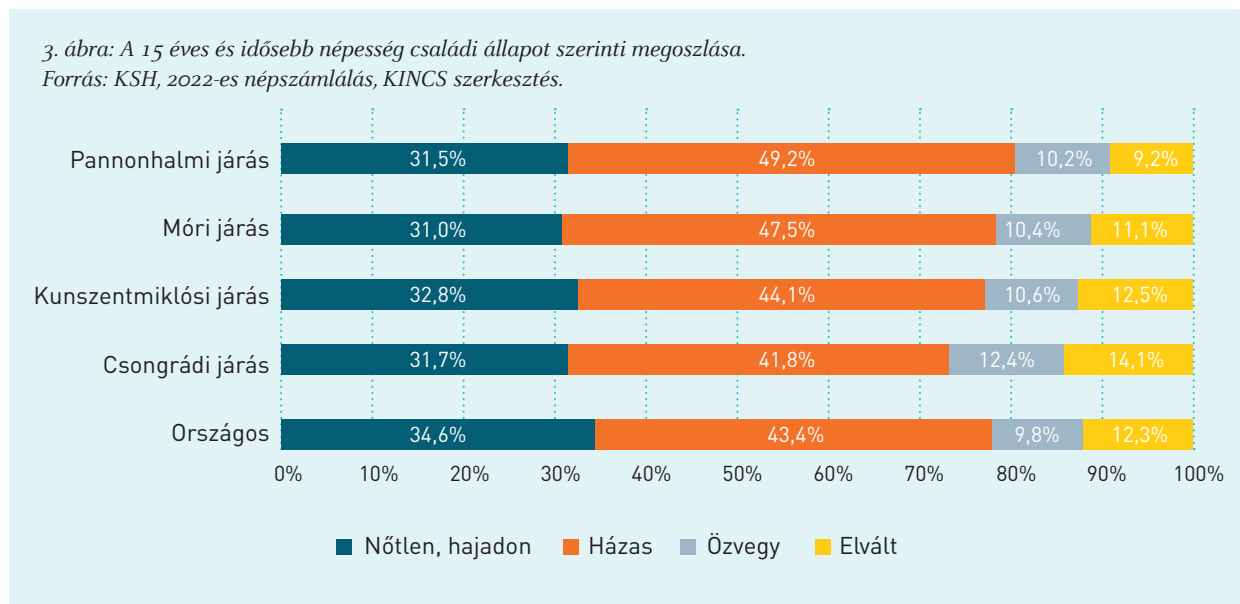

A négy járás lakosságának családi állapot szerinti megoszlását vizsgálva az látható, hogy a Pannonhalmi, a Móri és a Kunszentmiklósi járásban meghaladja a házások aránya az országost, ugyanakkor az özvegyeké is magasabb annál. Emellett

a nőtlenek, hajadonok aránya mindegyik járásban valamelyest elmarad az országostól, ahogy az elváltaké is alacsonyabb a Pannonhalmi és a Móri járásban.

3. ábra: A 15 éves és idősebb népesség családi állapot szerinti megoszlása.

Forrás: KSH, 2022-es népszámlálás, KINCS szerkesztés.

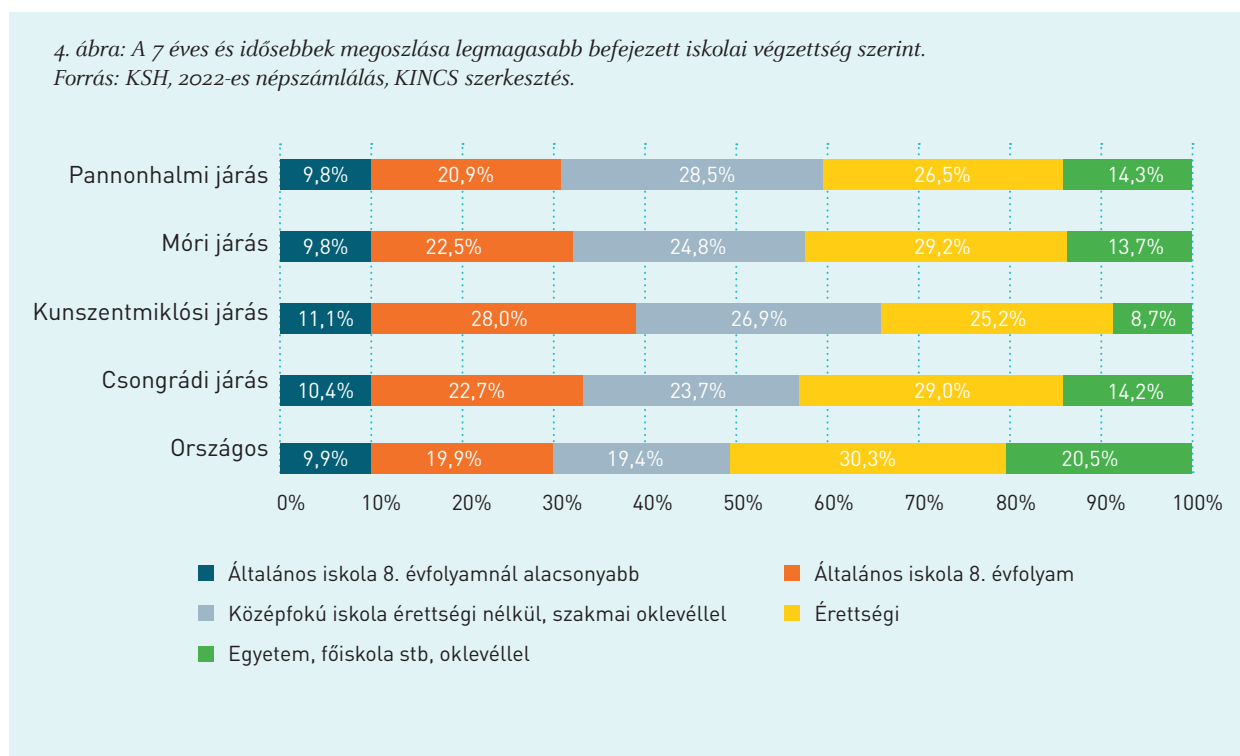

Az iskolai végzettség tekintetében elmondható, hogy a vizsgált járásokban az országosnál valamivel alacsonyabb a felsőfokú végzettséggel és az érettségivel rendelkezők, és magasabb a szak-

képzettek aránya. A Kunszentmiklósi járás iskolázottsága valamivel elmarad a másik három járástól is.

4. ábra: A 7 éves és idősebbek megoszlása legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint.

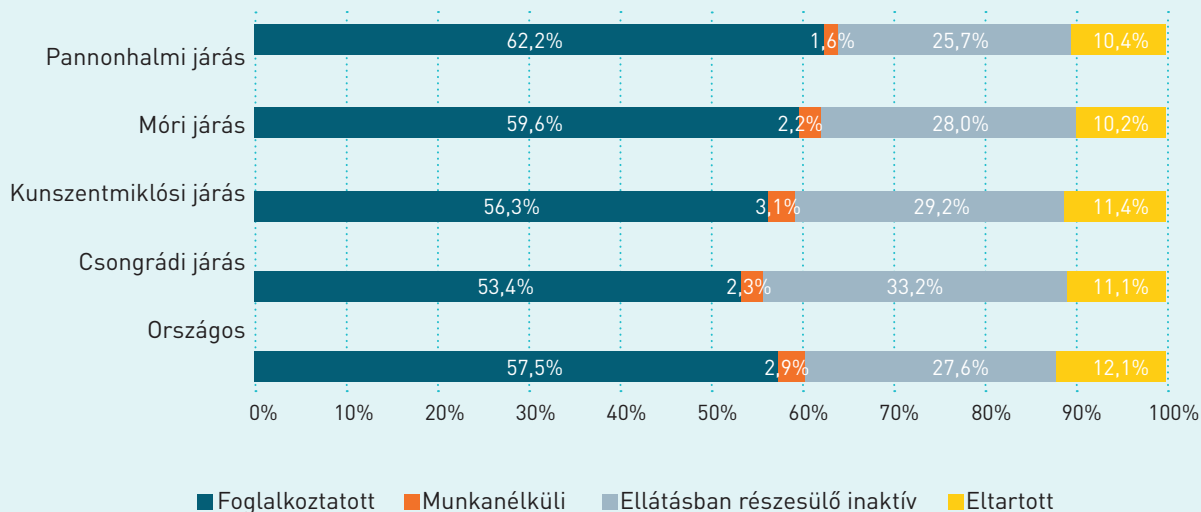
Forrás: KSH, 2022-es népszámlálás, KINCS szerkesztés.

A munkaerőpiaci mutatók szerint a Pannonhalmi és Móri járásban az országosnál magasabb a foglalkoztatottak aránya, míg a Kunszentmiklósi járásban

magasabb a munkanélküliek hányada. A Csongrádi járásban a legalacsonyabb a foglalkoztatottság.

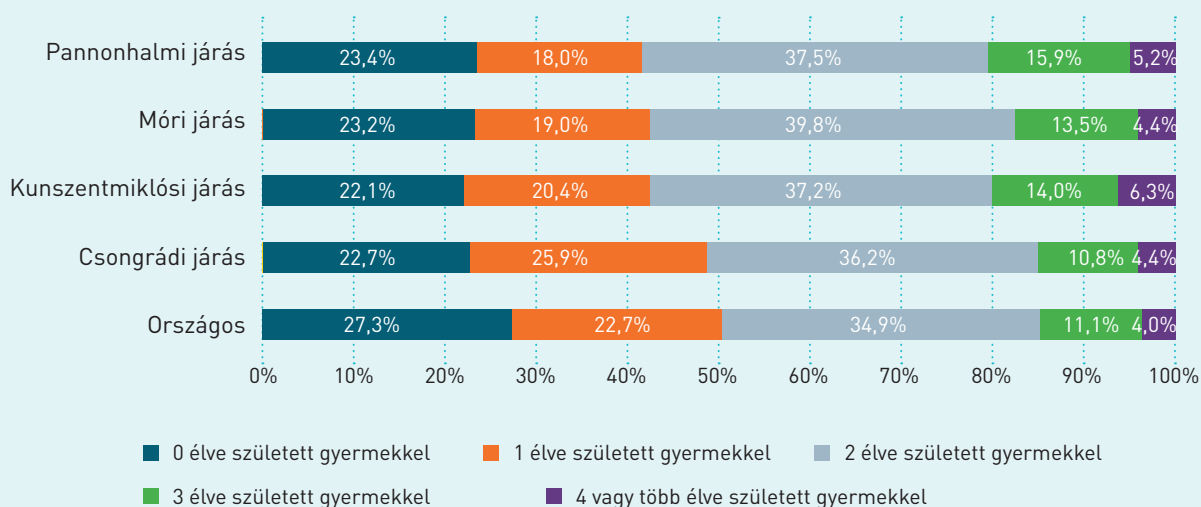
5. ábra: A 15 éves és idősebbek megoszlása gazdasági aktivitás szerint.
Forrás: KSH, 2022-es népszámlálás, KINCS szerkesztés.

A 15 éves és idősebb gyermektelen nők aránya mind a négy járásban alacsonyabb, az egygyermekeseké pedig csak a Csongrádi járásban magasabb az országosnál, míg arányaiban többen tartoznak

a kettő vagy több gyermekesek közé (kivéve a Csongrádi járás 3 gyermekesek és a Móri járás öt vagy több gyermekesek arányát).

6. ábra: A 15 éves és idősebb nők megoszlása gyermekszám szerint. Forrás: KSH, 2022-es népszámlálás, KINCS szerkesztés.

Elmondható tehát, hogy a tanulmányban vizsgált magas termékenyséű járások különböző mutatók alapján eltérnek az országos adatoktól. Négyből háromban magasabb a 30 év alatti fiatalok, illetve a házasságban élők aránya is. Az iskolázottságot nézve többen vannak a közép-, és kevesebben a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, viszont a foglalkoztatottak aránya csak két járásban haladja meg az országos adatot. Az elemzett járásokban

az átlagosnál magasabb termékenység az ott élő nők gyermekszámában is megmutatkozik, ugyanis az országosnál többen vannak azok, akik két vagy több gyermeket nevelnek. A tanulmány további részében a szakemberekkel készített interjúk alapján törekszünk azt feltárni, hogy mely tényezők állhatnak a négy járásban élő párok gyermekvállalási motivációja mögött.

Kvalitatív kutatás eredményeinek bemutatása

A tanulmány célja, hogy bemutassa a KINCS 2023-ban végzett kvalitatív kutatásának főbb eredményeit, az interjúkon keresztül rámutasson arra, melyek lehetnek a gyermekvállalást ösztönző és késleltető, gátló tényezők a kiválasztott négy magas termékenyséű járásban. A kutatás keretében összesen 41 interjú készült 12 településen, a településen dolgozó védőnőkkel, orvosokkal, szociális munkásokkal, illetve a települések polgármestereivel. Az alábbiakban az általuk elmondottak alapján ismertetjük, hogy milyen tényezők játszanak szerepet a párok gyermekvállalásában.

A megkérdezett szakemberekkel készült interjúk alapján elmondható, hogy a vizsgált járások központjai közül három fejlett, gazdaságilag élénk város, amelyek a környező településekre is kihatással vannak. A vizsgált településeken a középfokú végzettséggel rendelkezők számára sok a munkalehetőség, de a közeli vagy még elérhető távolságban lévő nagyobb városok, vármegyeszékhelyek is vonzzák a munkaerőt. Az azonban érzékelhető az interjúkból, hogy a járásközponttól távolabb eső települések gazdasági helyzete és a településen élő lakosok anyagi helyzete elmaradottabb a járásközpont vagy az ahhoz közelebb eső települések helyzetétől. Ezt a közlekedés is nagyban meghatározza, mivel a ritkább buszjáratok miatt nehezített a környékbeli települések elérése. A gyárak és üzemek munkásjáratokat működtetnek munkavállalóik közlekedését megkönnyítve. Emellett sok család rendelkezik saját autóval.

Az interjúalanyok meglátása szerint a legtöbb vizsgált településen az ingatlanok jó állapotúak, kevés új ház épül, viszont a régieket felújítják. Az eladásra kínált ingatlanok hamar elkelnek. Az új tulajdonosok egy része a településen nőtt fel, tehát visszaköltöző (esetenként öröklök az

ingatlant), míg az új lakosok mint a járásközpont (vagy vármegyeszékhely, főváros) agglomerációjaként költöznek a vizsgált községekbe. Nem jellemző a többgenerációs együttélés, viszont a saját ingatlanba való költözés néhány vizsgált településen nem mindig előzi meg a gyermekvállalást. Ezekben az esetekben, egy átmeneti időszakban a fiatal pár valamelyik nagyszülő ingatlanában lakik, amíg a saját otthonuk meg nem lesz, esetleg annak felújítása be nem fejeződik.

A szakemberek ugyanakkor arra is felhívták a figyelmet, hogy az oktatási intézmények vegyes képet mutatnak. A járásközpontokban elérhetőek jó iskolák, óvodák, bölcsődék, amelyek egy részét valamilyen egyházi szervezet tartja fenn. Van, ahol ez szelekciós hatással bír, és akár a környező településekről is ide járatják a szülők gyermekeiket. Viszont van olyan település, ahol a helyi intézmény olyan magas színvonalú, hogy akár a járásközpontból is jelentkeznek oda diákok. A kisebb településeken jellemző, hogy egy oktatási intézmény lát el több települést, akár úgy is, hogy az intézmény alsó tagozata az egyik, míg a felső tagozata a másik településen működik, így iskolabuszokkal szállítják a gyermekeket. A középiskolák színvonala is változó, viszont mivel nincsen felsőfokú intézmény a járásközpontokban, a továbbtanuló fiatalok jellemzően elköltöznek a vizsgált településekről.

Ahogy a kutatásban részt vevő szakemberek is kiemelték, az egészségügyi szolgálat két járásközpontban kifejezetten jó, a másik kettőben egyre kevesebb szakrendelés működik, a vármegyeszékhelyre kell átjárniuk a betegeknek. A településen többnyire vegyes háziorvosi praxis működik, így több család inkább egy, még elérhető távolságban lévő gyermekorvoshoz viszi gyermekeit.

A szakemberekkel készített interjúkból kiderült

az is, hogy a vizsgált települések lakóközössége szintén vegyes képet mutat. Néhány településen kifejezetten sok család él, akik aktívan részt vesznek a közösségi, kulturális programokon, van, ahol az egyházi közösség is összetartja őket. Néhány településen ugyanakkor arról számoltak be a meg-

kérdezettek, hogy kevés az elérhető találkozási és szórakozási lehetőség a kisgyermekesek, fiatalok számára. Ezen felül bizonyos településeken magas a nyugdíjas korúak aránya, az elérhető nagyszülők viszont segítségforrást jelentenek a kisgyermekes családok számára.

Gyermekvállalást ösztönző tényezők

Arra a kérdésre, hogy mi motiválja a fiatalokat a gyermekvállalásra, egyöntetűen az volt a válasz, hogy a gyermek iránti vágy. A gyermek iránti vágyat, a megkérdezettek elmondása szerint, nagyon meghatározza a származási családból hozott minta, illetve a környezet, a baráti, társas közeg által közvetített norma. Négy településen említették a vallást, mint a család értéként való meghatározását, a gyermekek iránti vágy alapját, amely nem elsősorban a fiatalok vallásosságából, hanem a családból hozott mintából és értékrendből fakad. A legtöbb településen általános, hogy egy családban két vagy három gyermek is van. A többedik gyermek vállalása mögött állhat az a tényező, hogy a testvérré értéként tekintenek, a szülők ezt szeretnék a gyermekeik számára megadni – ez derült ki öt interjúból is. Illetve arra a kérdésre, hogy van-e preferencia a gyermekek nemében, a legtöbb esetben az a válasz érkezett, hogy a családok szeretnék fiú és lány gyermeket is, és ennek érdekében is hajlandóak akár újabb gyermeke(ke)t vállalni.

A fiatal párok gyermekvállalását jellemzően megelőzi egy tudatos felkészülés, és amikor úgy érzik, hogy biztos alapokon áll a családalapítás, akkor engednek teret gyermekük érkezésének. A vizsgált településeken a fiatalok törekszenek valamilyen végzettség megszerzésére, tanulmányaik befejezésére, majd egy biztos állással igyekeznek megalapozni anyagi stabilitásukat.

Az anyagi stabilitás mellett nyolc településen is motiváló tényezőként említették a nagyszülők elérhetőségét, mivel az anyagi és a fizikai segítség hozzájárul a fiatal párok biztonságérzetéhez. Egy szakember szerint többen azért költöztek vissza szülőfalujukba, hogy a szülők elérhető távolságban legyenek. A sváb gyökerű lakossággal rendelkező településeken több szakembertől elhangzott, hogy a dolgozós attitűd eredményeképpen a nagyszülői generáció komoly anyagi támasz is lehet a gyerme-

kek számára, amely megkönnyítheti a fiatal párok családalapítását.

A családi támogatásokat, otthonteremtési kedvezményt szinte mindegyik szakember említette a gyermekvállalást pozitívan befolyásoló tényezők között, de nem mint elsődleges motiváló tényezőt, hanem mint amely az anyagi biztonsághoz, családi otthon megteremtéséhez járul hozzá. Néhány településen úgy látják, hogy ez többeknél előre hozta az amúgy is tervezett gyermekvállalást.

Ugyan az anyák igyekeznek olyan munkahelyről elmenni szülési szabadságra, ahova könnyen vissza is tudnak térni, de ez jellemzően egy távolabbi, és akár 12 órás műszakos munkát jelent. Mivel a gyermek(ek) és a háztartás ellátása ebben az esetben meglehetősen nehezített lenne a munkavégzés mellett, így sok pár vállal legalább három gyermeket, akik mellett a nők főállású anyaként maradhatnak otthon.

Három településen számoltak be arról, hogy a gyermekvállalást nem minden párnál előzi meg tudatos felkészülés, az anyagi biztonság és a családi otthon megteremtése, viszont ebből két helyen a gyermek érkezésével párhuzamosan törekednek erre a szülők. A harmadik településen ugyanakkor a szakemberek kiemelték azt, hogy a fiatalok egy része hamar elköteleződik, gyermeket vállalnak, viszont ezek a kapcsolatok nem mindig tartósak.

Az adatokból az látszik, hogy a koronavírus megjelenése után a legtöbb településen megugrott a gyermekszületések száma, majd lecsökkent. A védőnők többsége arról számolt be, hogy a kutatás évében, 2023-ban az általánosnál is kevesebb gyermek született a településükön, és a 2024-es év első felévére várható szülések száma is kevesebb lesz, ugyanis kevesebb az általuk gondozott várandós, mint amennyi a koronavírus-járványt megelőző években volt.

Gyermekvállalást késleltető és gátló tényezők

Ahogy a motiváló tényezőknél említésre került, a gyermekvállalást megelőzi egy tudatos készülés, a tanulmányok befejezése és biztos munkaerőpiaci pozíció megszerzése. Emiatt a gyermekvállalás kitolódhat. A karrierépítés a felsőfokú végzettségűek esetében több évet vesz igénybe, illetve a nőknek fontos szempont, hogy olyan munkahelyen helyezkedjenek el, ahonnan úgy tudnak elmenni szülési szabadságra, hogy később vissza tudjanak menni. Több védőnő úgy látja, hogy a középfokú végzettséggel rendelkezők fiatalabban vállalják első gyermeküket, mint a diplomával rendelkezők.

Emellett egy járásközpontban és hat további településen elhangzott egy-egy szakember részéről, hogy a fiatalok nehezen ismerkednek, kevés a párkeresésre alkalmas hely és program. A késői pártalálás, ezzel együtt pedig a késői megállapodás miatt is kitolódik a gyermekvállalás. Egy védőnő tette hozzá, hogy a késői családalapítás miatt a többedik gyermek(ek) vállalása elmarad. A párkapcsolatok hiánya vagy a késői családalapítás mellett a felbomló kapcsolatok is csökkentik a vállalt gyermekek számát. Egy családsegítő mutatott rá arra, hogy az egyedül maradt szülők akkor vállalnak újabb gyermeket, ha sikerül egy új, stabil párkapcsolatot kialakítaniuk.

Összefoglalás

Összességében az látható, hogy a gyermekvállalást leginkább a gyermek iránti belső vágy és a családi, valamint a közösségi minták határozzák meg, amelyet akkor tudnak a párok valóra váltani, ha anyagilag (jövedelem és lakhatás) biztonságban érzik magukat. A családtámogatások és a családi otthonteremtési kedvezmény ehhez az anyagi biztonsághoz járult hozzá. Emellett még a nagyszülői jelenlét pozitív hatása merült fel több interjú során, ami viszont érzelmi biztonságot, fizikai segítségforrást és támaszt jelent, így, ahol volt nagyszülői segítség, ott a vágyott gyermekeket nagyobb arányban vállalták a párok. Az interjúk során ugyanakkor viszont az is elhangzott több beszélgetés alkalmával, hogy az utóbbi évek gaz-

Komoly késleltető tényező továbbá a fiatalok egészségügyi problémái, a nehezített teherbeesés, a meddség. Öt településről számoltak be nem egy olyan párról, akik asszisztált reprodukciós eljárásnak köszönhetően tudtak csak gyermeket vállalni. Egy ilyen kezelés akár több évig is elhúzódhat, vagyis a vágyott gyermek érkezése szintén kitolódhat. Két védőnőtől is elhangzott az, hogy egy negatív szülésélmény is késlelteti vagy egyenesen gátolja a további gyermekek vállalását, illetve az első gyermekkel szerzett tapasztalatok is befolyásolják a további gyermekvállalási kedvet. Emellett azok a családok, akik sérült gyermeket nevelnek, jellemzően nem vállalnak újabb gyermeket.

Az is elhangzott az egyik interjú során, hogy a fiatalok tartanak a jövőtől, félnek az anyagi bizonytalanságtól, kiszolgáltatottságtól. Két szakember is úgy látja, hogy az elmúlt évek gazdasági folyamatai miatt sokan nem vállalnak most (újabb) gyermeket, ami a már említett visszaesett születésszámokban is tetten érhető. Egy interjúalany beszélt arról is, hogy szerinte a fiatalok félnek a gyermekneveléstől, nem szívesen vállalják a szülői feladatokkal járó nehézségeket. Szerinte a média is negatív hatással van a fiatalok gyermekvállalási kedvére.

dasági nehézségei visszavetették a gyermekvállalási kedvet.

A legtöbb településen arról számoltak be, hogy általában nagyfokú tudatosság előzi meg a gyermekvállalást, vagyis a fiatalok előbb befejezik a tanulmányokat, elhelyezkednek, saját lakást vásárolnak, s utána vállalkoznak a családalapításra.

A vizsgált járásokban az egyének gyermekvállalását tehát külső és belső tényezők egyaránt meghatározzák. A kutatásunkból egyértelműen kiderül, hogy a biztos anyagi helyzet és a megfelelő infrastruktúrával rendelkező lakótelepülés hozzájárul a gyermekvállalási kedvhez, míg a belső motivációt többnyire családi vagy környezeti, közösségi minta határozza meg.

Felhasznált irodalom

- Harrach, Gábor (2020). Atipikusan magas termékenyséű települések Magyarországon, 2010-2019. *Kapocs*, 3. évf. 3-4. szám
- Kapitány, Balázs, Spéder, Zsolt (2021). Gyermekvállalás. In: Monostori J. - Őri P. - Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2021*. KSH NKI, Budapest: 45–63.
- Kívés, Blanka (2020). Gyermekvállalási motivációk összehasonlítása magyar és dél-koreai fiatal felnőtteknél. Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Pszichológia Intézet, Szociálpszichológiai és Interkulturális Pszichológiai Tanszék és Fejlődéslélektani Tanszék, szakdolgozat
- Pári, András, Papházi, Tibor, Trieb, Mariann, Agócs, Gergely (2023). Öröklődő családi minták: a testvérszám és a gyermekvállalás kapcsolata. In: Pári, András, Gyorgyovich, Miklós (szerk.): *Család – Érték – Tér. Tanulmányok a családi értékekről*. Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. Budapest
- Tóth, Géza, Kincses, Áron, Kovács, Marcell (2024). A termékenység térbelisége Magyarországon, 2021. *Területi Statisztika*, 64(1), 30-50.
- Tóth, Olga (2012). Új anyák és új apák. A gyermekvállalás motivációi. *Demográfia*, 55. évf. 2-3. szám, 136-146.

Nyírády Adrienn

Házasságkötések hazai és nemzetközi viszonylatban

Betekintő

Magyarországon a házasságkötések száma 2010-ben érte el a mélypontját, ekkor csaknem 36 ezer pár járult anyakönyvvezető elé. Ezt követően a házasságkötési kedv újra lendületet vett. 1986 óta nem kötöttek annyian házasságot, mint 2021-ben, ekkor 72 ezer házasságkötés történt, ami duplája a 2010-es értéknek. A házasságkötések csaknem háromnegyedét a nőtlenek, hajadonok, vagyis az első alkalommal házasságra lépők alkotják. A 2010 óta megfigyelhető emelkedő tendenciát egyértelműen az első házasságkötések emelkedő száma adja. Mind a nők, mind a férfiak esetében elmondható, hogy több mint 60%-uknak nem volt gyermeke a házasságkötéskor. A gyermekes házasodók száma mind a férfiak, mind a nők esetében 2,5-szeresére nőtt 2010 és 2021 között. Jelentős emelkedés történt 2015-2016-ban, a CSOK bevezetése idején, és 2019-ben, a Családvédelmi Akcióterv bevezetésekor. A házasságkötések száma az uniós tagállamok közül 2010 és 2021 között Magyarországon nőtt a legnagyobb mértékben.

Bevezetés

A KSH hosszú idősoros adatai lehetővé teszik a házasságkötések több szempont mentén történő tanulmányozását. Az elemzés nemcsak a házasságkötések számának, hanem a házasodók demográfiai jellemzőinek vizsgálatára is kiterjed az 1990-es,

a 2001-es és részletesen a 2010-2022 közötti időszak adatai alapján. Az Eurostat adataival kiegészítve nemzetközi viszonylatban is összehasonlíthatóvá válnak a magyar adatok.

Szakirodalom

Magyarországon az 1990-es évek közepétől a házasságkötések számának számottevően emelkednie kellett volna a hagyományos házasságkötési magatartás szerint, hiszen az 1970-es években született nagy létszámú generáció ekkor lépett a húszas éveibe. Azonban nem így történt, a tendencia megfordult, a házasságkötések száma folyamatosan csökkent, egészen 2010-ig (KSH 2017). Ennek oka leginkább az „új típusú” párkapcsolatnak, az élettársi kapcsolatnak az elfogadottsága és elterjedése volt, amely megelőzte vagy helyettesítette a házasságot (Spéder 2005). „Az ezredforduló után általánossá vált, hogy az első együttesen alapuló párkapcsolatok élettársi kapcsolatként jönnek létre. Az előzetes együttélés nélkül kötött házasságok ezzel szemben visszaszorultak” (Murinkó, Spéder 2021, 9. old).

A 2010-es évektől kezdődően azonban váratlan fordulat következett be, elkezdett emelkedni a házasságkötési hajlandóság. Ennek egyik alapvető

feltétele volt, hogy sokan éltek élettársi kapcsolatban, ők pedig gyorsan tudtak reagálni a makrogazdasági helyzet változására, vagy az anyagi előnyt jelentő szakpolitikai intézkedésekre (Murinkó, Spéder 2021).

Valószínűleg a 2008-as gazdasági válság hatása, hogy 2010-re a házasságkötések száma korábban nem tapasztalt alacsony szintre esett vissza. A válást követően pedig a korábban elhalasztott esküvők pótlása miatt növekedhetett. 2015-ben, 2016-ban és 2019 második felétől a korábbinál is nagyobb mértékű emelkedés következett be, melyre a szakpolitikai intézkedések szolgálhatnak magyarázatul. 2015 januárjától érhető el az első házások adókedvezménye, 2015 júliusában indult a családi otthonteremtési kedvezmény, 2019 júliusától a babaváró hitel, amelyek elsősorban a házaspárok támogatását célozták (Murinkó 2020; Kapitány, Murinkó 2020).

A 2010-es években Európa-szerte tapasztalható

volt a házasságkötési kedv általános csökkenése, de az utóbbi évek növekedése nem csupán Magyarországon érhető tetten. Európa több országában,

például a kelet-közép-európai és a balti országokban is emelkedni kezdett a házasságkötések száma (Murinó, Rohr 2018).

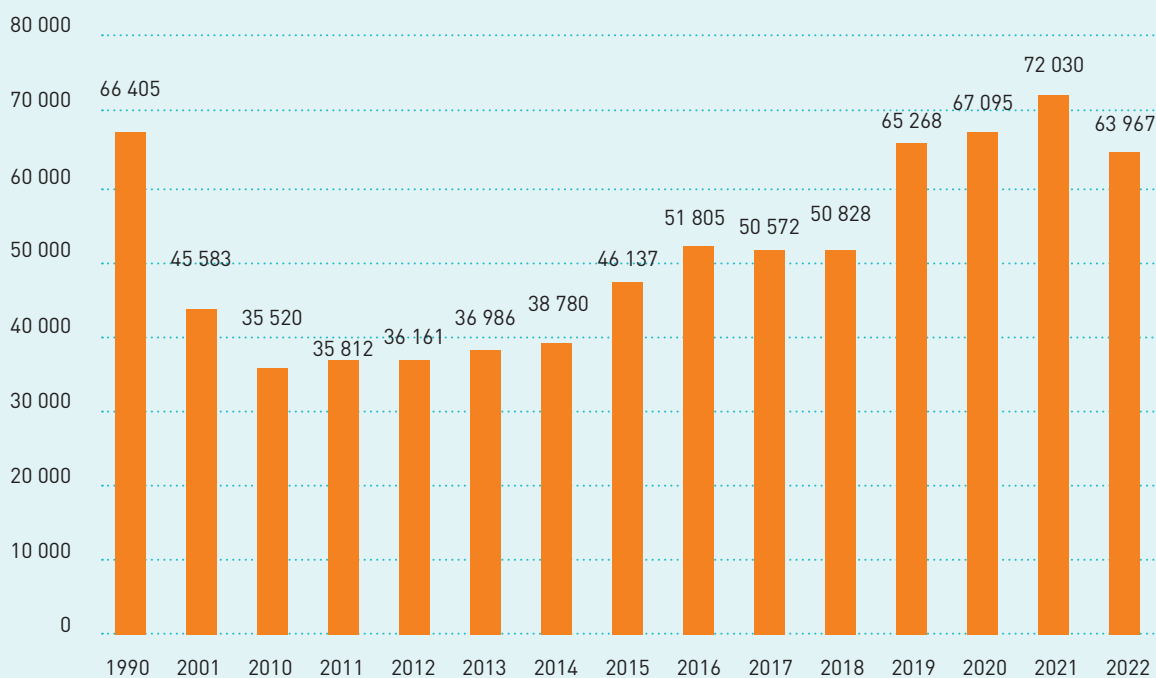
Eredmények

A házasságkötések számának, arányának alakulása

Az 1980-as évek elején még évente 75-80 ezer pár kötött házasságot Magyarországon, 1990-ben is megközelítette a 67 ezret ez a szám. A házasságkötések száma ezt követően csökkenni kezdett, 2010-ben érte el a mélypontját, ekkor csaknem 36 ezer pár járult anyakönyvvezető elé. A házasságkötések csökkenő tendenciáját 2010 után sikerült megállítani, a házasságkötési kedv újra lendületet vett, amihez hozzájárulhatott szakpolitikai intézkedésként az újonnan bevezetett családi adóked-

vezmény, amelyet a magzat után csak házaspárok igényelhetnek. A 2010-es jelentős visszaesést követően először 2016-ban következett be nagymértékű emelkedés, amelyet a 2019-es javulás még inkább felülmúlt, ekkor vezették be a Családvédelmi Akciótervet. 2019-ben 65 ezer pár járult anyakönyvvezető elé, ez a szám nőtt tovább 2020-ban és 2021-ben is. 2021-re megduplázódott a 2010-es érték, ugyanis 72 ezer házasságkötést regisztráltak. 2022-ben – a nemzetközi tendenciához hasonlóan – 11%-kal visszaesett a házasságkötések száma hazánkban.

1. ábra: A házasságkötések számának alakulása Magyarországon (Forrás: KSH, saját szerkesztés)

2010 és 2021 között az EU legtöbb tagállamában csökkent a házasságkötések száma, hol kisebb ütemben, hol erőteljesebben. Azonban kivételt képez ez alól néhány volt szocialista ország (Bulgária, Csehország, Lettország, Szlovákia) és

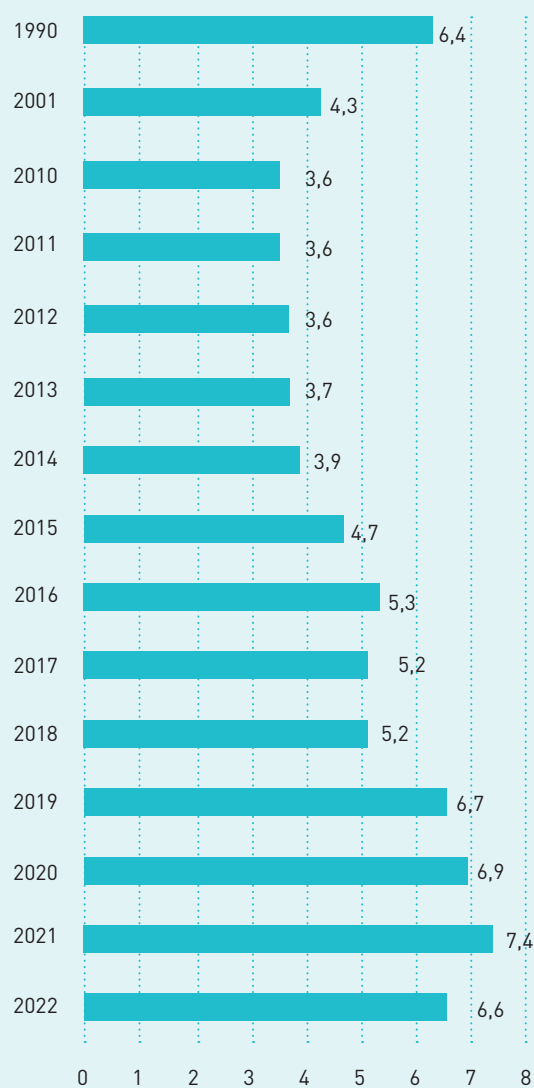
Luxemburg, ahol vagy stagnált, vagy nőtt a házasságkötések száma. A legnagyobb emelkedés nemzetközi viszonylatban Magyarországon következett be.

1. táblázat: A házasságkötések számának változása az Európai Unió tagállamaiban 2010 és 2021 között (Forrás: Eurostat, saját szerkesztés)

	2010	2021	változás
Magyarország	35 520	72 030	102,8%
Lettország	9 290	11 228	20,9%
Luxemburg	1 749	1 945	11,2%
Bulgária	24 286	26 620	9,6%
Szlovákia	25 415	26 350	3,7%
Csehország	46 746	46 778	0,1%
Románia	115 778	114 207	-1,4%
Belgium	42 159	40 845	-3,1%
Németország	382 047	357 785	-6,4%
Szlovénia	6 528	5 916	-9,4%
Litvánia	18 688	16 795	-10,1%
Dánia	30 949	27 643	-10,7%
Spanyolország	165 641	147 673	-10,8%
Málta	2 596	2 276	-12,3%
Horvátország	21 294	18 203	-14,5%
Olaszország	217 700	180 416	-17,1%
Írország	20 594	16 717	-18,8%
Svédország	50 028	38 895	-22,3%
Hollandia	75 399	56 419	-25,2%
Lengyelország	228 337	168 324	-26,3%
Portugália	39 993	29 057	-27,3%
Görögország	56 338	40 759	-27,7%
Finnország	29 952	19 579	-34,6%
Ciprus	6 081	n.a.	-
Ausztria	37 545	n.a.	-
Észtország	5 066	n.a.	-
Franciaország	251 713	n.a.	-

A házasságkötések alakulásának még pontosabb mutatója az ezer lakosra vetített arányszám, amely a lakosságszám változását is figyelembe veszi. Az ezer lakosra jutó házasságkötések számából is látható, hogy a 2010-es mélypont után, néhány év stagnálást követően 2013-tól emelkedő tendencia figyelhető meg, egészen 2021-ig (7,4). Míg a házasságkötések abszolút száma alapján 1990-ben több házasságot kötöttek, mint 2022-ben, addig, ha a népességszámra vetített arányt nézzük, 2022-ben némileg magasabb értéket láthatunk, mint a rendszerváltás utáni időszakban.

2. ábra: A házasságkötések száma ezer lakosra vetítve Magyarországon (Forrás: KSH, saját szerkesztés)

Az EU tagállamokban az ezer lakosra vetített házasságkötések száma alapján, a korábban említetteken felül Litvániában és Romániában is stagnált vagy nőtt az ezer lakosra vetített házasságkötések száma. Ezen mutató alapján Magyarország még inkább kiemelkedik nemzetközi összehasonlításban.

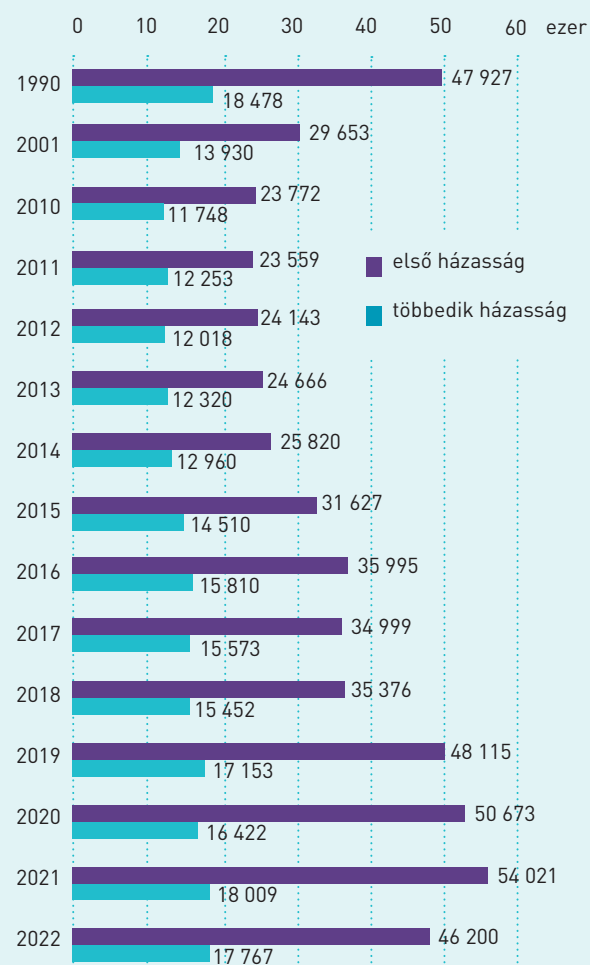
2. táblázat: Az ezer lakosra vetített házasságkötések számának változása az Európai Unió tagállamaiban 2010 és 2021 között (Forrás: Eurostat, saját szerkesztés)

	2010	2021	változás
Magyarország	3,6	7,4	105,6%
Lettország	4,4	6,0	36,4%
Bulgária	3,3	3,9	18,2%
Románia	5,7	6,0	5,3%
Szlovákia	4,7	4,8	2,1%
Csehország	4,5	4,5	0,0%
Litvánia	6,0	6,0	0,0%
Horvátország	5,0	4,6	-8,0%
Németország	4,7	4,3	-8,5%
Belgium	3,9	3,5	-10,3%
Szlovénia	3,2	2,8	-12,5%
Spanyolország	3,6	3,1	-13,9%
Luxemburg	3,5	3,0	-14,3%
Dánia	5,6	4,7	-16,1%
Olaszország	3,7	3,1	-16,2%
Görögország	5,1	3,9	-23,5%
Lengyelország	6,0	4,5	-25,0%
Portugália	3,8	2,8	-26,3%
Írország	4,5	3,3	-26,7%
Hollandia	4,5	3,2	-28,9%
Málta	6,3	4,4	-30,2%
Svédország	5,3	3,7	-30,2%
Finnország	5,6	3,5	-37,5%
Ausztria	4,5	n.a.	-
Ciprus	7,3	n.a.	-
Észtország	3,8	n.a.	-
Franciaország	3,9	n.a.	-

Az első házasságkötések számának, arányának alakulása

A házasságkötések csaknem háromnegyedében hazánkban a párok tagjai korábban még nem kötöttek házasságot, ez az első alkalom, hogy házasságra lépnek. Az utóbbi években, 2019 óta tartósan 70% felett van az első alkalommal házasságra lépők aránya Magyarországon: tízből hét házasságkötésre úgy kerül sor, hogy a párok tagjai előtte még nem éltek korábban házasságban. Az első házasságkötések száma mindegyik vizsgált évben jóval magasabb volt, mint a többedik házasságkötéseké, valamint ez a szám lényegesen nagyobb mértékben is nőtt 2010 és 2022 között, mint az újrَاهázasodóké. A legkevesebb első házasságkötést 2011-ben regisztrálták, ami 2021-re több mint a duplájára nőtt.

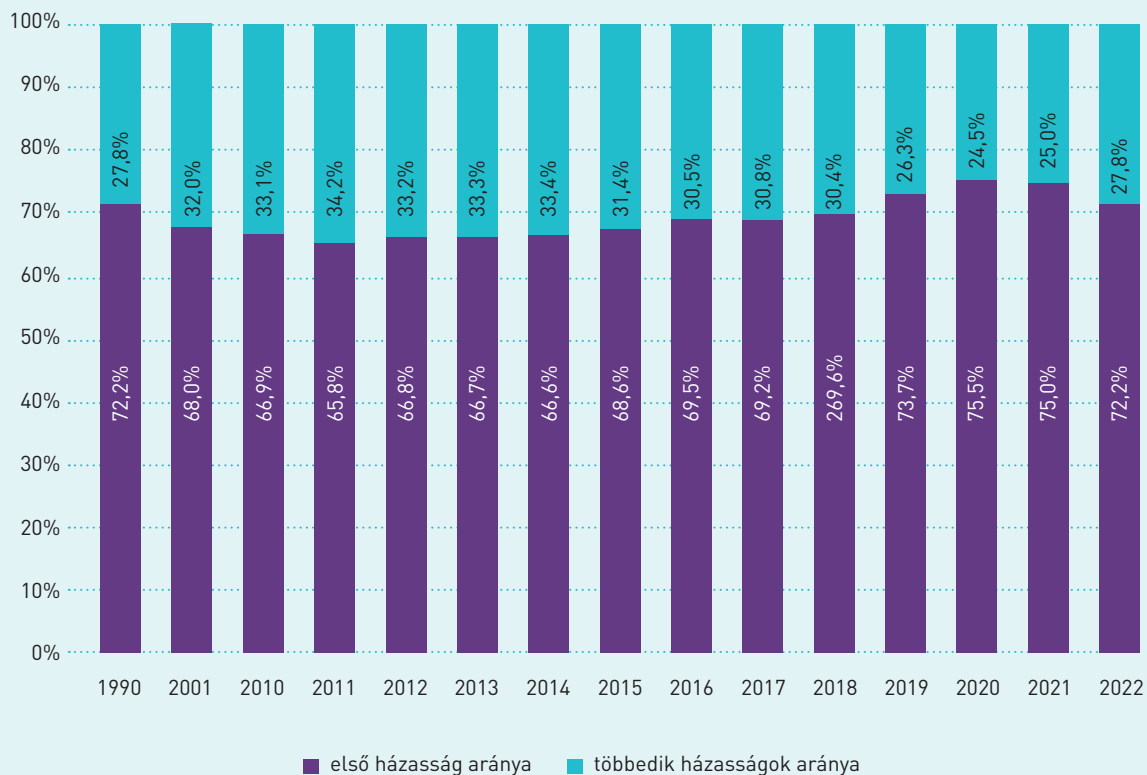
3. ábra: Az első és a többedik házasságkötések száma Magyarországon 1990-ben, 2001-ben és 2010-2022 között (Forrás: KSH, saját szerkesztés)

A magyar adatok alapján elmondható, hogy a többedik házasságkötések aránya a vizsgált időszakban nem változott jelentősen, hasonlóan alakult. A házasságkötésekben 2010 óta megfigyelhető emelkedő tendencia egyértelműen azzal

hozható összefüggésbe, hogy az első alkalommal házasságra lépők száma az utóbbi évtizedekben még a korábbiaknál is jelentősebb mértékű növekedést mutat.

4. ábra: Az első és a többedik házasságkötések aránya Magyarországon (Forrás: KSH, saját szerkesztés)

Az Eurostat adatai alapján, amelyek azt mutatják, hogy a házasodó férfiak és nők hány százaléka kötötte élete első házasságát az adott évben, többek között az látható, hogy az EU tagállamokban általánosságban legalább a háromnegyedük az első házasságát kötötte. Ez az arány a férfiak és a nők esetében is Szlovéniában volt a legmagasabb és Lettországon a legalacsonyabb 2021-ben.

A 2010-ben nagyon magas rátákkal rendelkező országokban (Görögország, Horvátország, Lengyelország, Románia, Szlovákia) 2021-re csökkent a férfiak és a nők körében is az első házasságok aránya, míg néhány országban némileg nőtt (Csehország, Dánia, Luxemburg). Legnagyobb arányban Magyarországon következett be emelkedés, 2010 és 2021 között 6 százalékpontos növekedés látható.

3. táblázat: Az első házások aránya a házasodó férfiak és a nők között az Európai Unió tagállamaiban
(Forrás: Eurostat, saját szerkesztés)

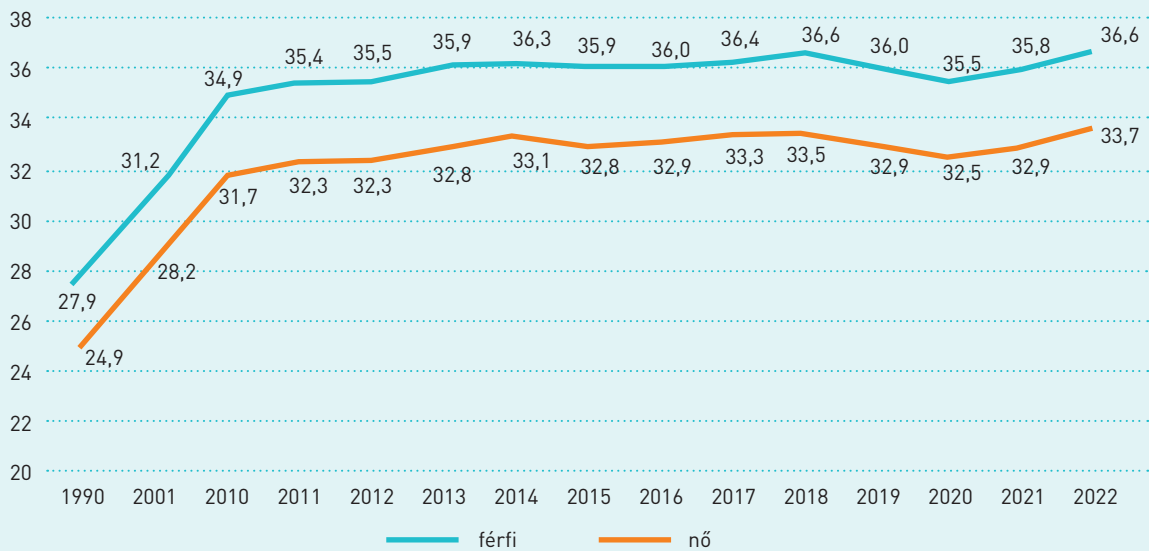
	Férfiak		Nők	
	2010	2021	2010	2021
Szlovénia	88,8	88,9	89,8	88,6
Horvátország	91,2	88,0	91,6	87,9
Szlovákia	86,0	85,2	88,0	84,9
Olaszország	89,9	84,9	91,2	86,4
Románia	86,3	84,5	86,7	82,3
Görögország	87,5	84,4	88,8	85,6
Lengyelország	89,1	84,1	89,5	83,4
Magyarország	76,2	82,5	77,1	83,0
Spanyolország	85,1	79,7	86,6	81,3
Luxemburg	73,9	78,0	78,5	80,3
Dánia	75,1	76,8	74,7	76,3
Litvánia	78,6	76,1	80,0	74,8
Hollandia	74,1	75,4	74,7	74,6
Svédország	72,1	74,8	77,8	69,5
Csehország	73,6	74,7	74,3	74,5
Portugália	80,6	74,7	83,3	77,3
Finnország	74,1	72,9	77,0	73,0
Belgium	72,2	70,9	73,6	70,3
Lettország	72,0	69,0	74,4	68,0
Ausztria	74,6	n.a.	76,4	n.a.
Bulgária	86,0	n.a.	87,8	n.a.
Ciprus	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Észtország	73,2	n.a.	74,5	n.a.
Franciaország	79,4	n.a.	80,8	n.a.
Írország	91,9	n.a.	93,7	n.a.
Málta	94,1	n.a.	94,2	n.a.
Németország	73,9	n.a.	74,3	n.a.

Az életkor szerinti adatok

Magyarországon a nemzetközi tendenciákkal összhangban kitolódott a házasságkötéskor átlagos életkor, az elmúlt három évtizedben a férfiak és a nők esetében is átlagosan csaknem 8-9 évvel. Ez a kitolódás hazánkban az elmúlt években meg-

torpant, és most már inkább stagnálás figyelhető meg: 2014 óta szinte évről évre alig változik az első házasságkötéskor átlagos életkor mind a férfiak, mind a nők körében.

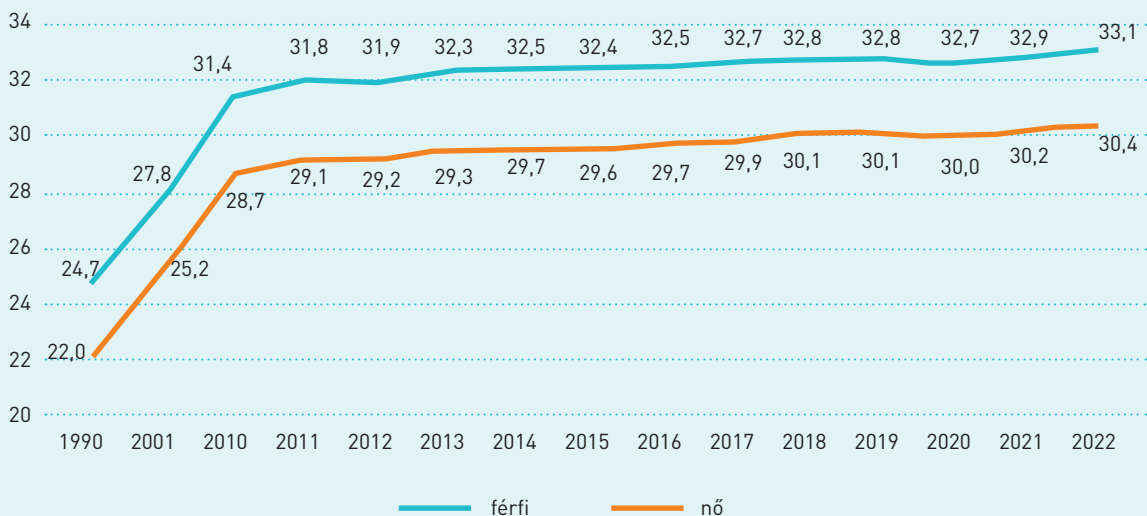
5. ábra: A férfiak és a nők átlagos életkora a házasságkötéskor Magyarországon (év) (Forrás: KSH, saját szerkesztés)

Az első házások átlagéletkora mintegy három évvel alacsonyabb, mint az összes házasodó esetében. 2014 óta elmondható, hogy a nők átlagosan

30 éves korukban, a férfiak pedig 33 évesen kötik az első házasságukat.

6. ábra: A férfiak és a nők átlagos életkora az első házasságkötéskor Magyarországon (év) (Forrás: KSH, saját szerkesztés)

Az Eurostat adatai alapján az első házások átlag-életkorának általános növekedése látható mindkét nem esetében. Legnagyobb mértékben a spanyol férfiak és a portugál nők átlagéletkora nőtt, mintegy 4 évvel, legkevésbé a görög férfiaké és a magyar nőké (az utóbbi 1,4 évvel). 2021-ben az első háza-

sodók átlagéletkora Spanyolországban volt a legmagasabb és Romániában a legalacsonyabb a rendelkezésre álló adatok alapján (9 országból nincs adat). Magyarország nemzetközi viszonylatban az alsó harmadban helyezkedik el.

4. táblázat: A férfiak és a nők átlagos életkora az első házasságkötéskor az Európai Unió tagállamaiban (év)
(Forrás: Eurostat, saját szerkesztés)

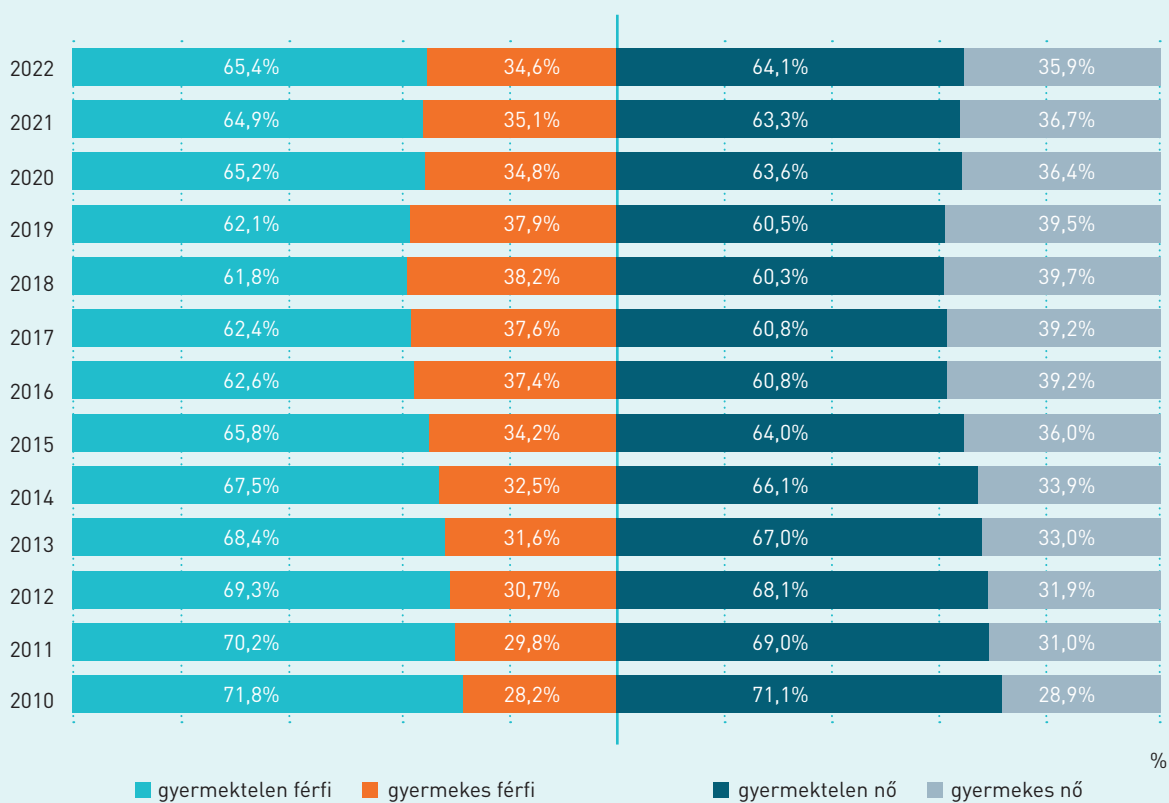
	Férfiak		Nők	
	2010	2021	2010	2021
Spanyolország	33,1	36,9	30,9	34,7
Olaszország	33,2	35,7	30,3	33,0
Dánia	33,6	35,3	31,2	33,0
Luxemburg	32,8	34,7	30,2	32,4
Belgium	31,7	34,5	29,4	32,2
Hollandia	32,4	34,4	29,8	32,0
Finnország	32,5	34,2	30,2	32,1
Szlovénia	31,7	33,9	29,0	31,4
Portugália	29,9	33,6	27,7	32,0
Csehország	30,8	32,6	27,9	29,9
Lettország	29,4	32,6	27,1	30,0
Görögország	32,6	32,4	29,3	30,9
Magyarország	31,2	32,4	28,3	29,7
Szlovákia	30,0	31,7	27,2	28,9
Bulgária	29,8	31,4	26,6	28,3
Horvátország	30,0	31,3	27,1	28,8
Litvánia	28,7	31,0	26,5	28,6
Románia	29,0	30,7	25,6	27,5
Ausztria	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Ciprus	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Észtország	30,5	n.a.	28,0	n.a.
Franciaország	32,8	n.a.	30,7	n.a.
Írország	33,1	n.a.	31,3	n.a.
Lengyelország	28,4	n.a.	26,1	n.a.
Málta	31,3	n.a.	28,6	n.a.
Németország	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Svédország	35,6	n.a.	32,7	n.a.

A házasságkötések alakulása a gyermekszám szerint

A KSH rögzíti azt is, hogy a házasodóknak van-e a házasságkötést megelőzően született gyermeke. Két tendencia rajzolódik ki egyértelműen az adatokból. Egyrészt mind a nők, mind a férfiak esetében elmondható hazánkban, hogy több mint 60%-uknak nem volt gyermeke a házasságkötéskor, másrészt a nők körében valamivel magasabb azok aránya, akiknek már volt gyermeke a házasság-

kötéskor, mint a férfiak körében. 2010-ben a nők és a férfiak 70%-ának nem volt gyermeke mielőtt házasságot kötöttek, 2022-re ez az arány valamelyest csökkent mindkét nem esetében (férfiak 65,4%, nők 64,1%). A 25-29 éves korosztályban a legmagasabb a gyermektelen házasodók aránya, majd az életkor előrehaladtával csökken.

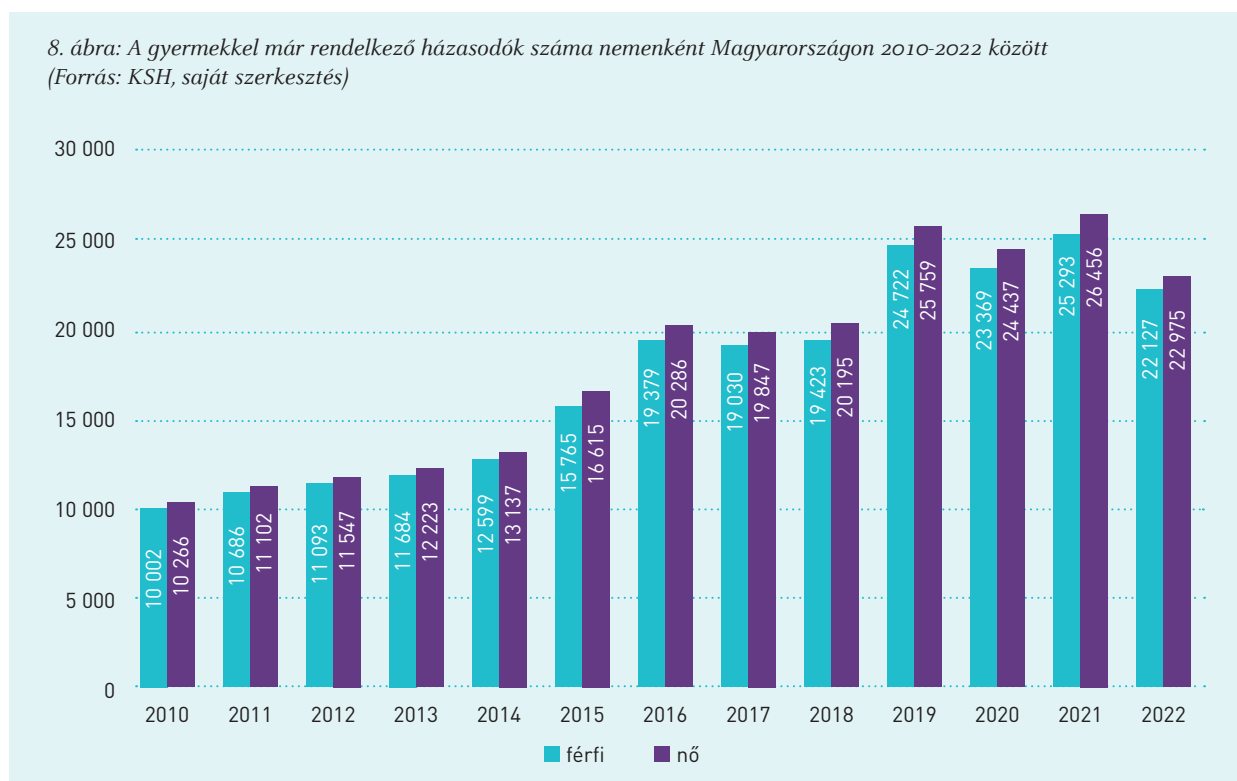
7. ábra: A gyermektelen és a gyermekkel már rendelkező házasodók aránya nemenként Magyarországon 2010-2022 között (Forrás: KSH, saját szerkesztés)

Ha csak a gyermekkel már rendelkező házasodók számát nézzük, abból is jól látható, hogy a nők körében minden vizsgált évben magasabb a gyermekesek száma a házasságkötéskor. A gyermekes házasodók száma mind a férfiak, mind a nők eseté-

ben több mint a duplájára nőtt 2010 és 2022 között hazánkban. Jelentős emelkedés 2015-2016-ban, a CSOK bevezetése idején, és 2019-ben, a Család-
védelmi Akcióterv bevezetése idején történt.

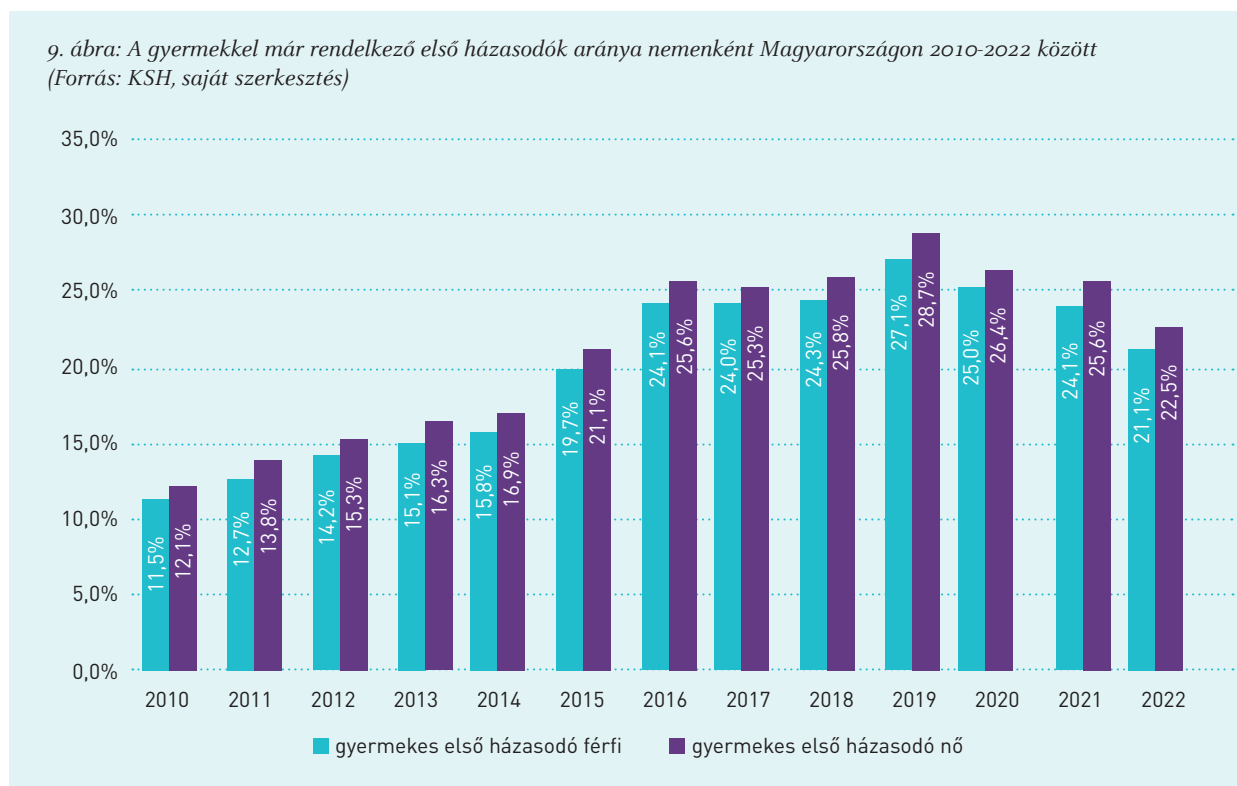
8. ábra: A gyermekkel már rendelkező házasodók száma nemenként Magyarországon 2010-2022 között
(Forrás: KSH, saját szerkesztés)

Csak az első házasodókra fókuszálva elmondható, hogy 2010-ben csak minden tizedik párnak volt gyermeke. 2016 után olyan frigyek kötődtek, ahol a párok legalább negyedének már volt gyermeke.

Az adatokból nem derül ki, hogy ezek a gyermekek a vérszerinti gyermekeik, akik a korábbi együttélésük során születtek, vagy más párkapcsolatból származnak.

9. ábra: A gyermekkel már rendelkező első házasodók aránya nemenként Magyarországon 2010-2022 között
(Forrás: KSH, saját szerkesztés)

Összegzés

Az elmúlt 20 évben jelentős változások következtek be a házasságkötési magatartás tekintetében. A házasságkötések száma a kétezres évek elején folyamatosan csökkent egészen 2010-ig, majd a tendencia megfordult és két-három év stagnálás után jelentős emelkedés következett be, 2021-re több mint duplájára nőtt a számuk. Ezt a többletet az első házasságkötések számának számottevő

emelkedése adta. Bár a házasodók átlagéletkora a vizsgált időszakban csaknem 9 évvel nőtt, 2010 óta egy kétéves sávban megállapodni látszik. A nők és a férfiak közel kétharmadának nem volt gyermeke a házasságkötéskor. A nők körében ugyanakkor magasabb azok aránya, akiknek már született gyermeke a házasságkötést megelőzően.

Felhasznált irodalom

- EUROSTAT (2023) *Marriage indicators* https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_nind/default/table?lang=en (letöltés: 2023. november 11.)
- Kapitány B.–Murinkó L. (2020) *Párkapcsolati változások, termékenységi trendek*. In: Kolosi T.–Szelényi I.–Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 2020*. TÁRKI, Budapest, 146–170.
- Központi Statisztikai Hivatal (2017) *A házasságkötési magatartás változásának demográfiai jellemzői*. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/hazassagkotes.pdf> (Utolsó letöltés: 2023. november 5.)
- Központi Statisztikai Hivatal (2018): *Demográfiai Évkönyv 2017* https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/evkonyv/demografiai_evkonyv_2017.pdf (Utolsó letöltés: 2023. november 19.)
- Központi Statisztikai Hivatal (2019): *Demográfiai Évkönyv 2018*
- Központi Statisztikai Hivatal (2020): *Demográfiai Évkönyv 2019*
- Központi Statisztikai Hivatal (2021): *Demográfiai Évkönyv 2020*
- Központi Statisztikai Hivatal (2022): *Demográfiai Évkönyv 2021*
- Központi Statisztikai Hivatal (2023): *Demográfiai Évkönyv 2022*
- Murinkó L. (2020). *A növekvő házasodási kedv 2010 után Magyarországon*. *KorFa, Népesedési Hírlevél*, 3, 1–4.
- Murinkó L.–Rohr A. (2018): *Párkapcsolat, házasságkötés*. In: Monostori J.–Őri P.–Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 9–28.
- Murinkó L.–Spéder Zs. (2021): *Párkapcsolatok, házasságkötés*. In: Monostori J. – Őri P. – Spéder Zs. (szerk.) (2021): *Demográfiai portré 2021*. KSH NKI, Budapest: 9–28.
- Rohr A. (2017): *Vélemények a házasságról és az élettársi kapcsolatról Magyarországon a rendszerváltást követő 25 évben*. *Demográfia*, 60(2–3), 173–195.
- Spéder Zs. (2005): *Az élettársi kapcsolat térhódítása Magyarországon és néhány szempont a demográfiai átalakulás értelmezéséhez*. *Demográfia*, 48(3–4), 187–217.

Változó férfikép, férfiideál a roma férfiak körében egy kvalitatív kutatás alapján

Betekintő

Napjainkban ahogyan a családok szerkezetében és életfeladataiban, úgy az alapvető nemi szerepekben, illetve azok megítélésében is fontos változások mennek végbe. Ennek eredményeként megkérdőjeleződnek, átformálódnak olyan régi értékek, amelyek a családban, a társadalomban betöltött szerepeket egyszerűbbé, egyértelműbbé tették. Nem mentes ezen változásoktól a magyarországi romák csoportja sem, bár a hagyományaik, élethelyzetük talán kisebb mértékű, lassabb változásnak engedett teret, mint a modernebb, nagyobb élettelrel és lehetőségekkel rendelkező egyéb csoportok tagjainak. A roma férfiaknak a nemi szerepek változásaival kapcsolatos felfogására, tapasztalatára irányuló kutatás kevésbé ismert. Jelen kutatás részben ezt a hiányt igyekszik pótolni, miközben azt is megerősíti, hogy a téma rétegzettsége, bonyolultsága miatt további vizsgálatokra van szükség.

Bevezetés

A Kapocs 2023/1 Felzárkózó roma családok című lapszámában két cikk (Trásy 2023, Görgöy 2023) a roma fiatalok iskolai előmenetele témájában született, melyekben a szerzők a nemek közti különbségeket is vizsgálták. A rendelkezésre álló adatok szerint a roma fiúk esetében nagyobb az iskolai lemorzsolódás esélye, valamint ők is hasonló hátrányokkal küzdenek, mint a velük egykorú lánytársaik. Ezt a tendenciát szakemberekkel és a szülőkkel készült interjúk is megerősítik. Az iskolai lemorzsolódás mindkét nem esetében súlyos probléma, azonban a roma fiúk vonatkozásában meglátásunk szerint nem kap kellő hangsúlyt. A kormányzati intézkedések egy részre kiemelten a roma lányokra és nőkre céloz, annak érdekében, hogy a hátrányait kompenzálja, hiszen az adatok és meglévő ismereteink szerint az ő helyzetük a roma férfiakénál is rosszabb

(MNTFS II.). A nők számára indított programok több éve futnak, és természetesen a családi kapcsolataikat is érintik, változásokat eredményezhetnek abban. Ezeknek a változásoknak a felderítése, kutatása fontos társadalompolitikai hatásokra világíthat rá, mely a közösségek, családok életében is változásokat generálhat. Jelen kutatás keretében azonban a roma férfiak vizsgálatára volt lehetőségünk. Kutatásunk során arra a kérdésre kerestünk választ, hogy a különböző társadalmi folyamatok milyen hatással vannak a roma férfiak családon belüli szerepeire, miközben a női szerepek nagyot változtak az elmúlt évtizedekben. Mindezek megismerése érdekében a vizsgálatba vont roma férfiakat nem csupán jelen életükről, hanem a nemi szerepekkel kapcsolatos mintázataik megértése érdekében gyermekkorukról, családi hátterükről is kérdeztük.

Szakirodalmi áttekintés

Egységes szocializációs mintáról, mint ahogyan egységes cigányságról sem beszélhetünk. A nevelési szokások, keretek, eszközök más-más arzenálját használják a jobb körülmények között élő cigány

családok, mint akiknek szegénységben élve, napi gondokkal kell megküzdeniük. A hagyományörző – leginkább oláh cigány közösségekben jellemző – nagycsaládokban az asszimilálódott közösségek-

től eltérően szocializálódnak a gyermekek, és sok vonatkozásban más a nevelés a muzsikus családokban is. A gyermekvárás a cigány közösségekben ugyan az esetek többségében, a többségi társadalom gyermekvárasi kultúrájától eltérő módon történik, a gyermek megszületése után ugyanúgy azonnal a család és a közösség életének középpontjába kerül, sok-sok szeretetet kapva. Következtes, szigorú, büntető, számonkérő, elvárásokkal teli, szankcionáló, fegyelmező nevelés nem fordul elő, egyértelműen mintakövető nevelés figyelhető meg. Talán ennek köszönhető, hogy még a nagyon szegény családban felnevelkedettek is nagy szeretettel emlékeznek gyermekkorukra, neveltetésükre (Szabóné Kármán, 2020).

A társadalom legnagyobb bizonytalanságban élő csoportjai számára stratégia lehet, hogy a többségi társadalomhoz hasonlóan nem vállalják az együttélési és családformák változatosságát, hanem ragaszkodnak a saját társadalmi csoportjukban jellemző tradíciókhoz, ezzel növelve saját biztonságérzetüket. A társadalom peremén élők csoportjukhoz történő integrációra, szolidaritásra való igényüket kifejezhetik korai családalapítással és/vagy sok gyermek vállalásával, hiszen más erőforrás hiányában a családi kapcsolatok, a nagy családméret jelentheti számukra a biztonságot. A szegénységben élő fiatalok korai családalapításában kifejeződik az integrációra való igény, egyúttal azokban a közösségekben, ahol a tartós szegénység jellemző, a közösségen belüli párválasztás a társadalmi helyzet automatikus átöröklődésével is járhat (Molnár, 2019).

Boros Julianna és Bucher Eszter egy 2020-as tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy a hát-

rányos helyzetű családokban a hagyományos értékek mellett megjelennek a többségi társadalmat is érintő értékválság/értékváltozás jelei, melynek következtében egyfajta elbizonytalanodás érhető tetten. Kiemelik továbbá, hogy a férfiak esetében a hátrányok növekedésével nagyobb az esély a családfenntartó szerep elvesztésére, a tartós munkanélküliségre, az önértékelési válságra, egyes esetekben a súlyos fizikai, mentális, függőségi problémákra. Megfigyelhető, hogy a tartós munkanélküliség a férfiak státuszának megváltozását, megrendülését hozta magával, mellyel párhuzamosan a nők családfenntartó szerepe megerősödött. Emellett azonban a közvélemény a férfiakkal szemben olyan kettős elvárásrendszert fogalmaz meg, amely továbbra is szükségesnek tartja a családfenntartó, kenyérkereső szerep betöltését, de a gyermeknevelésben való aktív részvételt is (Spéder, 2011; Nagy et al., 2023). Megjelenik az „új apa” szerepe, aki mind a gyermeknevelésben, mind a gyermekgondozásban részt vesz. Egy 2015-ben folytatott, roma és nem roma családok körében a szerepelvárásokra és szerepértelmezésekre irányuló kutatás eredményei szerint, az apák legfontosabb szerepe a roma családok válaszai alapján a pénzkeresés, míg a nem roma családokban inkább az érzelmi biztonság megteremtése. A gyermekneveléssel kapcsolatos feladatkörökről való gondolkodás pedig azt mutatja, hogy a nem roma családokban az apák szerepköréhez jobban hozzátartoznak a gyermekekkel kapcsolatos nevelési, pedagógiai feladatok, mint a roma családokban (Varga – Molnár, 2015).

Kutatási módszerek

Célcsoport szerinti kutatásunknak két szakaszát különböztethetjük meg. Az első szakaszban hólabda módszerrel értük el alanyainkat, akik hátrányos helyzetű csoportból származó és abban is élő férfiak voltak. A velük való beszélgetéseink során azt tapasztaltuk, hogy válaszaik, az általuk megfogalmazott vélemények, egy olyan szűkös keretben mozognak, melynek alapja nem feltétlenül a közös etnikai hovatartozás, hanem sokkal inkább a szegénység egyfajta szubkultúrája. Ezen keretből való kilépés érdekében, társadalmilag mobilitásabb, oktatási pályájukat tekintve sikeresebb roma

férfiakat is bevontunk a kutatásba, akik számára ugyanazokat a kérdéseket tettük fel. Törekedtünk a szegény származás és az etnikai, kulturális különbségből adódó minták operacionalizálására. Az interjúkban azt vizsgáltuk és próbáltuk megkülönböztetni, hogy a magatartásmintákat és a véleményeket milyen gyerekkori, családi mintákat meghatározó főbb események, valamint kulturális kódok befolyásolták, hogyan hatottak azokra a roma kultúra és az ezekhez kapcsolódó szokások, valamint a szegénységből adódó túlélési stratégiák. Nagyon nehezen lehetett elkülöníteni

és szétválasztani, hogy a roma férfiakra a szegény sors és a roma lét milyen hatással volt, mert a megkérdezettek többsége hátrányos helyzetből származott és most is abban él. A származásuk, az etnikai identitásuk, valamint a szociális státuszuk szétválaszthatatlan volta nem tette lehetővé, hogy a roma származást magyarázó változóként használjuk, és nagyobb fókuszot kapjon a kutatás során.

Kutatási eredmények

Az országban élő roma közösségek szociális helyzetének elemzésekor az országos viszonyoktól nagyban eltérő szociodemográfiai és gazdasági háttérű családokat találunk. Ebből fakadóan a társadalmi problémák eltérőek lehetnek és sok esetben, ha azok egyeznek is a teljes társadalom problémáival, súlyosabb mértékben fordulnak elő. A többségi társadalom és a romák jövedelmi viszonyai között jelentős a távolság (Lakner 2023). Ezekből arra következtethetünk, hogy interjúalanyaink is a többségi társadalomtól eltérő, rosszabb szocio-gazdasági helyzettel rendelkeznek. Családi és szociális háttérükre vonatkozó kérdéseinkkel, szerettünk volna képet kapni interjúalanyaink gyermekkori életéről, szülői háttéréről, valamint iskolai pályafutásáról.

Az idősebb interjúalanyok arról számoltak be, hogy felnevelésükben leginkább a velük egy háztartásban élő nagyszülők vettek részt, szüleiknek kevesebb szerepük volt. A háromgenerációs család mintája a fiatalabbaknál is megjelenik, de esetükben a nagyszülői hatás már nem olyan erős. Markánsan megjelenő motívum az interjúalanyok gyermekkori életében a lehetőségek felismerésének hiánya, a kilátástalanság és a tehetetlenség. Többen is ennek megélését tartották a legelviselhetetlenebbnek.

„Az a legnehezebb, hogy nem látod, hogy hogy lesz ennek egyszer csak vége.”

A megkérdezett roma férfiak felnőtt életének fájdalmas pontja annak a fel- és elismerése, hogy gyermekeik számára nem tudják a megfelelő lakhatási körülményeket és az oktatáshoz szükséges eszközöket biztosítani. Különleges helyzet volt ez a pandémia idején, amikor a hátrányos helyzetű szülők részéről jelentős erőfeszítések történtek annak érdekében, hogy gyermekeik lépést tudjanak tartani társaikkal mind a jelenléti, mind a távolléti

Azonban az önazonosítás, az önidentifikáció fontos részét képezte a beszélgetéseknek és ezekben megjelent a roma származás és a szegénység hatása is. A mintába azokat a férfiakat választottuk be, akik betöltötték a 18. életévüket, magukat roma származásúnak vallották.

A vizsgálat során harminc félig strukturált interjút vettünk fel, melyeket az alábbiakban elemzünk.

oktatás idején (Engler et al., 2021) Ez nagyban befolyásolja a magukról kialakított férfiképet, hiszen a férfiasságot összekötik a pénzügyi teljesítménnyel és a család eltartásával. A környezet – akikkel és amiben élnek – pozitív és negatív hatással is bír az egyénekre, valamint a társadalmi mobilitástól függően nagyban meghatározza a normarendszerüket (Boros-Bucher 2020). Azok az interjúalanyok, akik tanultabbak még sajátjuknak érzik a kibocsátó közösség szokásait és normáit, azonban már sokan a többségi társadalom értékeit próbálják követni. Ezek több ellentmondást is eredményezhetnek látszólag, de ezeket kiegyensúlyozottan élik meg a férfiak. Rákérdeztünk arra is, hogy a kutatásba bevont roma férfiak gyerekkorában milyen volt az érzelmi biztonságuk, kik támogatták és adtak számukra biztonságos háttérrel. A többség arról számolt be, hogy ugyan szegények voltak és nélkülöztek, de nem szenvedtek hiányt semmiben, és megkapták azt a lelki támogatást, amitől biztonságban érezhették magukat.

„Nagyon jó gyerekkorom volt, a szüleim megtettek mindent azért, hogy jó gyerekkorom legyen, illetve tudjak iskolába járni. Sőt, motiváltak is, hogy iskolába kell járni, iskolát kell végezni. Segítettek is benne végig. Ahogy már másodikos – középiskolában - lettem, onnantól kezdve én már tudtam pénzt keresni.”

Csupán pár fő számolt be arról, hogy nagyon rossz gyerekkoruk volt, és sem az anyagi, sem a lelki biztonságot nem kapták meg.

„Tizenhárom éves voltam, mikor elváltak a szüleim. Apám bekerült a síttrre, anyám meg ugye két év után lelépett. És akkor szinte egyedül maradtunk a házban, hárman fiúk, a bátyám megnősült, és elköltözött. Akkor így magunkat tartottuk fent. De az én anyám, hogy mondjam, otthon is lakott, de inkább kint élt a tanyán az új párjával.”

A 30 félig strukturált interjú alapján elmondható, hogy a kutatásban részt vevő roma férfiak többsége két gyermeket nevelt. Azzal kapcsolatban, hogy hány gyermeket tartanak ideálisnak, a megkérdezettek azt nyilatkozták, hogy 1-2 gyermeket, maximum hármat. Azt, hogy gyermeket hány éves korban érdemes vállalni sok minden befolyásolja, a megfelelő partner, karrier, az érintett személy érettsége, az anyagi körülmények. A megkérdezettek véleménye szerint, ha időben érkezik az első gyermek, akkor akár több gyermek is ideális lehet. Ehhez azonban a megfelelő anyagi háttérnek rendelkezésre kell állnia. Véleményük szerint 40 éves kor felett már annyira nem érdemes gyermeket vállalni. A többségi társadalomban meglátásuk szerint azért születik kevesebb gyerek, mint amennyit ideálisnak tartanak, mert az emberek többsége létbizonytalanságban él, ráadásul kitolódik a gyerekvállalás a férfiak és a nők részéről is. Amikor megérnek a gyermekvállalásra és egzisztenciálisan is megfelelő az időpont, akkor már nem biztos, hogy a biológiai órájuk megengedi azt a gyermekszámot, amit egyébként ideálisnak tartanak. Olyan megfelelő életszínvonalat akarnak teremteni a szülők, mely lehetővé teszi számukra, hogy gyermekeik számára mindent meg tudjanak adni. A megkérdezettek körében leginkább az életszínvonal és az egészségügyi dimenziók kerülnek előtérbe az ideális gyermekvállalás kapcsán. A megkérdezett roma férfiak a roma közösségben kevésbé látják a tudatos gyermekvállalást. Az iskolai pályafutásuk hamarabb befejeződik, a szexuális életüket korán kezdik, és a párok össze is költöznek a szexuális kapcsolatuk megkezdésekor, majd törvényszerű, hogy érkezik a gyermek is a védekezés hiánya miatt. Azonban a gyerek nagy érték és a boldogság fő forrása annak ellenére is, hogy ideálisabb lenne a szexuális életüket később 16-18 évesen elkezdeni és komolyabb kapcsolatot a húszas éveik közepe környékén kezdeni. Nem gondolják, hogy ideális lenne hamarabb összeköltözni a fiataloknak.

A nemi szerepekkel kapcsolatban az rajzolódik ki a kapott válaszok alapján, hogy a megkérdezettek életében az otthonról hozott, kapott minták nagyban felerősödnek akkor, amikor megszületik első gyermekük és el kell tartaniuk a családjukat. Ugyan a gyermekkorukból hozott mintákat és családi elvárásokat igyekeznek az új szerepelvárásokhoz és lehetőségekhez igazítani,

de nehéznek élik meg a váltást mind gondolkodásukban, mind pedig a gyermekükhöz való kapcsolódásukban. Emellett problémát okoz az idővel való gazdálkodás, a munka sok időt vesz el a családtól, és sok stressz forrása is.

„Apám dolgozott, de a gyereknevelésből egyáltalán nem vette ki a részét, tehát semmit. Semmilyen emlékem nincs erről. Ja, viszont csak édesanyámmal beszéltem, mert még a férfi dolgaimat is ő látta. Vele volt kommunikáció.”

Alapvetően a többség megélése az, hogy nem tud annyi időt a családdal, gyermekkel tölteni, mint amennyit szeretne. Szerepkonfliktust okoz a megkérdezett férfiakban, hogy ők sem tudják megoldani, hogy gyermekeikre több figyelmet és időt fordítsanak, miközben ezt ők maguk is hiányolták az édesapjuktól. Megítélésük szerint egy esetleges válás az apa szerepét, vagy azt, hogy egyáltalán tud-e jó apa lenni, nagyban megnehezíti. Amennyiben az apák az együttélés ideje alatt sem tudnak kellő időt és energiát a gyerekekre és a családra fordítani, ez az esetleges válás után szinte esélytelen. Így nem tudnak jó apaként funkcionálni, bár a csupán a láthatási időkre korlátozódó gyermekkel való együttlét koncentráltabb lehet, mint a mindennapos találkozás. A vélemények szerint a válást megsínylik a gyermekek, illetve minden érintett, bár sok múlik az érintett feleken, hogy mennyire tudnak jól kommunikálni egymással a válás után is. Szerintük az apák dolga a gyermeknevelésben főleg az, hogy megteremtsék az anyagi feltételeket a család számára, és biztosítsák a feleség és a gyermekek anyagi és fizikai védelmét. Ebben a megkérdezettek teljes mértékben egyetértettek, de azt is megjegyezték, hogy mostanra a szerepelvárások árnyaltabbá váltak, azok jobban megoszlanak. Megítélésük szerint ma már nagyobb szükség van az anya által megkeresett pénzre is, viszont, ha az anya is dolgozik, akkor meg kell osztani a házimunkát és a gyermekneveléssel kapcsolatos feladatokat is.

„Az nagyon ideális lenne, ha annyit keresne egy ember, hogy el tudja tartani a családját, és a nő választhat, hogy elmegy dolgozni vagy marad otthon. (...) De ez ma már kényszer. (...)”

A családon belüli szerepek tárgyalásánál kiemelték, hogy nem kell különbséget tenni a nevelés között fiú és lány gyermek között. Nem szükséges az, hogy az apa inkább a fiával, az anya inkább a lányával alakítson ki szorosabb kapcsolatot, és adja át a szakmai / háztartási tudását, értékrendjét. Szerintük mindkét szülőnek egyformán kell foglalkoznia gyermekével nemtől függetlenül. Mindkét nemnek tudnia kell az alapvető feladatok ellátását, így a fiúknak is tudniuk kell a háztartási feladatokból is részt vállalni. Mindezek mellett hisznek abban a modellben, amelyben az apának tiszteletteljes engedelmességgel tartoznak a gyermekek és a feleség is. A férfi a család feje, és a klasszikus szerepeket követni kell.

„A nők gyűjtögessenek és a férfiak menjenek mamutot ölni.”

Nagyon markánsan fogalmazta meg ezt az egyik interjúalany, mikor a női és férfi szerepekről kérdeztük. Hasonlóan vélekednek erről a férfitársai is.

„Apukának dolgoznia kell, hogy menjen, kenyeret keressen, az anyukának otthon tartsa fenn a háztartást, ami azt jelenti, főzzön, takarítson, tisztában tartsa a családot,... meg az, hogy legyen az asztalon mindennapi betevő.”

„A férfi dolgozzon, keményen. A nő meg ugye nyilván legyen otthon, neveljen gyereket, hogy vagy legyen magánvállalkozó, hogy otthonról tudjunk dolgozni, az nagyon nagy segítség.”

Itt már megjelenik a női segítség a család eltartásában, hiszen már egyedül nem tudnak annyi pénzt biztosítani a család számára, hogy a minimális igényeket ki tudják elégíteni. Ezért részben megengedőek és örülnek, részben pedig a büszkeségüknek nem esik jól, mikor a nő is kenyérkeresővé válik. Arra a provokatívnak szánt kérdésünkre, hogy interjúalanyaink mit szólnának hozzá, ha feleségük több pénzt keresne, mint ők, kissé ellentmondásos válaszokat kaptunk. Egyrészt többen nagyon őszintén elmondták, hogy a férfiúi büszkeségüknek rosszat tenne ez a helyzet, és úgy érzik, hogy negatívan minősítené őket, ugyanakkor a plusz anyagi forrásnak és feleségük sikerének örülnének.

Az egyik válaszadó a következőképp fogalmazott: *„Szégyellném magam...”*

A tanultabb és jobb módú interjúalanyok többségében azt válaszolták, hogy örülnének neki, de nem vállalnának több házi munkát és nem maradnának otthon a gyerekekkel akkor sem, ha a nő többet keres és észszerűbb lenne, ha a férfi maradna otthon a gyerekekkel és besegítené a háztartási feladatok elvégzésébe. A harmadik csoportban voltak azok, akik bevallották, hogy most is többet keres a feleségük, sőt nekik nincs is rendszeres keresőtevékenységük. Elmondásuk szerint azonban ennek ellenére a családi szerepek nem változtak, a nő ugyanúgy végzi a házi munkát is és ellátja a gyermekek nevelésével, oktatásával kapcsolatos teendőket is. Az ebbe a csoportba tartozó férfiakat egyfajta beletörődés jellemzi.

Interjúalanyaink kihangsúlyozták, hogy a tiszteletet úgy kell kivívni, erőszakkal azt nem lehet elérni. Ennek fontos eszköze lehet a gyerekevel való nagyobb szerepvállalás, melyet azonban gátol, hogy erre irányuló otthonról hozott mintáik és tapasztalataik nincsenek. A határozottságot, keménységet és következetességet fontosnak tartják a férfi szerepekkel kapcsolatban. Többen megfogalmazták, hogy az apa szellemi-erkölcsi mintául szolgál fia számára, illetve komoly szerepe van abban is, hogy a lánya felnőttként hogyan viszonyul majd a férfiakhoz. Fontosnak tartják, hogy a férfiaságot átadják a gyerekeknek. A gyermek nevelése alapvetően mindkét szülő feladata, de a fentebb már említett okok miatt nem tudják ezt megvalósítani, így beletörődnek, hogy ezt főleg az anya végzi. Ettől függetlenül úgy látják, hogy vannak bizonyos nevelési feladatok, amelyekben az anyák, míg másokban az apák a jobbak. Elsősorban a csecsemőkorra jellemző gondozási feladatokat gondolják anyaspecifikusnak, a gyermek növekedésével egyre több feladat azonban megoszthatóvá válik. Minden apa kiemelte, hogy úgy érzi, ő jobb apa, mint az ő apja volt. Az apák ma sokkal többet foglalkoznak a gyermekneveléssel, és több időt is töltenek gyermekeikkel, mint ezelőtt. Ebben leginkább annak van szerepe, hogy a sok munka mellett az apáknak már időt kell szánniuk a családra is. Sőt a szülőknek meg kell osztaniuk a háztartási feladatokat is. Ezt nem tartják szégyennek, ma már ez így „normális”. Az apák úgy értékelik, hogy napjainkban összességében

nehezebb a megfelelő apamodellt megtalálni és közvetíteni, az ő gyerekkorukban egyértelműbbek voltak a szereposztások, most sokkal rugalmasabbnak kell lenni, de ez igaz a nőkre is. Nekik is sokkal több és nehezebb feladatot kell vállalniuk annak érdekében, hogy a család meg tudjon élni és a gyermeknevelést is el tudják végezni.

Az együttélésformák kapcsán többen úgy nyilatkoztak, hogy felesleges a törvényes házasságkötés, vagy legalábbis ők nem ragaszkodnak hozzá, az egyedülálló életet viszont a többség kényszernek érzi/érezné, ami nem hoz teljes elégedettséget az ember életébe. Megfogalmazásuk szerint a férfi csak családban és feleséggel lehet boldog. Ideális családnak a két szülő és 2-3 gyermek modellt tartják. Minél több a gyermek, annál nagyobb az összetartás a családban, de az anyagi teher is nagyobb. Ha nincs gyerek, akkor nincs család sem. Többen a generációk együttélését tartanak jobbnak, többen közülük ebben a modellben nőttek fel, de felnőttként már nem így élnek.

Van, aki egészségesebbnek tartja a különélést annak ellenére, hogy anyagilag és a feladatok megosztása szempontjából is nehezebbnek ítélik azt. Többen közülük korán vállaltak gyermeket, de saját gyermeküknek már „nem engedték”, hogy ezt a mintát kövessék. Megkérdeztük az interjúalanyoktól azt is, hogy szerintük, ma milyen egy ideális férfi. Fontos látni, hogy számukra mik a fontos jellemzők és mit tekintenek idealizált képnek. A legszegényebb közösségekből származó interjúalanyok, olyan alapvető elvárásokat és társadalmi normák betartását is idealizálták, mint a „a férfi ne igyon és ne drogozzon”, „tartsa el a családját”, „ne bántsa a családját”. Azonban a jobb körülmények között élő roma férfiak már árnyalták a képet, a társadalmi mobilitásban legsikeresebbek, pedig már nagyon szofisztikált ideálképekkel éltek. A legtöbben a belső tulajdonságoktól és teljesítménytől, valamint a családdal és a feleséggel való viszonytól tették függővé, hogy ki az ideális férfi. Nagyon fontos, hogy az ideális férfit, csak a nő mellett tudták meghatározni, önmagában nem lehet valaki ideális, csak párkapcsolatban és apaként. Legtöbben a munkát és az abból nyert jövedelmet emelték ki, mint tényezőt, mert nekik ez az egyik legnagyobb kihívás az életükben és aki jól keres, vagy könnyebben keresi meg a pénzét arra fel lehet nézni és tiszteletre érdemes. Aki jól keres és ügyesen tud pénzt haza vinni a családnak, annak jár a megbecsülés,

de csak akkor ideális, ha a családi teendőknek is eleget tud tenni. Jó apának is kell lenni, de legalább tartsa el a családját.

„Egy ideális férfi az én szemszögömből legyen az, hogyha van neki felesége, hogy van családjá, ha nem bír üzletből, vagy valami másból pénzt szerezni, akkor menjen el dolgozni, és tartsa el a családját, biztosítson neki lakást, napi élelmet, a gyerekeknek, ami kell, az iskoláztatását, szerintem.”

A belső tulajdonságok közül a büszkeség és a tiszteletreméltóság a fontos számukra. De fontosnak tartják a gondoskodást és a segítőkészséget is.

„Az ideális férfinak van tartása, emelt fővel jár, tudja az illemet, művelt.”

Amit többen kiemeltek, hogy külön kell élni a szülőktől, szükség van egy bejelentett munkahelyre is. Az egyfajta státuszszimbólum egy szegényebb közösségben, ha nem fekete munkát végez a férfi, és megteremtette a saját otthont, saját ingatlant a családjá számára, ahol a szűk család él, és el tudja őket tartani a munkajövedelméből.

„Legyen bejelentett munkahelye, legyen szakmája, költözzön külön (a szüleitől – szerk.).”

A tanultabb és anyagilag is biztos lábon álló interjúalanyok már részletesebb leírást adtak az ideális férfiról, de náluk ugyanúgy megjelentek a belső tulajdonságok és a teljesítmény hangsúlyozása.

„Az ideális férfi az biztos, hogy legyen határozott. Kellőképp belátással bírjon önmagával szemben, hogyha hibázik, felismerje, vállalja a családjá, vagy akár a közössége, szűkebb, tágabb közössége előtt is ezt. Az ideális férfi kompromisszumot köt, megfigyelembe veszi a nőnek az óhaját, igényét.”

Azt is megkérdeztük a férfiaktól, hogy mitől boldog egy férfi, mitől lesz elégedett. A válaszok alapján az látszik, hogy a megkérdezettek szerint az életben a boldogsághoz elsősorban pénz és biztos munkahely szükséges, de tehetség is kell, ami mellett még sokkal fontosabb a szorgalom. Kell továbbá, hogy meghitt, jó kapcsolatban, érzelmi biztonságban éljen a családjával.

„Tudjon családot alapítani és mind a ketten - feleség is – dolgoznak, pénzt keresnek, és jól tartják a családot.”

„Ugye a legelső a család, szerető család, a meleg otthona legyen meg neki, a családjának, a feleségének, meg a mindennapi megélhetése.”

„Szerintem egy nő mindenképpen kell, mert a férfi nem tud egész lenni nő nélkül. Ahogy a jing és a jang sem tud létezni egyik a másik nélkül, hogy a férfi se egész, hogyha nincs mellette nő.”

A gyermekvállalást egyértelműen tanulmányaik befejezése utánra terveznék már, 25 éves koruk utánra. A feltételek megteremtését azonban

nagyon nehéznek látják, a saját ingatlan és az anyagi biztonság megteremtése hosszú és nehéz folyamat. Úgy érzik, hogy helyzetük nehezebb, mint a szüleiké volt, mert a lakásárak nagyon magasak. Régebben többet tudott segíteni a család is, jellemző, hogy szülőkkel laktak, több generációs családok voltak. Ettől függetlenül gyermekkori tapasztalatuk nekik is az, hogy a szüleik is sokat dolgoztak, hogy megteremtsenek mindent számukra. A szüleiktől elszántságot, önállóságot, kitartást tanultak, és alapvető a mások iránti tisztelet, őszinteség, alázat, kedvesség is. Gyermekkoruk egyénenként nagyon változó, van, aki rendezett körülmények közül érkezett, de van, akinek gyermekkorát a folyamatos viták, alkoholista apa, válás, folyamatos lakóhelyváltások jellemezték.

Összefoglalás

A kutatásunk igazolja, hogy a roma közösségekben is egyre nagyobb probléma az értékválság/értékváltozás és ezzel együtt a gyökéret-vesztettség érzése. A szociális hátrányokkal együtt a roma férfiak nem tudnak megfelelni a közösség elvárásainak és emiatt a saját énképük és önbecsülésük is romlik. Ennek következményeként pedig jellemző a mentális, egészségügyi, és egyéb, függőségi problémák megjelenése és súlyossá válása. A roma közösség a férfiakkal szemben erős elvárásokat fogalmaz meg a családfenntartó szereppel kapcsolatban, de mellette, - hol kényszer-

ként, hol pedig új elvárásként - a gyermeknevelésben való részvétel is megjelenik. Az elvárások és a megfelelési kényszerek érzékelhető belső feszültséget okoznak, melyet sem a férfi, sem a család nem tud feloldani, ami belső és külső konfliktusokhoz vezet. A jövőben érdemes több figyelmet szentelni a roma férfiak szerepváltozásaival járó folyamatoknak, valamint a kormányzati és civil programoknak a roma fiúk és férfiak oktatási, szociogazdasági hátrányainak leküzdésének, valamint a sikertelen próbálkozások okozta lelki nehézségek kezelésének.

Felhasznált irodalom

- Boros Julianna - Bucher Eszter (2020): Szerepváltozások hátrányos helyzetű településeken élő családokban. In: Esély 2020/4. 3-31.
- Engler, Á., Antal, I., Markos, V., Trásy, L., & Pári, A. (2022). Hátrányos helyzetű tanulók otthoni tanulása a jelenléti és a távolléti oktatás idején. In Új kutatások a neveléstudományokban 2021 : A neveléstudomány válaszai a jövő kihívásaira (pp. 192–207).
- Görgőy Rita (2023): Kapaszkodók és buktatók, roma fiatalok iskolai előmenetelének főbb befolyásoló tényezői hátrányos helyzetű településeken, kvalitatív megközelítésben. In Kapocs 2023/1 (pp. 112-131).
- Magyar Nemzeti Felzárkózási Stratégia (MNTFS) II. Spéder Zsolt (2011): Ellentmondó elvárások között. Családi férfi szerepek, apaképek a mai Magyarországon. In Nagy I.–Pongrácz T. (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről. Budapest, TÁRKI – Nemzeti Erőforrás Minisztérium, 207–228.
- Szabóné Kármán Judit (2020): A cigány/roma gyermekek családok. In: Endrődy Orsolya – Svraka Bernadett – F. Lassú Zsuzsanna szerk.: Sokszínű pedagógia, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2020. 191-210.
- Trásy Lilla (2023): Korai iskolaelhagyás hátrányos helyzetű településeken - iskolai lemorzsolódással veszélyeztetettek a felső tagozatosok körében. In Kapocs 2023/1 (pp. 132 – 139.)
- Vargáné Nagy Anikó – Molnár Balázs (2015): Szerepeltérő és szerepértelmezések roma kulturális háttérű családokban. Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnevelési Kar, Gyermeknevelési tanszék.

Elekes Tibor – Meleg Attila

A tanodák jelentősége, térbeli megoszlása és bővítési lehetőségei Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében

Betekintő

A tanoda napjaink jelentős oktatási-nevelési eszköze, kiemelkedő a „családsegítő” szerepe. Elősegíti a hátrányos helyzetű gyerekek, fiatalok családon belüli helyzetének javítását, társadalmi integrációját, a felzárkóztatást, valamint a munkaerőpiacon történő érvényesülést. Statisztikai, kartográfiai források felhasználásával Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye hátrányos helyzetű térségeire vetítettük rá napjaink tanodai hálózatát. A kirajzolódó hátrányos helyzetű és „tanoda hiányos” térségekben lenne a legfontosabb az integrálódást, a felzárkóztatást elősegítő oktatási-nevelési programok, intézmények létesítése és működtetése.

Bevezetés

1990-ben összeomlott az egy párt által irányított, tervgazdálkodású volt szocialista országok politikai-gazdasági rendszere. A többpártrendszer létrehozása, a piacgazdaságra történő átmenet drámai változásokat eredményezett a „volt szocialista tömb” országaiban.

Kelet-, Délkelet- és Kelet-Közép-Európában, a gazdasági átalakulások eredményeként a társadalmi rendszerben olyan viszonyok alakultak ki, amelyek következtében az egyének elvesztették korábbi társadalmi pozíciójukat és státusukat, munkanélkülivé válhattak és elszegényedtek (Genov 1999). A „hagyományos”, évtizedekkel, évszázadokkal korábbi folyamatokra visszavezethető szegény társadalmi réteg mellett megjelentek az „újszegények”. Ők a munkapiacról kirekedtek, mert az új gazdasági környezetben tudásukra és emberi tőkéjükre nem volt kereslet (bányászok, a nehéziparban foglalkoztatottak, alacsonyán képzett

szakmunkások, alacsony képzettségű mezőgazdasági foglalkoztatottak, a még soha nem dolgozott, alacsonyán képzett fiatalok stb.). Elszegényedtek, és mivel esélyük sem volt visszatérni a munkaerőpiacra, tartós szegénységbe kerültek (Gergely 2015/2024). Jelentős részük a városok lakótelepeiről a szerényebb, de olcsóbb megélhetést biztosító városrészekbe, vagy aprófalvas térségekbe telepedett, növelve a már korábban ott élő szegény családok számát, a gazdasági-társadalmi perifériák hátrányát (Aradi 1995; Kocziszký 2001; Bujdosó 2014). Az egyre mélyülő szociális problémák hangsúlyosan jelennek meg az oktatási-nevelési folyamatban. A nagyjából, vagy jelentős mértékben romák által lakott hátrányos helyzetű térségekben egyre nagyobb szükség mutatkozott a szociálpolitikai problémák újratermelődését csökkentő és a munka világába való beilleszkedés lehetőségét növelő programokra.

Elméleti háttér

Jelen tanulmány egyik szerzője, Meleg Attila lelkipásztor másfél évtizeden át egy egyházi fenntartású tanodát működtetett Bódvaszilason.

Nevelői-oktatói tevékenységét, a hátrányos helyzetű gyerekek családon és társadalmon belüli integrációját neveléstudományi szakirodalom

tanulmányozása segítségével (Kozma 2001, 2012; Marsh és Kleitman 2002; Forray és Pálmáin 2010; Schneider és Guan 2018) és egyéni gyakorlati tapasztalatok alapján végezte (Meleg 2023a, 2023b). A szakirodalom és az egyéni tapasztalatok egyaránt a tanodák jelentőségét, szükségességét hangsúlyozták. Tanulmányunk elméleti hátterének másik fontos részét a társadalmi, gazdasági, regionális tudományok témakörében megjelent kiadványok képezték: Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye hátrányos helyzetű területeiről megjelent munkák (Barta és mtsai 1978; Beluszky 2019; Sikos 2019), az Észak-magyarországi régióban végzett társadalmi, gazdasági kutatások eredményei (G. Fekete 2006; Kocziszky 2001; Lipták 2010), valamint a hátrányos helyzetű térségekkel kapcsolatos országos kitekin-tést adó publikációk (Fertő és Varga 2015; Finta 2015; Gergely 2015; Hardi 2015; Faluvégi 2020). Kocziszky György szerkesztésében 2021-ben megjelent Észak-Magyarország című könyv új kutatási eredményeket, népesedési, ezen belül családdal kapcsolatos, egyéb társadalmi, gazdasági, adatokat, információkat ismertet és összegez a régió, ezen belül Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye viszonylatában. A tanulmányozott területen végzett kutatások következtetései közül a jelen tanulmány viszonylatában fontos megállapítások a település és térség szintű hátrányos jelleg, a gazdasági lemaradás, a társadalmi lemorzsolódás, a társadalmi-gazdasági felzárkóztatást, integrációt segítő programok, tevékenységek intézmények működtetése.

Alkalmazott módszerek

Országos adatok alapján készült térképek felhasználásával a hátrányos helyzetű térségek kartográfiai megjelenítését végeztük el Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye viszonylatában. A településszintű lehatárolás összefüggő nagy kiterjedésű hátrányos helyzetű térségeket jelöl ki, ahol az egy főre jutó települési éves teljes jövedelem 800 ezer forintnál kevesebb, vagy 800 ezer és 1 millió forint közötti 5-6 évben, vagy ennél hosszabb időszakban. A települések gazdasági mutatói is a hátrányos jellegre hangsúlyozzák. Az 1 millió forint alatti éves jövedelem a szerény életkörü-

A vármegye egyik legjobban megkutatott térsége a túlnyomóan apró- és kisfalvas Cserehát. A tagolt domborzat, a gyenge talajok, a kizárólag a mezőgazdaság által biztosított munkalehetőségek e sajátos településszerkezet kialakulását eredményezték. Az 1870-es években még száz feletti, de nagyobb-részt kettő-négyszáz körüli lakosnak otthont adó falvakban a szegényes megélhetési lehetőségeket vándormunkával pótolták, vagy elvándoroltak (Beluszky 2019). A 18-19. században a térségben megjelenő bányászatnak és gépiparnak szerény hatása volt a Cserehát kis falvaiban. A 19-20. század fordulóján a bányászat és az ipar túlnyomó része a Sajó völgyében összpontosult és vonzotta a térség fiatal népességét. A második világháború után a megye erőteljes iparosítása, Miskolc, Kazincbarcika, Ózd, Tiszaújváros stb. gyorsütemű fejlesztése tovább erősítette a „menekülésszerű” elvándorlást a korábban már hátrányos helyzetű térségekből (Beluszky 1977, Barta 2002). Az elvándorolt fiatalok hiányában felgyorsult a természetes fogyás, a demográfiai erózió. Az 1990 utáni évtizedekben tovább erősödtek a negatív gazdasági-társadalmi és ezek függvényében a romló népesedési folyamatok. A 2010-es évek második felére több tíz falu népessége 10 és 100 fő közöttre csökkent az általunk lehatárolt hátrányos helyzetű térségekben (2017-ben pl. Tornabarakonyon 10, Tornakápolnán 11, Debrétén 14, Gagyapátin 19, Keresztéten 26, Teresztyén 34, Kányon 47, Égerszögön 51, Abaújlakon 62 fő lakott) (Beluszky 2019, Sikos 2019).

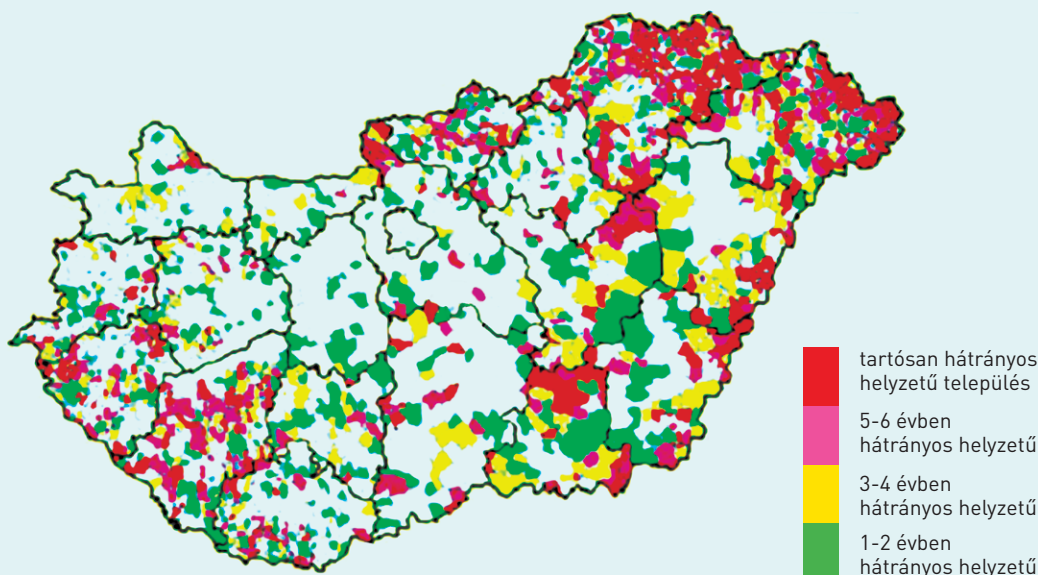
mények fedezésére sem elegendő, nélkülözést, kiszolgáltatottságot, társadalmi-gazdasági leszakadást jelent az egyén számára. Ezen a térképen tüntettük fel a 2022-ben Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében állami, illetve egyházi támogatással működő tanodákat. A térbeli megjelenítéssel kirajzolja azokat a hátrányos helyzetű térségeket, ahol szükség lenne a további társadalmi-gazdasági leszakadást csökkentő, javító lehetőségekre, meglátásunk szerint tanodák alapítására, működtetésére.

Hátrányos helyzetben lévő térségek Magyarországon

A Központi Statisztikai Hivatal adatai és térképe szerint, a tartósan hátrányos helyzetű települések összefüggő, jelentős kiterjedésű térségeket képeznek Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye északi, északkeleti-, déli- és nyugati részében, Szabolcs-Szatmár-Bereg keleti- és északkeleti határövezetében, Csongrád-Csanád északi, Hajdú-Bihar déli-, Békés

vármegye északkeleti és Pest vármegye északi határövezetében. Hátrányos helyzetű települések jelentősebb számban, de „szóróványosan” vannak jelen a Dél-Dunántúlon, elsősorban Somogy és Zala vármegyében. Országos viszonylatban Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében található a legtöbb hátrányos helyzetű település (1. ábra).

1. ábra: Hátrányos helyzetű települések Magyarországon. Forrás: <https://agrarium7.hu/cikkek/355-hatranyos-helyzetu-telepulesek> (Letöltve 2024.01.15) Gergely Sándor: Hátrányos helyzetű települések

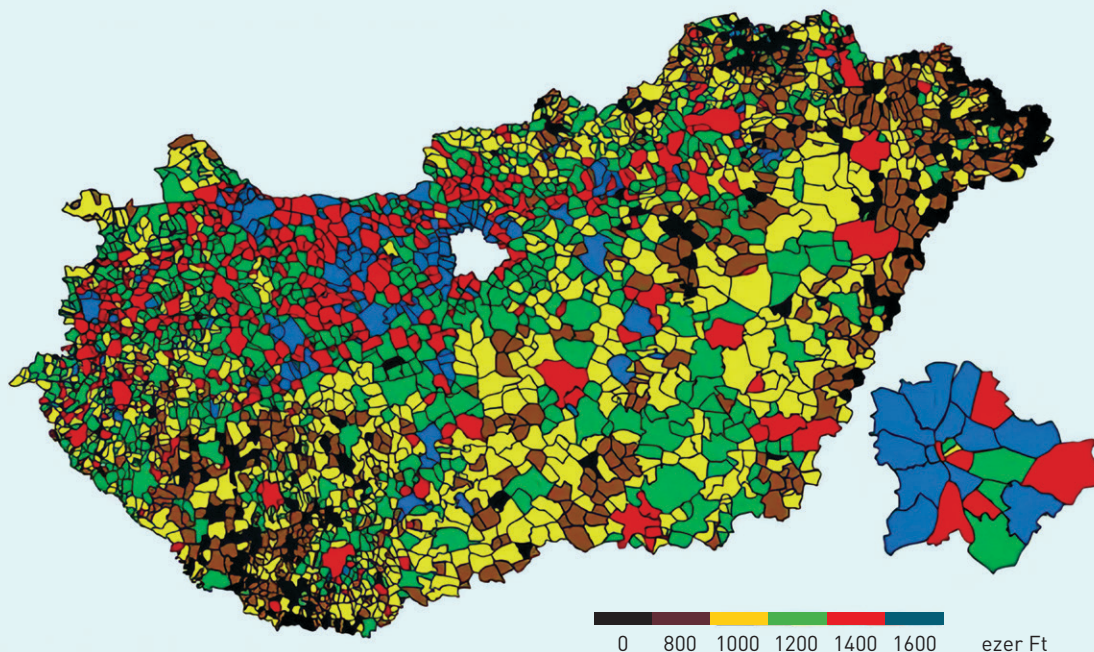
Ezt az állapotot igazolja az egy főre jutó települési teljes jövedelem térképi megjelenítése (2. ábra). Nagyon részben az 1. térképen kirajzolódó hátrányos helyzetű térségeket fedik le a rendkívül alacsony, 800 ezer forintnál kevesebb, valamint a 800 ezer és 1 millió forint közötti egy főre jutó éves jövedelemmel rendelkező települések az ország északkeleti, keleti határövezetében és a Dél-Dunántúlon. Nagyszámú szegény, többszörösen hátrányos helyzetű település Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén, Somogy, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Baranya vármegyében található, nagyon részben a határövezet rurális térségeiben. Hasonló térbeli mintázat rajzolódik ki Boros Lajos és munkatársai által megjelentetett, az egy főre jutó, személyijövedelemadó-alapot képező jövedelem országos, 2018-as térképi szintézisén

(Boros és mtsai 2021). Az 1. és 2. ábrán kirajzolódó hátrányos helyzetű térségek helyzetét hangsúlyozza Boros Lajos és Pál Viktor 2021-ben megjelent, a rendszeres szociális segélyben részesülők 2018-as térbeli megoszlását összegző térképe. Országos viszonylatban a legszegényebb településeken 180-230 feletti az ezer lakosra jutó, szociális segélyben részesülők száma. Jelen tanulmányban elemzett térképek és a forrásmunkák alapján kirajzolódó térségek jelentős mértékben a több évtizedes múltira visszatekintő hátrányos helyzetű területeket fedik le.

Ezekben a térségekben mutatkozik a legnagyobb szükség a hatékony szociálpolitikai támogatásokra, felzárkóztatási programokra.

Gergely Sándor (2015/2024) szerint a szociálpolitikai támogatások közül a preventív célúak a leg-

2. ábra: Egy főre jutó települési teljes jövedelem (vásárlóerő) Magyarországon 2016-ban (ezer Ft/fő)
 Forrás: <https://www.penzcentrum.hu/otthon/20180111/te-is-ezen-a-helyen-laksz-ne-csodalkozz-ha-nem-elsz-jobban-mint-par-eve-1062913> (Letöltve 2024.01.15)

fontosabbak, hiszen ezek adnak esélyt arra, hogy csökkentsük a szociálpolitikai problémák újratermelődését és növeljük a munka világába való beilleszkedés lehetőségét. Ez valójában egy intergenerációs program, amelynek a középpontjában a tanítás-tanulás, a képzés, a tudatos és modern életvezetés áll, amelyek révén megvalósul a gyermekek érdekeinek védelme, a társadalmi mobilitásuk növelése és a rendszeres munkavégzésre való ösztönzés. Az érdekeltek aktivizálásának két alapvető feltétele a tanulás és a munka. Nem lehet eredményes az a szociálpolitika, amely nem von-

ja be a támogatottakat sorsuk jobbra fordításába. Ehhez növelni kell a tudatosságukat, az érzéket az élettervezésükben, életvezetésükben és háztartástervezésükben, valamint gazdálkodásukban. Jelen tanulmányunk a családi, társadalmi integrációt, felzárkóztatást, a munkero piacon történő érvényesülést elősegítő, egyre jelentősebbé váló oktatási-nevelési lehetőségként értékelhető tanoda fogalmkörét, szerepét, eredményességét, térbeli megjelenését és bővítési lehetőségeit ismerteti Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye viszonylatában.

A tanoda program Magyarországon

Társadalmi tevékenységként fogja föl a nevelést a nevelésszociológia. Egyetemes emberi tevékenységként értelmezi, amely végigkíséri az emberiség fejlődését a kezdetektől egészen napjainkig, illetve az ember fejlődését a bölcsőtől a koporsóig. A nevelés az emberi létet meghatározó tevékenység. Neveléssel az egyén a közösség tagjává válik, miközben kialakul az egyénisége. A társadalom fennmarad azáltal, hogy újabb és újabb tagokat

vesz föl, a nemzedékek átörökítik egymásnak tudásukat, mert enélkül minden generáció újrakezdhetné az emberré válás hosszú útját (Varga 2015a, 2015b). A hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű településeken élőknel sok esetben nem történik meg a családon, társadalmon belüli integráció szabályainak generációk közötti „természetes átörökítése”. A megélhetési minimum hiánya, a nélkülözés gyakran a társadalmi

szabályok, törvények áthágására készlet és helytelen, a társadalmi-gazdasági integráció „ellenpéldáit” szolgáltatja a társadalom periferiájára szorult családok fiataljai, gyerekei számára. Ismert tény, hogy a társadalom peremére szorult embertársaink, elsősorban a fiatalok részére, e számunkra természetesnek tűnő, az integrációt szolgáló folyamat „megvalósulására”, nevelés-oktatást segítő lehetőségek, programok biztosítása szükséges. E hiánypótló munka elvégzésében fontos szerep hárul a tanodákra.

Magyarországon az egyik legismertebb tanórán kívüli, nevelést és oktatást biztosító, a hátrányos helyzetű tanulók iskolai sikerességét segítő, iskolán kívüli esélynövelő program elnevezése a „tanoda”. Definíciója sokat változott az elmúlt évszázadban, az alábbiakban ismertetünk néhányat.

A Kerényi György (2005) által szerkesztett Tanodakönyv című tanulmány meghatározása szerint: „A tanoda olyan intézmény, amely iskolán kívüli foglalkozás keretében a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók, - közülük is főként a hátrányos megkülönböztetésük miatt még nehezebb helyzetben lévő romák - iskolai sikerességét, továbbtanulását kívánja elősegíteni, ezáltal javítva későbbi esélyeiket a munkaerőpiacon való érvényesülésre és a társadalmi integrációra. A tanodai programok célul tűzték ki, hogy azokat a gyerekeket segítsék, akik számára önmagában sem a család, sem az iskola nem tud megfelelő feltételeket kialakítani az iskolai sikerességhez és továbbtanuláshoz. Mivel a tanoda diákjainak is a jelenleg működő iskolarendszerben kell sikereket elérniük, ezért a tanoda pedagógiai programjának azokat a kompetenciákat (is) fejlesztenie kell, melyek a mai magyar iskolában való boldoguláshoz szükségesek. A tanoda nem vállalhat kisebb feladatot, mint azt, hogy diákjait az érettségiig eljuttassa. A továbbtanulás segítése érdekében a tanulási hátrányok kompenzálása kétféle, közvetlen és közvetett módon történhet. Közvetlenül segíthet a tanoda az iskolai teljesítmény javításában, a konkrét tananyag elsajátításhoz szükséges háttérismeretek, kompetenciák és készségek erősítésével, amihez különféle alternatív pedagógiai módszereket alkalmazhat. Közvetetten pedig a diák személyiségének minél teljesebb kibontakoztatásával, önismeretének fejlesztésével, pozitív önképének erősítésével járul hozzá a fenti célhoz. A tanoda tehát a tanulás helye, a lemaradások leküzdésének

színtere, egy továbbtanulásra motiváló közösség, olyan hely, ahol a mai iskoláétól merőben eltérő hatásrendszer éri a gyereket, egy intézmény, amelyet önként vállalt közösségként, családként él meg az ott tanuló gyerek” (Kerényi 2005).

Magyarországon a tanoda program elterjedését nagyban segítették és a működését támogatták az Európai Unió által finanszírozott pályázatok. A pályázók száma minden évben nő és napjainkra már a hazai támogatásúak vannak túlsúlyban, de például a Svájci Alap által támogatott tanodákkal is találkozunk országszerte. A programok növekedésével a tevékenységek és a célok is változásokon mentek keresztül. Hiszen a korábbi külföldi források mellett napjainkra egyre több állami és egyházi támogatás segítette a tanodák minél jobb és hatékonyabb működését. A többletforrások hosszútávú működést biztosítottak, viszont a kereteket és az irányt is jobban meghatározták, olykor beszűkítették ezáltal.

Ezt a fajta változást jól szemlélteti a Tanodaplatform által megfogalmazott definíció: „A tanoda program azzal a céllal jött létre, hogy segítse azokat a tanulókat, akik számára önmagában sem a család, sem az iskola nem tud megfelelő feltételeket biztosítani a sikeres iskolai előrehaladáshoz, a továbbtanuláshoz. Amelyik szülő megteheti, külön szolgáltatást vásárol gyermekének, de sok tanuló esetében erre nincs lehetőség, sikertelen az iskolában, a kudarcok lemorzsolódáshoz, alacsony iskolai végzettséghez vezetnek. E gyerekek legtöbbször szegény családból érkeznek, elsősorban nekik segíthetnek a tanodák. Mivel az iskolai követelményekhez történő alkalmazkodást a társadalmi-gazdasági háttér alapvetően meghatározza, ezért azok a gyerekek, akik hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű és/vagy roma családból érkeznek az iskolába, sok esetben nehezen alkalmazkodnak az iskola elvárásaihoz és sok esetben az iskola sem alkalmazkodik hozzájuk.” (Tanoda program sztenderd 2013, 10.) „A tanoda civil vagy egyházi szervezetek által működtetett, helyi sajátosságokra, a gyermekek, fiatalok önkéntes részvételére és egyéni szükségleteire építő innovatív szemléletű hátránykompenzáló kezdeményezés, amely egy autonóm módon használt közösségi szinten valósul meg. A tanoda olyan, a személyiségfejlődés egészét szem előtt tartó komplex szolgáltatást nyújt, amelyet a közoktatási rendszerben kevésbé sikeres, a társadalmi periferiára

szoruló gyermekek és fiatalok korlátozottan vagy egyáltalán nem érhetnek el.” (Fejes és mtsai 2016. 13.o.)

Meleg Attila, jelen tanulmány egyik szerzőjének személyes tapasztalatai alapján a tanoda szolgáltatás rendszeres igénybe vevői azon általános iskolai tanulmányaikat folytató gyermekek, fiatalok, akik legalább heti két alkalommal és összesen legalább négy óra időtartamban, jelen vannak a tanodában, illetve részt vesznek a tanoda által szervezett programokon. A tapasztalat azt mutatja, hogy mérhető javulás érhető el a tanodába járó gyerekeknél valamennyi területen. Pozitív eredményt hoztak a nyári szünetben tartott egyéni és kiscsoportos foglalkoztatások, korrepetálások a pótvizsgára szoruló gyermekek esetében. A tanodában résztvevő gyerekek helyet, ellátást, nevelést, oktatást, hitet és célt kapnak, hogy aztán ők is tovább adhassák mindezt a következő nemzedéknek. (Meleg 2023a, 2023b).

Eredmények

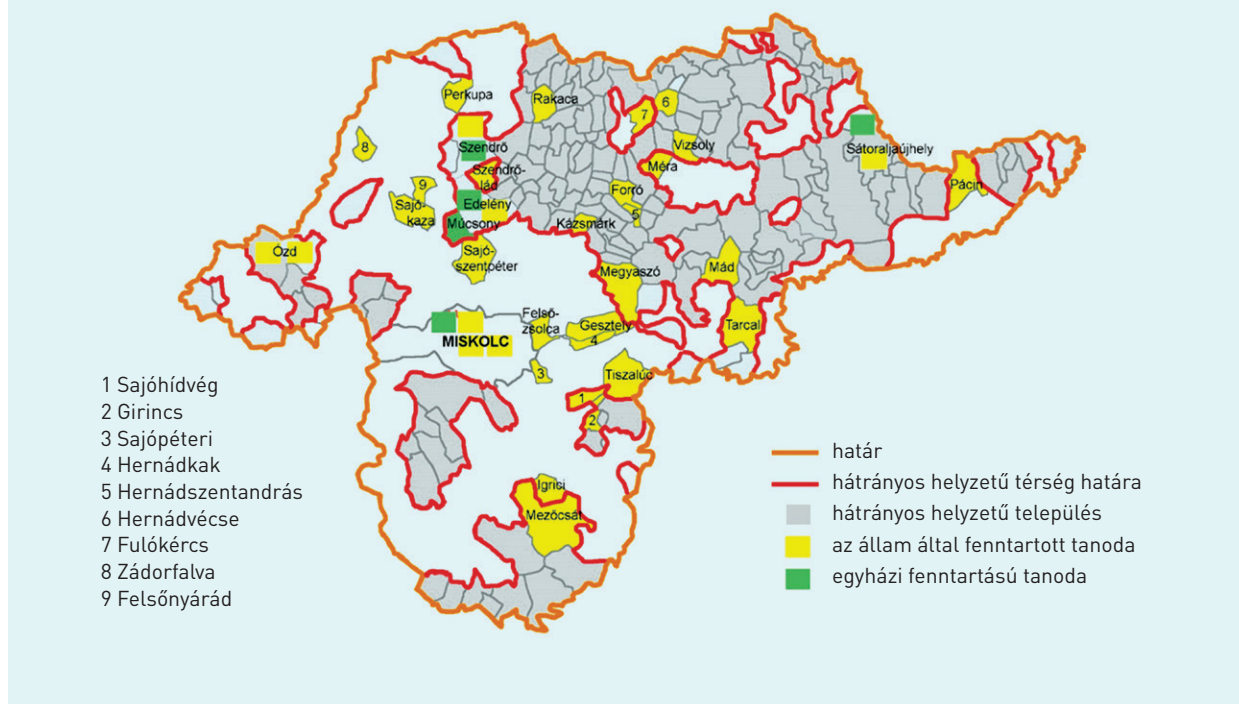
Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye hátrányos helyzetű térségeit az 1. és 2. ábra alapján, az adatokat térképre vetítve határoltuk le (3.ábra). Gyakran a szomszédos települések társadalmi, gazdasági sajátosságai, mutatói nagyon közel állnak egymáshoz, jelen településszintű lehatárolásnál a tartósan hátrányos helyzetű térségeket vettük figyelembe. Ezen térségek a vármegye északi-északkeleti részén, a déli és nyugati peremvidéken rajzolódnak ki. A legnagyobb kiterjedésű a Szendrő, Edelény térségétől, a „hagyományosan hátrányos helyzetű” Cserehát területét magába foglaló, a Hernád völgyének, a Szerencsi-dombságnak, a Tokaj-Eperjes hegységnek és a Bodrogköznek a vármegye területén levő, az ország-, illetve a vármegyehatárig húzódó területeinek nagyrészt foglalja magába. Összefüggő hátrányos helyzetű térség Miskolctól délre Kisgyőrtől a vármegye déli határa mentén Mezőcsátig, Tiszaújvárosig húzódó terület. Kisebb kiterjedésűek a Miskolctól északnyugatra levő Tardona, valamint Ózd térsége.

Ezen a térképen feltüntettük a 2022-ben a magyar állam, valamint az egyházak támogatásával működő tanodákat. 2022-ben a vármegyében a Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóság összesítésében nyilvántartott 40 tanoda túlnyomó része állami támo-

Vezérelv lehet a tanodai tevékenységben: „A nevelést a legfontosabb emberi tevékenységnek tekintjük, amely lehetővé teszi, hogy a közösség túlélje a múlandó egyént. S az, hogy nem kell minden nemzedéknek mindig mindent újrakezdenie, éppen a nevelésnek, mint átfogó társadalmi tevékenységnek köszönhető. Ezért a nevelésszociológia kulcsfogalma a társadalomba történő bevezetés, vagyis, legtágabban értelmezve, a nevelés.” (Kozma 2001, 2012, 11.o.). A tanodának a gyermekek tanulását, továbbtanulását, pályaválasztását elősegítő szolgáltatások nyújtásától a lemorzsolódást megelőző programokon át a gyermekek családjának bevonásával történő családi közösségi programok szervezéséig számos kötelező feladata van. A tanoda a kötelező feladatokon túl, önként vállalt feladatként a céljával összhangban lévő szolgáltatásokat is nyújthat (nyári táborok, szakmai műhelyek szervezése stb.).

gatással működött. Szembetűnő, hogy közülük 18 az általunk lehatárolt hátrányos helyzetű térségen kívül, de nagyjából ezek szomszédságában, oktatási intézménnyel működő, gyakran az iskolával nem rendelkező, térségbeli, apró- és kistelepülésekből származó, kis létszámú gyerekek oktatását is végző településeken működnek. A miskolci 3 állami és 1 egyházi fenntartású tanoda a város hátrányos helyzetű diákjainak biztosítja a felzárkózási lehetőséget. Szendrő és Edelény 1-1 állami, illetve egyházi, Szendrőlád, Sajószentpéter és Perkupa állami, valamint Múcsony egyházi fenntartású intézményei a „sűrű” tanoda hálózatú térségeket alkotják. Jelentős a „lefedtség” Ózdon, Sátoraljaújhelyen, Sajóhídvég-Girincs-Tiszalúc, Igrici-Mezőcsát, Megyaszó-Gesztely-Hernádkak, Hernádvécse-Fülökércs, valamint Vizsoly-Méra térségében. Jelentős kiterjedésű, összefüggő, 15 feletti, de akár 40 falut is magába foglaló „tanodahiányos” térségek az Edelény-Szendrő-Forró-Fülökércs-országhatár, a Vizsoly-Hernádvécse-országhatár-Sátoraljaújhely, a Pácín-Sátoraljaújhely-Forró-Megyaszó-Tarcal térsége, valamint a Miskolctól délre, valamint a vármegyehatár mentén Mezőcsátig húzódó 16 falut magába foglaló terület.

3. ábra: Állami és egyházi fenntartású tanodák térbeli megoszlása Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében 2022-ben
 Forrás: A BM Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóság Területi és Gazdaságfejlesztési Programok Főosztálya Stratégiai Elemző Osztálya adatai alapján, saját szerkesztés.

A Cserehát hátrányos helyzetű apró- és kistelepüléseiben a gyerekek rendszeres iskoláztatása is jelentős kihívás, így többszörösen fontossá válik a tanodai rendszer kiterjesztése ezen településekre, vagy a gyerekek oktatását biztosító „központi” településekre.

Több száz, vagy akár ezer-ezeröttszáz feletti lakosú falvak alkotják a Miskolctól délre (Kisgyőr, Sály, Kács, Tibolddaróc és térségük) és a déli vármegye

gyehatár mentén elhelyezkedő (Egerlövő, Borsodivánka, Négyes, Tiszavalk, Tiszababolna, Tiszadorogma, Ároktő) hátrányos helyzetű térségeket. A Cserehátnál előnyösebb földrajzi helyzetű, de szerény munkalehetőségekkel, kis jövedelemmel, jelentős szegény társadalmi réteggel rendelkező falvak túlnyomó része helyben biztosíthatná a tanoda működéséhez szükséges helyszínt, infrastruktúrát, résztvevőket.

Összegzés

Vármegyei szinten és országos viszonylatban is fontos lenne a hátrányos helyzetű térségek társadalmi, gazdasági és térszerkezeti integrációjának elősegítése. E folyamatban szerepet játszó tényezők egész sorára hívják fel a figyelmet társadalomtudósok, közgazdászok kutatásai, eredményei. Milyen társadalmi, gazdasági szerephez juthat a hátrányos térségben élő mai fiatal, a jövő aktív népessége, a jövő családfenntartója és társadalmi szereplője? Fontos lenne felvázolni az egyének szerepét az erőteljesen szétaprózódott településállományú térségben, a társadalmi hálózatosodás folyamatában.

Elősegíthetné ezt a folyamatot, vagyis a hátrányos

helyzetű térségek felzárkóztatását, ha a munkaerő-szükségletekről minél részletesebb adatokkal, tudással rendelkeznénk: tudnánk azt, hogy mekkora a munkaerőigény a hátrányos helyzetű térségben, a településen gazdaságosan végezhető tevékenységek esetén (Beluszky 2019). Továbbá fontos lenne annak a vizsgálata is, hogy mely gazdasági tevékenységek elvégzéséhez kellene szakképzés megszerzésének lehetőségét biztosítani (pl: extenzív mezőgazdasági termelés, extenzív állattenyésztés, biogazdálkodás, erdőgazdálkodás, turizmus). (Lipták 2021; Tóth és Varga 2022).

A tanodahálózat rendszere jelentős pozitív nevelési-oktatási hatást fejt ki a gyerek, a család viszony-

latában, az egyes településeken, illetve részben a települések szűkebb térségében. Felzárkózási, integrálódási lehetőséget biztosít a résztvevőknek, családjaiknak és közösségeiknek. Vármegyei viszonylatban, a jelen tanulmányban megjelölt

hátrányos helyzetű térségekben lenne a legfontosabb az integrálódást, a felzárkózást elősegítő társadalmi, gazdasági lehetőségek biztosítása, többek között tanodák létesítése és működtetése.

Felhasznált irodalom

- Aradi Mária (1995): Munkanélküliség Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1990-1993. Társadalmi Szemle, 2., 27-37.
- Barta Györgyi (2002): A magyar ipar területi folyamatai 1945-2000. Dialog Campus, Budapest-Pécs, 272.
- Barta Györgyi, Beluszky Pál, Berényi István (1978): A hátrányos helyzetű területek vizsgálata Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Földrajzi Értesítő (XXIV) 3., 299-390.
- Beluszky Pál (1977): Cserehát – hátrányos helyzetű táj Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Borsodi Szemle, (22), 1., 55-71.
- Beluszky Pál (2019): Borsod-Abaúj-Zemplén megye „fogyó félholdja”. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, XVI. évf. (2), 5-21.
- Boros Lajos, Gyuris Ferenc, Péntes János (2021): Az egy főre jutó, személyijövedelemadó-alapot képező jövedelem változása. (térkép) In: Kocsis Károly (főszerk.): Magyarország Nemzeti Atlasza. Társadalom. CsFK Földrajtudományi Intézet, Budapest, 100.
- Boros Lajos, Pál Viktor (2021): Rendszeres szociális segélyben részesülők. (térkép) In: Kocsis Károly (főszerk.): Magyarország Nemzeti Atlasza. Társadalom. CsFK Földrajtudományi Intézet, Budapest, 156.
- Bujdosó Zoltán (2014): Észak-Magyarország XXI. századi városodásának társadalmi-gazdasági aspektusai. Journal of Central European Green Innovation 2 (3), 31-47. DOI: 10.22004/ag.econ.188134
- Faluvégi Albert (2020): A magyar kistérségek fejlettségi különbségei. Területi Statisztika. 1., 118-148. DOI:10.15196/TS600109
- Fejes J. Balázs, Lencse Máté, Szűcs Norbert (szerk.) (2016): Mire jó a tanoda? A Tanoda Platform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek. Motiváció Egyesület, Szeged., 269.
- Fertő Imre, Varga Ágnes (2015): Az Európai Unió támogatások hatása a kistérségek helyzetére. Tér és Társadalom. 29.(1), 116-131. DOI:10.17649/TET.29.1.2667.
- Finta István (2015): Az integrált terület- és vidékfejlesztés eszközei és korlátai Magyarországon. Tér és Társadalom, (29) 1., 132-148. DOI:10.17649/TET.29.1.2673.
- Forray R. Katalin, Pálmáné Orsós Anna (2010): Hátrányos helyzetű vagy kulturális kisebbség – cigány programok, Educatio, 1., 75-87.
- G. Fekete Éva (2006): Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott kistérségek felzárkózásának lehetőségei az Észak-Magyarországi régióban. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek. (3) 1., 54-69.
- Genov, Nikolai (1999): Unemployment Risks And Reactions. Paris and Sofia: UNESCO-MOST and Friedrich-Ebert-Foundation.
- Gergely Sándor (2015/2024): A vidéki foglalkoztatás és a helyi jövedelemszerzés lehetőségei. Agrárium 7. <https://agrarium.hu/cikkek/355-hatranynos-helyzetu-telepulesek> (Letöltve: 2024. 01. 22.)
- Hardi Tamás (2015): Határok és határtérségek kutatása Magyarországon a rendszerváltástól napjainkig. In: Pap N. (szerk.): Geopolitikai gondolkodás a magyar földrajzban (1989-2014). IDRResearch Kft.-Publikon Kiadó. Pécs, 25-44.
- Kerényi György (szerk.) (2005): Tanodakönyv. A Nemzeti Fejlesztési Terv Human erőforrás-fejlesztési Operatív Program 2.1.1. központi program. A komponens (Hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének biztosítása az oktatásban) könyvsorozatának első kiadványa, amely a sulíNova Kht. Országos Oktatási Integrációs Hálózatának szakmai irányításával készült. Budapest, 269.
- Lipták Katalin (2010): Leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségek munkaerőpiaci helyzete az Észak-Magyarország régióban. In: Székely T. (szerk.): RODOSZ konferenciakötet. Kolozsvár, 253-271.
- Lipták Katalin (2021): Munkaerőpiac, foglalkoztatás. In: Kocziszky Gy. (szerk.): Észak-Magyarország. HVG-ORAC, Budapest, 275-289.
- Kocziszky György (2001): Gondolatok Borsod-Abaúj-Zemplén megye gazdasági helyzetéről. In: Kocziszky Gy., Lórántné Orosz E. (szerk.): Borsod-Abaúj-Zemplén megye kistérségeink jelene és jövője az ezredfordulón. Miskolc, 5-10.

- Kocziszky György (szerk.) (2021): Észak-Magyarország. HVG-ORAC, Budapest, 830.
- Kozma Tamás (2001): Bevezetés a nevelésszociológiába. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 490.
- Kozma Tamás (2012): Oktatáspolitikai, Debrecen-Pécs, 165.
- Marsh, Herb W., Kleitman, Sabina (2002): Extracurricular School Activities: The Good, the Bad, and the Nonlinear. *Harvard Educational Review*, 72, 464-515, <http://dx.doi.org/10.17763/haer.72.4.051388703v7v7736>
- Meleg Attila (2023a): Menedék Biztos Kezdet Gyerekház Bódvaszilason. In: Takács I. (szerk.) *Pszichopedagógia*. Flaccus Kiadó, Budapest, 545-561.
- Meleg Attila (2023b): Tanoda programok hatékonysága B.-A.-Z. vármegyében. In: K. Nagy E. (szerk.) *Hatékonyság és koherencia a pedagógiában, gyógypedagógiában és tanárképzésben*. Tanulmánykötet a XIV. Országos Tanítási Konferenciáról, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 451-456.
- Schneider, Barbara L., Guan Kung Saw (2018): *Handbook of the sociology of education in the 21st century*. Springer International Publishing Ag. 614.
- Sikos T. Tamás (2019): Kományasszony, hol az üzlet? – Az Abaúji térség élelmiszer üzlet-hálózatának elemzése. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek XVI. évf. 2., 31-38.*
- Tanoda program sztenderd 2013, 10 www.Tanoda-program-sztenderd (Letöltve 2024. 01.15)
- Tóth Géza, Varga Krisztina (2022): A társadalmi innováció és a versenyképesség közti kapcsolat vizsgálata az Abaúji térségben. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek 19 : 1., 4-19.*
- Varga Aranka (2015a): Lemorzsolódás vagy inklúzió. In: Fehérvári Anikó és Tomasz Gábor (szerk.): *Kudarok és megoldások. Iskolai hátrányok, lemorzsolódás, problémakezelés*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 73-88.
- Varga Aranka (2015b): *Az inklúzió szemlélete és gyakorlata*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék Wlislócki Henrik Szakkollégium Pécs, 302.
- A „Hátrányos helyzetű települések Magyarországon” térkép forrása:
<https://agrarium7.hu/cikkek/355-hatranyos-helyzetu-telepulesek> (Letöltve 2024.01.15)
- Gergely Sándor: Hátrányos helyzetű települések
„Egy főre jutó települési teljes jövedelem 2016” térkép forrása:
<https://www.penzcentrum.hu/otthon/20180111/te-is-ezen-a-helyen-laksz-ne-csodalkozz-ha-nem-elsz-jobban-mint-par-eve-1062913> (Letöltés 2024.01.15)

Porga Boróka Anna

„Hát nincs minta előttem!”

A szülői minták szerepe a gyermekvédelmi ellátottak életében

Betekintő

A vizsgálat arra keresi a választ, hogy a szülői minták hiánya vagy azoknak deviáns képe milyen hatással van a felnőttek életére. A kutatás alapja Mead szerepjáték elmélete, miszerint a gyermek az utánpótlás alapján tanul, ideális esetben azt, hogy anyukához hasonlóan mos, főz, takarít és gondoskodik. A gyermekvédelmi szakellátásban élők közül ezt, csak az igazán szerencsések élhették meg, viszont gyakran nem ezeket, hanem a bántalmazást tanulják el és a szülői szeretet semmilyen formáját nem tapasztalják. Gyermekvédelmi szakellátásban felnőtt hét nővel és három férfival készült élettörténeti interjúk, akik nevelőszülőknél vagy nevelőotthonban nevelkedtek, emellett két esetet leszámítva mindenki volt már házas és gyermekeik is vannak. A kutatás az élettörténeti interjúk alapján hasonlítja össze a gyerekkorban megjelenő és mintaként szolgáló felnőtteket az alanyokkal. Sok hasonlóság van a mintaként szolgáló felnőttek és a megkérdezettek házassági és gyereknevelési szokásai között. Azonban több esetben előfordult az is, hogy újra megélték a gyerekkorban megjelent bántalmazást vagy ők is aktív cselekvőkké váltak. Azok a megkérdezettek, akik ebből a deviáns légkörből ki tudtak lépni az önfejlesztést, önismereti munkát és a terápiák jelentőségét hangsúlyozták.

Bevezetés

Jelen tanulmány olyan sorsokat vizsgál meg közelebbről, mint Twist Olivéré vagy éppen Jane Eyre-é. Gyerekkoruk egyáltalán nem mondható ideálisnak, de vajon felnőtt életük hogyan alakulhat?

A későbbiekben jobban körvonalazódhat, hogy milyen hányattatott életet élhetnek meg már egész kis korban is az emberek. Olyan gyermekvédelmi gondoskodásban élőkkel készült interjúk alapján végeztük a kutatást, akik gyerekként nevelőszülőknél vagy nevelőotthonban éltek hosszabb vagy rövidebb ideig.

A tanulmány célja, hogy hangsúlyozza a gyerekkorban tanult minták jelentőségét és ezeknek

hatását a felnőtt életre a deviánsnak vagy hiányosnak mondható eseteken keresztül. Kiderül, hogyan is lehet ezekkel a hátrányokkal együtt élni és megküzdeni. Sok példa van arra, akik feloldották a gyerekkori feszültségeket, hogy egészséges és kiegyensúlyozott felnőttek lehessenek, de olyanok is akadnak, akik ezeket figyelmen kívül hagyva élik mindennapjaikat.

Kiemelt szempontok a vizsgálatban a párválasztás és a családalapítás. Az emberi életutakban ezek jelennek meg a legmarkánsabban választutakként. Ezen helyzetekben vizsgáljuk a szülői mintákat az egyén életében.

Szakirodalmi áttekintés

Családi mintázatok

Ahogy George Herbert Mead és a szimbolikus interakcionista elmélet követői gondolták, az ember társadalmi cselekvése a saját közegének utánpótlása

alapján jön létre, aminek legfőbb színtere a család. „A gyermek eljátssza, hogy anya, hogy tanító, hogy rendőr; vagyis különböző szerepeket játszik.”

¹A kutatás a Pázmány Péter Katolikus Egyetem közreműködésével készült.

(Mead 1973 191). Ezt nevezi Mead szerepjátszóknak. A gyermek látja, hogy az anyukája hogyan mos, főz, takarít, gondoskodik róla vagy testvéréről. Utánozza, ő is eljátssza, és közben tudatalattijában eltárolja. Így, amikor ezekre az információkra tényleg szüksége lesz és neki kell mosni, főzni, takarítani vagy gondoskodni egy gyermekről, pontosan tudni fogja, hogy hogyan is kell viselkednie. Egy struktúra alakul ki benne, ami alapján a társadalomba tud integrálódni. (Mead 1973).

Ez az ideális helyzet. Akadnak azonban olyan esetek, amikor az anyuka nem mos, főz és takarít, nem gondoskodik a gyermekről vagy egyszerűen nincs ott. Akkor a gyermek mégis honnan tanulhatja meg ezeket a „fogásokat”? Jelen tanulmány olyan eseteket vizsgál meg közletről, ahol az alanyok gyerekként nem kaphatták meg azokat a – hagyományos családok gyermekei számára – alapnak tekinthető mintákat, amikkel könnyen boldogulhatnak a társadalomban.

A családrendszerek változatossága sok kutatásra ad lehetőséget a családpszichológián belül. Ideális esetben a gyerekek az édesanyja a legfontosabb személy a korai években. Így az anya-gyermek kapcsolat nagyon intim és közeli viszonyt jelent és kapcsolatuk milyensége később is hatással van a gyerekekre. A korai szocializáció szűk körben zajlik, kizárólag a családban. Vannak esetek, amikor ez a szakasz elönytelennek bizonyul. Gyakran megesik a családon belüli erőszak, megrontás (Giddens 1995).

Jelen elemzés két fő szempont alapján zajlik: párválasztás és családalapítás. A párválasztást több dimenzió is befolyásolja például kor, társadalmi közeg vagy akár a vallás. Max Haller szerint a családoknak a státusza nagyban meghatározza a fiatalok házassági szokásait. Ezen belül is érdekes, hogy a családban milyen szerepet kapott az édesanyja és az édesapja. Milyennek látja az ő házasságukat? Mennyire tisztázott a háztartásban a kapcsolati összetartozás? Az apa családfeje szerepe hogyan jelenik meg és a feleség státusza mennyire függ a férjétől (Haller 1981)?

Fontos tényező a destruktív házasságok dimenziója is. Tóth Olga Erőszak a családban című

tanulmányában (1999) a családon belüli erőszakot vizsgálja. Egy survey vizsgálattal mérte fel a felnőtt női népesség ezzel kapcsolatos nézeteit 1999-ben. Tóth kérdőíves vizsgálatából kiderül, hogy társadalmunkban gyakran megesik a gyerekverés, minden iskolázottsági csoportban, foglalkozásnál, lakóhelytípustól és vallástól függetlenül előfordul (Tóth 1999).

A családalapítás elemzéséhez szükséges a család funkcióiról beszélni. A családban megkapott minták és attitűdök adják meg az alapot a személyiség kialakulásához. Bognárné Kocsis Judit az alábbi tényezőket sorolja fel az eredményes szocializáció eléréséhez: testi közelség, fenntartás nélküli szeretet, optimális testi ellátottság érzése, biztonságérzet, családi és belső nyugalom és a szilárd értékrend közvetítése, vagyis a mintaadás (Bognárné 2016).

A gyermekvédelmi szakellátásban élők esetében felmerül a kérdés, hogy a kötődés ki tud-e alakulni nem vérszerinti anya és gyermeke között. Harry Harlow majomkísérlete ezt vizsgálja. Majmokat elszigeteltek anyjuktól és társaiktól. A táplálékot egy „drótanyán” vagy egy „szőryanán” elhelyezett cumisüvegből kapták, a különbség mindössze az anyaguk volt. A kicsik akkor is a szőryanán csimpaszkodtak, amikor a cumisüveg a drótanyán volt. Így látszik az, hogy nem az a lényeg, hogy honnan jön a táplálék, hanem a testi közelség és puhaság, amit a szőryanától kaptak meg a majmok. Hermann Imre ezt a jelenséget „megkapaszkodási ösztönnek” nevezte (Oláh 2006 345). Nem az a lényeges, hogy ki mit biztosít, hanem ösztönösen ahhoz ragaszkodunk, akitől megkaphatjuk a kényelmet és intimitást.

Évtizedek óta vita folyik akörül, hogy a genetika vagy a környezet hatása erősebb a gyermek szocializációjában. Sok nézőpont létezik. Az egyik a Lorenz-Lehrman vita. Eszerint kétféle viselkedést különböztethetünk meg, az ösztönös és a tanultat. Az ösztönös a gének által meghatározott viselkedést jelenti, ami nem változtatható meg. A tanult pedig a nevelésen és a saját tapasztaláson múlik, így ez folyamatosan és fokozatosan alakul és finomodik (Szokolszky 2002).

Módszer

A tanulmány az interjúalanyok saját beszámolóí alapján vizsgálja életüknek körülményeit, sokszor tragikus gyerekkorukat. A szülői minták meglelte ideális esetben az egész életet behálózza. Jelen van a párválasztásnál és a családalapításnál is. Milyen feleség/férj és szülő válhat belőlük a hagyományos minták hiánya mellett? Az interjúk 2022 októberében zajlottak Veszprémben és vonzaskörzetében. Kutatási kérdéseink voltak:

- a) A hiányos szülői mintákat hogyan pótolják a gyermekvédelmi szakellátásban élők?
- b) Az élet fontos megpróbáltatásainál milyen hatással van a gyermekvédelmi szakellátásban élők-re a származásuk?
- c) A gyermekvédelmi szakellátás tud azonos feltételeket biztosítani, amiket egy hagyományos családból származó megkap?

A kutatásban olyan felnőttekkel készült interjú, akik gyermekvédelmi szakellátásban — gyermekotthonban vagy nevelőszülőknél — éltek és nőttek fel. Az alanyok között vannak olyanok, akik az interjú készítésekor is gyermekvédelmi szakellátásban voltak, mivel tanulnak, vagy utógondozói ellátásban részesültek. A minta korcsoport szempontjából változatos, vegyesen vannak nevelőcsaládokban és gyermekotthonban élő alanyok az alábbi táblázatban. A nevek anonimizáltak, így álnevek vannak feltüntetve az alanyok személyiségi jogainak védelme érdekében.

- Anikó, 38 éves, házas, édesanya, szociális munkás, nevelőszülőknél felnőtt

- Dóra, 38 éves, elvált, édesanya, szakács, nevelőotthonban felnőtt
- Erzsébet, 72 éves, elvált, édesanya, nyugdíjas, nevelőotthonban felnőtt
- István, 35 éves, nőtlen, katolikus pap, nevelőszülőknél felnőtt
- Kamilla, 49 éves, elvált, édesanya, vendéglátóipari dolgozó, nevelőotthonban felnőtt
- Karina, 20 éves, házas, édesanya, munkanélküli, nevelőszülőknél felnőtt
- Kevin, 20 éves, házas, édesapa, munkanélküli, nevelőszülőknél felnőtt
- Mária, 63 éves, elvált, édesanya és nagymama, nyugdíjas, nevelőotthonban felnőtt
- Veronika, 43 éves, többszörösen elvált, házas, édesanya, szociális munkás, nevelőotthonban és nevelőszülőknél felnőtt

A nemek megoszlása szerint 7:3 arányban túlsúlyban vannak a nők. Két esetet leszámítva mindenki volt már életében házas vagy jelenleg is az, és gyermekei is vannak. A mintából kitűnik, hogy az alanyok fele elvált.

A vizsgálat életinterjú segítségével szemlélteti az interjúalanyok életvilágát. Mik foglalkoztatják, milyen ember, hogyan gondolkodik bizonyos kérdésekről. Nem általános véleményeket írnak le, hanem egyedi, saját látásmódjukkal mesélik el történeteiket. Megosztották tapasztalataikat a gyermekvédelmi gondoskodásról azáltal, hogy beszéltek gyerekkorukról és családi életükről. (Kvale 2005) Az interjúk 2022 októberében zajlottak Veszprémben és vonzaskörzetében.

Hipotézis ismertetése

Az alábbiakban olvashatóak a fent már említett kutatási kérdésekhez tartozó hipotézisek. A korábban már hivatkozott párválasztás és családalapítás dimenziók később, az Elemzés című fejezetben jelennek meg.

A hiányos szülői mintákat hogyan pótolják a gyermekvédelmi szakellátásban élők?

A tanulmány egyik hipotézise, hogy a szülői házból való korai kikerülés azt fogja eredményezni, hogy a szülőkről kialakult kép csorbul. Hatalmas hátrányokkal indul az, aki nem tud senkire sem, akár egy kicsit is felnézni.

Kik lehetnek azok az emberek, akikkel pótolják a szülőképet? Három eset feltételezhető: testvér, nevelő vagy nevelőszülő és a pedagógus. Ezek lehetnek a leggyakoribb szerepek, amik kiegészítik vagy helyettesítik az anya és apa képét. Az alanyok között mindegyikre van példa.

Az élet fontos megpróbáltatásainál milyen hatással van a gyermekvédelmi szakellátásban élők-re a származásuk?

Feltételezhető, hogy hátrányos helyzetben érzik magukat a gyermekvédelmi szakellátásban élők a társadalomban. Kiközösítik őket, sokkal nehezebb nekik bizonyos dolgokat megtenni, mint

a hagyományos családból származó társaiknak.
A gyermekvédelmi szakellátás tud azonos feltételeket biztosítani, mint amiket egy hagyományos családból származó megkap?
A vizsgálat hipotézise volt az is, hogy bizonyos feltételeket tud biztosítani a gyermekvédelmi

Eredmények

Készségek hiánya

Feltételezhető, hogy vannak bizonyos készségek, amiket az ember a családjában sajátít el.

A megkérdezettek különbözőképpen vélekedtek arról, hogy hogyan tudták pótolni ezeket a hiányosságokat. Az alábbi idézetben az egyik interjúalany a nevelőanyjáról beszél: „Sokszor kérek tőle bármiben tanácsot, gyereknevelésben, vagy főzésben, ő tanított meg főzni. Úgyhogy én nagyon komolyan megtanultam főzni. Úgyhogy én bármit meg tudok csinálni, semmi nem akadály.” (Anikó, 38 éves, házas, édesanya, szociális munkás, nevelőszülőknél felnőtt) Itt a nevelőanyára, valóban anyaként tekint az alany.

Egy másik megkérdezett, aki a nevelőotthonban nőtt fel, szakács lett. Így a hipotézist megcáfolja az a tény, hogy a megtanulható képességeket az ember pótolni tudja kellő munkával és időbefektetéssel. „És én nagyon sok mindenben úgy voltam, hogy na, igenis segíték, odaálltam. Ugye a szakács keze alá dolgoztunk, de ugye nem mindenkinek engedték, de nekem megengedték. És akkor engem mindig érdekelt minden. És akkor egyszer felajánlották, hogy miért nem állok be diétás szakácsnak.” (Dóra, 38 éves, elvált, édesanya, szakács, nevelőotthonban felnőtt).

A szakirodalomban a szülői kép pótlására három eset feltételezhető. Az első példában az egyik testvér lépett a szülők helyére. „Igazából én a testvérem életében egy ilyen pótanya szerepet töltöttem be, mindig nekem kellett vigyázni a testvéreimre. Sokszor én gondoskodtam az ételmiszerről, hogy legyen. Azt pedig úgy kell elképzelni, hogy sokszor kéregettünk, és leginkább ugye én kéregettem, járókelőktől, ilyesmi, hogy adjanak vagy kaját, vagy pénzt, hogy tudjunk venni.” (Anikó, 38 éves, házas, édesanya, szociális munkás, nevelőszülőknél felnőtt) Ez a példa jól bemutatja, hogy a testvérek közötti összetartás mennyire megkönnyíti a nehéz helyzeteket. Ez igazolja a korábbi megállapítást, miszerint a testvérek átsegítik egymást a nehéz

szakellátás. Itt lehet szó a ruháztatásról, étkeztetésről, anyagi támogatásról. Emellett, mint egy iskola, a szocializációs közeget is tudja támogatni. Családban vagy gyerekek között vannak az itt élők, akik hasonló szép élményeket tudnak biztosítani, mint egy hagyományos család.

helyzeteken. Ebből is látszik, hogy törekedni kell a testvérpárok közös elhelyezésére.

A feltételezés szerint az édesanya és édesapa hiányát a nevelőszülő is tudja pótolni. Az egyik férfi interjúalany szerencsésen ilyen nevelőszülőhöz került és így számol be róla: „De én szerintem, hát nem tudom, ez hülyén hangzik, de inkább olyan szeretnék lenni, mint amilyen nevelőanyukám. Csak mondjuk férfiben, mert hogy ő az, akinek a legtöbb alapelvét én átvettem és folytatom.” (Gábor, 19 éves, középiskolás, mozgássérült, nőtlen, nevelőotthonban és nevelőszülőknél felnőtt.) Szintén fontos példakép lehet a pedagógus személye. Az egyik nevelőotthonban felnőtt megkérdezett interjúalany nem került soha nevelőszülőkhöz és viszonylag hamar kikerült a szülői házból. Lényegében idejekorán kellett felnőnie, így nála nagyon érdekes volt, hogy ki vagy kik lehetnek példaképek számára. „Olyan két-három ember van úgy összegyűrva. Illetve bent van a nevelőotthonban a legnagyobb részben, akkor bent van az itteni csoportnevelőm, az ottani csoportnevelőm, a magyartanárom, a pszichológia tanárom, tehát úgy innen is, onnan is összeszedtem a dolgokat, és amik hozzám közel álltak, gondolom, azok be is épültek.” (Mária, 63 éves, elvált, édesanya és nagymama, nyugdíjas, nevelőotthonban felnőtt.)

Párválasztás

Miért kötünk házasságot?

A gyermekvédelmi szakellátásban élők esetében ez kiemelt jelentőségű szempont. Az érintettek gyerekkorában a szülőkről kialakult kép vagy hiányos, vagy sérült. Ebből fakadóan az anya és apakép befolyásolja a házasságról kialakított elképzeléseiket (Bukodi 2002). Az egyik megkérdezett ezt válaszolta arra a kérdésre, hogy hogyan emlékszik vissza a szülei kapcsolatára:

„Elég vegyes volt, mert anyu nagyon sokat ivott az utóbbi időben, amire én emlékszem. Sokat csavargott, diszkózott, és ugye apu őt nem mindig

kísérte. És voltak ebből nagyon sok viták, meg hát ugye a legrosszabb, amikor az apa veri az anyát.” (Dóra, 38 éves, elvált, édesanya, szakács, nevelőotthonban felnőtt)

Ebből is látható, hogy a férfi-női viszonyok sérültek. Később az interjúalany ugyanúgy bántalmazó házasságban élt, amiről így számolt be:

„Akkor tudtam kijelenteni, hogy elváltunk, és hogy elköltözött, holott nem költözött el, csak kijelentettem, hogy hál’ Istennek sikerült. Aztán kidobtam rendőrök segítségével, meg távoltartással. Mert ugye kétszer volt bántalmazás, egy év alatt kétszer, és akkor már elment...” (Dóra, 38 éves, elvált, édesanya, szakács, nevelőotthonban felnőtt.) Látszott, hogy nehéz erről beszélnie. Lényegesen halkabban beszélt és többször elgondolkodott, miközben mesélte házasságának történetét.

Az egyik interjúalany ezt meséli szülei kapcsolatáról: „Egyébként én úgy tudom, ahogy ők ezt mesélték még, hogy ez egy nagy szerelemnek induló kapcsolat volt, viszont mind a két részről tiltották a szülők, merthogy minden szülő jobbat várt volna, de hát ők meg egymást szerették. Úgyhogy viharosnak indult, de igazából nagy szerelem volt. És pont azért, mert szerintem ilyen hirtelen jött a nagy szerelem, pont ezért is voltak ezek a viták. Nagyon hamar összeköltöztek, nagyon hamar jöttek a gyerekek.” (Anikó, 38 éves, házas, édesanya, szociális munkás, nevelőszülőknél felnőtt.) Ez a hirtelen jött nagy szerelem sok nehézséget okozott. A szülők a gyermekek gondozásáról már nem tudtak megfelelően gondoskodni. Nagyon érdekes, hogy az interjúalany és férje az első gyerekük születése után sok évvel házasodtak össze és tudatosan vagy tudattalanul, de ő lassabban kötelezte el magát jelenlegi párja mellett.

Egy másik megkérdezettnek nincs sok emléke a szüleiéről, nekik nehezebben indult a szerelem. „Én 1973-ban születtem, és nem egy szokványos házasságban, hanem anyukám dolgozott, és akkor apukámék itt voltak Magyarországon (édesapja olasz származású), a várpalotai bányában, akkor még ez működött, és hát ilyen „lettem-gyerek” vagyok, én így nevezem ezt a dolgot. Apukámnak nyilván volt két családja. Van két féltestvérem kint, jóval idősebbek, 70 körüliek, és anyukám próbált nevelni.” (Kamilla, 49 éves, elvált, édesanya, vendéglátóipari dolgozó, nevelőotthonban felnőtt.) Nem láthatott igazi, közeli családot, ahol anya és apa szeretik egymást és egységként működnek.

Később a házasságában sem tudott ilyet kialakítani. „Hát nem igazán szerelemre épülő kapcsolat. Vagy nem mondanám azt, hogy arra épült. Nyilván szerettük egymást, tiszteltük és becsültük egymást, és a bizalom az 100 százalékosan megvolt, hiszen ő a 18 év alatt nagyrészt külföldön élt, és mi nem mindig követtük.” (Kamilla, 49 éves, elvált, édesanya, vendéglátóipari dolgozó, nevelőotthonban felnőtt.) Szoros összefüggés tapasztalható a szülők kapcsolata és az interjúalanyok későbbi házasságai között. Más képet nem láttak a férfi-női kapcsolatokról és felnőtt életükben tudattalanul követték mintájukat.

A megkérdezettek között van egy házaspár, akik mindössze húsz évesek. Nagyon érdekes volt, mennyivel másképp látja két ember ugyanazt az eseményt. Mindketten szakiskolában végeztek, tizennyolc évesen már dolgoztak és korán össze is házasodtak. A feleség ezt meséli kapcsolatukról: „Mivel mi nagyon fiatalok vagyunk, mert tényleg brutál fiatalok vagyunk ahhoz képest, hogy itt van két gyermek. Ez az a hullámvölgy. Főleg, hogy most már, ahogy vesszük az utolsó heteket, meg hónapokat rúgom, tehát én nem viselkedhetek úgy, mint egy gyerek. Nehezebben bírom már. Nyüglődök, sírok, hisztizek, olyan vagyok, mint a saját lányunk. Mert hisztiből nincs hiány. De most felváltva hisztizünk.” (Karina, 20 éves, házas, édesanya, munkanélküli, nevelőszülőknél felnőtt.)

Az interjú óta már megszületett kislányuk, és két egészséges kisgyerekről gondoskodnak. A férj, aki kissé szűkszavú volt, ezt mondta a házaseletről: „Egy kicsit furcsa.” (Kevin, 20 éves, házas, édesapa, munkanélküli, nevelőszülőknél felnőtt.)

Kivel kötünk házasságot?

Az interjúkban megkérdezettek minden esetben olyannal kötöttek házasságot, aki azonos társadalmi közegekből érkezett. Ez a már említett házaspárnál tűnik ki leginkább, hiszen mindketten gyermekvédelmi szakellátásban voltak és egy lakásotthonban ismerték meg egymást.

A feleség így meséli el megismerkedésük történetét: „Hát, betöltöttem a 18-at, én elkerültem Zirc-re az otthonba, és ő is ott volt. Szívtuk egymás vérért, aztán jött magától.” (Karina, 20 éves, házas, édesanya, munkanélküli, nevelőszülőknél felnőtt.) Férje ismét tömörebben válaszolt a kérdésemre: „Hát az veszélyes volt.” (Kevin, 20 éves, házas, édesapa, munkanélküli, nevelőszülőknél felnőtt.)

Sok oka lehet annak, hogy házasságot kötünk, hiszen rengeteg tényező játszik közre egyszerre. Az egyik interjúalanyom még lázadókorszakát élte, amikor férjhez ment, majd elvált és ismét férjhez ment. Így számol be róla: *„Kirúgtak a középiskolából, elmentem dolgozni. Az úgy nem volt egy jó emlék, hogy hova csöppentem így a gyerekek közül, és megismertem egy srácot, és elkezdtünk együtt járni. És hát azért egy nagy szó volt, hogy ő már bejárt hozzánk ugye udvarolni.”* (Veronika, 43 éves, többszörösen elvált, házas, édesanya, szociális munkás, nevelőotthonban és nevelőszülőknél felnőtt.) Utólag azt mesélte, hogy az esküvő előtt érezte, hogy nem biztos, hogy jó döntés a házasságkötés. A válás oka végül az lett, hogy férje többször bántalmazta. A következő házasságáról így mesél: *„Hát úgy, hogy megkérte a kezem, nem emlékszem, tehát hogy így... Hát ugye a nevelőszülők, igen. Tehát igen, ez volt a hazamenős, hogy mentünk együtt, és akkor megismerték a Gyulát, és hát nekik ez így nem fért bele, hogy valakivel, csak így együtt, vad házasságban fogok élni. Gusztustalan történet ez. És hogy azért úgy kitagadtak, amiért összeházasodunk, és így. Tehát, hogy jól van, akkor mégis együtt vagyunk. Tehát, hogy nem nagyon görcsöltünk rá, hogy mi lesz így 35 év múlva velünk, hogy együtt maradunk vagy sem. Ha nincsenek a nevelőszüleim kizárt, hogy összeházasodunk.”* (Veronika, 43 éves, többszörösen elvált, házas, édesanya, szociális munkás, nevelőotthonban és nevelőszülőknél felnőtt.) Itt elég szembetűnő, hogy a nevelőszülők elleni lázadásból ment hozzá a férjéhez, ami nem tartott sokáig. Felnőtt és családot szeretett volna alapítani, amit akkori párjával nem tudott. Így elváltak és ma már férje és gyermekei vannak. Ahogy az előző interjúalany nál is motivációt jelentett számára, hogy tartozzon valakihez, a következő megkérdezett is hasonló okok miatt mondott igent a lánykérésre. *„Hát gyorsan is, tehát három hónap ismeretség után ő megkért engem feleségül, én meg úgy gondoltam, hogy végre van valaki, aki igazán az én családom. De nem volt jó választás.”* (Erzsébet, 72 éves, elvált, édesanya, nyugdíjas, nevelőotthonban felnőtt.) A gyermekvédelmi szakellátásban felnőttéknél gyakori „tünet”, hogy nem érzik, hogy tartoznának valakihez. Ideális esetben az emberek tartoznak legalább egy családhoz, míg az alanyok többsége ezt nem tapasztalhatta meg igazán. Így teljesen jogos az a vágyuk, hogy valaki-

hez köthessék életüket, ám ez sokszor elhamarkodott döntéseket eredményez, ahogy az előző példa is szemlélteti.

A legfiatalabb interjúalany mindössze 19 éves. Még soha nem volt házas, így arról mesélt nekem, hogy mit keres egy lányban. *„Legyen becsületes, igényes, normális, életrevaló, és nekem az már teljesen jó. Tehát én lehet, hogy nekem magasak az elvárásaim, de engem anyukám úgy nevelt, hogy konzervatívként, hogy legyenek meg az alapszabályok, és nagyon sok az alapszabály, amire már mások azt mondhatnák, hogy ez rengeteg szabály, de nekem ezek a dolgok fontosak, és én abszolút úgy gondolok erre az életre, hogy ez egy lehetőség.”* (Gábor, 19 éves, középiskolás, mozgássérült, nőtlen, nevelőotthonban és nevelőszülőknél felnőtt.) A történetből kitűnik, hogy a nevelőanya tudott olyan hátteret biztosítani számára, ami alapján meg tudja fogalmazni, hogy milyen számára az ideális nő. Az ő példája a kivételt mutatja számunkra, hiszen ő megtapasztalhatta a szerető családi légkört és sokkal megfontoltabb a párválasztás tekintetében.

Destruktív házasságok

Az egyik legérzékenyebb témának a házasságok bizonyultak. Az interjúalanyoknak a fele már elvált korábbi házastársától. Sokszor érezhető az idézetekből, hogy az interjúalanyoknak nehéz a témáról mesélniük, hiszen súlyos terheket cipelnek. Erről így meséltek: *„Örömmel. Sikerült elválnom. Hát egy nagy kő esett le a szívemről, semmi közöm nem volt ahhoz az emberhez, de semmi. Azt mondtam, hogy akkor itt van elegendő egy újabb bántalmazás után. És akkor mentem, bementem a bíróságra, mondtam, hogy én ezt szeretném lezárni.”* (Veronika, 43 éves, többszörösen elvált, házas, édesanya, szociális munkás, nevelőotthonban és nevelőszülőknél felnőtt.)

Egy másik megkérdezett így emlékszik vissza: *„Ugye azért a mindennapos veszekedés, kiabálás, meg az a kérdőre vonás: Hol voltál, kivel voltál, miért beszéltél, miért voltál? Ugye, abban az időben, - mivel ő itt lakott, és már nem volt jó a viszonyunk - abban az időben nem mertem menni sehová, akkor már jött a 26 nem fogadott hívás, hogy hol vagytok, meg mit csináltok, meg minek mentek, meg nagyon-nagyon csúnya volt. És akkor egy idő után már úgy voltunk, hogy itt laktunk bent a két gyerekkel, meg én a nagyszobában. Ő a kishálóban, és a zárt ajtóknál aludtunk, és hallottuk, hogy visítozik, hogy*

ordít, hogy veszekedik, hogy mondja a magáét éjjel kettőkor.” (Dóra, 38 éves, elvált, édesanya, szakács, nevelőotthonban felnőtt.)

A férjek magatartásának rengeteg oka lehet. Mivel az ő hátterüket nem ismerjük, így nehezen lehet megállapítani, hogy mik motiválták őket. Mindkét esetben az interjúalanyok említették, hogy férjeik alkoholproblémákkal küzdöttek, de nem tudunk pontos összefüggést megállapítani. Mindkét idézetben jól látható, hogy a válás megkönnyeb-
bülést és nem kis örömet hozott nekik.

A megkérdezettek közül, akit bántalmazott felnőttként párjuk, mindenki beszámolt arról, hogy a szülei között volt durva veszekedés vagy erőszak. Itt összefüggést tapasztalhatunk, hiszen a pontatlan és rossz szülői minták miatt destruktív házasságot kötöttek, ahonnan a beszámolók alapján nem volt könnyű szabadulni. Az említett esetekben kivétel nélkül a válás jelentette a megoldást.

„Ebből nagyon sok vita volt, meg hát ugye a legrosszabb, amikor az apa veri az anyát, és ott van melletted még három kicsi, és ugye én voltam a legidősebb. Hát próbáltam őket óvni, meg hát ugye ez egy szerencsénk volt, hogy a nagymama, apunak az édesanyja, ő mindig velünk volt.” (Dóra, 38 éves, elvált, édesanya, szakács, nevelőotthonban felnőtt.) Ezt mesélte az interjúalany a szülei kapcsolatáról, ami a legkevésbé sem mondható ideálisnak, és a házassága is hasonló fordulatot vett. *„Mert ugye kétszer volt bántalmazás, egy év alatt kétszer, és akkor már ment az a... júliusban. És következő év februárban volt csak belőle ügy, de az még csak egy ilyen meghallgatás volt. És még akkor júliusban, még itt lakott, és július végén vagy augusztusban valahogyan itt nem. A második bántalmazásnál az is július volt, igen, az is július 14. Azon a napon dobta ki.”* (Dóra, 38 éves, elvált, édesanya, szakács, nevelőotthonban felnőtt.) Súlyos dolgokon ment keresztül, és az interjú készítésekor, a történet elmesélése előtt behajtotta az ajtót, hogy lánya a másik szobában ne hallhassa. Már pár éve történt az eset, a férj még mindig börtönben van, de a bántalmazás mély sebeket okozott benne és gyermekeiben is.

Válás

Vannak bizonyos problémák (családon belüli erőszak, házastárs bántalmazása), amikor leggyakrabban a válás hoz enyhülést. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy amint aláírták a papírokat

minden tehertől megszabadultak, de egy nagy mérföldköve lehet a gyógyulásnak, ezért mondhatjuk, hogy egy házasság felbomlása sokszor traumák befejező akkordja. A kutatásban megkérdezettek emlékei és elbeszélései mind erről tanúskodnak.

Az interjúalanyok közül majdnem mindenki volt már házas, vagy jelenleg is az. Közülük öt életében legalább egyszer már elvált és hármuk nem kötött házasságot válása óta. Korábban már szó volt arról, hogy miért házasodnak az emberek, mikor és kivel, itt azt vizsgálja a kutatás, hogy miért válnak el. Nagyon fontos lenne, hogy házasságkötés előtt nemcsak a másikat, hanem önmagukat is sokkal jobban megismernék az emberek. Ezáltal felkészültebben léphetnének az oltár elé. Az interjúalanyok között többen mondták, hogy túl fiatalon mentek férjhez. *„És utána gyorsan megismerkedtem a gyermekeim apjával, és viszonylag hamar teherbe is estem, mert talán egy kicsit féltem önmagamtól is. És talán szerettem volna az életemben egy olyan normát húzni, ami a társadalomban megfelelő? Nem tudom.”* (Kamilla, 49 éves, elvált, édesanya, vendéglátóipari dolgozó, nevelőotthonban felnőtt.)

Egy másik interjúalany így emlékszik vissza: *„Akkor mi össze fogunk házasodni. Már az időpont le volt foglalva, és az esküvő előtt a konyhában ültünk a szüleimmel, nevelőszüleimmal, és mondtam, hogy én nem akarom ezt a házasságot. És azt mondta az én nevelőapám, hát jó, ha te nem akarsz, de ő ide bejár, hát nem gondolod, hogy majd ezt mi így engedjük, de tedd meg. Ha nem mész hozzá, akkor leveszünk a nevünkről, és oda mész, ahova akarsz. Tizenkilenc éves voltam.”* (Veronika, 43 éves, többszörösen elvált, házas, édesanya, szociális munkás, nevelőotthonban és nevelőszülőknél felnőtt)

Mindkét említett házasság később válással zárult. A vizsgált mintában, azokban az esetekben, ahol már volt válás, kivétel nélkül a nő kezdeményezte a válást. Leggyakoribb válóok az alkoholizmus, a megcsalás és a korábban már említett bántalmazás voltak. Így mesélnek erről:

„Na és a válás meg úgy történt, hogy a férjem ugye a kocsmából jött haza, későn, mit tudom én, tíz után, tizenegy körül, és elkezdett... olyankor volt hangoskodás. Elkezdte mondogatni, hogy hát én nem tudom, hogy miért vagyok ilyen. Pedig szeretlek benneteket. És, hogy szóljal már, úgyis

tudom, hogy hallod. És azért képes volt ugye, akinek a fejében van ital, mondani, mondani, mondani.” (Erzsébet, 72 éves, elvált, édesanya, nyugdíjas, nevelőotthonban felnőtt.)

„Sajnos bennem akkor tudatosult, amikor jöttek elő ezek a hazugságok, hogy kiderültek az például, hogy letagadott engem és a gyerekeket, hogy ők nem a gyerekei. Azt mondta, hogy én a tesójának vagyok a felesége. Holott férj és feleség voltunk, hogy a gyerekei nem az övék, hogy akkor utána már kiderült a barátnője, aki együtt volt vele. Ő hát tudta, hogy az én gyerekeim, azok az ő gyerekei végül is. Akkor már azt is elfogadta. És akkor mondtam, hogy szedd össze a cuccodat, és költözz oda. És akkor fogta magát, elment.” (Dóra, 38 éves, elvált, édesanya, szakács, nevelőotthonban felnőtt.)

„Hát az, hogy azt mondtam, hogy akkor itt van elegem egy újabb bántalmazásnál. És akkor mentem, bementem a bíróságra, mondtam, hogy én ezt szeretném lezárni, de hát ugye vicces volt ez is, mert a kedves nevelőszüleim ugye megértették, hogy elválunk, viszont ez egy alkoholista tag volt. Apámnak meg volt bora, amit ő csinált. A válásunk után is még ő odajárt borért.” (Veronika, 43 éves, többszörösen elvált, házasság, édesanya, szociális munkás, nevelőotthonban és nevelőszülőknél felnőtt.)

Családalapítás

Családi kör

A megkérdezettek legtöbbször deviansz mikro-környezet miatt emelte ki a családsegítő szolgálat a családjukból. Több esetben megjelent a családon belüli erőszak és a hátrányos anyagi helyzet. Az egyik alany így emlékszik vissza: „Arra emlékszem, hogy ugrottunk ki az ablakon, és menekültünk. Aztán utána meg a másik férfival, amikor összejött, akkor onnantól kezdve meg hol ettünk, hol nem ettünk, hol csavarogtunk, hol otthon voltak, hol nem volt, sokat voltunk egyedül. Tehát nem. A szomszédok feljelentése alapján vittek el.” (Mária, 63 éves, elvált, édesanya és nagymama, nyugdíjas, nevelőotthonban felnőtt.)

„Apukám az nagyon sokat volt börtönben, úgyhogy őrá emlékszem nyilván, de hát egyszer kiment, egyszer bejött, úgyhogy nem sokat volt velünk. Anyukám nem lehet úgy, ahogy tudott abban a percben. Viszont mivelhogy teljesen elhanyagolt minket, nagyon sokszor voltunk felügyelet nélkül. A szomszédok sokszor jelezték ezt a problémát.

Gondolom akkor, hogy most már a gyámhivatal fele, vagy családsegítő fele.” (Anikó, 38 éves, házasság, édesanya, szociális munkás, nevelőszülőknél felnőtt.)

„Lelki és testi bántalmazott voltam. Apukámtól. Nem, nem kellett szólnom, elég volt, ha megnézték a fejemet, hogy kék-zöld volt az egész fejem, az egyik logopédus szólt.” (Karina, 20 éves, házasság, édesanya, munkanélküli, nevelőszülőknél felnőtt.) Ahogyan Mead (1973) írta, a gyermek azt a viselkedési mintázatot követi, amit szüleitől lát és tanul. (Mead 1973) Így ezekben az esetekben könnyen és gyakran előfordulhat, hogy a bántalmazott gyermek, később gyermekét bántalmazni fogja.

„Állítólag, valami ilyesmit hallottam, de nem volt megerősítve ez a forrás, hogy bántalmazás, gyerek-bántalmazás volt. És ez volt igazából az ok, amiért aztán engem elvettek a családtól. Engem, aztán a testvéreimet is a későbbiek során, de engem így csecsemőként gyakorlatilag ezért vettek el.” (István, 35 éves, nőtlen, katolikus pap, nevelőszülőknél felnőtt)

Mindegyik esetben szembevetendő a deviansz mikro-környezet. A szülők anyagi helyzete közrejátszik, és az ebből adódó feszültségek, amiket a gyermekben vezettek le. Itt is kimondottan fontos a pedagógusok és a környezet szerepe. A gyermekben megjelenő testi jeleket vagy lelki nehézségeket figyelni kell, hogy elkerülhessük a nagyobb bajt.

Anyagyermekek kötődése

Az állami gondoskodásban felnőttek esetében kiemelt kérdés lehet a nevelő vagy nevelőszülővel kialakított kapcsolat. Fontos megnézni az édesanya és nevelőanya közötti különbségeket.

Az alábbi idézet egy jó példa az ideális nevelőszülői elhelyezésre. „Hát nagyon határozott, sokszor szigorú, viszont nagyon sok mindent köszönhetek neki. Pont azzal, hogy szigorú volt. Mert úgy gondolom, hogy normális felnőtt vált belőlem. És ugyanezeket a módszereket, gyereknevelési módszereket igyekszem a saját gyerekeimnek is átadni. Úgyhogy, de attól függetlenül, hogy szigorú volt, persze kedves is volt, meg látta bennem azt, hogy tehetséges vagyok, hogy tovább kell tanulnod, tanuljál, lesz belőled valaki. Tehát, hogy hitt bennem. De ez a mai napig is így van. Sokszor kérek tőle bármiben tanácsot gyereknevelésben, vagy főzésben ő tanított meg főzni (...) Úgyhogy igazából nekem jó élményeim vannak róla.

Meg mondom, a mai napig tartjuk a kapcsolatot.” (Anikó, 38 éves, házas, édesanya, szociális munkás, nevelőszülőknél felnőtt.)

Egy másik alany nem nevelőanyjaként, hanem anyjaként hivatkozik arra a nőre, akinél már 10 éve él. Így mesél róla: „ - Mondhatnám azt, hogy árva vagyok, mert nem ismerem a szüleimet, de én, ha megkérdezed, hogy árva vagyok, azt mondom, hogy nem, addig, amíg az én anyukám él.” (Gábor, 19 éves, középiskolás, mozgássérült, nőtlen, nevelőotthonban és nevelőszülőknél felnőtt.) Valóban kialakulhat olyan erős szülő-gyerek kapcsolat nevelőszülő és nevelt gyermek között, mint a vérségi kapcsolatban lévők között.

Öröklés vagy környezet?

Az örökbefogadás esetén sokszor aggályként jelenik meg, hogy egy deviáns viselkedésű szülőtől származó gyermek is „rossz útra” tér, vagy a nevelés felülírhatja mindezt. Azok a gyerekek, akik csecsemőkorban kerülnek nevelőcsaládhoz, kire fognak hasonlítani? A deviancia a genetikai állományba van kódolva vagy mindez tanult viselkedés, ami egy „ideális” családba kerülés esetén nem jelenik meg?

A két egymással szembenálló nézőpont között, mely szerint a viselkedést a gének vagy a tanult formák határozzák meg, nehéz igazságot tenni. Az egyik interjúalany így fogalmazza meg, hogy mit jelent számára a szülő fogalma: „De az én szülő-fogalmamhoz hozzátartozik az is, és ez nagyobb volumenben, hogy ott állt a betegágyam mellett, hogy nevelt, elviselte a hülyeségeimet, a kamaszkoromat, meg mindent. (...) Tehát azon kívül, hogy ők a vérszerinti szülők, azon kívül nincsen más varázserejük, és innentől kezdve igazából nekem az, hogy vérszerinti szülő, ez nekem nem jelent olyan húzóerőt, hogy akkor most hú, akkor most én mit tudok. Tehát ez nem. Tök jó, meg oké, köszönöm az életemet és hálás vagyok nyilván, de más kapcsolódásunk nincsen.” (István, 35 éves, nőtlen, katolikus pap, nevelőszülőknél felnőtt.)

Az interjúalanyok között van több édesanya, akik meséltek arról, hogy milyen nehézségeket okoz nekik származásuk a gyereknevelés terén. Így számoltak be erről: „Tehát láttam valamiféle megoldó kulcsot, hogy el tudtam dönteni, hogy az

jó vagy rossz. Vagy az én személyiségemhez vagy az én megítélésemhez közel áll-e, vagy sem. De az ilyenekre nem volt. Vagy, hogy például, hogyha kíváncsi volt a gyerekem, mikor engedjem meg neki, hogy belekóstoljon a sörbe, vagy, hogy vegyek-e neki vízpipát, mert azt szeretne.” (Kamilla, 49 éves, elvált, édesanya, vendéglátóipari dolgozó, nevelőotthonban felnőtt.) Egy másik megkérdezett így emlékszik vissza: „Hát azért ezek, hogy hogy fogok én bánni egy kisgyerekekkel. De ilyen gondolatok, hogy szabad-e egyáltalán nekem gyereket vállalni? Hogy tudok-e kötődni normálisan? Mit fogok nekik nyújtani? A fizikai ellátás még az volt a legkisebb, mert azt meg lehet tanulni. De hogyan lehetek én jó anya, hát nincs minta előttem! De hát egyedül voltam.” (Veronika, 43 éves, többszörösen elvált, házas, édesanya, szociális munkás, nevelőotthonban és nevelőszülőknél felnőtt.)

Mindezek mellett sok-sok munkával és belefektetett idővel és energiával tudták hátrahagyni magukban ezeket a történeteket. „Tehát, hogy ez egy úgy látszik, nálam ez egy folyamatos dolog, a fejlődés és a fejlesztő fejlesztés. És nagyon-nagyon sok mindent alakítottam és javítottam magamon. Segítséggel is, meg egyénileg is, egyéniben is” (István, 35 éves, nőtlen, katolikus pap, nevelőszülőknél felnőtt.) Van egy bizonyos szint, ami után már terápia útján lehet feldolgozni bizonyos dolgokat. Erre utal az, hogy segítséggel alakította önmagát. Egy másik megkérdezett is beszél hasonlóról. „Ahhoz, hogy most már tudok erről így beszélni, hogy mi az, amit ők beletettek. Ki tudom mondani azt, hogy ez nem volt anya-gyerek, vagy apa-gyerek kapcsolat. Ahhoz az kellett, hogy mondjuk ezt a munkát csináljam, meg a terápiák, meg az önismereti munka, hogy ki tudjam ezt úgy mondani, ne legyen lelkiismeret-furdalásom. Hálás vagyok nekik.” (Veronika, 43 éves, többszörösen elvált, házas, édesanya, szociális munkás, nevelőotthonban és nevelőszülőknél felnőtt.)

Az előbb említett interjúalanyok ebből a szempontból jó példák, hiszen mindegyikük szép és rendezett életet él, és szerető család veszi őket körül. Így a rossz mintákat hátra tudták hagyni, és személyiségükben nem jelenik meg semmilyen öröklött deviancia.

Diszkusszió

A családot mint biztos háttérrel ugyan nem lehet pótolni egy gyermek életében, de kiemelten fontos a közösség ereje. A jó nevelőszülői hálózat és a szociális segítők feladata meghatározó ezekben az érzékeny esetekben, hogy a családjukat, szüleiket nélkülöző gyerekek, a hátrányaik ellenére a felnőtt életben, ha nem is egyenlő, de hasonló esélyekkel indulhassanak, mint a családban felnőtt társaik.

Kutatásunkban igyekeztünk rámutatni mindarra, hogy milyen fontos szerepe van a közösség megtartó erejének és a genetikai származás másodlagos. Kiemeltük, hogy a családi mintákkal folya-

matosan foglalkozni kell, hiszen meghatározzák mindennapjainkat és generációkon átívelő hatással bírnak. A vizsgálat erre helyezi a hangsúlyt, amit fontos lenne a társadalmi diskurzusban is erősíteni. A kutatás által jobban megismerhetjük a gyermekvédelmi szakellátásban felnőttek életét és ez érzékenyít minket a nehézségeik iránt. Társadalmi szinten nagyon fontos, hogy minél átfogóbban megismerjük a nem átlagos gyerekkort megélt embereket, hogy empátiával és segítőkészséggel tudjunk feléjük fordulni. A kutatás ennek jó alapot biztosít.

Összegzés

A gyermekvédelmi szakellátásban felnőttek hatalmas hátránnyal indulnak már gyerekkorukban. A kutatásunk alapján részletesen ismertettük, hogy a párválasztás és családalapítás milyen nehézségekkel jár a gyermekvédelmi szakellátásban felnőttek számára. Mindegyik esetben elmondható, hogy a hiányos vagy hiányzó szülői támogatás jelentette számukra a legnagyobb nehézséget. Az a családi háttér hiányzott, ami segít meghozni a döntéseket és akkor is támogat, ha nehézség adódik. Tanulmányunkban esett szó arról, hogy a családi kör, ahonnan származnak, milyen károkat okozhat vagy okozott az életükben, és ez milyen hátrányt jelentett az interjúalanyoknak. Ilyen a bizonytalanság vagy az önbizalom hiánya. Ezen tényezők pedig mind hatással voltak minden nagyobb döntésükre akár a párválasztásra vagy a családalapításra gondolunk.

A legfontosabb kutatási kérdés, hogy milyen is a gyermekvédelmi szakellátásban felnőttek élete? Milyen mintákat kapnak? Hogyan pótolják a hiányos szülői mintákat? Milyen hatással van felnőtt életükre a származásuk? Feltételezhető volt, hogy a mindennapokban negatív megkülönböztetésben részesülnek akár az iskolában vagy a munkaerőpiacon, hogy vannak képességek, amiket a gyermek nem tanul meg otthon, és később hiányként jelenik meg. A szülőkről kialakult kép csorbul és nehéz később gyereket nevelniük, hiszen nem tudják, hogyan „működik” az anya vagy az apa. Feltételezhető volt ezek mellett, hogy az állam anyagilag biztosítani tudja azokat a feltételeket, amikkel a gyermek el tudja kezdeni felnőtt életét.

A vizsgált sorsok mindegyikére jellemző, hogy sokat tettek azért, hogy életük olyan fordulatot vehessen, hogy büszkékké lehessenek önmagukra. Sok önfejlesztés és önismereti óra kellett ahhoz az alanyoknak, hogy feldolgozhassák a múlt nehézségeit. Mindenki egytől egyig elmondta, hogy ahhoz, hogy ők túl tudták élni a megpróbáltatásokat, olyan emberi környezetre volt szükségük, ahol támogatták és szerették őket. Ez esetenként eltérő. Ilyen a nevelőszülői háttér, partner, pedagógus vagy szociális segítő aktív, támogató jelenléte.

Általánosságban elmondható, hogy a szülők hiánya az élet nagyon sok periódusában hátrányt jelenthet. Erről az alanyok is beszámoltak. Ilyen nehézségek: gyereknevelési minták, negatív megkülönböztetés, bizonyos képességek hiánya és még sok más. Ezekben legkönnyebben a nevelőszülők, testvérek vagy pedagógusok tudnak segíteni. Emellett fontos az is, hogy a gyermekvédelmi szakellátás meg tudja adni a gyermeknek azokat a feltételeket, amiket egy család szokott. Természetesen az ideális otthoni közeg pótolhatatlan, de a gyermekotthonok vagy nevelőszülők hasonló sikerességgel fel tudják nevelni a gyermeket és minden hiányosságot később tudnak valamilyen formában pótolni. Természetesen fontos, hogy milyen emberek veszik körül a gyermeket, hiszen azt a melegséget és közelséget, amit a családnak kéne biztosítania, nem tudják úgy pótolni, ahogyan a gyakorlatias dolgokat.

A családnak a legfőbb feladata a szocializáció. Sok funkciója van emellett, ilyen a reprodukció, gazdasági funkció, pszichés védelem, gondoskodás és

a kulturális funkció (Giddens 1995). A gyermekvédelmi szakellátásban élők esetében ezek a funkciók nem jelennek meg vagy hiányosan működnek. Legtöbbször a gyermekeket azért emelik ki családjuk köréből, mert a mikrokörnyezet nem megfelelő vagy deviáns. Megjelent a családon belüli erőszak, bántalmazás vagy a szülők nem tudták ellátni a gyermek alapvető igényeit. Érdekes emellett, hogy gyermekvédelmi ellátottként kire tudnak anyaként tekinteni. A kutatásban bemutatott esetek között is van, ahol a nevelőszülő tud igazi édesanya is lenni a gyermek szemében,

de van, hogy az sem tud olyan erős lenni, hogy anyaként tudjanak rá tekinteni. Akiknek nem volt ideális anya-kép gyerekként (akár a nevelőanyától), nehezebben tudnak bizonyos gyereknevelési kérdésekkel megbirkózni.

A kutatásnak nem célja a régi és új állami gondozási rendszert összehasonlítani, de érdemes lenne egy külön vizsgálatot ennek szentelni. Emellett érdekes lenne, hogy a társadalom hogyan gondol a gyermekvédelmi ellátottakra. Mennyire fogadják be őket? Szerintük milyen nehézségekkel küzdenek?

Felhasznált irodalom

- Bognárné Kocsis Judit (2016). A családi nevelés és a szülői hivatás sajátosságai, feladatai. *Collegium Doctorum: Magyar Református Teológia* 12 évf. 2. sz. 348–371.
- Bukodi Erzsébet (2002). Ki, mikor és kivel házasodik? A házasság helye az egyéni életútban és a történeti időben. *Szociológiai Szemle*, 12(2), 28-58.
- Giddens, Anthony (1995). *Szociológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Haller, Max (1981) *Marriage, Women, and Social Stratification: A Theoretical Critique*. *American Journal of Sociology* Vol. 86. (4): 766–795.
- Kvale, Steinar (2005). *Az interjú: Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. Budapest: József Műhely Kiadó.
- Mead, George Herbert (1973). *A pszichikum, az én és a társadalom*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Oláh Attila (2006). *Pszichológiai alapismeretek*. Budapest: Bölcsész Konzorcium.
- Szokolszky Ágnes (2002). Öröklés-környezet: Mit is jelent az „is”? *Magyar Pszichológiai Szemle*, 57 évf. 1.sz. 51-84.
- Tóth Olga (1999). *Erőszak a családban*. Budapest: TÁRKI.

Janó Evelin

„Ha...akkor...”

Fiatalok személyiségjellemzőinek vizsgálata a társadalmi tőke szempontjából

Betekintő

A tanulmány célja, hogy felhívja a figyelmet arra, mennyire fontos, hogy egy iskolában a pedagógusok, osztályfőnökök képesek legyenek alapszintű kapcsolatháló vizsgálatokra, ezek rendszeres ismételtesére. Elvégzésükkel, az eredmények megfelelő értelmezésével időben észlelhetők az osztályokban zajló interperszonális folyamatok. A problémák korai észlelése és szakszerű kezelése, az osztályközösségen belül a kohézió helyreállítása, illetve erősítése, óriási jelentőséggel bír a heterogén kapcsolathálózatok kialakításában, az esetleges izoláció felszámolásában, amely összességében a hátrányos helyzetű és roma fiatalok társadalmi integrációját is patronálja. Az általam végzett mélyebb elemzések, már arra világítanak rá, hogy a heterogén kapcsolathálózatok kialakításának megfelelő feltételei mellett is vannak olyan, a háttérben munkálkodó tényezők, mint a személyiség, értékrend, szocio-ökonomiai státusz, amelyek befolyásolják a gyenge kötések kialakítását, a kapcsolatgazdagság megszerzését a középiskolások számára. Önmagában a hátrányos helyzet vagy a roma identitás nem minden esetben jelent elszigetelődést a kapcsolatok kiépítésének lehetőségétől. Az iskola számtalan érdek és érték ütközésének terepe, ahol a jelenlévő sokszínűséget kell meghatározott keretek között tartani, közös síkra hozni a mindennapi munkához. Jól látható lesz, hogy az iskola elsősorban az oktatás, a tudásátadás, a teljesítmény formális intézménye, ahol az informális kapcsolatok alakulására, a jóllétre kevés figyelem és idő jut. A fiatalok közötti barátságok, őszinte és érdekkapcsolatok működését iskolán kívüli privát szférának tekintik.

Bevezetés

A kapcsolatszegénységet előidéző tényezőkről - mint például a nők, az egyedülállók, a nyugdíjasok, az idősek, a jövedelmi szűkösségekben élők - viszonylag sok kutatás olvasható (Albert és Dávid 1998; Albert és Dávid 1999; Dávid et al. 2017; Utasi 2002), azonban a hátrányos helyzetű és roma társadalom kapcsolatszegénységéről kevés szó esik (Albert és Dávid 2006; Messing 2006; Messing és Molnár 2011). A hátrányos helyzetű és roma emberek általános szegénysége csökkenthető, ha új kapcsolatokat létesítenek a társadalom más tagjaival. Azonban ezt véleményem szerint a családi minták, a személyiség jellemzői, az egyéni értékrend ugyanúgy befolyásolja (Ranschburg

1984; Seevers-Johnson-Darnold 2015), mint az eddigi kutatásokban feltűnő komponensek (például: iskolai végzettség, jövedelem). A kapcsolatok napjainkban fontosabbak, mint az etnikai, nemi vagy társadalmi hovatartozásunk, így vizsgálatuk nagyon aktuálisnak mutatkozik. Munkámban összehasonlító vizsgálatot végezve középiskolás, hátrányos helyzetű vagy roma, illetve a többségi társadalom gyerekeinek személyiségjellemzőit figyelem meg, a kapcsolati tőke megszerzésének nézőpontjából, amely itthon hiánypótló tudományos kutatásnak mutatkozik.

A kapcsolatoknak a státuszmegszerzésben is komoly szerepe van az egyéni erőforrások - mint

a tudás és a hatalom - mellett. A homogén kapcsolathálózat visszahúzhatja azokat, akik szeretnék elhagyni a közösséget, míg egy jó helyzetű csoportban az összeköttetések tovább növelik a lehetőségeket. Érdekes adat, hogy 1998-2014 között egyre kevesebben rendelkeztek alacsony és magas társadalmi státuszú kapcsolatokkal (Kmetty és Koltai 2018). Ennél fogva a heterofil¹ kapcsolatok kialakításában az iskolának, mint másodlagos szocializációs ágensnek fontos szerepe van. Az iskola mint hálózat a nevelési elveivel, értékrendjével,

céljaival képes orientálni azt, mivel „fertőződnek meg” a közösség tagjai. Ennél fogva tanulmányom másik központi kérdését az adja, hogy a gyerekek közötti heterofil kapcsolatok kialakítását tudja-e formálni az oktatási intézmény. Végezetül a különböző társadalmi csoportokon belüli és csoportok közötti kapcsolatok vizsgálata segíti a kooperációt, a bizalom és tolerancia hálózatának fejlesztését, amellyel a többségi és kisebbségi társadalom tagjai közeledni tudnak egymáshoz (Kaptay és Csepeli 2017).

1. Szakirodalmi háttér: tőkeelméletek és kapcsolathálózatok

A társadalomtudományok különböző elméletek mentén tesznek kísérletet a hátrányos helyzetű csoportok társadalmi státuszának – köztük a roma kisebbség társadalmi pozíciójának – leírására. A társadalmi javak igazságos elosztása kapcsán Michael Young tollából származik a meritokrácia elmélet, de a származással szemben az iskolai végzettséget, mint a státuszmegszerzés legfontosabb tényezőjét emeli ki Blau és Duncan is (Young 1958; Blau- Duncan 1967). Ebbe a sorba tartoznak – a teljesség igénye nélkül – a társadalmi tőkeelméletek is. A francia Pierre Bourdieu (1986) megkülönböztet gazdasági, kulturális és társadalmi tőkét. Bourdieu szerint az egyén által birtokolt társadalmi tőke nagysága azon kapcsolatok hálójának kiterjedésétől függ, amelyeket ténylegesen mozgósítani tud, másrészt azon tőke nagyságától, amelyet azok birtokolnak, akikkel kapcsolatban áll. A kapcsolatháló azoknak az egyéni vagy kollektív beruházási stratégiáknak a terméke, amelyek tudatosan vagy öntudatlanul olyan társadalmi kapcsolatok megteremtésére és fenntartására irányulnak, amelyek előbb-utóbb közvetlen haszonnal kecsegtetnek. A kapcsolattartás időbe és pénzbe kerül. Ez a ráfordítás pedig csak akkor lesz kifizetődő, ha bizonyos kompetenciát - mint a kapcsolatok ismerete, ezek kihasználásának művészete - is befektetnek. Ezen kompetenciák elsajátítása és megőrzése is fontos.

James Coleman (1994) elmélete szerint a társadalmi tőke a személyek közötti viszonylatokban ölt

testet. Az egyének számára e tőkeforma fontos erőforrás, nagyban befolyásolja cselekvőképességüket és életük minőségének észlelését. Az egyéneknek módjában áll ilyen tőkét létrehozni. Fontos megemlíteni, ha valami miatt az embereknek kevésbé van szükségük egymásra, kevesebb társadalmi tőke jön létre. A társadalmi tőke el is tud értéktelenedni, ha azt nem újítják meg (kapcsolatok kimúlnak, elvárások, kötelezettségek elsorvadnak). A társadalmi tőke kapcsolati tőkeként való értelmezése szerint erős kötéseknek tekinthetjük a családi kapcsolatokat, azokat az embereket, akik mindig mellettünk állnak és segítenek, ha bajban vagyunk, ugyanakkor napjainkban a boldogulásunkhoz egyre inkább elengedhetetlenek a gyenge kötések, vagyis a barátok, távolabbi ismerősök. A kevés gyenge kötéssel bíró egyének a társadalmi rendszer távoli részeiből származó hírektől meg lesznek fosztva, elszigetelődnek a legújabb eszméktől, vagy munkaerő-piaci lehetőségektől. A hidszerű gyenge kötések összekapcsolják a különböző csoportokat (Granovetter 1973). A gyenge kötéseknek nagy szerepe van az egyének mobilitási lehetőségeiben is. Az említett hídpilléreket gyakran a magasabb szinteken elhelyezkedők biztosítják. Az azonos társadalmi helyzetben lévők nagyobb valószínűséggel lépnek interakcióba, így a kapcsolathálózatok homogenitása szinte tudatalatti. Heterogén interakciók az alacsonyabb státuszban lévőkől várhatók, viszont a származási pozíció gyakran eldönti, hogy a jobb

¹A kapcsolatok diverzifikáltságát méri a heterofília és homofília. Heterofil kapcsolatok (heterofil hálózatok) esetén bízunk benne, hogy például egy hátrányos helyzetű vagy roma tanulónak nem csak szintén hátrányos helyzetű vagy roma barátai vannak, hanem többségi, akár magas társadalmi státuszból is vannak bizalmasai (Kmetty és Koltai 2015).

erőforrásokhoz milyen mértékben tud valaki hozzájutni (Lin 1999). A hasonló jellemzőkkel bíró egyének között rendszerint erős kötések alakulnak ki. Társadalmi rétegeket képez a foglalkozás, a vallás, az etnikai hovatartozás, a rétegek pedig homofilikus² tendenciákat mutatnak, így a kevés csoportközi interakció hosszú távon az integrációt is gátolja (Marsden 1988). Természetesen arra is vannak bizonyítékok, hogy a jobb erőforrások megszerzése során, az alacsonyabb társadalmi rétegekben lévőknek nem volt érdemi hasznuk a gyenge kötések mozgósításából, ellentétben az erős kötések használatával. (Marsden és Hurlbert 1988).

Az emberek kapcsolataik mentén hálózatokba rendeződnek. A kapcsolathálózatok vizsgálata az emberi élet minden területén egyre fontosabbá válik, mivel megítélésem szerint a kapcsolati hálók szerepe életünkben több nyereséggel, mint veszteséggel jár. Az a kapcsolatrendszer, ami körülvesz bennünket meghatározza életünket, a kapcsolathálóban elfoglalt helyünk pedig hatással van személyiségünk, valamint életpályánk alakulására, ahogy mi magunk is közvetlenül hatunk a velünk kapcsolatban lévő egyénekre. Ha az emberek együtt és nem egymás mellett élnek, többre képesek, mint elszeparált egyénekként (Fowler és Christakis 2009). A kapcsolati hálók a boldogságtól az elhízásig, normákat és magatartásformákat, mint például dohányzási szokást is képesek közvetíteni (Fowler és Christakis 2008; Christakis és Fowler 2008).

Hirschi (1969) is a társadalmi kötelék elméletében feltételezi, hogy az emberek természetükből adódóan hajlamosak a bűnözésre mint magatartásformára. Szerinte az erős társadalmi kontroll, a sűrű network segíti, hogy a társadalmi normáknak megfelelően viselkedjenek az emberek és elhatárolódjanak a deviáns magatartásoktól. A heterofil kapcsolathálózat sok előnnyel kecsegtet, hiszen a másság nem veszély, hanem lehetőség, mégis sok hálózatkutató kiemeli, hogy tudatos és ösztönös törekvésünk, hogy a hozzánk hasonlókkal teremtünk kapcsolatot.

Így a homogén kapcsolatok halmozódnak, a barátok, kollégák is hozzánk hasonlóak lesznek. Az emberi hálózatok szociodemográfiai, viselkedési, de személyen belüli jellemzők mentén is homogenitást mutatnak. A társadalmi jellemzők mentén kialakult távolság pedig hálózati távolságot is szül. A legnagyobb szakadék faji és etnikai hovatartozás mentén figyelhető meg, így a kisebbségi csoportok, például a romák, hiányt szenvednek a heterogén gyenge kötésekben. Kivételt jelentenek a munkahelyek, ahol inkább nem és iskolai végzettség mentén homofilok a hálózatok (McPherson et al. 2001). Külföldi kutatások szerint az egohálózatok sűrűségét, nagyságát és összetételét az egyének jellemvonásai is befolyásolják. Az egyén személyisége pedig hálózati pozícióján túl közvetlenül és közvetetten is hatással van munkahelyi teljesítményére és karrieresélyeire. Azok, akik népszerűnek mutatkoznak egy hálózatban, magas a fokszám-centralitásuk³ jobb szakmai pályafutásra számíthatnak. Például a magas önkontrollal rendelkezők, az extrovertáltak, az új tapasztalatokra nyitott emberek kiváló brókerek a hálózatokban. A lelkiismeretes emberek pedig egyszerre közvetítők és központi emberei is a kapcsolathálózatoknak. Az extrovertált személyiség típusba tartozók jobb karrieresélyekre számíthatnak, mint az elfogadó, vagy szorongó, bizonytalan neurotikus jellemzőkkel bíró társaik (Fang et al. 2015). Külön érdekes e tekintetben még, ha a társadalmi tőkét instrumentális és expresszív, azaz eszköz jellegű vagy gazdasági és kifejező, érzelmi jellegű típusra bontjuk. Marina Tulin és társai azt találták (2018), hogy az egyéniség és a társadalmi tőke kapcsolata a személyiség dimenziójától, de a tőke típusától is függ. Kutatásuk szerint a személyiségjellemzők erősebben befolyásolták az instrumentális tőke megszerzését, ha az egyén ismerősön keresztül érte azt el, mintha a családja mentén jutott hozzá. Az érzelmi leg stabil, és elfogadó személyek több expresszív tőkével rendelkeztek, az extrovertáltak pedig mind instrumentális, mind kifejező társadalmi tőkét is birtokoltak.

² A kapcsolatok diverzifikáltságát a már említett heterofília mellett a homofília is méri. A homofília azt szemlélteti, hogy az emberek jellemzően önmagukhoz hasonló emberekkel veszik körbe magukat (Lazarsfeld és Merton 1954).

³ Fokszám-centralitás (degree centrality) esetén az egyes pontok (személyek, egyének) kapcsolatainak (fokainak) számát viszonyítjuk az összes kapcsolathoz.

1.1. A család és iskola mint hálózat szerepe a társadalmi tőke megszerzésében

A szociológiai kutatások szerint az emberek általában mind barátaikat, mind párjukat preferenciák és lehetőségek mentén választják ki. A preferencia a vonzalmat befolyásolja, a lehetőség pedig azt a közösséget, amelyből preferenciáink szerint választani tudunk (Kalmijn 1998; Bukodi 2002). Ez azért fontos, mert a szociálpszichológiai kutatások mindehhez hozzáteszik, hogy akivel többet találkozunk, nagyobb az interakció esélye, ezzel a baráti, és szerelmi vonzalom kialakulásának is. Már az 1950-es évektől köztudott volt, hogy a baráti viszonyok kialakulását egy egyetemi kollégiumban is az befolyásolta, hogy milyen messze vannak egymástól a diákok szobái (Festinger 1950). Ezen elméletek mentén az iskola és az ott megalkotott osztályközösségek hatással vannak a fiatalok közötti kapcsolatok alakulására, hiszen a család után itt töltik legtöbb idejüket a nebulók. Azonban egy tanintézménybe a különböző családi háttérű és neveltetésű gyerekek különböző értékekkel, preferenciákkal érkeznek az elsődleges szocializációs színterükből, így ez is hatással van arra, hogy miként alakulnak diáktársaikkal kapcsolataik.

A család egy olyan életkeret, amelyben pszichés fejlődésünk alapvető jegyei és individuális arculata bontakozik ki. Az érték és normarendszer, amit az adott família képvisel stabil, nehezen megváltoztatható komponensnek tekinthető. A családi szocializáció a család életmódjába ágyazódik be, a család életvitele pedig a családi szokások összessége (Balla és Nagy 2012: 19-21.) A családi szocializáció zavarai pedig a társas kapcsolatokban is megmutatkoznak, így a már említett neurotikus személyiségvonások nemcsak a karrieresélyekben, de az interperszonális kapcsolatokban is hibákat hoznak magukkal, így a fiatalok kapcsolathálózatát is koordinálják. (Balla és Nagy 2012). A családi szocializáción belül a szülőkkel való kapcsolat is jelentős befolyást gyakorol a kortársakkal való viszonyra. Az erős szülői támogatás szoros kapcsolatban van a barátok pozitív támogatásával, a gyenge támogatás a barátok negatív támogatásával függ össze (Horváth-Szabó-Dávid 2013). A kutatások szerint a gondviselőkhöz biztosan kötődő gyerekeknek serdülőként vagy egy-két jó barátja van, vagy sok barátja van és felületes kapcsolato-

kat ápol velük. A bizonytalan kötődésű fiatalok pedig gyakran félve az elutasítástól bizalmatlanok társaikkal (Grossman és Grossman 1991; Kienlen 1998). A családban elfoglalt pozíciók hierarchikus elrendeződést mutatnak, a kortárs kapcsolatok pedig egyenlőségen alapulnak, így egy formális osztályközösségbe kerülve a növendék olyan viselkedési jellemzőket is elsajátíthat, amit máshol nem tud (Balla és Nagy 2012). A tanulók személyisége a családi és intézményes szocializáció során is formálódik. A környezeti feltételek rendszerét és szerepét a szocializációban, az egyénből kiinduló táguló körökben írhatjuk le, amely mentén az egyént körülvevő más emberek, intézmények, de még az uralkodó ideológia is befolyásolja alaptermészetének kialakulását. Végezetül maguk ezek a felrajzolt körök egymásra is hatással vannak (Forray és Kozma 1992).

Az oktatási intézménybe lépve, annak rejtett mechanizmusai ismét befolyásolják a gyerekek network-jének alakulását. Ha Bourdieu-nek (2008a, 2008b) a francia oktatási rendszer megfigyelése során végzett felmérési eredményeit tekintjük át, akkor kiemelhető, hogy az oktatási rendszer újratermeli a társadalmi egyenlőtlenségeket és segíti, hogy a hasonló társadalmi rétegbe tartozó egyének között alakuljon ki kapcsolat, így fenn tartja a homogén kapcsolati rendszereket is. Az iskolarendszer olyan készségekre és képességekre alapoz, amelyet a gyerekek elsődleges szocializációjuk során sajátítanak el. A középosztály elveihez, normáihoz és értékeihez igazodásában az oktatási rendszer olyan nevelést, ismeretanyagot ad a diákoknak, amelyet csak azok értenek meg, akik rendelkeznek azzal a neveléssel, amelyet az iskola nem ad meg nekik. A társadalmi csoporthoz tartozást, vagyis az osztályhabitust az osztályozásnál elméletileg nem veszik figyelembe. A követelmények látszólag objektívek, ezek elhittetik a gyengébbekkel, hogy valóban rosszabbak a képességeik és annyit érnek, amit az érdemjegy mutat. Így nem a vizsga rekeszti ki a tanulót, az csak az önkirekesztést erősíti meg. A társadalmi hierarchia reprodukcióját végül a társadalmi hierarchia iskolai hierarchiává alakításával legitimálja az oktatási rendszer, vagyis a társadalmi egyenlőtlenségek iskolai szintek közötti egyenlőtlenséggé alakulnak át. Nagyon jól leplezi az iskola, hogy az egyének eltérő eséllyel indulnak az oktatás legmagasabb szintjére. Az iskola így gyakran

csak kecsegtet a társadalmi mobilitás mindenki előtt álló lehetőségével és ezt azzal hiteti el, hogy néhány egyént kiemel belőle, akik az iskolai tanulmányaik által társadalmi réteget váltva feljebb juthatnak, mint szüleik (Bourdieu 2008a, 2008b). Azonban az iskola oktatási formája, berendezkedése nagyon sok lehetőséget nyújt a heterogén network-ök kialakulásához, melyet az alábbiakban taglalt kutatási eredmények szemléltetnek.

A szegregált oktatás okozta különbségtétel a gyerekek között, az elkülönítések sokféle formája és a szelekciós mechanizmusok negatívan befolyásolhatják a hátrányos helyzetű és roma gyerekek kapcsolatépítési lehetőségeit (Kertesi és Kézdi 2009). Ezzel szemben az integrált oktatásnak számtalan pozitív hatása van (Moody 2001; Kézdi és Surányi 2008).

Kertesi Gábor és Kézdi Gábor (2009) a 2006-os kompetenciamérés eredményei fényében úgy vélik, a szegregált oktatási körülmények között, a különböző társadalmi csoportokhoz tartozó diákok esetében kevesebb kontaktusra nyílik lehetőség, mint integrált körülmények között. Tehát ez a körülmény befolyásolja azt, hogy milyen társadalmi körből lesznek barátai, ismerősei, kapcsolatai a gyerekeknek, amelyek a felnőttkori kapcsolatokat is meghatározzák. Ha lehetőség sincs, hogy a többségi társadalomból érkező gyerekekkel kapcsolatba lépjenek, kapcsolati vákuumba sodródhatnak, illetve nem tudnak sikeresen boldogulni a munkaerőpiacon sem a későbbiekben. A személyes tapasztalat hiánya táplálja az előítéleteket, sztereotípiákat is, amelyek alapot adnak a csoportközi konfliktusokra. A kutatók szerint a hátrányos helyzetű tanulók iskolai elkülönítésében kisebb szerepet játszik a középosztálybeli tanulók szelektív elvándorlása, mint az etnikai elkülönülés esetében. Elekes Györgyi (2011) munkájában kísérletet tesz annak szemléltetésére, hogy milyen fontos mobilitási csatorna lehet az iskola. A felmérésben részt vett romákat nem érte hátrányos megkülönböztetés az iskolában, tanáraik is támogatták őket. Az alanyok nagyrészt szegregált környezetben éltek, csak óvodában, iskolában találkoztak a többségi társadalmi csoportba tartozókkal. Gyenge kötéseikkel inkább tanáraikhoz kapcsolódtak, kevésbé a kortárscsoporthoz, ez segítette a továbbtanulásukat. Akiknek viszont sikerült a kortársaikkal is gyenge kötéseket kialakítani, azok végül sikeresebb életutat jártak be, mint pusztán tanáraik-

hoz kapcsolódó továbbtanuló társaikkal. Ha az a szocio-kulturális háttér, ahonnan jöttek jobban igazodott a többségi normákhoz, nagyobb volt a kortárs csoporthoz fűződő gyenge kötések száma is. Ugyanakkor, ha az életvilág jelentősen eltér a többségiekétől, az oktatási intézmény mint mobilitási csatorna fontos.

Saját eredményeim bemutatása előtt elengedhetetlen kitérni a hazai középiskolákban elvégzett kapcsolatháló kutatások főbb eredményeire. Boda Zsófia és Vörös András (2013) a középiskolai népszerűség meghatározóit vizsgálva azt találták, hogy az egyéni jellemzők hatással vannak az egocentrikus hálózatok méretére és szerkezetére. Az iskolában népszerű csoporttag véleménye, attitűdjei nagy hatást gyakorolnak a közösségekben elfogadott normákra és értékekre. A homofília szerintük is a legnagyobb hatású mechanizmus a kapcsolatok kialakulására. A heterogén közösségekben a személyiség kapcsolatokra, így népszerűsége gyakorolt hatása eltűnik, mert a homofília egy magasabb szinten korlátozza a kapcsolatok kialakulását. A túlkoros diákok osztályon belüli aránya nagy hatással van az osztálylégkörre, a diákok egymás közötti kapcsolataira. Néray Bálint (2013) pedig kutatásaiból azt a következtetést vonta le, hogy meghatározó szerepe lehet az osztályközösségek belüli tanulási normáknak is, amire a pedagógusoknak is komoly ráhatásuk lehet. 2013-ban publikált munkájában ő is kiemeli, hogy egy csoport kapcsolathálójának összetétele és struktúrája az alkotó egyének tulajdonságaitól és a hálóban betöltött szerepüktől függ. Emellett a hálóban elfoglalt pozíciók előnyöket és hátrányokat egyaránt hordozhatnak betöltőjük számára. Eredményeiből kiderült, hogy szignifikáns, pozitív összefüggés mutatkozik az egyének osztálytermi referenciacsoportját alkotó barátainak teljesítménye és az egyén teljesítménye között. Az iskolai kapcsolatháló kutatásban új iránynak számít a negatív kapcsolatok vizsgálata. Erre találtam példát Csaba Zoltán és Pál Judit (2010) tanulmányában, akik két kilencedikes osztályban arra a kérdésre keresték a választ, hogy a negatív hálózatok működése miként hat egy közösség kapcsolati struktúrájára. A szerzőpáros arra a következtetésre jutott, hogy a negatív kapcsolatok könnyebben – akár egy tulajdonság miatt is – kialakulhatnak, és jóval nagyobb stabilitást is mutatnak. Megfigyelték azt is, hogy az egyol-

dalú negatív érzelmek gyakran váltanak ki hasonló válaszreakciót. A közösségen belüli izoláció tehát sokkal könnyebben mehet végbe, mint az integráció.

A legfontosabb szakirodalmi források áttekintése során láthatóvá vált, hogy az emberek közötti kapcsolatok hálózatokba rendezhetők. A társadalmi erőforrásokhoz való hozzájutást az erős és gyenge kötések megléte egyaránt befolyásolja. A társadalmi mobilitáshoz és hosszú távon a sikeres társadalmi integrációhoz, a hátrányos helyzetű és roma fiatalok számára kitüntetett szerepbe kerül a heterogén baráti kapcsolatok, ismeretségek megszerzése. Külföldi kutatási eredmények már felhívták a figyelmet, hogy az egyének hálózati pozíciója mellett személyiségjegyeik is hatással vannak életpályájukra (McPherson et al. 2001;

Fang et al. 2015; Tulin et al. 2018). A társas kapcsolatok megszerzésének az egyik legfontosabb színtere a családból kilépve az iskola, mint hálózatba való bekapcsolódás. A tanintézmény oktatási, berendezkedési formája nagymértékben segítheti a homogén interakciók és kapcsolatok csökkenését és az életben való sikeres boldoguláshoz szükséges gyenge kötések megszerzését. A hazai iskolai kapcsolatháló-kutatások egyelőre kevés figyelmet szenteltek a tanulók személyiségére, – a hátrányos helyzetű és roma fiatalokra vonatkozóan pedig egyáltalán nem – amely befolyásolja diáktársaikkal való kapcsolataikat, az osztályközösségben lévő helyzetüket. A továbbiakban ismertetésre kerülő saját eredményeim ezt a rést igyekeznek betölteni, amellett, hogy egy integrált oktatási környezet hatékonyságát is megfigyeltem a tanulói kapcsola-

A kutatás módszere és a minta prezentálása

A felmérés lefolytatásának egy dél-alföldi nagyváros szakgimnáziuma és szakközépiskolája adott otthont. Az iskolát 1884-ben alapították, több átszervezésen esett át, mire elérte mai működési formáját és profilját. Az igazgató úr adatai szerint a 2019/2020-as tanév végén 62 osztállyal, 1285 tanulóval működött a középiskola. Leszűkítve a vizsgált osztályok képzési formáira, három évfolyamos szakképzési formában 376 tanuló tanult. Ebben a képzési formában 94 tanuló volt SNI-s, 31 tanuló BTMN-es, 19 tanuló hátrányos helyzetű, 8 tanuló halmozottan hátrányos helyzetű. Ezeket az adatokat összegezve 152 tanuló volt érintett valamilyen az iskolai karrieresélyeket nehezítő tényezőben, ami 40%-os arányt jelent a tanulók között. Ez igazán kiugró adatnak számít, és jól tükrözi, hogy a hátrányos helyzetű és roma tanulók főleg ebben a képzési formában vesznek részt, ahogy a tanulási nehézségekkel küzdő gyerekek is itt tömörülnek. A kontroll osztályok képzésének friss iskolai szintű adatait is érdemes megemlíteni.

A 2019/2020-as tanévben az érettségire épülő OKJ-s képzéseken 339 tanuló szerepelt az iskola nyilvántartásában. A kétéves OKJ-s képzéseken a 2019/2020-as tanévben 4 SNI-s tanuló, 1 BTMN-s tanuló tartottak számon, hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetűről nem tudtak. Már látható, hogy érettségi utáni tanulmányokban kevés tanulási nehézséggel küzdő tanuló tud részt venni.

A kutatásban négy végzős osztály 55 fővel vett részt, közülük 54 fő töltötte ki az osztály csoportstruktúráját feltérképező saját fejlesztésű, papíralapú, 16 kérdéses kapcsolatháló kérdőívet. Két osztály érettségi nélküli hároméves szakképzésben tanult, két osztály pedig érettségire épülő kétéves OKJ képzésben, kiválasztásuk szakértői mintavétellel történt (1. táblázat). Ebben a munkában a hátrányos helyzet és a roma identitás külön kezelendő fogalmak. Az, hogy ki a roma, önbevallás mentén az iskolai szociális munkások feljegyzéseiből derült ki számomra.

Vizsgált osztályok	Tanult szakma	Hátrányos helyzetű tanulók száma	Roma tanulók létszáma	Osztálylétszám
11/1	hegesztő	2 fő	1 fő	12 fő
11/3	villanyszerelő, ipari gépész	1 fő	3 fő	19 fő
Kontroll osztályok				
2/14/D	épületgépész technikus, erős áramú elektrotechnikus	0 fő	1 fő	14 fő
2/14/C	közszolgálati ügyintéző, központi fűtés- és gázhálózat rendszerszerelő	0 fő	0 fő	10 fő

2020. február-márciusban a négy tanulói közösségben kvantitatív kutatási módszerként, a kapcsolatháló kérdőívem kitöltésével a céljaim között szerepelt megnézni, hogy a teljes osztály csoportstruktúrájához képest, hogyan alakul a hátrányos helyzetű vagy roma gyerekek helyzete, továbbá egy általános képet is szerettem volna kapni a gyerekek közötti kapcsolatokról, felfedezni a peremhelyezeten lévő tanulókat. Jelen írásom tekintetében a kérdőívvel azt is vizsgáltam, mit gondolnak a gyerekek egymás személyiségéről, kortársaik baráti kapcsolatairól, így miként tükröződik vissza az egyén felé a személyiségjegyeinek összefüggése a baráti/ismerősi kapcsolatainak mennyiségével, ezek kimutatásához a multiplex gráfokat hívtam segítségül. Lényegében ezzel arra kaphatunk választ, hogy miként vonzzák be a különböző tulajdonságok egymást, ezzel a kapcsolatokat, vagy

hogyan taszítják ki a kapcsolatból az egyéneket. Vagyis miként egészíthető ki a tanulmány címe, amely azt sugallja, hogy ha ilyen és ilyen személyiségjegyeim vannak, akkor vélhetőleg ennyi vagy ennyi kapcsolatom lehet. A kérdőívek kiértékelése UCINET programmal történt.

A multiplex gráfokkal vizsgált kutatási problémák:

1. A kapcsolatok számát befolyásolja az egyén személyisége, érzésvilága.
2. A hátrányos helyzetű és roma fiataloknak kevesebb közeli barátjuk és távolabbi ismerősük van, mint középosztálybeli kortársaiknak.
3. Az online térben lévő kapcsolatok számát befolyásolja az egyén személyisége és érzésvilága.
4. A középosztálybeli, nem hátrányos helyzetű embereknek több érdekkapcsolata van.
5. Az iskola nem tudja látványosan befolyásolni a gyerekek közötti kapcsolat alakulását.

Eredmények: Multiplex kapcsolatok az osztályközösségekben

A vizsgálatnak helyet adó iskola elkötelezett az integrált oktatás felé, a tanulók szakmák szerint tanulnak minden tantárgyat, csak az osztályfőnöki órát és a testnevelést töltik együtt. Ez a csoportbontás segíti, hogy szakmák szerint szoros kapcsolat alakuljon ki a fiatalok között, hiszen többen később kollégák lehetnek. A csoportbontás ezen módszere segíti az etnikai, faji hovatartozás menti homogén network-ök feloldását, egyben előmoz-

dítja a fiatalok későbbi társadalmi integrációját. A másik oldalról viszont az osztályközösség szintjén ez rombolóan hat a csoportkohézióra. Oktatási módszereikben a pedagógusok az alternatív és modern oktatási módszereket alkalmazzák, kerülnek a frontális osztálymunkát. Mindezek mellett szinte havonta szerveznek tanórán kívüli tevékenységeket a fiataloknak, amely segíti a kortárskapcsolatok alakulását.

Ezek is rendkívül fontosak, hiszen a gyermekbarátságok szervezeti támogatás nélkül instabilak, így nem csak a kapcsolatok kialakításában, de azok fenntartásában is szerepe van az oktatási intézménynek a fiatalok körében (Neckerman 1996). Minden adottnak mutatkozik, hogy a hátrányos helyzetű vagy roma fiatalok otthonról hozott esetleges szerény társadalmi tőkéjét kompenzálni tudják az iskolában, ezzel segítve hosszú távon a diákok társadalmi mobilitását és sikeres társadalmi integrációját. Azonban nem mindenki szeretne vagy nem mindenki tud élni a felkínált kapcsolatépítési, kapcsolatteremtési lehetőségekkel. Ennek több oka lehet. Az egyik ilyen, amelyről kevés szó esik a hálózatkutatások során, a személyiségjellemzők, tulajdonságok befolyásoló hatása a gyenge kötések megszerzésére. Én a továbbiakban erre helyezem a fókuszot. Személyiségünk az elsődleges családi szocializáció és a másodlagos intézményi szocializáció hatására is fejlődik és szilárdul meg. Természetesen a személyiségjellemzők arra is hatással bírnak, hogy valaki a közösség peremén vagy középső részén helyezkedik el.⁴ A felvetett kutatási problémák körül-

járásához bizonyos kérdésekre adott válaszok/jelölések együttjárását figyeltem meg.

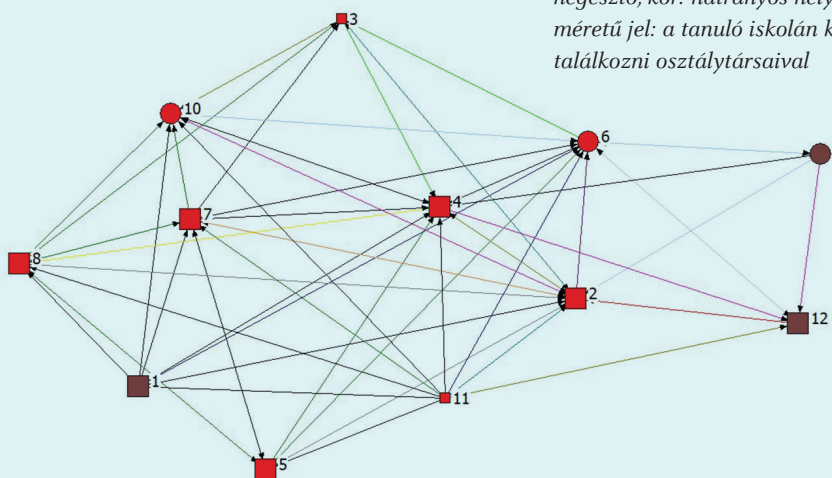
Az offline és online kapcsolatok összefüggése bizonyos attribútumokkal

Ebben az alfejezetben arra igyekszem fényt deríteni, hogy a sok ismerős/barát létszáma miként alakul a virtuális térben és a való életben adott pozitív személyiségjellemzők fellelhetősége mellett.

H1: A kapcsolatok számát befolyásolja az egyén személyisége, érzésvilága.

A vizsgált tanulók a harmadik, kontroll közösségekben pedig második év végére kellően megismerhették egymást ahhoz, hogy releváns, életszerű eseteket mutassanak az első kutatási probléma vizsgálatához. Az alábbi gráfok a pozitív tulajdonságok összegződését szemléltetik a kapcsolatok kialakításában. Aki nyitott, sokoldalú, nagy önbizalommal rendelkezik, társaságkedvelőnek mutatkozik, jó a kommunikációs készsége, az vélhetőleg több ismerőssel rendelkezik.

1. ábra Pozitív tulajdonságok együttjárása 11/1
Forrás: saját készítés

Jelmagyarázat: barna: nem szeret az osztályba jární hegesztő, piros: szeret az osztályba jární hegesztő, kör: hátrányos helyzet/roma, nagyobb méretű jel: a tanuló iskolán kívül is szokott találkozni osztálytársaival

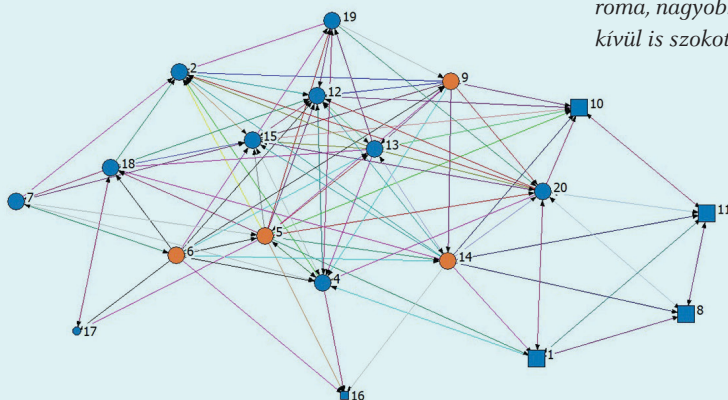
⁴A kortárs csoportokban vizsgálatra kerültek általános, szociometrikus kérdések is, mint például a szimpátia, bizalmas kapcsolatok, vagy a vezető pozíció betöltése az osztályközösségekben, amelynek gráfjainak és eredményeinek részletezése túllépnék ezen publikáció szoros témáján. Ennél fogva ezekre a fejleményekre, amikor aktuálisak, csak említést teszek.

A 11/1. osztály esetén (1. ábra) a bejövő élek vizsgálata szerint a 2-es és 6-os tanulók rendelkeznek leginkább a fent említett tulajdonságokkal, és a társak úgy tudják, nekik van a legtöbb ismerősük is a mindennapok során. A 2-es fiú szimpátia, megbízhatóság, egyéb segítőkészség, iskola befejezése utáni kapcsolattartásban is kitüntetett szerepet töltött be az osztályban, ahogy az osztály vezetői pozícióját is megkaphatná. Ő helyi lakos, édesanyja egyedül neveli, három testvére van és túlkoros is egyben. A 6-os tanuló roma származású, helyi

lakos, szintén túlkoros, nyitott társai felé, közvetítő, összetartó szerepe is fontos volt az általános csoportstruktúrát bemutató gráfoknál. A közösség szemében jó vezető is lehetne. Ő a közösségnek származása ellenére jól integrált, szerves része, és vélhetőleg vannak jól használható gyenge kötése is társaival, amelyeket a pozitívnak ítélt, hasznos személyiségjegyei is támogatnak. Ő mindenképpen kiváló példa arra, hogy a hátrányos helyzet ellenére is lehet valakinek sok kapcsolata.

2. ábra Pozitív tulajdonságok együttjárása 11/3. Forrás: saját készítés

Jelmagyarázat: kör: villanyszerelő, négyzet: ipari gépész, narancssárga: hátrányos helyzet/roma, nagyobb méretű jel: a tanuló iskolán kívül is szokott találkozni osztálytársaival

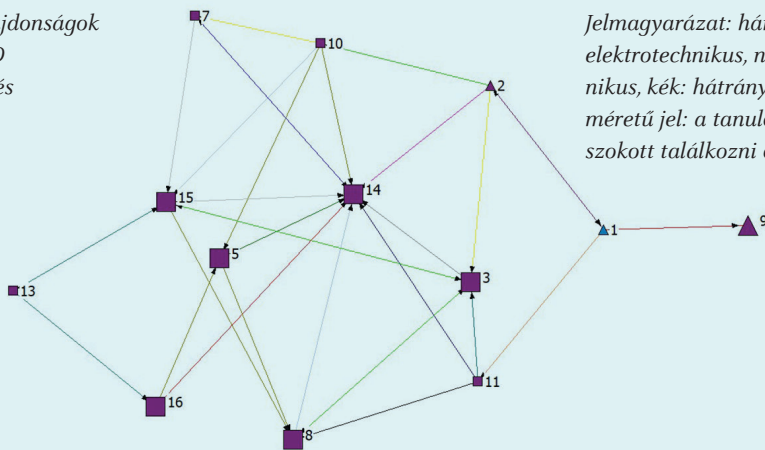

A 11/3. osztályban (2. ábra) a bejövő élek száma szerint egyaránt mutatkozik nyitottnak, kommunikatívnak, társaságkedvelőnek, nagy önbizalommal rendelkezőnek, ezek összegződéséből pedig sok ismerőssel rendelkezőnek a 2-es és 15-ös tanuló. Mindketten túlkorosak, villanyszerelők, helyi lakosok. A 15-ös tanuló többeknek bizalmasa,

sokaknak szimpatikus volt az osztályban, emellett segítőkésznek mutatkozott a zsebpénz problémák esetén is társaival a csoportstruktúrát felvázoló (itt nem taglalt) ábrák alapján. A 2-es tanuló is kiemelten rokonszenves a közösségben (itt nem taglalt ábrák szerint).

3. ábra Pozitív tulajdonságok együttjárása 2/14/D Forrás: saját készítés

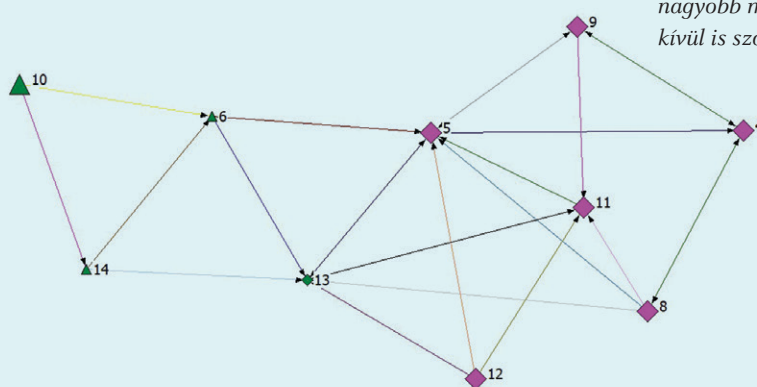
Jelmagyarázat: háromszög: erős áramú elektrotechnikus, négyzet: gépésztechnikus, kék: hátrányos helyzet, nagyobb méretű jel: a tanuló iskolán kívül is szokott találkozni osztálytársaival

A 2/14/D osztályban (3. ábra) is megfigyelhető a már említett válaszok együttjárása. Ezek alapján a 14-es személy a központi egyéniség, aki vezetői pozíciót is betölthetne a társai szerint, továbbá kiemelten szimpatikus és megbízható, segítőkész egyénnek is bizonyult a közösségben, minden vizsgált korábbi kérdés esetén (itt nem prezentált gráfok mentén). A befokok vizsgálata alapján

a legtöbb ismerős kérdésen kívül, a többiben a 14-es alanyuk van a legtöbb befutó éle, ő az, akiről úgy vélik, hogy a felsorolt tulajdonságok leginkább jellemzőek rá (3. ábra). A legtöbb ismerős kérdés is pozitív összefüggést mutat, hiszen ugyan az egy ritka gráf, de őt ismerik úgy társai, hogy sok ismerőse lehet (3. ábra).

4. ábra: Pozitív tulajdonságok együttjárása 2/14/C
Forrás: saját készítés

Jelmagyarázat: csillag: közszolgálati ügyintéző, háromszög: központi fűtés szerelő, rózsaszín: lány, zöld: fiú, nagyobb méretű jel: a tanuló iskolán kívül is szokott találkozni osztálytársaival

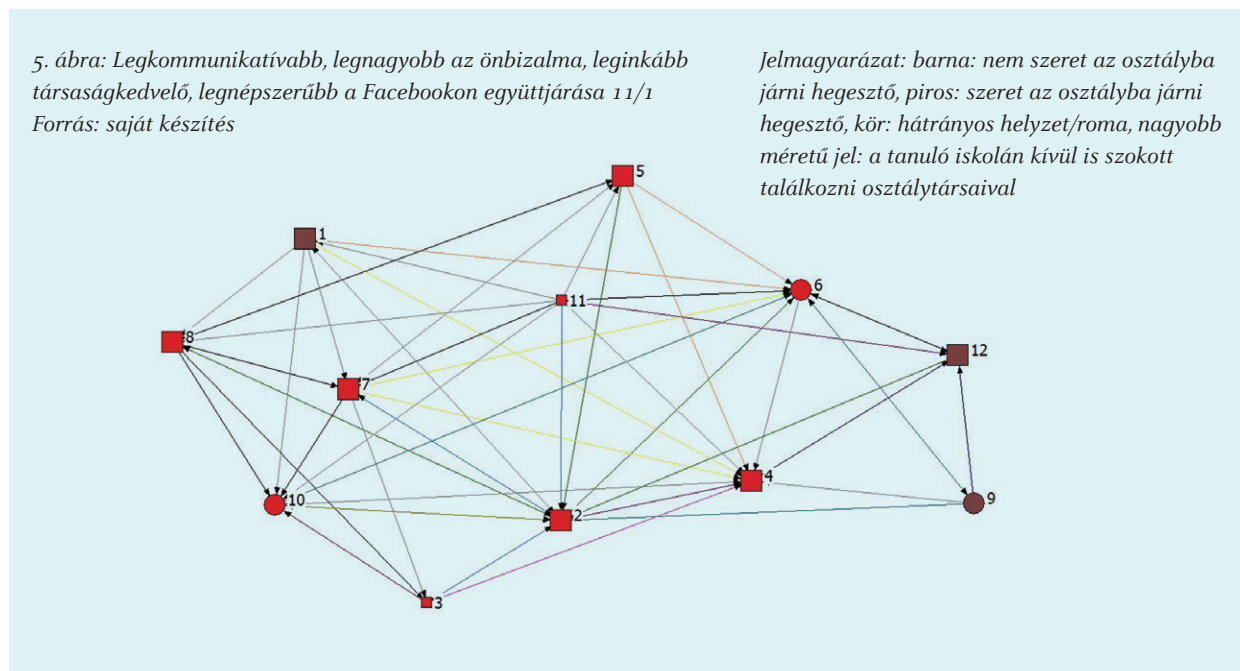
A 2/14/C osztályban (4. ábra) az öt kérdésben együttesen a legtöbb bejövő éle az 5-ös közszolgálati ügyintéző lánynak és 13-as közszolgálati ügyintéző fiúnak volt. A lány tanuló iskolán kívül is találkozik osztálytársaival, míg a fiú tanuló nem ápol barátságot osztálytársaival iskolán kívül. Az 5-ös lány ugyan sajátos nevelési igényű, de nagyon jó szocio-ökonómiai státuszú szülők egyedüli gyermeke. Társasházban élnek, édesanyja elvált, élettárral él, akik munkahelyük mellett nagy földterülettel rendelkeznek, a lánynak saját autója, lova és tanyája is volt már a kérdezés időpontjában. Társai felől az általános szociometrikus kérdések mentén kevés volt a viszonzott éle rokonszenv tekintetében és az iskola befejezése után való kapcsolattartásban is. A közösségből egy tanulóknak a bizalmasa és senki nem érzi úgy, hogy szűkös anyagi helyzet esetén kapna segítséget a lánytól. Összességében viszont társai szerint minden olyan tulajdonság fellelhető benne, ami segíti az ő boldogulását az életben. A 13-as tanuló elvált szülők egyedüli gyermeke, az évek során hol édesanyjánál, hol apukájánál tartózkodott, de amióta az apuka magához vette a felügyeletet és

magántanárt fogadott mellé, a fiú iskolai eredményei feljavultak, amelynek eredményeként szeptemberben felsőoktatási intézményben kezdett tanulmányokat. Apukájának több munkája is van, minden évben nyaralást is megengedhetnek maguknak, családlátogatásom során magas életszínvonalról győződtem meg a lakhatási körülmények tekintetében is. A 13-as tanulóknál kevesen érezték úgy, hogy szűkös anyagi helyzet esetén számíthatnának rá, vagy, hogy a közösségben többeknek a bizalmasa lenne, de ő sem igényelte ezeket, zárkózottabb típus. Ennek ellenére többeknek szimpatikus és társai szeretnék vele tartani a kapcsolatot az iskola befejezése után is.

A pozitív tulajdonságok együttjárását bemutató gráfoknál, azokra a tanulókra illettek főként a tulajdonságok, akik más kérdések esetén is az osztályközösség központi emberének mutatkoztak, akár szimpátia, akár az iskola befejezése utáni találkozások, vagy a segítőkészség, bizalmas kapcsolatok vizsgálata során. A Big Five modell mentén történt kutatások szerint az extraverzió (az én esetemben nyitottság) a kötések erősségét befolyásolja, de a kötések számát, így a hálózat

méretét nem, viszont a kellemesség/kedvesség személyiségjellemző statisztikailag szignifikánsan több kapcsolatot hoz az érintetteknek (Seevers-Johnson-Darnold 2015). A 2/14/C-nél az 5-ös tanuló csak a kivétel, aki nem volt népszerű sem segítőkészség, sem szimpátia szempontjából a közösség tagjai között. A hátrányos helyzetű és roma fiatalok körében, pedig egy osztály esetében (11/1.) jelent meg az, hogy a hátrányos helyzetű tanuló nagy önbizalommal rendelkezik, társaságkedvelő, nyitott, rendkívül

beszédese természetű és sok ismerőssel is rendelkezik. H3. Az online térben lévő kapcsolatok számát befolyásolja az egyén személyisége és érzésvilága. A hipotézis teszteléséhez az alábbi gráfok ismét bizonyos pozitív tulajdonságok együttjárását és a Facebookon való népszerűséget veszik górcső alá, miszerint a kommunikatív személyiségtípusú, a nagy önbizalommal rendelkező, társaságkedvelő egyének népszerűbbek a Facebookon fényképeikkel, követőik számával.

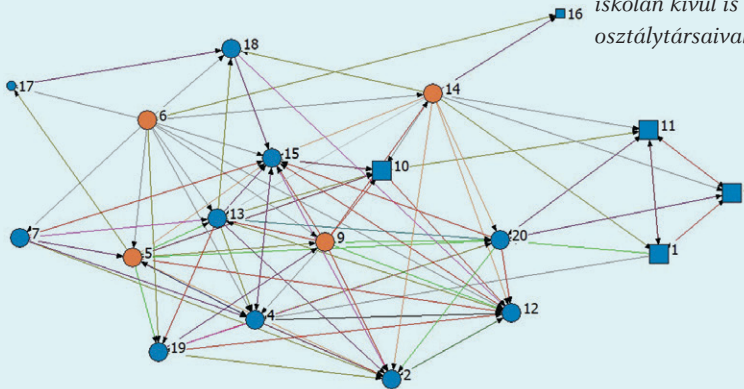

A 11/1. osztály esetén (5. ábra) a négy vizsgált kérdésben a 4-es és 6-os tanulók mutatkoznak a jellemzők főszereplőinek a befokok vizsgálata szerint. A 6-os tanuló korábbi jellemzését így kiegészíthetjük kellő számú online kapcsolat meglétével is, amely roma származása ellenére is erősíti offline kapcsolatait a későbbi életének alakulásához. A 4-es tanuló helyzete figyelemre méltó, a legtöbb osztálytársa szimpatikus számára, és ő is sokaknak rokonszenves, azonban nem mondható segítőkésznek, ha a többieknek valami gondjuk van, vagy bajban vannak. Kevesen érzik azt is (2 befutó él), hogy kiségitené őket egy szendvicstre valóval, ha úgy hozná a mindennapok (2 befutó él) (itt nem taglalt ábrák szerint). A tanulónak nincs bizalmasa, akitől gondolja esetén segítséget kérhetne és csak egy olyan társa van, akitől érzése szerint némi pénzt tudna

kölcsönkérni (itt nem részletezett eredmények szerint). Már ezek alapján is várható volt, hogy az ő helyzete valamiért fontos lehet majd a közösség vizsgálata során. Az ő esete is példázta azt, hogy a gyerekek személyiségformálásához kevés a pedagógusok munkája és az iskolai nevelés. Viszont több pozitív tulajdonsága is megvan ahhoz, hogy sok ismerőse, gyenge kötése legyen. Két társa úgy is tudja, hogy sok ismerőse van a fiúnak. A tanuló jó szocio-ökonómiai státuszú szülők gyereke, ugyan sajátos nevelési igényű és túlkoros, de édesapja cégvezető, édesanyja vállalkozó (fodrász). A szociális munkások ismeretei szerint jó anyagi háttérrel rendelkező családból jön a fiú, a szülők szemefénye. A 4-es számú fiúra így igaz, hogy a jó anyagi háttérbe született fiataloknak több gyenge kötése, ismerősi kapcsolata van, amelyhez még jól hasznosítható személyiségjegyek is társulnak.

6. ábra: Legkommunikatívabb, legnagyobb az önbizalma, leginkább társaságkedvelő, legnépszerűbb a Facebookon együttjárása 11/3
 Forrás: saját készítés

Jelmagyarázat: kör: villanyszerelő, négyzet: ipari gépész, narancssárga: hátrányos helyzet/roma, nagyobb méretű jel: a tanuló iskolán kívül is szokott találkozni osztálytársaival

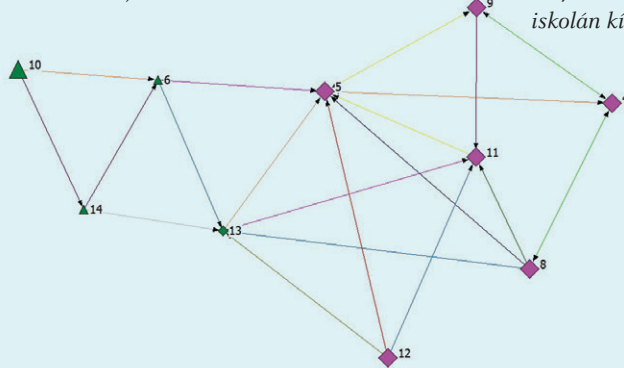

A 11/3. osztályban is mutatkozik együttjárás a Facebookon való népszerűség, a társaságkedvelő és kommunikatív természet és a nagy önbizalom megléte között (6. ábra). Az osztályközösség úgy véli a felsoroltak a 2-es tanuló esetében vannak együtt jelen, ő túlkoros, villanyszerelő, helyi lakos.

A 2-es tanuló a jó anyagi helyzetet felmérő kérdésben is több jelölést kapott társaitól és szimpatikus is társainak (itt nem részletezett korábbi eredmények szerint). Igazi központi embernek mondható.

7. ábra: Legkommunikatívabb, legnagyobb az önbizalma, leginkább társaságkedvelő, legnépszerűbb a Facebookon együttjárása 2/14/C. Forrás: saját készítés

Jelmagyarázat: csillag: közszolgálati ügyintéző, háromszög: központi fűtés szerelő, rózsaszín: lány, zöld: fiú, nagyobb méretű jel: a tanuló iskolán kívül is szokott találkozni osztálytársaival

A kontroll osztályok esetén a 2/14/C osztályban (7. ábra) is megfigyelhető a Facebookon való népszerűségnek, a társaságkedvelő beállítottságnak, a nagy önbizalom meglétének és a jó kommunikációs készségeknél az együttjárása. A négy említett kérdés esetén az 5-ös közszolgálati ügyintéző lány a központi személy a befokok vizsgálata szerint. Ő amint láttuk nyitott személyiségű, társai szerint sok ismerőssel rendelkezik az offline világban, jó anyagi hátterű mások megítélése szerint és úgy vélik, érdekeberként működik

a közösségben. Feltételeznünk kell, hogy erős kötése mellett kellő számú gyenge kötéssel is rendelkezik a későbbi munkaerő-piaci elhelyezkedéséhez, vagy az élet más területén hasznos erőforrásokhoz való hozzájutáshoz.

A Facebookon való népszerűség és bizonyos személyiségjegyek társulásának vizsgálata során, amint láttuk több esetben mutatkoztak olyan tanulók központi személyiségnek, akik magas szocio-ökonomiai státuszú szülők gyerekei, alapvetően szimpatikusak társaiknak, de nem feltétlen voltak

bizalmasaik, ha bajban vannak zsebpénzt sem tudnának tőlük kölcsönkérni. Egyes népszerű tanulók itt megjelenő központisága együttjárást mutatott a közösség felé való nyitottsággal, az offline világban való sok ismerős számmal, de az érdekbárát megjelölésekkel is. Ez érdekes eredmény és jól kiegészíti Pollet-Roberts-Dunbar (2011) azon felfedezését, hogy akik a közösségi médiát többet használják, több online barátjuk van, de ez automatikusan nem jelent nagyobb offline kapcsolathálózatot számukra. Kiemelendő, hogy egy roma fiatal is népszerűnek mutatkozott személyiségjegyei mellett a közösségi médiában is. Azonban az érintett tanulók esetén az iskolai nevelés nem elegendő, hogy az érdekből való kapcsolatfenntartásra irányuló beállítottságuk javuljon, hogy közelebb kerüljenek társaikhoz és segítőkészebbek legyenek, hogy kisegítsék társukat egy szendvicssre valóval, vagy valaki számára bizalmi társként jelenjenek meg, ha bajban van. Így egyelőre az látható, hogy

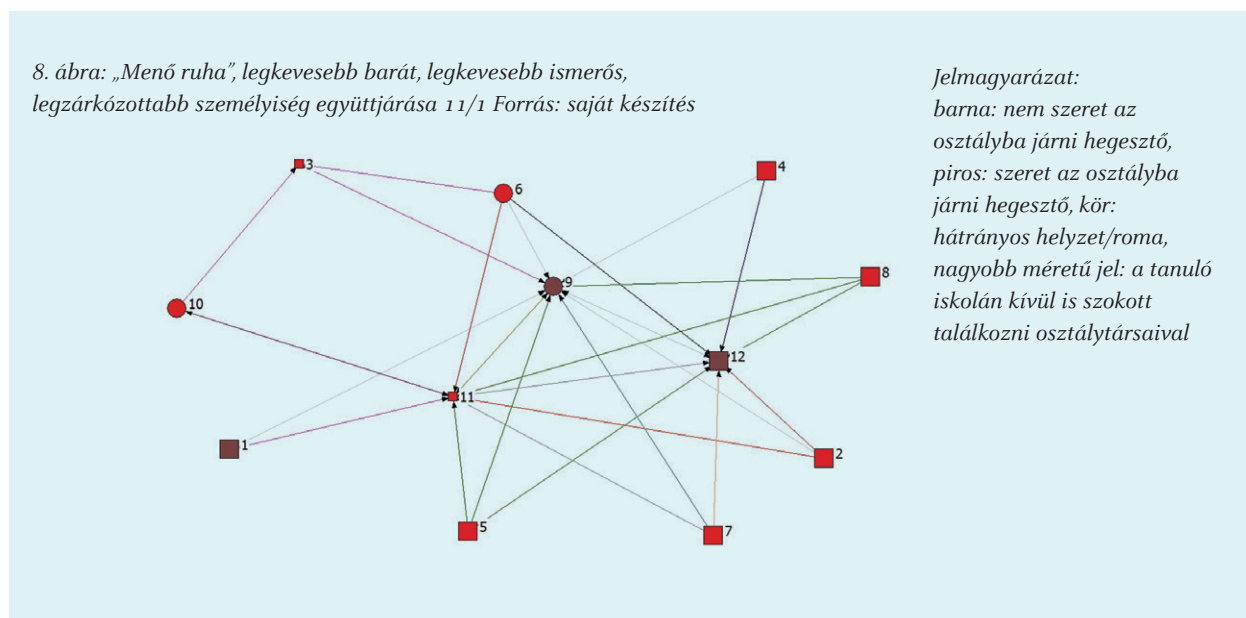
az oktatási intézmény önmagában kevés a tanulók közötti kapcsolatok tudatos alakításához.

A hátrányos helyzet szerepe a kapcsolatokban és az érdekkapcsolatok alakulása

Jelen alfejezetben a hátrányos helyzet és a roma identitás esetleges a kapcsolatszegénységre befolyásoló hatását figyelem meg, továbbá azon attribútumokat, és háttértényezőket igyekszem görcső alá venni, amelyek az érdekből való barátokozásra, kapcsolatalakításra hatással lehetnek.

H2. A hátrányos helyzetű és roma fiataloknak kevesebb közeli barátjuk és távolabbi ismerősük van, mint középosztálybeli kortársaiknak.

Érdekes megnézni, hogy a közösségekben milyen együttjárást mutatnak a szegényebb anyagi háttér, a kevés ismerősszám, kevés barát létszám és a zárkózott személyiség típus válaszaira adott jelölések.

A 11/1. osztályban (8. ábra) a kapott eredmény érdekessége, hogy nem feltétlen a hivatalos iskolai bejegyzés szerinti hátrányos helyzetű vagy roma fiatalokra terelődik az említett kérdésekre adott válaszok együttjárása során a hangsúly. A tanulók azon társaikról is feltételeznek sanyarú anyagi háttérrel, és azokat vélik zárkózottnak, kevés barát és ismerős létszámmal rendelkezőknek, akik az osztály általános működésének bemutatása során többször külön klikket alkottak, vagy a csoporton kívül helyezkedtek el, vagy az osztály perem-

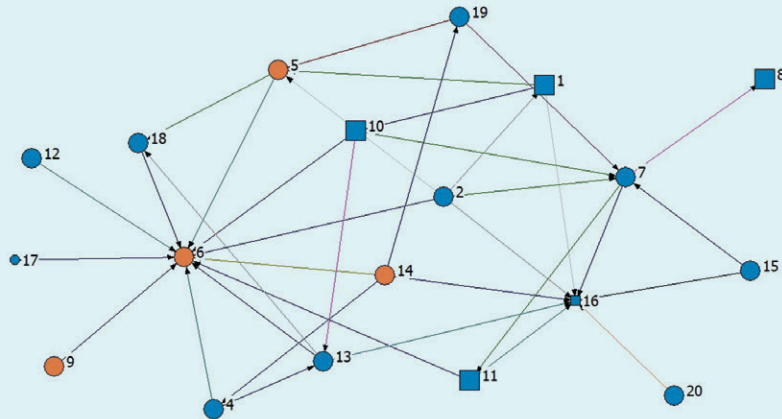
helyzetén voltak. Ők a 9-es, 11-es és 12-es tanulók és csak a 9-es tanuló hátrányos helyzetű. A 9-es és 12-es tanuló között ugyan szorosabb kapcsolat van, a 11-es pedig bróker szerepben van e két tanuló bekapcsolásában a nagyobb közösséghez, de hármójuk közül a 9-es és 12-es tanulók nem szerettek az osztályba járni. A szociális munkások elmondása szerint a 12-es tanuló kívülállását egy provokatív hozzáállás is segítette az évek során, ő felelős lehet peremhelyzetéért. A 9-es tanuló túlkoros is, később csatlakozott az osztályhoz,

korábban másik középiskolába járt, édesanyja egyedül neveli. A 11-es fiú sajátos nevelési igényű, de rendezett családi háttérből származó, helyi

lakos. A három fiú zárkózottabb személyisége járulhatott hozzá peremhelyzetükhöz, hiszen alapvetően csak egy közülük hátrányos helyzetű.

9. ábra: „Menő ruha”, legkevesebb barát, legkevesebb ismerős, legzárkózottabb személyiség együttjárása 11/3.
Forrás: saját készítés

Jelmagyarázat: kör: villanyszerelő, négyzet: ipari gépész, narancssárga: hátrányos helyzet/roma, nagyobb méretű jel: a tanuló iskolán kívül is szokott találkozni osztálytársaival

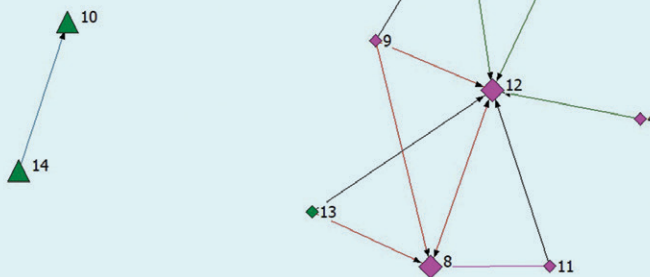

A 11/3. osztályban (9. ábra) minden jellemző igaznak mutatkozik az osztályközösség véleménye szerint a 16-os és 6-os tanulóra. A 16-os iskolán kívül nem szokott találkozni osztálytársaival, de alapvetően szeret az osztályba járni. Ő ipari gépész, helyi lakos, a szülők megtagadták a felmérésben való részvételt. A fiú több kérdés mentén is inkább peremhelyzetben volt a közösségben, zárkózottságát jól szemlélteti, hogy mindössze egy tanulótársa szimpatikus a fiúnak, és eggyel találkozna szívesen az iskola befejezése után is. Úgy érzi, senkire nem számíthat, ha gondja van vagy bajban van, pár száz

forintot sem tudna kölcsönkérni senkitől, ha úgy adódna. Az anyagi szűkösségen kívül a kevés barát és kevés ismerős, illetve a zárkózott személyiségjegye a 6-os tanulóra is érvényesnek mutatkozik. Ő villanyszerelő, roma identitású, szeret az osztályba járni és iskolán kívül is találkozik a társaival. A legtöbb társával szimpatizál, többeket érez bizalmasának is, nagyon nyitott az iskola befejezése utáni kapcsolattartásra, de vele is kimondottan sokan szeretnék a bizonyítvány megszerzése után is tartani a kapcsolatot (korábbi eredményeim szerint).

10. ábra: Legkevesebb barát, legkevesebb ismerős, legzárkózottabb személyiség együttjárása 2/14/C
Forrás: saját készítés

Jelmagyarázat: csillag: közszolgálati ügyintéző, háromszög: központi fűtés szerelő, rózsaszín: lány, zöld: fiú, nagyobb méretű jel: a tanuló szeret az osztályba járni

Kontroll osztályok esetén is érdemes megvizsgálni a kérdést. A 2/14/C osztályban (10. ábra) nincs hátrányos helyzetű tanuló, viszont érdemes megnézni, hogy a zárkózott személyiség típus miként társul a kevés barát és kevés ismerősi számmal. A fent látható 10-es számú ábrán, a három kérdés esetén adott jelölések alapján a 12-es közszolgálati ügyintéző lányról vélik úgy társai, hogy zárkózott, kevés ismerőse és kevés barátja van. Ő ettől függetlenül nem érzi magát kirekesztve, mert szeret alapvetően az osztályba járni. A szimpátia, iskola végeztével való találkozás, egymásra való számíthatóság négy kérdésének összegráfján, az élek vastagságát szemlélve is látszódott, hogy a 12-es tanuló nyitott a lány osztálytársai felé a szakmán belül, de a 4-5-8-9-es lány tanulók klikkjéből csak a 8-as tanulóval jelölték egymást több kérdés esetén is, mind szimpatikusnak, mind bizalmas osztálytársnak. Így vélhetőleg vele van a legszorosabb kapcsolata a tanulóknak az osztályból és mivel a 8-as tanuló több kérdés esetén is központi személyiségnek mutatkozott, így az információáramlásból sem marad ki a 12-es tanuló, hiszen a 8-as tudja őt segíteni, ha kérdése van, mert ez egy szoros, kölcsönös viszony az él erőssége szerint. A 8-as tanuló így ahhoz is hozzájárul, hogy ne legyen társai között kirekesztett a 12-es zárkózottabb társuk (korábbi, itt nem részletezett eredményeim szerint).

A szerényebb anyagi háttér, kevés ismerős szám és a zárkózott személyiség típusra együtt leadott jelölések, a legtöbb osztály esetén azokra a tanulókra kerültek, akik több kérdés mentén az osztály peremhelyzetű, kirekesztettebb tagjainak bizonyultak. Csaba és Pál (2010) is kimondták, hogy közösségen belüli izoláció tehát sokkal könnyebben mehet végbe, mint az integráció. A peremhelyzetű egyének elszigetelődését pedagógusként és

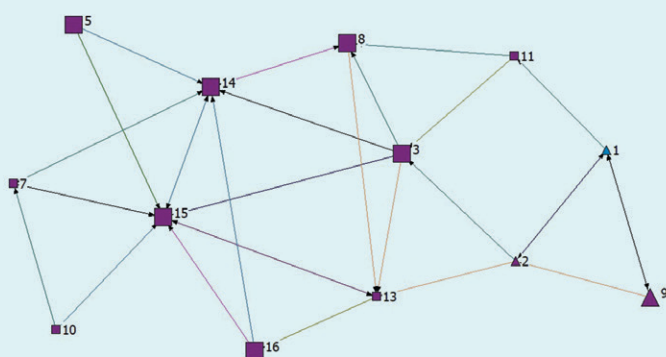
kutatóként is azért fontos szemmel tartani és be- tagozódásukat segíteni, mert Cole-Cole 2003-ban is már azt mondták, hogy akik gyerekkorukban barátok terén magányosak, az a felnőttkori kapcsolataikra is majd bélyeget tehet. Ugyanakkor a barátok számát a szülőhöz való kötődési mintázat is befolyásolja, például Bowlby (1965) szerint a hosszú ideig tartó szeparációnak lehet az a hatása, hogy a szoros kötődéstől távol tartja a későbbiekben magát a gyermek, a csoport peremére sodródhat, őszinte, bizalmas kapcsolatokat nem képes átélni. Hivatalosan hátrányos helyzetű, és/vagy roma fiatal a 11/1., 11/3. osztályban került dominánsan megjelöltek a kérdésekre, hiszen a 2/14/C-ben nincs is formálisan hátrányos helyzetű. Vannak a megjelöltek között az osztályokban viszont olyan esetek is, akik peremhelyzetét a már említett szakmák mentén való kevés találkozási, barátkozási lehetőség, a kevés együtt töltött idő okozhatja. Így elmondható, hogy a zárkózottság, a kevés ismerős szám és szerényebb anyagi háttérkérdésekre leadott jelölések, a legtöbb esetben nem feltétlen csak a hivatalosan hátrányos helyzetű és roma fiatalokra terelik a figyelmet, így nem mondhatjuk igaznak, hogy a hátrányos helyzetű és roma fiataloknak kevesebb gyenge kötést adó ismerőse van.

H4. A középosztálybeli, nem hátrányos helyzetű embereknek több érdekkapcsolata van.

A tehetősebb anyagi környezet és az érdekkapcsolatok együttjárása is megfigyelhető a tanulók között a kontroll osztályokban. Az alábbi két multiplex gráf a jó anyagi körülmények, nyitott személyiség típus, nagy önbizalom és érdekből barátkozás kérdésekre adott válaszok együttjárását szemlélteti.

11. ábra: „Kirándulás”, legnyitottabb személyiség, legnagyobb az önbizalma, leginkább érdekből 2/14/D
Forrás: saját készítés

Jelmagyarázat: háromszög: erős áramú elektrotechnikus, négyzet: gépészmérnök, kék: hátrányos helyzet, nagyobb méretű jel: a tanuló iskolán kívül is szokott találkozni osztálytársaival

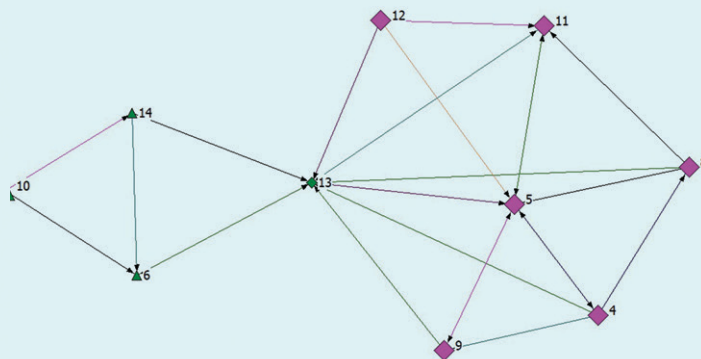

A 2/14/D osztályban (11. ábra) a 15-ös tanuló az, aki mindegyik kérdésben több jelölést is kapott társaitól, így kulcsfontosságú személyiségnek mondható. A 15-ös tanuló vezetői pozícióra is kiválóan alkalmasnak mutatkozott társai szerint. Gyakran a vezető pozíciót betöltő személyeknek, a karrierjében való boldogulásához vannak érdekcapcsolatai, mivel az iskola a felnőtt társadalom kicsinyített mása, így kiemelhetjük, hogy az osztálytársak szerint a 15-ös személy is, mint sok magas pozíciót betöltő felnőtt, leginkább érdekeremberként működött az osztályban. Az egymásra

való számíthatóságot és segítőkészséget vizsgáló kérdések gráfjait szemlélve viszont jól látható volt, hogy nagyon kevés (1-2) befutó éle van társaitól, így nem mutatkozik e kérdésekben népszerűnek a társaságban. Róla azt érdemes megjegyezni, hogy a bizonyítvány megszerzése után sikeres felvételt nyert egyetemi képzésre, illetve a szülők a vállalkozói világban mozognak, jó családi háttérű fiatalról beszélhetünk. Az érdekek előtérbe helyezését akár szülői minta szerint is hordozhatja magában a tanuló, amelyet vélhetőleg nem tudtak felülírni a pedagógusok az iskolai munka során.

12. ábra „Kirándulás”, legnyitottabb személyiség, legnagyobb az önbizalma, leginkább érdekarát 2/14/C.
Forrás: saját készítés

Jelmagyarázat: csillag: közszolgálati ügyintéző, háromszög: központi fűtés szerelő, rózsaszín: lány, zöld: fiú, nagyobb méretű jel: a tanuló iskolán kívül is szokott találkozni osztálytársaival

A 2/14/C osztályban (12. ábra) ugyanezen tulajdonságok együttjárását figyelve, két egyedüli és jó családi háttérrel rendelkező fiatal, konkrétan az 5-ös és 13-as tanulók a központi személyek, nekik van a legtöbb befutó élük, őket már részletesen bemutattam a korábbiak során.

Ezeknél a gráfoknál következtetésként levonhatjuk, hogy a jobb anyagi háttérű, a magasabb társadalmi réteghez tartozó szülők gyermekei hamarabb tartanak fent érdekkapcsolatokat társaik körében. Ezen esetek háttérében a szülői minták és neveltetés mindenképp közrejátszhat.

A többrétegű hálózatok feltérképezése során az ötödik kutatási probléma is relevánsnak mutatkozik, amely így hangzott:

H5. Az iskola nem tudja látványosan befolyásolni a gyerekek közötti kapcsolatok alakulását.

A kapcsolatháló kérdőívem vizsgálati eredményei szerint, már az általános szociometrikus kérdések során is minden osztályban kirajzolódott tanulói

klikkek, amely informális hálózatokat kívülről nagyon nehéz befolyásolni. A csoportstruktúrák vizsgálata és a többrétegű hálózatok feltérképezése során is mutatkoztak központi egyéniségek és peremhelyzetbe sodródtak egyaránt, akik státuszát nagyon nehéz célzott beavatkozással módosítani. A csapatépítő tréningek, a csoportmunkában való dolgozás az órákon, a különböző projektek és tanórán kívüli tevékenységek csak egy felkínált lehetőségként állnak a fiatalok előtt a heterogén kapcsolathálózatok kialakítására, de a gyerekek informális hálózatának direkt befolyásolása látványosan nem kivitelezhető. A multiplex kapcsolatoknál, ahol már az adott attitűdök, tulajdonságok mentén a központi alanyok családi háttérére is kitértem, még jobban kirajzolódott, hogy az elsődleges szocializációs színtérből hozott értékrend, minta erősen befolyásolja a fiatalok személyiségjegyeit, amelyek korrigálása, esetleg megváltoztatása középiskolában, serdülőkorban,

vagy érettségi után, fiatal felnőttkorban már szinte lehetetlen. Ennek fényében szemmel láthatóan jól érvényesül a hasonló hasonlót vonz elve a diákközösségekben, amely egy zárközöttabb, sze-

rényebb anyagi háttérű fiatal esetén kapcsolatszegénységhez is vezethet, amely majd nehezítheti az intergenerációs mobilitását és a társadalmi integrációját is.

Összegzés

A kutatási eredmények szemléltetése mentén a felvetett öt kutatási probléma jól vizsgálható és értékelhető. Láthatóvá vált, hogy rendkívül fontos az iskolai közösségekben network-elemzések célzott elvégzése integrált oktatási környezet esetén is, hiszen jól feltérképezhető annak valós vagy látszólagos működése. Az egyszerűbb elemzések segíthetik megismerni az osztályközösségek központi és marginális helyzetű tagjait, amelyek fontos információk az egyének személyes kapcsolathálózatának alakulása szempontjából. Az esetleges izoláció a kortárhálózatokban motivátlansághoz vezethet, a motiváció csökkenésével az órai munkába való bekapcsolódás gyakorisága is csökken, ami hosszú távon kihat a tanulmányi eredményekre, áttételesen pedig az egész életpályára.

Ezért jövőbeli célként fontosnak tartom, hogy a pedagógusok, osztályfőnökök képesek legyenek alapszintű kapcsolatháló kutatásokra, ezek rendszeres ismétlésére, hogy időben észlelhetők legyenek számukra az osztályban zajló interperszonális folyamatok. A problémák korai észlelése és szakszerű kezelése, az osztályközösségen belül a kohézió helyreállítása, illetve erősítése óriási jelentőséggel bírhat a hátrányos helyzetű, a periférián elhelyezkedő tanulók jövőbeli esélyei szempontjából. Ennek hiányában az osztály szélén lévők, vagy különálló egyének, akik senkihez nem tudnak kapcsolódni, esélyt sem kaphatnak azoknak a gyenge kötéseknek a kialakításához, amelyek jelentőségét dolgozatomban elméleti áttekintése igyekezett bizonyítani.

Az általam végzett mélyebb elemzések már arra világítanak rá, hogy a heterogén kapcsolathálózatok kialakításának megfelelő feltételei mellett is vannak, olyan a háttérben munkálkodó tényezők mint a személyiség, értékrend, szocio-ökonómiai

státusz, amelyek befolyásolják a gyenge kötések kialakítását, a kapcsolatgazdagság megszerzését a középiskolások számára. Önmagában a hátrányos helyzet vagy a roma identitás nem minden esetben jelent elszigetelődést a kapcsolatok kiépítésének lehetőségétől. Az iskola számtalan érdek és érték ütközésének terepe, ahol a jelenlévő sokszínűséget kell meghatározott keretek között tartani, közös síkra hozni a mindennapi munkához. Jól látható, hogy az iskola elsősorban az oktatás, a tudásátadás, a teljesítmény formális intézménye, ahol az informális kapcsolatok alakulására, a jóllétre kevés figyelem és idő jut. A fiatalok közötti barátságok, őszinte és érdekkapcsolatok működését iskolán kívüli privát szférának tekintik. Szépen kirajzolódott, hogy az iskola csak lehetséges utakat mutat a fiataloknak, de célzottan és látványosan nem rajzolhatja át értékeiket, egyéniségüket és egyéb preferenciáikat. A tanórán kívüli tevékenységek, az együttnevelés és a modern oktatási módszerek alkalmazása csak akkor lesz gyümölcsöző, ha a fiatalokat a kapcsolatteremtésre, ehhez megfelelő kommunikációra, nyitott és befogadó szemléletre, a kapcsolatok kialakításának, megtartásának fontosságára is megtanítják. Ezek az alapok még hiányoznak ahhoz, hogy megfelelő gyenge kötések alakítsanak ki a tanulók az életben való sikeres boldoguláshoz.

A jövőben nagyon fontos azoknak a technikáknak a kimunkálása, felderítése is, amelyek segítik a hátrányos helyzetű és roma fiatalok kapcsolati tőkéjének átrendezését, amelyek célzottan, de mégsem erőltetetten segítik a heterogén kapcsolathálózatok kialakulását a gyerekek között. Ezek együttesen segítik a hátrányos helyzetű és roma gyerekek generációk közötti mobilitását, marginális helyzetükből való kitörésüket, hosszú távon pedig a sikeres társadalmi integrációjukat is.

Felhasznált irodalom

- Albert Fruzsina, Dávid Beáta (1998) A barátokról. In: Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.): Társadalmi Riport. Budapest: TÁRKI. 257–278.
- Albert Fruzsina, Dávid Beáta (1999) A bizalmas kapcsolatokról. In: Szívós Péter, Tóth István György (szerk.): Monitor 1999. TÁRKI Monitor Jelentések 1999. Budapest: TÁRKI. 218–230.
- Albert Fruzsina, Dávid Beáta (2006) A kapcsolati tőke dimenziói etnikai metszetben. In: Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.): Társadalmi Riport. Budapest: TÁRKI. 351–369.
- Balla Gábor Tamás, Nagy Márta (2012) Nevelés és társadalom. Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó.
- Blau, Peter Michael and Duncan, Otis Dudley (1967) *The American Occupational Structure*. New York: Wiley.
- Boda Zsófia, Vörös András (2013) A középiskolai népszerűség meghatározói - személyiségvonások és csoportösszetétel. In: Néray Bálint, Vörös András (szerk.): *Behálózott iskolák: Iskolai hálózatok kutatás egy kelet-magyarországi kisvárosban*. Budapest: L'Harmattan Kiadó (Széchenyi Füzetek XXI.). 31-43.
- Bourdieu, Pierre (1986) *The Forms of Capital*. In: Richardson, John (ed.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood. 241-258.
- Bourdieu, Pierre (2008a) Az értelmiségi hagyomány és a társadalmi rend megőrzése. In: Bourdieu, Pierre: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratemelődése*. Budapest: General Press Kiadó. 7-53.
- Bourdieu, Pierre (2008b) Az iskolai kiválóság és a francia oktatási rendszer értékei. In: Bourdieu, Pierre: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratemelődése*. Budapest: General Press Kiadó. 53-91.
- Bowlby, John (1965) *Child Care and the Growth of Love*. Harmondsworth: Penguin.
- Bukodi Erzsébet (2002) Ki kivel (nem) házasodik? A partnerszelekciós minták változása az egyéni életútban és a történeti időben. *Szociológiai Szemle*, 12. évf. 2. sz. 28-58. Elérhető: <https://szociologia.hu/dynamic/0202bukodi.htm>
- Christakis, Nicholas A. and James H. Fowler (2008) *The Collective Dynamics of Smoking in a Large Social Network*. *The New England Journal of Medicine*. Vol. 21 (358):2249-2258. DOI: <https://doi.org/10.1056/NEJMsao706154>
- Christakis, Nicholas A. and James H. Fowler (2009) *Connected: The Amazing Power of Social Networks and How They Shape Our Lives*. New York: Little, Brown.
- Cole, Michael and Sheila R. Cole (2003) *Fejlődéslélektan*. Budapest: Osiris.
- Coleman, James Samuel (1994) *Társadalmi tőke*. In: Lengyel György, Szántó Zoltán (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája*. Cambridge: Aula Kiadó. 99-127.
- Csaba Zoltán László, Pál Judit. (2010) A negatív kapcsolatok alakulása és hatása: Elméleti áttekintés és empirikus tesztelés két középiskolai osztályban. *Szociológiai Szemle*, 20. évf. 3. sz. 4-33. Elérhető: https://szociologia.hu/dynamic/szocszemle_2010_3_all.pdf
- Dávid Beáta, Lukács Ágnes, Huszti Éva, Barna Ildikó (2017) *Kapcsolati napló – pluszok és mínuszok. Új módszer az egocentrikus kapcsolathálózat kutatásában*. In: Kovach Imre (szerk.): *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. Budapest: Belvedere Meridionale. 331-359.
- Elekes Györgyi (2011) *Romaintegráció és iskolai mobilitás*. *Educatio*, 20. évf. 2. sz. 253-257. Elérhető: 2011-02-Kutkozben1
- Fang, Ruolian-Blaine Landis – Zhen Zhang et al. (2015) *Integrating Personality and Social Networks: A Meta-Analysis of Personality, Network Position, and Work Outcomes in Organizations*. *Organization Science*. Vol. 26 (4):1243-1260. DOI: <https://doi.org/10.1287/orsc.2015.0972>
- Festinger, Leon–Stanley Schachter – Kurt Back (1950) *Social Pressures in Informal Groups*. Stanford CA: Stanford University Press.
- Forray R. Katalin, Kozma Tamás (1992) *Társadalmi tér és oktatási rendszer*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Fowler, James H. and Nicholas Christakis A. (2008) *Estimating Peer Effects on Health in Social Networks*. *Journal of Health Economics*. Vol. 27 (5): 1400-1405. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jhealeco.2008.07.001>
- Granovetter, S. Mark (1973) *The Strength of Weak Ties*. *The American Journal of Sociology*. Vol. 78 (6): 1360-1380. DOI: <https://doi.org/10.1086/225469>

- Grossman, Klaus E. and Karin Grossman (1991) Attachment Quality as an Organizer of Emotional and Behavioral Responses in a Longitudinal Perspective. In: Parkes, Colin Murray, Joan Stevenson-Hinde, Peter Marris (eds): Attachment Across the Life Cycle. London: Routledge. 93–114.
- Hirschi, Travis (1969) Causes of Delinquency. Berkeley: University of California Press.
- Horváth-Szabó Katalin, Dávid Beáta (2013) A családi és kortárustámogatás összefüggése serdülők körében. In: Ittész Gábor (szerk.): Cura mentis – salus populi: Mentálhigiéné a társadalom szolgálatában: Ünnepi kötet Tomcsányi Teodóra 70. születésnapjára. Budapest: Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet. 534-550.
- Kalmijn, Matthijs (1998) Inter-marriage and Homogamy: Causes, Patterns, Trends. Annual Review of Sociology. Vol. 24.: 395–421. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.395>
- Kaptay György, Csepeli György (2017) Szegregáció odatokban és társadalmakban. Magyar Tudomány, 178. évf. 9. sz. 1132-1143.
- Kertesi Gábor, Kézdi Gábor (2009) Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után. Közgazdasági Szemle, 56. évf. 11. sz. 959–1000. Elérhető: https://epa.oszk.hu/00000/00017/00164/pdf/1_kertesi-kezdi.pdf
- Kézdi Gábor, Surányi Éva (2008) Egy sikeres iskolai integrációs program tapasztalatai. A hátrányos helyzetű tanulók oktatási integrációs programjának hatásvizsgálata 2005–2007. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság.
- Kienlen, Kristine K. (1998) Developmental and Social Antecedents of Stalking. In: Meloy, J. Reid (ed.): The Psychology of Stalking. San Diego: Academic. 51–67. DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-012490560-3/50022-0>
- Kmetty Zoltán, Koltai Júlia (2015) Kapcsolathálózatok mérése - elméleti és gyakorlati dilemmák, lehetőségek. Socio.hu, 4. sz. 34-49. DOI: <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2015.4.34>
- Kmetty Zoltán, Koltai Júlia (2018) Társadalmi mobilitás-kapcsolathálózati megközelítésben. In: Kolosi Tamás, Tóth István György (szerk.): Társadalmi Riport. Budapest: TÁRKI. 47-63.
- Lazarsfeld, Paul and Merton, Robert (1954) Friendship as Social Process: A Substantive and Methodological Analysis. In: Kendall, P. L. (ed.) The Varied Sociology of Paul F. Lazarsfeld. New York: Columbia University Press. 298–348.
- Lin, Nan (1999) Social Networks and Status Attainment. Annual Review of Sociology. Vol. 25:467-487. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.25.1.467>
- Marsden, Peter V. (1988) Homogeneity in confiding relations. Social Networks. Vol. 10 (1):57–76. DOI: [https://doi.org/10.1016/0378-8733\(88\)90010-X](https://doi.org/10.1016/0378-8733(88)90010-X)
- Marsden, Peter V. and Jeanne S. Hurlbert (1988) Social Resources and Mobility Outcomes: A Replication and Extension. Social Forces. Vol. 66 (4): 1038-59. DOI: <https://doi.org/10.2307/2579435>
- McPherson, Lynn Smith-Lovin – James M. Cook (2001) Birds of a Feather: Homophily in Social Networks. Source: Annual Review of Sociology. Vol. 27: 415-444. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.27.1.415>
- Messing Vera (2006) Lyukakból szőtt háló: háztartások közötti támogató kapcsolatok roma és nem roma szegények körében. Szociológiai Szemle, 16. évf. 2. sz. 37–54.
- Messing Vera, Molnár Emília (2011) Bezáródó kapcsolati hálók: szegény roma háztartások kapcsolati jellemzői. Esély, 22. évf. 5. sz. 47–74.
- Moody, James (2001) Race, school integration and friendship segregation in America. American Journal of Sociology, Vol. 107. (3): 679-716. DOI: <https://doi.org/10.1086/338954>
- Neckerman, Holley J. (1996) The Stability of Social Groups in Childhood and Adolescence: The Role of the Classroom Social Environment. Social Development. Vol. 5. (2):131-145. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.1996.tb00076.x>
- Néray Bálint (2013) A barátság és a tanulói teljesítmény összefüggése- Egy kísérleti empirikus modell. In: Néray Bálint, Vörös András (szerk.): Behálózott iskolák: Iskolai hálózatok kutatás egy kelet-magyarországi kisvárosban. Budapest: L'Harmattan Kiadó (Széchenyi Füzetek XXI.). 43-53.
- Pollet, Thomas V.- Sam G. B. Roberts – Robin Dunbar (2011) Use of Social Network Sites and Instant Messaging Does Not Lead to Increased Offline Social Network Size, or to Emotionally Closer Relationships with Offline Network Members. Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking. Vol. 14. (4): 253-258. DOI: <https://doi.org/10.1089/cyber.2010.0161>
- Ranschburg Jenő (1984) Szeretet, erkölcs, autonómia. Budapest: Gondolat.
- Seevers, Matthew T.- Bryan R. Johnson- Todd C. Darnold (2015) Social Networks in the Classroom: Personality Factors as

Antecedents of Student Social Capital. *American Journal of Business Education*. Vol. 8. (3): 193-206. DOI: <https://doi.org/10.19030/ajbe.v8i3.9281>

Tulin, Marina- Bram Lancee- Beate Volker (2018) Personality and Social Capital. *Social Psychology Quarterly*. Vol. 81 (4): 295–318. DOI: <https://doi.org/10.1177/0190272518804533>

Utasi Ágnes (2002) A társadalmi integráció és szolidaritás alapjai: a bizalmas kapcsolatok. *Századvég*, 24. évf. 2. sz. 3-25.

Young, Michael (1958) *The Rise of the Meritocracy 1870-2033: An Essay on Education and Equality*. London: Thames and Hudson.

The meaning of our lives

The relationship between sense of coherence, family and other sociodemographical and psychological indicators

Introduction

“In pluralising societies, there are more and more value systems to choose from, but also more spaces and situations to adapt to, which puts more pressure on socialisation and affects our health” (Skrabski et al. 2004). In investigating the background factors of a healthy life, therefore, the study of influences – beyond the narrow biological, environmental and nutritional circumstances and behaviours of the individual – social self reflection and subjective perceptions is becoming increasingly important. In her historical review, Éva Ivonyi argues that subjective indicators have emerged alongside objective indicators in the more in-depth study of well-being (Ivonyi 2017). A group of these factors can be summarised as coherence, which is in fact the experience of having a place and role in society and the world, and of finding meaning in what happens to us, of having a sense of purpose in our lives and of being able to overcome challenges (Skrabski et al. 2004). The study of coherence in its complexity provides scope for a more dynamic understanding of health, which is possible through a variety of models and methods. In Aaron Antonovsky’s model of salutogenesis, which focuses on the origins of health, the experience of harmony, i.e. harmony and coherence between humans and their environment being the defining one. According to the salutogenesis model, coherence is formed by genetic factors, childhood influences and education (Skrabski et al. 2004). Antonovsky argues that research on the sense of coherence is important because it looks at the whole spectrum of health, not in terms of risk factors but in terms of protective factors - and can therefore be an effective tool for health promotion (Antonovsky 1996).

Health-related quality-of-life assessments are based on subjective experiences and self-assessment, but also on a multidimensional approach that takes into account psychological, physical and social aspects (Susánszky et al. 2006). A medical research study among people with varying degrees of depressive symptoms has shown that an increase in the sense of coherence is associated with a better quality of life, better mental health, both of which are essential to cope with the symptoms of depression. They found that adequate levels of coherence positively predicted quality of life and mental health for depressive symptom indicators, while coherence was more strongly associated with mental and psychological health than physical health. According to the authors, a sense of coherence is a psychological shield that enhances health and wards off the negative effects of stressors (Akhtar, Riaz and Shaheen 2021). In Sweden, Larsson and Kallenberg (1996) used a nationally representative survey to explore the distribution of sense of coherence across different demographic and socio-economic groups. The adult population aged between fifteen and seventyfive years was surveyed in 1993 on the basis of various background factors and subjective perceptions. The distribution of sense of coherence scores in the different social subgroups was partially contradictory to the results of previous studies. For example, differences were found between sexes, with men showing higher coherence scores and, in terms of age, coherence scores increasing with age. Larsson and Kallenberg also found that a sense of coherence was more strongly associated with general well-being and psychological symptoms than with physical health and somatic symptoms. The relationship

between coherence and both physical and psychological health was found to be stronger for the women surveyed than for the men. Their results also confirmed that the association of physical and mental health with coherence is stronger than its association with age, education, income, household size or number of friends. However, the researchers warn that the strong relationship between the sense of coherence and health, well-being and especially psychological symptoms is partly due to the overlap between the different factors studied.

Ming-hui Li's (2015) study aimed to test an analytical model of coherence perception by examining coping strategies and interpersonal relations (anxiety, isolation, dependency) in American and Chinese students. Li's starting point is that the background of the impact of coherence on health is an understudied area, although it is known to be related to individual coping strategies. Therefore, she examines three main coping strategies in relation to coherence: problem solving, peer support and avoidance. For both groups of students, participants who showed higher coherence scores had higher levels of social anxiety, finding that a sense of coherence has an indirect effect on anxiety due to avoidance. The results therefore highlight that although high individual coherence scores predict that the world is understandable, manageable and meaningful, interpersonal relationships tend to induce anxiety, as higher coherence scores imply lower avoidance. The results also suggest that anxiety can be counteracted by coping strategies through peer support (Li 2015).

The team of authors, Orly Idan, Orna Braun-Lewensohn, Bengt Lindström and Malka Margali (2017) collected a number of international cohort studies and analysed them for different age groups. They found that children aged five to six years who were identified as being at risk of a learning disability before they were diagnosed showed

lower levels of coherence. They also had fewer friends and were less accepted by their peers. Adolescence is a unique developmental stage with many challenges and changes that young people go through during these years. In some cases they already function in a similar way to adults, yet there are myriad of cognitive, biological and behavioural processes that shape them on the path to maturity and normative adulthood. This is why it is fascinating to study coherence in their circle. In their research, the authors investigated the impact of different factors (gender, age, socialization milieu) on the development of a sense of coherence. The questionnaire results showed that the sense of coherence can be considered a protective factor for adolescents. The conclusions suggest that the sense of coherence develops over the lifespan, in other words, the level of coherence increases with age (Idan et al. 2017).

Hungarian study surveys of the Hungarian population provide an opportunity to gain a deeper understanding of the physical and mental health of Hungarian society. After the 2002 survey, Skrabski and his colleagues investigated coherence in more depth, i.e. whether the impact of a sense of coherence on health is valid in Hungarian society, and what are the resources that create and maintain trust in the meaning of life and the experience of coherence in the context of transforming and changing social conditions. Their results show that, the explanatory variables of health status, age and education are followed by the sense of coherence. Those with above-average coherence were 9.5 times more likely to rate their health as fair, good or excellent than poor or very poor. They were 4.6 times more likely to have an above average quality of life. Coherence was also shown to have a strong significant correlation with social capital variables and to be more strongly related to depression than age and education.

Objective

The objective of this research is to examine how coherence has evolved in 2021, compared to previous years. The focus of our study was on the relationship between coherence and responses

to questions on family and having children. We also examined the relationship between coherence and some indicators related to mental health and quality of life.

Measuring instruments

Coherence was measured using the Coherence Perception Scale from the Rahe Brief Stress and Coping Inventory (Skrabski et al. 2004), which consists of the following seven questions:

- I feel my life is part of a larger plan
- Many things in life give me great joy
- I am able to forgive myself and others.

- I doubt that my life makes a difference
- My values and beliefs guide me daily.
- I feel in tune with people around me.
- I am at peace with my place in life.

The answers to the questions are: 0 = not typical; 1 = typical; 2 = very typical. The coherence scale is the sum of the answers to the questions.

Sociodemographic indicators

In the present paper, we investigated the relationship of respondent's sex, age (by age group: 18-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60 or more), education (primary, secondary, tertiary), type of residence (municipality, city, Budapest) as basic variables with coherence. The following questions were used to analyse the relationship with family: number of children (no children; one child; two children; three or more children); marital status (to analyse this, a variable was created based on the responses to the questionnaire, indicating the 'cohabitation status' at the time of taking the questionnaire [single; cohabiting; living with spouse], which may differ from the official marital status). The impact of childhood patterns

on coherence was measured by the answers to the following question: Who raised you before the age of 14? The response options were: married biological parents; cohabiting but unmarried biological parents; one biological parent alone/new partner; grandparent or other relative; professional foster parent; in state care. Respondents could tick more than one answer here.

The means were tested for significance using one-way ANOVA analysis. In the calculation of the logistic regression, the odds ratio and the corresponding confidence interval at 0.95 percent probability were plotted for the dependent variable.

Mental background factors

Among the mental background factors used are the following: (Anomie Scale (AS-4), Beck Depression Inventory (BDI-9), Perceived Stress Scale (PSS-10), Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS-10), WHO Well-Being Index (WBI-5).

Satisfaction was measured by answering the question "Overall, how satisfied are you with your life now?", where respondents were asked to choose between "Completely dissatisfied" and "Completely satisfied" on a total Likert scale of 10. Similarly, happiness was measured by responses

to the question "Overall, how happy do you consider yourself to be?", where the two endpoints of the ten-point scale were "Totally unhappy" and "Totally happy".

Self-rated health was measured by answering the question "Overall, how would you rate your own health?". Here they were given a choice of five response options (very poor; poor; fair; good; excellent). Correlations were calculated using Spearman's correlation coefficient. The analyses were performed using IBM SPSS Statistics version 23.

Trends in sense of coherence in the Hungarostudy surveys

In Tables 1-3 we have reviewed the evolution of coherence between 2002 and 2021, based on the Hungarostudy surveys. The tables show the coherence averages grouped by different sociodemographic factors and factors related to

family and having children. In each column, we have indicated significance values below the groups only where differences within the group are significant, otherwise we have used the NS notation. For each value from 2006 onwards, we

have indicated whether it differs from the value measured in the previous data collection (**< 0.001; *< 0.05), and in the last column we show whether the value in 2021 is significantly different from the coherence rate measured in 2002. If the difference is significant, the significance value is indicated at the end of the row. Where no difference was found, the NS notation was used. Table 1 shows that, for the total population, the level of coherence has decreased slightly compared to 2002. A significant decrease was recorded in 2013, and after eight years the national average increased again significantly. As the average level of coherence in the different subgroups of the population under study has

mostly followed this pattern (no change between 2002 and 2006, a significant decrease by 2013 and a significant increase by 2021, but not reaching the 2002 level), we highlight where we find a deviation from this.

The gap between men and women disappeared after 2013, with the higher value for women in 2002 falling by 2021, but men's value rising back to 2002 levels. The gap by education level has also narrowed slightly since 2002, but the highest coherence is still reported for those with tertiary education and the lowest for those with an elementary education, although there is no change in the latter compared to 2002.

Table 1: Trends in coherence scale averages in Hungarostudy surveys between 2002 and 2021, by sex, education, type of settlement and age groups. The level of significance is indicated by asterisks (**< 0.001; *< 0.005).

		2002	2006	2013	2021	Change 2002/2021 (Sig.)
	Total	9.80	9.79	9.19**	9.68**	0.004
Sex	Male	9.63	9.67	9.11**	9.61**	NS
	Female	9.94	9.88	9.25**	9.74**	0.001
	Sig.	< 0.001	0.010	NS	NS	
	N	10 557	4572	1859	6666	
Education	Elementary	9.53	9.40	8.71**	9.45**	NS
	Secondary	9.98	10.05	9.64*	9.78	0.006
	Tertiary	10.44	10.74*	10.21*	10.00	< 0.001
	Sig.	< 0.001	< 0.001	< 0.001	< 0.001	
	N	10 525	4572	1857	6666	
Type of settlement	Village	9.62	9.60	8.96**	9.92**	< 0.001
	City	9.92	9.85	9.18**	9.66**	< 0.001
	Budapest	9.89	9.59*	9.60	9.36	< 0.001
	Sig.	< 0.001	0.026	0.005	< 0.001	
	N	10 571	3648	1859	6666	
Age groups	0-29 years	9.84	10.27**	9.99	10.03	NS
	30-39 years	9.90	10.03	9.22**	9.93**	NS
	40-49 years	9.66	9.65	9.34	9.72*	NS
	50-59 years	9.71	9.68	8.54**	9.53**	NS
	60+ years	9.87	9.71	8.84**	9.39**	< 0.001
	Sig.	0.015	< 0.001	< 0.001	< 0.001	
	N	10 558	4202	1859	6666	

We measured a significant deviation from the general pattern since 2002, by type of settlement of residence, and this change occurred mainly between 2013 and 2021. Among those living in villages, the level of coherence increased significantly, to a higher level than in 2002, moving from last place in 2013 to first place. Those living in the city followed the general pattern, with those living in Budapest being the only coherence score that has not increased since 2013, but has decreased, so that today those living in the capital feel the least coherent.

By age group, the picture is very mixed. Compared to 2002, only the oldest age group shows any change. The most notable difference is that the youngest now feel the most coherent and the

oldest the least, whereas in 2002 even the oldest reported high levels.

The Hungarostudy surveys allow us to examine whether there have been changes within each cohort, i.e. within the group of people born in the same period. Table 2 shows that after 2002, all cohorts showed a deterioration in scores, followed by a significant improvement for several generations compared to 2013, except for those born between 1963 and 1972, and those born at the end of the last century, where there was stagnation. The coherence level of current retirees, those now over sixty, has increased the most compared to eight years ago, but those born in the 1970s have also seen a 5 percent increase in coherence.

Table 2: Trends in coherence scale averages in the Hungarostudy surveys between 2002 and 2021, by cohorts (birth year bands). The level of significance is indicated by asterisks (**< 0.001; * < 0.005).

		2002	2013	2021	Change 2002/2021 (Sig.)
Cohorts by year of birth	1985-1995	n/a	10.08	9.98	n/a
	1973-1984	9.84	9.28**	9.74**	NS
	1963-1972	9.90	9.25**	9.64	0.035
	1953-1962	9.66	8.55**	9.28**	< 0.001
	1952 or earlier	9.81	8.68**	9.46**	< 0.001
	Sig.	0.015	< 0.001	< 0.001	
	N	10 558	1859	5893	

By marital status (Table 3), the coherence level for married people has increased significantly from the low level in 2013, but there is no change compared to 2002. The same is seen among singles, and the coherence level of cohabiters has not changed since 2002 in either survey.

Among those with children, we see a larger increase compared to 2013, than among those without children, although both groups show

a positive change. Looking in more detail by number of children, we see that the groups of those with one child and two children are lower in 2021 than in 2002, but with a highly significant increase in all family types by 2021 compared to 2013, which is considered the low point, with the largest increase in those with three or more children

Table 3: Evolution of the coherence scale averages in the Hungarostudy surveys between 2002 and 2021, by marital status and number of children. The level of significance is indicated by asterisks (**< 0.001; *< 0.005).

		2002	2006	2013	2021	Change 2002/2021 (Sig.)
Family status	Married	9.97	10.01	9.39**	9.88**	NS
	Cohabiting	9.47	9.50	9.43	9.54	NS
	Single	9.59	9.68	8.89**	9.53**	NS
	Sig.	< 0.001	< 0.001	0.001	< 0.001	
	N	10 553	4192	1851	6 662	
Having a child or not	No children	9.71	9.85	9.31**	9.65*	NS
	With children	9.83	9.80	9.12**	9.70**	0.017
	Sig.	NS	NS	NS	NS	
	N	10 453	4478	1844	6634	
Number of children	No children	9.71	9.85	9.31**	9.65*	NS
	One child	9.76	9.77	9.37*	9.59	NS
	Two children	9.91	9.83	9.13**	9.76**	0.031
	Three or more children	9.71	9.75	8.79**	9.74**	NS
	Sig.	0.006	NS	0.040	NS	
	N	10 453	4478	1844	6634	

The relationship of coherence with sociodemographic background factors

The relationship between sociodemographic factors and coherence was further analysed using logistic regression based on the results of the 2021 survey to better determine the strength and impact of the relationships. To do this, we created a dichotomous variable based on the

coherence scale, where high levels of coherence are represented by scale scores higher than the mean (9.68) (Skrabski et al. 2004). This indicates that in 2021, 44.3 percent of respondents belonged to the low coherence group and 55.7 percent to the high coherence group (Table 4).

Table 4: Distribution of below average and above average coherence levels based on Hungarostudy survey responses

	2002	2006	2013	2021
Low level of coherence (below average, 0-9 points)	4530 persons (42.9%)	1993 persons (43.6%)	943 persons (50.7%)	2951 persons (44.3%)
High level of coherence (above average, 10-14 points)	6041 persons (57.1%)	2578 persons (56.4%)	917 persons (49.3%)	3713 persons (55.7%)
Total	10 571 persons	4571 persons	1860 persons	6664 persons

In the logistic regression model, we first entered the sex, five age groups, three groups of educational attainment and type of settlement, and then the three categories of marital status, the four categories of number of children, the question “Who raised you until the age of fourteen?” questions to see how the family-related variables are associated with the occurrence of

above-average coherence, taking into account the effect of the underlying variables, and whether the new factor in the model changes the previous odds ratios (Table 5). The odds ratios are indicated in the table and the level of significance is indicated by asterisks (** < 0.001; * < 0.005). The odds ratio is always related to the first category of the variable, which is also indicated.

Table 5: High coherence odds ratios in the Hungarostudy 2021 survey

High coherence odds ratios					
	Categories	Odds ratios			
		Basic variables	Family status	Number of children	Who raised you?
Sex	Female	1.13*	1.14*	1.12*	1.12*
Age group	Reference: 60+ years				
	18-29 years	1.39**	1.51**	1.78**	1.78**
	30-39 years	1.28*	1.32**	1.45**	1.48**
	40-49 years	1.17*	1.16*	1.22*	1.24*
	50-59 years	1.05	1.03	1.06	1.08
Education	Reference: elementary level				
	Secondary	1.19*	1.18*	1.19**	1.18*
	Tertiary	1.46**	1.45**	1.48**	1.44**
Type of settlement	Budapest				
	City	1.33**	1.31**	1.26*	1.25*
	Village	1.63**	1.60**	1.51**	1.49**
Family status	Reference: single				
	Cohabiting		0.95	0.91	0.92
	Living with a		1.24**	1.15*	1.14*
Number of children	Reference: no children				
	Has one child			1.19*	1.19*
	Has two children			1.29*	1.28*
	Has three children			1.29*	1.30*
Married biological parents	Reference: not raised by them (but by others)				
					1.48**

Looking only at the baseline variables by sex, women are slightly more likely to be in the high coherence group, with a 1.13-fold increase. Relative to the oldest cohorts, the odds ratio decreases with age: the odds are 39 percent higher for those aged 18-29, 28 percent higher for those aged 30-39, only 17 percent higher for those aged 40-49, while those aged 50-59 have the same odds of high coherence as the reference group. The

odds of high coherence increase with education, by 19 percent for those with secondary education and by almost one and a half times for those with tertiary education, at 46 percent.

There is also a significant difference by type of settlement: urban residents were 33 percent more likely to report high coherence, while those living in a village were 63 percent more likely.

Family status

Extending the model to marital status, we see that married people are 24 percent more likely to be coherent than single people. The odds ratios for the basic variables vary slightly by age group, with

the odds increasing to 51 percent for those aged 18-29. No significant change is seen in the other groups.

Number of children

By including the number of children in the model, we see that the presence of a child increases the probability of high coherence. Compared to those without children, having one child increases the odds of high coherence by 19 percent, and having two, three or more children increases the

odds by 29 percent. When the model is adjusted for the number of children, the odds ratio for young people again increases significantly compared to when the number of children was not in the model, but in this case it is already significant among 30-39 year olds.

Who raised you?

In the last model, only one of the answers to the question "Who raised you until the age of fourteen?" remained significant in the model. Those who were raised by married biological parents were one and a half times more likely to be in the high coherence group. For this model, the odds ratios for the other categories remained

virtually unchanged. Overall, the inclusion of family-related variables in the model did not change the odds ratio between the sexes, it did increase the odds of above-average coherence up to age 39, and according to type of settlement reduced the differences.

The relationship between sense of coherence and different mental background factors

The primary objective of our analysis was to examine the relationship between coherence and some of the variables related to family. However, the Hungarostudy 2021 data collection also provides an opportunity to examine the relationship between coherence and various indicators of mental health at the time of the last data collection.

Table 6 shows the correlation coefficients between coherence and the indicators under study. For perceived stress and peer support, we find a moderately strong correlation above 0.4, but also

for depression, mental well-being, happiness and satisfaction, the correlation is above 0.3. Anomie and self-assessment of state of health show a weak relationship of between 20 and 30 percent.

The correlation coefficients for perceived stress, depression and anomie are negative, i.e. higher coherence is associated with lower values of these indicators.

Although the relationship between the indicators is at most moderately strong, the significance is always below 0.001.

Table 6: Correlation between coherence and various factors in the Hungarostudy 2021 survey

	Correlation	N
Perceived stress	-0.46**	6628
Peer support (MSPSS)	0.42**	6575
Depression (BDI)	-0.38**	6629
WHO Well-being	0.34**	6665
Happiness	0.34**	6660
Satisfaction	0.31**	6665
Anomie	-0.28**	6512
Self-assessment of health	0.21**	6662

Discussion

In the present paper, we investigated how the sense of coherence has evolved among the Hungarian population since 2002, based on the Hungarostudy surveys, and how it is related to certain sociodemographic variables and measures of mental health. Overall, the level of coherence has slightly decreased since the 2002 survey, but the trend is not a straight line: it remained stable until 2006, decreased until 2013, and then increased again significantly since then. By sex, the difference in coherence levels between women and men was still significant in 2002, but had virtually disappeared by 2021, meaning that men are now almost as likely as women to have confidence in the meaning of life. Among those with primary education, there is no change compared to 2002, but there is a large increase in coherence compared to 2013. However, among those with a higher (tertiary) level of education it has lowered, reducing the gap between the different education groups, although even with the gap closing, higher education is still associated with higher coherence scores.

The changes in the groups of settlement types differ significantly from the overall sample. The coherence level of the group of people living in villages is one of the groups for which the increase since 2013 has resulted in a higher level of coherence than in 2002, while the coherence level of the urban group has decreased. The decrease is most significant for people living in Budapest,

to the extent that in 2021 the lowest value was measured among those living in the capital city, while in 2002 the highest value was measured among them together with the urban group.

There is also a shift between age groups, with the youngest age group, 18-29, now showing the highest level of coherence, but only those aged 60 or over showing a decrease compared to 2002. Our results show that there is a significant cohort effect (i.e. the effect of generations), as today's 60 and over are those born in 1962, or before, while at the turn of the millennium the same generation had the lowest coherence level, i.e. the same demographic group has the lowest value. By marital status, the order of the categories has not changed, with the highest coherence still among married people, and the lowest among singles and cohabiting couples. The latter group's level of coherence did not change in either survey. There has been no change over the last 20 years in the degree of coherence by having children: previously and at present, the degree of coherence was higher for those with children. Taking also the number of children into account, the picture for families with three or more children is very different in 2021, than in previous years: in the previous surveys, they had the lowest rates among families, but by 2021, they had caught up and even overtook families with one child. The gap among families with children has therefore disappeared, due to the fact that the level of coherence has

increased most among large families. Logistic regression was used to examine the probability of higher, i.e. above average, levels of coherence in the different groups. Women are slightly more likely to have above-average coherence compared to men, depending on the model, by 12-14 percent, in contrast to the results of Larsson, who measured higher coherence levels among men (Larsson and Kallenberg 1996). Coherence is about 20 percent higher among those with secondary education and almost 50 percent higher among those with tertiary education compared to those with primary education. Compared to Budapest, coherence is 33 percent higher in other cities and more than 60 percent higher in villages. By age group, the highest coherence rate is found among 18-49 year olds, with a greater level of high coherence rate of around 20-40 percent, depending on the age group. The highest level is found among the youngest. This contrasts with the conclusions of Idan and colleagues (2017), who found that coherence levels increase with age.

When examined by marital status, those living with a spouse are 24 percent more likely to have a higher level of coherence than those living alone, while those with two or more children are almost 40 percent more likely to have a higher level of coherence.

When the model is adjusted for the number of children, the odds of a higher than average coherence level among those with children increase by 20-30 percent, depending on the number of children. The inclusion of marital status reduces the difference between settlement

Summary

Mária Kopp and Árpád Skrabski, together with their fellow researchers, showed at the beginning of the millennium that coherence, the confidence in the meaning of life, is a fundamental determinant of the physical and mental health of Hungarian people (Skrabski et al. 2004). The experience of coherence is a fundamental health protecting factor, which expresses harmony between man and his environment at the individual level, which ensures balance even in the face of constant challenges. Sense of coherence is the experience that a person has a place and a role in the world, and that what happens to us has meaning, even if it causes difficulties. The coherent attitude of

types, indicating that there may be significant differences in cohabitation patterns between those living in a village, city or the capital city. In terms of childhood, we see that there is almost a 50 percent higher than average chance of coherence among those who were raised by married biological parents.

Overall, the inclusion of family-related variables in the model did not change the odds ratio between sexes, it increased the odds of above-average coherence up to age 39 and reduced the differences by type of settlement.

The results of the models suggest that there is a significant interaction effect between age, marital status and number of children. Further analysis is needed to explore this in more detail.

We found a strong relationship with coherence for background factors describing mental well-being. Our results are in line with previous Hungarostudy survey analyses that a sense of coherence is related to these indicators and that social capital has a significant explanatory power (Skrabski et al. 2004), despite the fact that peer support was measured using a different measure in 2021.

The demonstrated correlation between the two most important factors, perceived stress and peer support, supports Antonovsky's original hypothesis that a high level of perceived coherence enables coping with stress.

Although a combined analysis of mental health and family-related indicators could be used to draw further conclusions in the future, the scope of the present paper did not allow for this.

individuals goes hand in hand with a sense of personal identity, providing security and helping to overcome challenges.

In today's challenging world, it is particularly important to create a sense of coherence among as many people as possible, as this helps to tackle problems at community level. In Hungary, by the early 2010s, the level of coherence in all social groups had declined, which can be linked to the difficulties of the economic crisis period. The 2021 Hungarostudy data collection was conducted during a different type of crisis, a period of time affected by and recovering from a global health crisis. Despite facing an unprecedented challenge,

people's level of coherence improved significantly compared to the 2013 survey.

In particular, it is striking that the differences in the level of coherence between social groups have diminished: sex and education no longer separate people as much as they used to. The only change has been in terms of place of residence, people who live in the capital and in cities used to feel most coherent and now those living in rural areas and villages feel the most so.

Although the overall level of coherence in family circumstances improved in 2021, the increase among those with children was larger than among those without children compared to the 2013 low. The increase is largest for those with more children, at 11 percent. According to relationships, coherence levels for cohabiters (unmarried and

living together) alone remained unchanged.

For the background factors related to mental health (stress, peer support, depression, mental well-being, happiness, satisfaction, anomie), there is also a positive relationship between high levels of coherence and more favourable mental health indicators. Thus, people who are perceived to be more coherent, who believe that their lives have meaning, who are able to cope with challenges, are more likely to be stable and balanced. Our findings show that coherence levels increased for all groups between 2013 and 2021, and that the aggregate result of these skills and attitudes of individuals improved at the societal level, which may have contributed to the ability of Hungarian people to cope with the challenges of the pandemic.

Literature used

Akhtar, Masud, Muhammad Naveed Riaz and Humaira Shaheen (2021) Sense of Coherence, Quality of Life and Mental Health among Adults Identified with Different Levels of Depression *Global Sociological Review*. vol. 6. (1): 188-193. [https://doi.org/10.31703/gsr.2021\(VI-I\).22](https://doi.org/10.31703/gsr.2021(VI-I).22)

Antonovsky, Aaron (1996) The salutogenic model as a theory to guide health promotion. Vol. 11. (1): 11-18.

Ivonyi, Éva (2017) Szubjektív életminőség és érzelmi jóllét Magyarországon a gazdasági válság előtt és azt követően, európai kitekintéssel. (Subjective quality of life and emotional well-being in Hungary before and after the economic crisis with a European perspective) *Statisztikai Szemle*. Vol. 95. (10): 997-1022. http://real.mtak.hu/55606/1/2017_10_997.pdf

Idan, Orly, Orna Braun-Lewensohn, Bengt Lindström and Malka Margalit (2017) Salutogenesis. Sense of Coherence in Childhood and in Families. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28590621/>

Larsson, Gerry, Kjell O. Kallenberg (1996) Sense of coherence, socioeconomic conditions and health: interrelationships in a nation-wide Swedish sample. *European Journal of Public Health*. Vol. 6. (3): 175-180. <https://academic.oup.com/eurpub/article/6/3/175/660073>

Li, Ming-hui (2015) The Relationship Among Sense of Coherence, Coping Strategies, and Interpersonal Patterns. A Cross-Cultural Study. https://www.counseling.org/docs/default-source/vistas/article_63875a22f16116603abcacff000bee5e7.pdf?sfvrsn=4

Kopp, Mária, Árpád Skrabski, Sándor Rózsa and János Réthelyi (2004) A koherencia mint a lelki és testi egészség alapvető meghatározója a mai magyar társadalomban. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*. 5. évf. 1. sz. 7-25. <http://real.mtak.hu/58478/1/mental.5.2004.1.1.pdf> (Coherence as a fundamental determinant of mental and physical health in contemporary Hungarian society. *Mental Hygiene and Psychosomatics*. Vol. 5 (1): 7-25.)

Susánszky, Éva, Barna Konkoly Thege, Adrienne Stauder and Mária Kopp (2006) A WHO jól-lét kérdőív rövidített (WBI-5) magyar változatának validálása a Hungarostudy 2022 országos lakossági egészségfelmérés alapján. (Validation of the Hungarian version of the WHO Well-Being Questionnaire (WBI-5) based on the Hungarostudy 2022 national population health survey) *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*. Vol. 7. (3): 247-255. <http://real.mtak.hu/58538/1/mental.7.2006.3.8.pdf>

Relationship patterns and having children

Introduction

Hungarian society is fundamentally family-oriented in its thinking, and regards having children and family relationships as a value. The increasingly negative demographic trend begun in the 1980s included a decline in the number of marriages, an increase in divorces and a declining willingness to have children. Then in 2010 a marked improvement began. Despite the previous lows, research has found that the perception of marriage has remained favourable over the last forty years, with a larger number of children perceived as the ideal and a higher number of children wished for (see, for example, S. Molnár 2011; Kapitány and Spéder 2018; Engler 2018; Kopp and Skrabski 2020). At the same time, public attitudes have become increasingly accepting of unmarried cohabitation and having children outside marriage (see, among others, Kapitány and Spéder 2018). Cohabitation was the preferred form of living arrangement relationship after divorce or widowhood in previous years, but since the 1990s it has become a form of relationship before marriage (trial marriage) or even a substitute for it (Kapitány and Spéder 2018; Murinkó and Spéder 2021). S. Molnár (2011) pointed out that marriage is still preferred among the population, but that public opinion is much more permissive towards cohabitation before marriage. This was also confirmed by Engler's (2018) research among university-educated young people: although the younger age group postpones any intention to marry, they consider marriage as something to come in part after cohabitation or as an immediate decision once the right partner is found.

Since the 2010s, the public perception of couples and family formation in Hungarian society seems to be reflected once again in the statistical data. The number of marriages is at a 40-year high, the

number of divorces is at a 60-year low, and the total fertility rate, which measures the propensity to have children, has improved from its 2010 low to a growth level not seen in other European countries (Kapitány and Spéder 2018).

The number of children wished for in Hungary is high. In the 2013 Hungarostudy data (Susánszky and Szántó 2013), the average number of children among young people with children is 1.77, and the number of children wished for among them is 2.04, including the children they already have. The results of the survey confirmed that young Hungarians still tend to follow traditional principles, with the majority of young people in the sample (98.1 percent) considering "two people living in a marriage and raising a child" to be a family, and 91.9 percent considering "two people of different sexes living together as partners and raising a child" to be a family. However, it can also be seen that for 68.1 percent of respondents, getting married before having children is not seen as having significance.

Highly educated women are more likely to marry and cohabitations are also more likely to end in marriage for couples in which at least one of the partners has a university degree (Lundberg and Pollak 2015). While the extended period of studies is compensated for in relatively short periods as concerns relationships by those with a higher education, this is less likely to be the case for planned childbearing, especially for women. Women with a degree have their first child later (Götmark and Andersson 2020; Veroszta and Györgyi 2021; Cheng et al. 2022), which reduces the chances of having a second child. Despite this, more children are born among those with tertiary education than among those completing secondary education.

Finding the right partner is important for both stable relationships and having children. Various surveys (such as the series of the Hungarian Youth Survey) highlight the growing number of young people who are single. Rövid (2018) argues that changes in relationship patterns, the prolongation of founding a family and the increase in education level favour the growth of singlehood, which is most often not a deliberate plan or hope. For example, Engler's (2018) research mentioned above shows that a significant majority of young people want to be in a relationship, and almost all of the single respondents surveyed at the time of the survey were also certain that they would like to have children. A similar result was found in the latest Hungarian Youth Survey 2020, in which 6 percent of single respondents at the time of the survey rejected the idea of getting married, and around 90 percent were definitely planning

to have a child (Engler and Pári 2021). There is a strong correlation between intention to have children and relationship status. According to Kapitány and Spéder (2018), the absence or existence of a relationship, its stability and form have a significant impact on personal life plans, especially on having children: within marriage or in a stable relationship, children wished for are born and even more children are born. According to national statistics, more children are born in marriage than outside of marriage, and more than half of all children are born into marriage. Overall, it can be said that of all forms of relationships, marriage is the most conducive to starting and expanding a family, and single people are not shying away from it when they find the right partner. In our study we investigate the relationship between relationship patterns and the propensity to have children using the Hungarostudy 2021 database.

Methods

In our analysis, we used questions on relationships and having children from a sub-sample of responses coming from a sample of 2,000 respondents aged 18-40, as well as the demographic block of the main questionnaire.

In our study, we conducted both univariate statistical analyses (basic distributions) and bivariate analyses, the latter using cross-tabulation and analysis of variance. The variables we examined were typically at nominal measurement levels, so we basically used cross-tabulation analyses to look for statistical relationships between variables. In all cases, the significance value of the Pearson's chi-square (χ^2) test was indicated for the cross-tabulation analysis, while the significance value of the Anova test was indicated for the analysis of variance.

In addition to univariate and bivariate statistical procedures, multivariate models were also used to examine the effect of explanatory variables on the dependent variable. For the logistic regression model, both $\exp(B)$ and significance values are reported/indicated. To perform the logistic regression test, we used continuous and dummy variables, the latter coded as follows: sex (0=female; 1=male), married (0=not married; 1=married), cohabiting (0=not cohabiting; 1=cohabiting), living alone, in a relationship (0=living

alone, no relationship; 1=living alone, in a relationship), type of settlement (0=village, large town, city; 1=county seat, capital), education (0=less than tertiary education; 1=tertiary education or doctorate), financial situation (0=below average or average net monthly income; 1=above average net monthly income), religion (0=not religious or does not practice religion in a church; 1=practices religion in a church), whether or not they have children (0=no children; 1=have children).

Since the aim of our study is to examine the evolution of the propensity to have children by relationship status, we present the characteristics of the groups according to the relationship status at the time of collection. The groups were constructed using the answer options given for the question "What is your marital status? Please tell me your actual status, not the official one." Respondents could choose from the following options:

- unmarried, single, no cohabiting partner;
- unmarried, single, cohabiting with a partner;
- married, living with a spouse;
- married, cohabiting with a partner;
- married but separated, no partner;
- divorced, no partner;
- divorced, cohabiting with a partner;
- widow, no partner;

• widowed, cohabiting with a partner.
Our hypothesis is that family formation and family extension plans and their implementation are closely related to the current relationship situation

of the individual. We hypothesise that relationship stability increases the propensity to have children and the propensity to have more children.

Results

Sociodemographic characteristics of relationship forms

Based on the previously described formed groups according to relationship status, respondents can be clearly classified as married, cohabiting or living alone (which in this case essentially indicates living in a single or separate household in addition to being in a relationship). Analyses with these three groups show that the ones living alone does not behave as a homogeneous unit, as the (non-

cohabiting) relationship may influence family formation plans. Therefore, using the relationship aspect (“Are you in a relationship or not?”) asked in the second part of the questionnaire, we split the group of people living alone into two groups. The resulting sub-samples to be analysed represent partly the legal marital status and partly the household characteristics, supplemented by the current relationship status for those living alone (Table 1).

Table 1: Characteristics of the groups surveyed (number, percentage, n = 1991)

Name of the group	Marital status, household/relationship characteristics	Persons	Percentage %
Married	Married, living with spouse	504	25.3
Cohabiting with a partner	Unmarried, cohabiting with a partner Married but cohabiting with another partner Divorced, cohabiting with a partner Widow, cohabiting with partner	520	26.1
Living alone, in a relationship	Single, no cohabiting partner and in a relationship Married but separated No cohabiting partner but in a relationship Divorced, no cohabiting partner, but in a relationship Widowed, no cohabiting partner, but in a relationship	242	12.2
Living alone, single	Single, no cohabiting partner and no relationship Married but separated No cohabiting partner and no relationship Divorced, no cohabiting partner and no relationship Widow, no cohabiting partner and no relationship	725	36.4
Total		1991	100.0

When examining the demographic background of the subsamples (sex, age, education, type of settlement, religiosity), significant differences are found in all cases based on the chi-square test. Apart from presenting detailed data, we shall summarise the characteristics of the subsamples. Among the married population, there is a higher proportion of women, respondents in their thirties, who tend to live in smaller settlements (towns or villages). In terms of education, they have similar proportions of primary, secondary and tertiary education. The proportion of women in cohabiting relationships is higher than that

of men. The majority of respondents are aged between 30 and 39 years, have primary or secondary education and live in a city, although those living in the capital and in a village are also highly represented in this group.

More than half of those in a relationship and living alone are male, with the highest proportions in their twenties, have a secondary education and live in a city. The largest proportion of single people living alone are male, aged between 18 and 29, with a secondary education and living in a city, but there is also a high proportion living in villages or county seats.

Evolution of the ideal and planned number of children by type of relationship

Looking at the evolution of the number of children within the four groups, it is clear that the average number of children is highest in marriages (1.51), much lower among cohabiting couples though slightly above the sample average (0.79), and well

below in the other two subsamples (Table 2). The existence or stability of a relationship therefore increases the probability of having children and the number of children.

Table 2: Number and percentage of children in groups by relationship status (chi-square test, significance level = 0.000)

	Parents raising a child		
	percentage (%)	number of people (persons)	Average number of children
Married	77.9	392	1.51
Cohabiting with a partner	44.6	229	0.79
Living alone, in a relationship	5.4	13	0.11
Living alone, single	7.5	54	0.13

The number of children that respondents perceive as ideal and the number of children they plan to have differs from the actual situation at the time of the survey (number of children already born), the question is how the ideal, the desired and the number of children realised by the time of the survey evolve per group.

Married respondents have the highest number of children in their ideal family, with an average of 2.26 (Table 3). However, they are closely followed by those living alone and in a relationship rather than those cohabiting with a partner with an average of 2.24 children. Single people living alone have an ideal number of 1.88 children, which is

the lowest average in this range, but still high in demographic terms. The ideal number of children - regularly high in Hungarian society - is therefore the highest for married couples, but the perception of a large number of children among respondents who are not living in a household but in a relationship deserves special attention - the question is whether they are equally family-centred in their definite plans.

When examining childbearing plans, it is important to stress that for those with children, the series hides shows the number of additional children planned, while for those without children, it hides the total number of children planned.

Table 3: Realised, ideal and projected planned number of children in the study groups (mean, Anova test = 0.000, all columns)

	Realised average number of children	Average number of children considered ideal	A(Additional) average number of children planned
Married	1.51	2.26	1.59
Cohabiting with a partner	0.79	2.14	1.75
Living alone, in a relationship	0.11	2.24	2.08
Living alone, single	0.13	1.88	1.91
All respondents	0.65	2.09	1.84

At the time of the survey, single people in a relationship with the fewest children not only envision having the most children in the ideal family, but also in their own lives. What singles living alone, envision, though a much larger number, lags behind. The lack of a partner likely does not only to make their personal plans uncertain, but also overshadows their ideal.

More surprising is the idea of cohabiting couples: in their case, slightly more planned children would be expected, as more than half of them do not have children yet, though they are in a serious relationship. The average of 1.51 children already born to 80 percent of married couples explains the under-planning. Since they are counting on additional offspring beyond the number of children they have already had, the number of planned offspring is, by definition, smaller than the number of offspring that the childless have yet to have. However, the sum of the average number of children born to married respondents and the average number of additional children planned (3.1!) is far above the number of children they consider ideal - no similar example is seen in any other relationship group. The apparent discrepancy may be due to the fact that the question on the ideal number of children in the family refers to the overall social model, while the answer to the question on the planned number of children reflects the individual decision based on his/her own life situation.

This suggests that there is not always a clear correlation between family formation plans

(ideal and planned number of children) and the perceived progress of the relationship (from dating to cohabitation to marriage). In support of our hypothesis, the question regarding the near future ("Do you plan to have children in the next five years?") shows the expected direct proportionality: 95 percent of married couples, 90 percent of cohabiting couples, 55 percent of those living alone in a relationship, and 35 percent of those living alone without a relationship answered a clear yes to this question.

It is clear from the family formation and family expansion ideas that married respondents are the "leaders of the population list", as they have the highest numbers of children born, the highest ideal number of children and the highest total number of children planned. The "quasi-married" cohabitants lag behind them in terms of realisation and plans, and at some points are even overtaken by those dating. The lower (more cautious?) estimates of unmarried singles can be explained by their living situation (no one to plan with at the moment), but also by their ideas of independence. The results suggest that the relationship connection between childbearing propensity and relationship status varies along the lines of the "solidity" of plans. The ideal number of children, formulated in general terms, gives more room to manoeuvre for those in a relationship, but the specific short-term plan orders the indicators according to the assumed strength of the couple's relationship forms.

Childbearing plans by relationship status and number of children raised

Continuing the previous line of thought, another question is used to observe how the presence of a child(ren) in the household may influence having (additional) child(ren) in each sub-sample. In answer to the question "Do you want and plan to have more children?", the answers yes and no could be selected with the option of desire and possibility cancelling each other out (you wish for it in your heart but no longer plan to have children) (Figures 1 and 2). The latter option was selected by relatively few (around 10 percent)

in all four groups, mostly by those with children. Among the respondents living alone and single and single respondents with children, not only does this response category stand out compared to the others (13 percent), but the option "do not want and do not plan to" also stands out. This, among many other difficulties faced by single parents, points to a reluctance to have more children and the uncertainty surrounding it. Note the more optimistic assessment of single parents with children who are in a relationship.

Figure 1: Childbearing plans of those with children by relationship status (% , n = 661, chi-square test, significance level for all subsamples = 0.000)

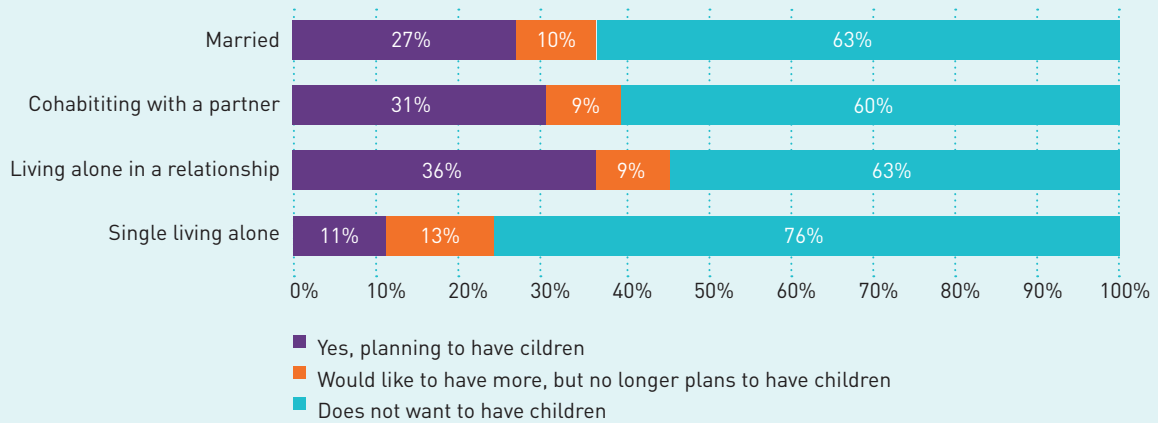

Figure 2: Childbearing plans of those without children by relationship status (% , n = 1822, chi-square test, significance level for all subsamples = 0.000)

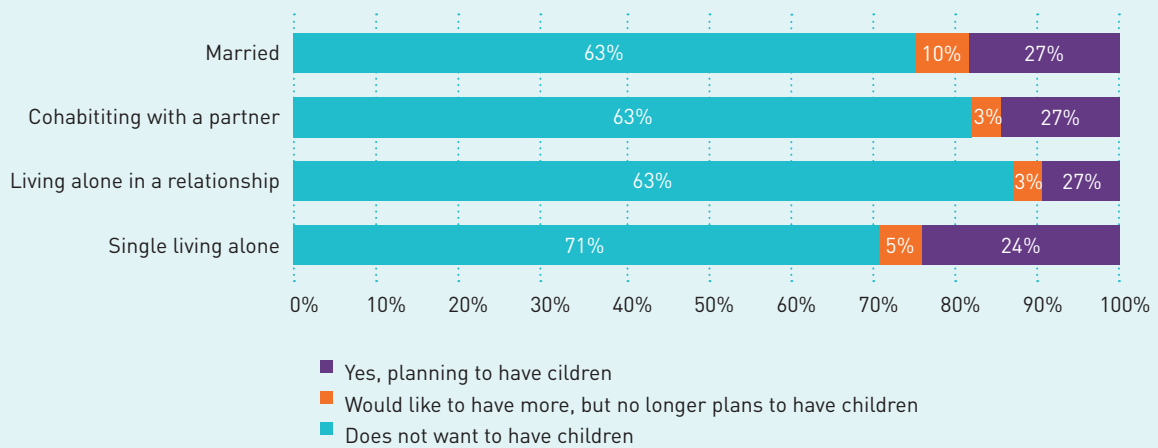

Figure 3: Percentage planning to have a child in the next five years; those who already have a child (% , n = 175, chi-square test, significance level = 0.2500)

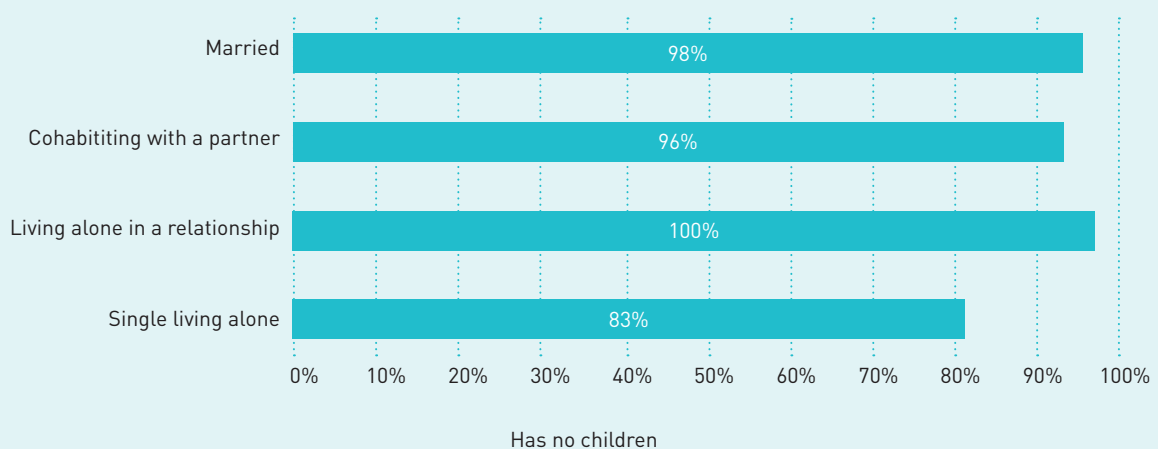
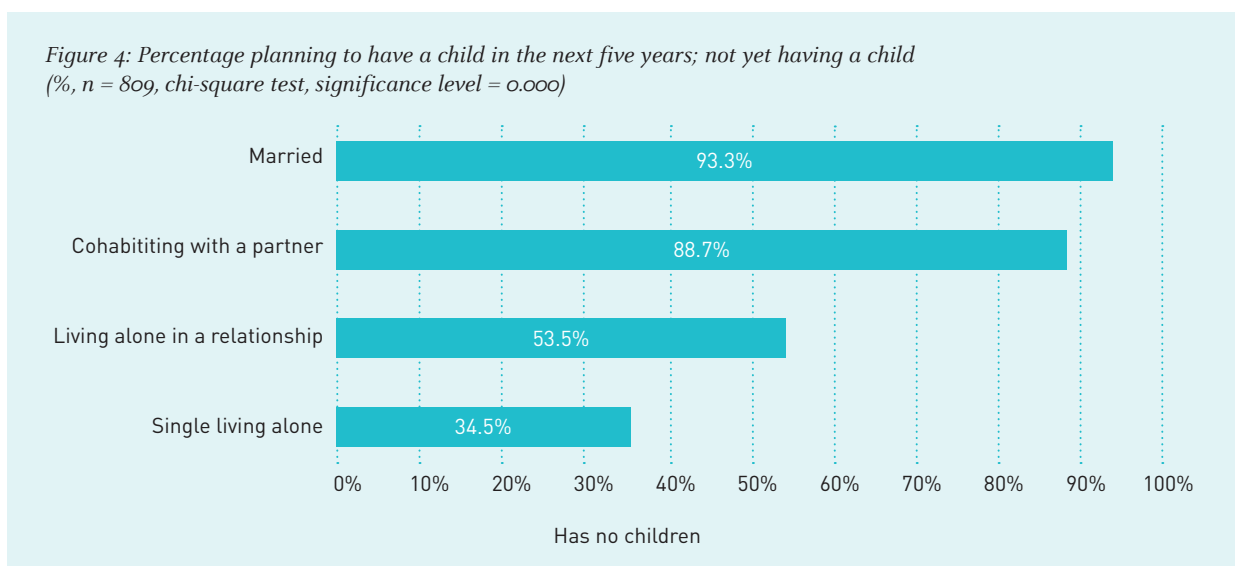

Figure 4: Percentage planning to have a child in the next five years; not yet having a child (% , n = 809, chi-square test, significance level = 0.000)

Among childless singles, those in a relationship are also more likely to be planning to have children (nearly 90 percent of the 202 persons appearing here), rather than singles without a partner (71 percent of the 585 persons). We have already noted the high propensity of singles in a relationship to start a family; here too, their commitment is high compared with other groups, both those with and without children.

Married and cohabiting couples have similar ideas concerning childbearing plans. In this context, the plans of cohabiting couples exceed those of married couples for the first time, with a 7 percent higher proportion of cohabiting couples without children and a 3 percent higher proportion of cohabiting couples with children planning children. However, if we ask this question as pertaining to the next five years, offering two options (yes, no), the picture changes again. Figures 3 and 4 portray the basic hypothesis of our study, which is that as relationship (perceived) stability increases, so does the propensity to have children, and as can be seen, this is the case regardless of whether children have already been born. Looking to the foreseeable future, married couples are confident of (further) childbearing (irrespective of the number of children they have),

closely followed by cohabiting couples. Among singles, those with children are the most likely to have plans.¹

In the following analysis, we use a logistic regression method to examine the sociodemographic factors that influence the intention to have children within five years. Thus, the dependent variable in the regression model was the plan to have a child within five years, while the explanatory variables were sex, age, relationship status, type of settlement, education, financial status, religiosity and whether the respondent has children.

To detect multicollinearity, we examined the relationship between the relationship status variable (married; cohabiting; living alone, in a relationship; living alone, single) and the dummy² and continuous variables included in the regression model (Table 4).

As mentioned earlier, married respondents are typically female, over 30 years old, mostly living in smaller settlements (towns or villages), with nearly a third having a tertiary education, a significantly higher proportion than other relationship groups, and the highest proportions of above-average income, religious and with children. Among the respondents in a cohabitant relationship, there are slightly more women than

¹It should be noted that this question was answered by fewer respondents than before, so the number of elements for single parents with children was lower than before (4 and 6), which may distort the results.

²Dummy variables: sex, married, cohabiting, living alone, in a couple, type of settlement, education, financial situation, religious affiliation, whether they have children; continuous variable: age.

men. Women are slightly more likely than men to be in a cohabiting relationship. Their average age is lower than that of married respondents (thirty-one years), they also live mainly in larger settlements and nearly half of them have children. A lower proportion of them than married respondents have a tertiary education, a slightly lower proportion have an above average income and a lower proportion are religious, but significantly higher than those living alone. More than half of those living alone but in a relationship are male, with an average age of twenty-five, the youngest age group compared to

the other subsamples. They typically live in smaller settlements and one fifth of them have a tertiary education. Most have above average incomes and are religious. This group has the lowest proportion of children.

Single people living alone are typically male, with an average age of twenty-six. Most of them live in smaller settlements and only 16 percent have a tertiary education. They tend to be above average income earners and have the lowest proportion of religious believers compared to the other sub-samples. The proportion with children is 7.5 percent.

Table 4: Demographic characteristics of the relationship status subsamples (n = 1990, chi-square test, percentage distributions, with mean for age)

	Married	Cohabiting with a partner	Living alone, in a relationship	Living alone, single	Level of significance
Sex	Male: 36.7 Female: 63.3	Male: 48.5 Female: 51.5	Male: 55 Female: 45	Male: 62,2 Female: 37.8	0.000
Age	Average age: 33.47	Average age: 31.04	Average age: 25.03	Average age: 26.47	0.000
Type of settlement	Living in a larger settlement (capital or county seat): 37.7 Living in a smaller settlement (smaller town, village): 62.3	Living in a larger settlement (capital or county seat): 45 Living in a smaller settlement (town, village): 55	Living in a larger settlement (capital or county seat): 38.8 Living in a smaller settlement (smaller town, village): 61.2	Living in a larger settlement (capital or county seat): 42.6 Living in a smaller settlement (smaller town, village): 57.4	0.083
Education	Male: 62.2 Primary and secondary: 68.3 Tertiary	Primary and secondary: 70.1 Tertiary: 29.9	Primary and secondary: 80.2 Tertiary:	Primary and secondary: 83.9 Tertiary: 16.1	0.000
Financial situation	Average or below average: 27 Above average: 73	Average or below average: 32 Above average: 68	Average or below average: 30.9 Above average: 69.1	Average or below average: 29.7 Above average: 70.3	0.579
Religious	Not practising religion: 61.7 Religious: 38.3	Not practising religion: 67 Religious: 33	Not practising religion: 70.8 Religious: 29.2	Not practising religion: 72.7 Religious: 27.3	0.001
Successor	Have children: 77.9 No children: 22.1	Have children: 44.6 No children: 55.4	Have children: 5.4 No children: 94	Have a child: 7.5 No children: 92.5	0.000

In the following, we examine the effect of these dichotomous background variables on childbearing within five years using logistic regression (Table 5). No significant difference was found between the short-term childbearing plans of the male and female respondents. However, age as an explanatory variable appears to be a significant factor, as the older the respondent, the more likely he or she is to plan to have children within five years. Significant differences in plans were found by relationship status. Compared to the reference group included in the regression, i.e. singles living alone, all groups are significantly more likely to plan to have children. Married people are the most likely to plan to have children in the near future, followed by cohabiting couples and those in a relationship.

While the type of settlement does not affect childbearing plans, the role of education is significant. It emerges that those with higher levels of education, especially tertiary education, are significantly more likely to plan to have children in the next five years than those with lower levels of education. Financial situation also shows a correlation with plans, with those with average or below-average incomes typically planning to have children in the short term. The results show that religiosity is a significant driver for having children within five years. Whether the respondent has children or is childless does not significantly affect plans to have children within five years.

Discussion

The aim of our study was to investigate relationship status and willingness to have children. Our hypothesis that family formation and family extension plans and their realisation are closely related to the current relationship status of the individual was confirmed. The presence or absence of a relationship is a fundamental determinant of private life plans, and the stability and form of the relationship is also a guiding factor (Kapitány and Spéder 2018). In line with relevant research (Kapitány and Murinkó 2020; Kopp and Skrabski 2020), we assumed that the stability, depth and perspective of a partnership is outlined by decisions taken in the relationship at different ‘stages’, such as becoming legally a couple, moving in together or dating. Our results show that relationship stability clearly increases the likelihood of having children,

Table 5: Reasons influencing the intention to have children within five years (logistic regression exp(B)-s and significance level, n = 1990; reference group: single people living alone)

Explanatory variables	Exp. B.	Significance level
Sex	0.723	0.190
Age	1.149	0.000
Married	9.709	0.000
Cohabiting with a partner	11.428	0.000
Living alone, in a relationship	5.145	0.000
Type of settlement	0.889	0.648
Education	5.575	0.000
Financial situation	0.311	0.000
Religious	2.115	0.007
Children	2.528	0.105
Nagelkerke R square	0.592	

as the average number of children and the average number of children perceived to be ideal are highest in marriages (1.51 and 2.26 respectively), and 95 percent of young married adults aged 18-40 plan to have another child within five years. The factors that influence having a child within five years include age, relationship stability, education, financial situation and religious attitudes. The logistic regression results show that older respondents, those in more stable relationships, those with higher levels of education but less favourable income status and religious respondents are the most likely to plan to have children within five years. Our results also confirm the trend that religiosity has a positive effect on childbearing, including the probability of having a child within five years (Tárkányi 2006).

Summary

Our findings showed that married couples clearly stand out among the relationship groups, both in terms of the number of children already born and the number of children they would ideally like to have, and are the most likely to plan to have children in the next five years. They are followed by respondents who live alone but are in a relationship, indicating that cohabiting couples represent a significant demographic potential, both in terms of their future marriage to make their relationship stable and their willingness to have children. A detailed understanding of their characteristics and plans deserves further investigation. The large number of unmarried people in the sample are, for understandable reasons, the most cautious and, under other assumptions, the most pessimistic in their plans. Closer examination of this is also an important task. In the course

of the analysis, it was noticed that for the plans asked in general (whether they would like to have children, what the ideal family would be like, how many children they plan to have), the assumed order is disrupted, with the married followed not by cohabitants but by those perceived having looser relationships. For the foreseeable future, however, the ideas are ordered according to the strength of the relationship.

The description of the relationship categories used in our study is more nuanced than common interpretations, for example, the relationship of steadily dating couples can be as stable and future-oriented as that of couples who are already living together or married. In this study, we have not examined the quality of relationships, but we plan to add this to our analysis in the future.

Literature used

- Cheng, Haoyue, Wenliang Luo, Shuting Si, Xing Xin, Zhicheng Peng, Haibo Zhou and Yunxian Yu (2022) Global trends in total fertility rate and its relation to national wealth, life expectancy, and female education. *BMC Public Health*. Vol. 22. (1): 1-13.
- Engler, Ágnes (2018) Párkapcsolati elköteleződés és családalapítási szándékok (Relationship commitments and family formation intentions). In: Engler Ágnes (ed.) *Család és karrier*. Debrecen: Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ. 12-37.
- Engler, Ágnes, Pári, András (2021) Párkapcsolat és családalapítás (Relationships and starting a family). In: Székely Levente (ed.) *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején*. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről. Budapest: Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft. 87-112.
- Götmár, Frank and Malte Andersson (2020) Human fertility in relation to education, economy, religion, contraception, and family planning programs. *BMC Public Health*. vol. 20. (1): 1-17.
- Kapitány, Balázs, Murinkó, Livia (2020) Párkapcsolati változások, termékenységi trendek (Relationship changes, fertility trends). In: Kolosi Tamás, Szelényi Iván és Tóth István György (ed.) *Társadalmi Riport*. Budapest: TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.
- Kapitány, Balázs, Spéder, Zsolt (2018) Gyermekvállalás (Having children). In: Monostori Judit, Óri Péter és Spéder Zsolt (ed.) *Demográfiai portré 2018*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet. 47-64.
- Kopp, Mária, Skrabski, Árpád (2020) A boldogságkeresés útjai és útvesztői (Ways of seeking happiness). Budapest: KINCS és L'Harmattan.
- Lundberg, Shelly and Robert A. Pollak (2015) The evolving role of marriage: 1950-2010, *The Future of Children*, Vol. 25 (2): 29-50.
- Murinkó, Livia, Spéder, Zsolt (2021) Párkapcsolatok, házasságkötés (Relationships, marriage). In: Monostori Judit, Óri Péter és Spéder Zsolt (ed.) *Demográfiai portré 2021*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet. 9-28.
- Rövid, Irén (2018) Pillanatfelvétel a szinglikről. A szinglik általános és területi jellemzői a népszámlálási adatok alapján (A snapshot of singles. General and territorial characteristics of singles based on census data). *Területi Statisztika*. 58. year. 3. no. 302-318.

- S. Molnár, Edit (2011) Párkapcsolat létesítését/megszüntetését érintő magatartási normák változásának megfigyelése (Observing changes in behavioural norms concerning the establishment/break-up of a relationship). In: Pongrácz Tiborné (ed.) A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutató Intézet. 37–69.
- Susánszky, Éva, Szántó, Zsuzsa (ed.) (2013) Magyar lelkiállapot 2013 (Hungarian state of mind 2013). Budapest: Semmelweis Kiadó és Multimédia Stúdió.
- Tárkányi, Ákos (2006) A gyermekszám és a vallásosság kapcsolata (The relationship between the number of children and religiosity). Demográfia. 49. year. 1. no. 68–84.
- Veroszta, Zsuzsanna, Györgyi, Zoltán (2021) Képzési háttér és gyermekvállalási tervek (Educational background and childbearing plans). Educatio. 30 year. 2 no. 184–205.

Sorsformálók Sikeres roma férfiak történetei

„Annyira kergettem az álmaimat, hogy sikerült is elérnem őket.”

Minden embernek, legyen az idős vagy fiatal, szüksége van példaképekre, hétköznapi hősökre, követendő mintákra, akikkel azonosulni képes, akiknek a szavai és a tettei motivációt adnak, és arra sarkallják, hogy a legjobbat hozza ki magából. Céltudatos, eltökélt emberekre, akik tehetségük, szorgalmuk, kitartásuk és óriási munkabírásuk révén sikereket értek el, eredményeiken túl pedig a családjuk és a közösségük iránti elkötelezettségük által is kiemelkednek. Különösen nagy szükség van ilyen példaképekre a roma közösségekben, ahol egy-egy személy, egy-egy sikertörténet kapaszkodót nyújthat, követendő példát jelenthet a fiatalabb generáció számára.

Négy évvel ezelőtt a roma lányok, nők motiválását célozva a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) „Roma nők egymás közt” című kötetében tizenkét olyan különleges roma nőt mutatott be, akik mertek változtatni, tehetségüket, és eredményeiket használva pedig folyamatosan tevékenykednek a cigánységért. A sikeres romák bemutatását folytatva a KINCS gondozásában megjelent interjúkötet ezúttal tizenkét roma férfi életébe nyújt betekintést, akik hivatásukban kimagasló eredményeket értek el, holott születési helyük és generációs előzmények alapján az élet talán más utat szánt számukra. A Sorsformálók – Sikeres roma férfiak című kötetben a zene, a tánc, az előadó- és képzőművészet (Farkas András operaénekes, Farkas Zsolt zenész-táncos-koreográfus, Mező Misi énekes, Nyári Oszkár színész-rendező, Kunhegyesi Ferenc festőművész) kiemelkedő tagjai mellett a közigazgatásban dolgozó szakemberek (Sztójka Attila roma kapcsolatokért felelős kormánybiztos, Ökrös Oszkár nemzetközi kapcsolatokért felelős helyettes államtitkár, Sörös Iván főosztályvezető), Balogh Győző János görögka-

tolikus lelkész, Szénási József szerkesztő-riporter, Pisont István labdarúgó, valamint Antal István, a Mathias Corvinus Collegium Roma Tehetség programjának igazgatója, a KINCS elnöki tanácsadója szólal meg. Mindegyikük kendőzetlen őszinteséggel beszél a megpróbáltatásairól, ugyanakkor arról az elhivatottságról és motivációról is, amely mindvégig munkált bennük.

A 216 oldalas kötet szereplői igen változatos családi és társadalmi háttérrel, valamint ennek megfelelő identitással rendelkeznek, így a berögződött előítéleteket is képesek feloldani. Az interjúalanyok többségét születésüktől fogva erős roma identitás jellemzi, de vannak olyanok is, akiknél ez csak idővel, a munkájuk hatására mélyült el. Egyes szereplők családjában erősen, másoknál kevésbé meghatározóak a kulturális szokások, hagyományok. Vannak olyanok, akik roma nőt vettek feleségül, de olyanok is, akik vegyes házasságot kötöttek. Az egyik interjúalany 6 éves koráig a magyar nyelvet sem ismerte, a másinak a szülei vezető beosztásban dolgoztak, de bemutatkozik olyan roma férfi is, akinek az édesapja Kossuth-díjas művész volt. Mindegyik történet más. Többségük az iskola, majd a pályakezdés éveit alatt napszámosként, asztalosként, autószerelőként, mentősként, vendéglátósként dolgozott, de olyanokról is olvashatunk, akik jó módban éltek, aránylag stabil, kiszámítható közegben nőttek fel. Volt olyan interjúalany, akinek egyenes útja vezetett a diplomáig, de olyan is, aki többször újrakezdte, s – mint Szénási József, az MTVA szerkesztő-riportere megfogalmazta – „addig kergette az álmaimat, ameddig sikerült is elérni azokat.” Függetlenül azonban attól, hogy a családjuk tehető volt vagy szegény, az oktatási pályájuk göröngyös vagy sima, a karrierjük sikerekkel vagy csalódások-

kal kezdődött, mindegyikük sikeres pályát tudhat magáénak, személyes ambíciói mellett pedig a roma-magyar kapcsolatok javítását, a sztereotípiák és kirekesztés leküzdését, valamint a roma kultúra és identitás megerősítését is fontosnak érzi.

A KINCS gondozásában megjelent interjúkötet több szempontból is hiánypótló: egyrészt olyan hús-vér embereket mutat be, akik küzdelmes életútjuk által reményt és motivációt tudnak nyújtani mindenki számára, továbbá képesek megváltoztatni azokat az előítéleteket, amelyek az elmúlt években sokat tompultak, de még mindig jelen vannak. Különösen ajánlott olvasmány ez a roma fiatalok számára, akik olyan emberekről hallhatnak, akik bár hozzájuk hasonlóan hátrányból indultak, szorgalmuk és kitartásuk révén jelentős eredményeket értek el, s ezáltal bebizonyították, hogy az embereket nem a származásuk, hanem a tetteik és az eredményeik határozzák meg. Nem utolsó sorban pedig a roma témában megjelenő könyvek repertoárját is bővíti, amely a tár-

sadalomtudományokkal foglalkozó szakemberek, és társadalomtudományok iránt érdeklődő olvasók számára is hasznos lehet.

Az interjúk izgalmasak, a személyes történetek bemutatása mellett pedig komoly társadalmi kérdéseket feszegetnek. Az interjúkötet ugyanakkor azért is különleges, mert egy sikeres, roma származású férfi, Antal István, a Kopp Mária Intézet elnöki tanácsadója szerkesztette, amelyben ő maga is megosztja a történetét. Hitelességét pedig tovább erősíti, hogy a kötet szereplőiről a Prima Díjjal és Nemzetiségekért Díjjal kitüntetett Kunhegyesi Ferenc roma festőművész készített illusztrációt, akinek a története szintén megismerhető a kötetből.

A Sorsformálók – Sikeres roma férfiak történetei című interjúkötet elérhető a KINCS e-könyvesboltjában:

ekonyv.koppmariaintezet.hu

Sorsformálók

Sikeres roma férfiak története

A kötet elérhető a KINCS
e-könyvesboltjában:
ekonyv.koppmariaintezet.hu

KINCS

KOPP MÁRIA INTÉZET
A NÉPESEDÉSÉRT
ÉS A CSALÁDOKÉRT

Szerzők

Antal István *elnöki tanácsadó, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS), MCC Roma Tehetség Program igazgató*

Elek Nikoletta *kommunikációs munkatárs, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Dr. habil. Elekes Tibor *egyetemi docens, Miskolci Egyetem*

Prof. Dr. Engler Ágnes *kutatóközpont vezető, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS), Debreceni Egyetem tanszékvezető*

Fűrész Tünde *elnök, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Gere Dömötör *kutató-elemző, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Györke Máté *egyetemi hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem*

Dr. Harrach Gábor *történész, szociológus*

Janó Evelin *doktorvárományos hallgató, ELTE TáTK*

Kapdebo Ágnes *szakpolitikai elemző, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Major Enikő *kutató-elemző, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Markos Valéria *kutató-elemző, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Meleg Attila *lelkész, Miskolc Belvárosi Református Egyházközség, PhD hallgató PTE BTK*

Nyírády Adrienn *elemző, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Porga Boróka Anna *egyetemi hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem*

Raffael Mónika *elemző, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Dr. Rövid Irén *elemzési vezető, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Székely András *tudományos főmunkatárs, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Szilágyi Dániel *elemzési főmunkatárs, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Trásy Lilla *kutató-elemző, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Kiadja:
Kopp Mária Intézet a Népesedésért
és a Családokért (KINCS)
VII. évfolyam

Felelős kiadó:
Fűrész Tünde elnök

Főszerkesztő:
Fűrész Tünde elnök

Szerkesztőbizottság:
Aczél Petra, Andok Mónika, Bagdy Emőke, Bartus Tamás, Bögre Zsuzsanna,
Dávid Beáta, Demény Pál, Engler Ágnes, Forisek Péter, Lentner Csaba,
Mészáros József, Pusztai Gabriella

Szerkesztőség:
Rövid Irén, irodavezető, Pári András, irodavezető

Lektorok:
Korinek Lívია, Hátz Milán

Szerkesztőségi titkár:
Korinek Lívია elnöki koordinációs vezető
Szerkesztőség: kapocs@koppmariaintezet.hu
ISSN 1588-7227 (nyomtatott)
ISSN 2732-0154 (pdf)

A Kiadó kötetei (nyomtatott és e-könyv formátumban) megrendelhetők
a KINCS könyvesboltjában: www.ekonyv.koppmariaintezet.hu

Grafikai tervezés és tördelés: Mészáros Péter
Nyomda: Gelbert Eco Print Kft.

KINCS
KOPP MÁRIA INTÉZET
A NÉPESEDÉSÉRT
ÉS A CSALÁDOKÉRT